

*0: EK
*1: 2010-2011
*2: 21
*3: WordXP
*4: 21ste vergadering
*5: Dinsdag 22 maart 2011
*6: 11.00 uur

**

Voorzitter: Van der Linden

Tegenwoordig zijn 67 leden, te weten:

Asscher, Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Benedictus, Van den Berg, Van Bijsterveld, Broekers-Knol, Doek, Dölle, Van Driel, Dupuis, Duthler, Eigeman, Engels, Essers, Flierman, Franken, Goyert, De Graaf, Hamel, Haubrich-Gooskens, Hendrixx, Hermans, Ten Hoeve, Hofstra, Holdijk, Ten Horn, Huijbregts-Schiedon, Janse de Jonge, Kneppers-Heijnert, Knip, Koffeman, Kuiper, Lagerwerf-Vergunst, Laurier, Leijnse, Leunissen, Van der Linden, Meindertsma, Meulenbelt, Meurs, Noten, Peters, Putters, Quik-Schuijt, Reuten, Russell, Schaap, Schuurman, Slager, Smaling, Staal, Strik, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Thissen, Tiesinga, Vedder-Wubben, Vliegenthart, De Vries, De Vries-Leggedoor, Werner, Westerveld, Willems en Yildirim,

en de heer Verhagen, viceminister-president, minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, de heer Rosenthal, minister van Buitenlandse Zaken, de heer De Jager, minister van Financiën, en de heer Bleker, staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

**

*N

De voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Van Kappen en Linthorst, wegens verblijf buitenslands in verband met een werkbezoek aan het Caribische deel van het Koninkrijk;

Kox, wegens verblijf buitenslands in verband met verplichtingen voor de Raad van Europa;

Slagter-Roukema en Elzinga, wegens verblijf buitenslands;

Biermans, wegens bezigheden elders;

De Boer, wegens persoonlijke omstandigheden ziekte

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

*B

!Natuurbeleid!

Aan de orde is het beleidsdebat over het natuurbeleid in het kader van:
- het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV) voor het jaar 2011 (32500-XIV);
- het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2011 (32500-F).

De voorzitter: Ik heet de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt geopend.

De voorzitter: Het woord is aan de heer Tiesinga, die zijn maidenspeech zal houden.

**

*N

De heer Tiesinga (CDA): Mijnheer de Voorzitter. Ik dank de heer Eigeman, die eigenlijk als eerste spreker op de lijst stond, dat wij van volgorde mogen wisselen.

Voorzitter. Vandaag spreken we met elkaar over het natuurbeleid. Het natuurbeleid heeft na het aantreden van het kabinet Rutte-Verhagen veel tongen in beweging gezet. Maar ook tijdens de vorige kabinetten was het natuurbeleid al het gesprek van de dag, veelal verengd tot "Natura 2000". De voorbereiding voor een nieuwe integrale natuurwetgeving is gaande. Een beter moment om hierover met de staatssecretaris van gedachten te wisselen, is nauwelijks denkbaar. Wij doen dat als CDA-fractie vanuit vier invalshoeken. Wij zeggen eerst iets over het begrip "natuur". Wij zeggen dan iets over de christendemocratische wortels van waaruit wij onze visie hebben ontwikkeld. Vervolgens zeggen wij iets over de doelstellingen van het natuurbeleid en ten slotte gaan wij in op de instrumenten van het natuurbeleid.

Allereerst ga ik in op het begrip "natuur". Aristoteles definieerde natuur op twee manieren. Enerzijds is natuur het wezen van iets en anderzijds is natuur het niet-technische en het niet-kunstmatige, datgene wat op eigen kracht verschijnt en bestaat. Het eigene van het natuurlijke bestaat volgens hem hierin, dat het op eigen kracht beweegt en verandert. Veranderlijkheid is wezenlijk voor de natuur. Statische natuurdoelstellingen zijn een contradictie in terminis. Het op eigen kracht bewegen en veranderen is een evolutionaire kracht, die het de natuur mogelijk maakt het vol te houden terwijl de aarde en haar biosfeer in beweging zijn.

Het klimaat verandert. Het wordt in ons land warmer, droger, natter en zouter, terwijl de bodem daalt en de zeespiegel rondom ons stijgt. We maken ons daar terecht zorgen over. Maar op de geologische tijdschaal zijn het slechts onbeduidende gebeurtenissen, want al miljoenen jaren is de aarde constant in beweging. Grote

natuurkrachten hebben ook de ondergrond van Nederland gevormd.

Natuur kent zijn tegenstelling in cultuur. Cultuur komt van het Latijnse "colere", dat oorspronkelijk "bewerken van de akker" betekent. De akker is de oervorm en het beeld van de door de mens in bewerking genomen natuur. De mens doet nauwelijks voor de natuurkrachten onder. Wij zijn een geologische factor van betekenis geworden, want vrijwel alles aan de oppervlakte hebben wij in ons land in geologisch opzicht veranderd. Enkele voorbeelden daarvan zijn de landaanwinning en de inpoldering, de afdamming van zeearmen, het bedijken en kanaliseren van rivieren, de kustverdedigingswerken, de veenafgravingen voor brandstof, zoutwinning of kleigrond voor graanproductie, een niet aflatende bodemdaling als gevolg van de waterbeheersing, gas- en oliewinning en niet te vergeten het proces van ruilverkaveling dat in de twintigste eeuw het grootste deel van ons landschap heeft hervormd. Wij leven dus in een cultuurlandschap waarvan natuur een integraal deel vormt. Het is een belangrijk deel bij het bewerken van de "Akker Nederland".

Natuur kent verschillende verschijningsvormen. In de monofunctionele verschijningsvorm spreken we over bos- en natuurgebieden. Agrarische gebieden zijn de verst gecultiveerde vorm van natuur. Bij agrarische activiteiten met een extra natuurdoelstelling spreken we over agrarische natuur. Stedelijke natuur is nog een onderbelichte vorm van natuurontwikkeling. Als laatste verschijningsvorm kennen we wat ik zou willen noemen de "waternatuur".

Mijnheer de voorzitter. Het zal u opvallen dat ik oernatuur niet noem. Dat bestaat in ons land allang niet meer, ook niet in de Oostvaardersplassen. We kunnen stellen dat we niet alleen wonen in de alom erkende veiligste delta ter wereld, met een grote verscheidenheid aan natuur waaronder een deltanatuur die uniek is in Europa, maar dat het ook een cultuurlandschap pur sang is. Is de staatssecretaris dat met ons eens?

Ik wil vervolgens iets zeggen over de christendemocratische visie. Onze minister-president heeft bij de politieke beschouwingen in dit huis in november jongstleden ettelijke malen gesproken over zijn liberaal-confessionele regering. Het CDA is echter geen confessionele partij; niet belijdend aan een kerk- of geloofsgemeenschap. De christendemocratie is gestoeld op en geïnspireerd door de filosofie van Christus, zoals we die kennen uit de Bijbel. De politieke uitwerking van deze filosofie is verankerd in vier uitgangspunten en daarmee toegankelijk en duidelijk in onze seculiere samenleving. Hiermee ontstaat de mogelijkheid om in politieke zin, binnen en buiten de partij verbindingen te leggen met groeperingen die geïnspireerd zijn vanuit andere bronnen maar die dezelfde toekomst kiezen. Die uitgangspunten -- gespreide verantwoordelijkheid, publieke gerechtigheid, solidariteit en rentmeesterschap -- hebben in een evenwichtig samenspel te maken met het onderwerp van vandaag: natuurbeleid. Daarom sta ik er kort bij stil.

De functie van rentmeester was in de oudheid niet alleen van toepassing, zoals vaak gedacht, op iemand die het financieel beheer had over de bezittingen van een ander, maar hij had juist de verantwoordelijkheid voor de totale leiding en het beheer van een bedrijf. In onze tijd heeft die opdracht een meer uitgebreide betekenis gekregen, namelijk de verantwoordelijkheid voor een zorgvuldig beheer van de wereld waarin wij leven. Die zorgvuldigheid kent geen hiërarchie toe aan de functie natuur, maar vraagt om een veilige inbedding te midden van andere functies en activiteiten. Het richt zich dus op waarden en principes voor een duurzame toekomst, een toekomst die "volhoudbaar is" zoals onze Vlaamse burens het zo mooi zeggen.

Vanuit onze christelijke inspiratie is er bewustzijn en ontstaat er bezieling en beweging om met respect en zorg om te gaan met alle levensvormen. Dat brengt ons bij het uitgangspunt solidariteit, dat is afgeleid van het Latijnse rechtsbegrip "in solidum" dat op een juridische verantwoordelijkheid duidt waarbij verschillende personen niet elk voor een deel maar voor het geheel in staan. Solidariteit vindt haar oorsprong in de fundamentele onderlinge afhankelijkheid van mensen, mensen die op elkaar aangewezen zijn, die een eenheid willen vormen en die gezamenlijk voor een taak staan. In relatie met het thema van vandaag kan solidariteit ook in een bredere context beschouwd worden, namelijk de onderlinge afhankelijkheid van alle leven. Het omvat dan naast de mensheid ook de flora en fauna.

Deze symbiose is een conditio sine qua non om het samen vol te kunnen houden. Maar deze voorwaarden kunnen niet alleen geschapen worden door de overheid, zo stelt ons derde uitgangspunt: gespreide verantwoordelijkheid. Immers, de persoonlijke verantwoordelijkheid van burgers en de eigen verantwoordelijkheid van bedrijven en maatschappelijke organisaties zijn evident en onmisbaar voor gedragen oplossingen. Vraagstukken met een grote maatschappelijke impact -- en dat is bij natuur het geval -- vragen in de huidige kennis- en netwerkmaatschappij ook om procesinnovatie. Als CDA geloven wij in vormen waarbij de mens individueel en in leefgemeenschappen zijn verantwoordelijkheid kan dragen en deze niet kan afkopen via staatsregeling of marktwerking.

Als het lukt om in een participatief democratisch proces het evenwicht tussen de levensvormen op aarde en in haar biosfeer vorm te kunnen blijven geven, dan is er ook voldaan aan het vierde uitgangspunt: publieke gerechtigheid. In dit geval gaat het dan naast subjectparticipatie ook over objectparticipatie, over objecten die achter de subjecten aanwezig zijn. Met andere woorden, hoe vinden we als belangengroepen het evenwicht tussen de natuur en de economie, de landbouw en de mobiliteit?

Maar voordat we daaraan toekomen, verdiepen we ons eerst in de doelstellingen van het natuurbeleid. Met betrekking tot die doelstellingen ben ik zo vrij om een citaat van Herman Finkers als begin te gebruiken. Het luidt als volgt. "De huidige

tijd zou een enorme sprong voorwaarts maken door te stoppen met vernieuwend te willen zijn. Als je een boom met zijn kruin in de grond zet en met zijn wortels in de lucht dan is dat wel erg vernieuwend, maar het levert niet iets op dat hout zal snijden. Het is slechts iets dat we nog niet hebben gehad en het zal snel sterven. Vaak is het niet voor niets dat we iets nog niet eerder hebben gehad. Als we vooral niet iets mogen maken wat op het verleden lijkt dan zijn we krampachtiger en obsessiever met dat verleden bezig dan iemand die gewoon het schone, warme en goede nastreeft en daarbij alle bevindingen uit het verleden meeneemt. Schoonheid kent geen tijd omdat het iets van de eeuwigheid is. Elke tijd geeft slechts nieuw gereedschap om in feite hetzelfde te laten zien."

Mijnheer de voorzitter. Deze parafraze is zo passend voor het natuurbeleid. Immers, de meeste inheemse volkeren wisten al dat als je niet in symbiose met je omgeving leeft, je de evolutionaire kracht van de natuur aantast en je je eigen voortbestaan bedreigt. Het nastreven van deze symbiose is in de kern nog steeds de doelstelling van het natuurbeleid. Maar in de twintigste en eenentwintigste eeuw zijn de omstandigheden nogal veranderd. De grote druk van de landbouw, de economie en de mobiliteit bracht onbalans in wat we tegenwoordig aanduiden als people, profit en planet. Het bewustzijn ontstond dat de natuur in deze ontwikkeling te weinig stem had en dat er nieuw beleid nodig was.

Het CDA stond en staat, volledig achter de doelstelling om waardevolle landschappen en biodiversiteit te behouden. Dat moet echter niet door de bestaande situatie te bevriezen. Dat lijkt te veel op de boom die omgekeerd geplant is. Hij zal sterven. Behoud door ontwikkeling zal het credo zijn. Ontwikkelingen veroorzaakt door de mens, maar ook de geologische en klimatologische veranderingen zijn daarbij een blijvende beweging die al eeuwen plaatsvindt. De laatste eeuw, maar in het bijzonder de laatste decennia, is er voor het natuurbeleid zowel regionaal, nationaal als internationaal veel aandacht geweest. Het heeft geleid tot private initiatieven maar ook tot overheidsregulering. Veel is bereikt. Toch blijkt de implementatie van deze regulering op veel weerstand te stuiten. Een toenemende bron van maatschappelijke ergernis is waarneembaar en belangenconflicten leiden tot juridische procedures.

Volgens de CDA-fractie is de oorzaak daarvan niet gelegen in de doelstellingen van het natuurbeleid. Volgens ons zijn er twee andere oorzaken in het geding, namelijk de vertaling van de doelstellingen in uitvoerbare maatregelen en de financiering ervan. Is de staatssecretaris het met ons eens en -- ik zeg het nu eens met de woorden van Finkers -- dat we in deze tijd het nieuwe gereedschap moeten gebruiken om in feite dezelfde doelstellingen na te streven? Wij willen graag in dit debat, terwijl er een nieuwe integrale natuurwetgeving wordt voorbereid, met de staatssecretaris over dat gereedschap spreken.

Dat zijn de instrumenten van het natuurbeleid. Vanaf halverwege de vorige eeuw zijn er instrumenten ontwikkeld om de doelstellingen

van het natuurbeleid te verwezenlijken. Via rijksbufferzones in de jaren vijftig en relatienotagegebieden met beheersovereenkomsten in de jaren zeventig werd in de jaren negentig het begrip ecologische hoofdstructuur (ehs) geïntroduceerd. Dat is een samenhangend netwerk van bestaande en nog te ontwikkelen natuurgebieden met verbindingszones.

Milieubeleid heeft ertoe geleid dat de depositie van zwavel en stikstof sterk is afgenomen. Faunapassages zijn aangelegd om versnippering van gebieden tegen te gaan. Als laatste zijn met het aanwijzen van 162 Natura 2000-gebieden de vogel- en habitatdoelstellingen geïmplementeerd. Ondanks de goede bedoelingen van deze instrumenten van gebied- en soortenbeleid blijkt het dat het maatschappelijke draagvlak sterk is afgenomen en momenteel minimaal is. Het lijkt erop dat er in het bijzonder bij de introductie van Natura 2000 iets fout is gegaan. Herkent de staatssecretaris dit beeld?

Mijnheer de voorzitter. Een potpourri van reacties die we in de praktijk tegenkomen reflecteert dat beeld. Zo is er onduidelijkheid over de begrippen significantie, externe werking en het voorzorgsbeginsel, kennen we hierdoor verschillende toepassingen bij provincies, is er verarring over het aanvragen van vergunningen, soms zelfs bij verschillende provincies voor hetzelfde geval, is er geen integrale afweging vanwege het bestaan van verschillende bevoegde gezagen en wordt het natuurdebat veelal geïsoleerd gevoerd, gedomineerd door deskundigen en is het volgens Econat lang niet in alle landen verplicht om een beheerplan op te stellen.

Mijnheer de staatssecretaris, herkent u deze reacties en bent u op de hoogte van het laatste aspect? Hoe verklaart u dat?

In de Eindrapportage van de werkgroep IBO natuur 2008-2009 nr. 2 worden samengevat de volgende vier hoofdoorzaken genoemd waardoor het natuurbeleid is vastgelopen. Bij de operationalisering van de doelstellingen wordt te veel gestuurd op soorten en wordt onvoldoende rekening gehouden met de dynamiek van de natuur. Mede daarmee samenhangend is de gekozen vormgeving van de ehs niet optimaal. Er zijn praktische problemen bij de uitvoering van beleid die leiden tot verlies aan draagvlak. Financiële tekorten zijn een obstakel voor de realisatie van de huidige operationele doelstelling met name door de gestegen kosten van verwerving, inrichting en beheer van de ehs.

Deze potpourri tezamen met de IBO-conclusie bewijst dat het huidige beleid onvoldoende geslaagd is en dat er dus voor de staatssecretaris werk aan de winkel is. Is de staatssecretaris dat met de CDA-fractie eens?

Voor de CDA-fractie heeft dit beleidsdebat de bedoeling om een aantal toezeggingen van de staatssecretaris te krijgen, die kunnen helpen om aan een nieuwe integrale natuurwetgeving te bouwen, waardoor een aantal van de problemen die we nu kennen, opgelost kunnen worden. Wij hebben onze opvattingen daartoe gerangschikt

naar: het natuurbeleid; de bevoegdheid over dit beleid en de financiering van dit beleid.

Als eerste het natuurbeleid. Voor het CDA is het duidelijk dat de natuur bij wet beschermd moet worden. Menselijke ingrepen en activiteiten vinden gemakkelijk plaats. Het natuurbeleid moet zich richten op de lange termijn. Net zoals bij het waterbeheer moeten we ons richten op een periode van 50 tot 100 jaar. Deze lange termijn betekent per definitie dat er geologische en klimatologische veranderingen plaats zullen gaan vinden. Daarom moeten we uitgaan van veranderende omstandigheden en moeten we ons dus ook richten op dynamische doelstellingen in het besef dat de natuur niet te beheersen is! Veel "gebeurt" onverwachts. Daarom hebben we ruime en heldere kaders nodig. Daarbij past geen soortenbeleid dat circa 1000 soorten een bevoorrechte positie verschaft en verstikt in gedetailleerde tellingen. Het is tijd voor een terugkeer naar principal based beleid in plaats van rules based beleid.

Het natuurbeleid richt zich op onderscheiden deelgebieden, namelijk natuurgebieden, agrarische natuurgebieden, agrarische gebieden, stedelijke gebieden en maritieme gebieden, waaronder de rivieren, grote meren en de kust wordt verstaan.

De natuur in de stad is een ondergeschoven kindje. Wij doelen dan niet op de parken en plantsoenen maar op natuurontwikkelingsmogelijkheden op bijvoorbeeld muren, daken, terrassen et cetera. Het harde deel van de stad kent vele natuurkansen. Zo ook staat urban agriculture internationaal sterk in de belangstelling. Voor het stedelijk groen moet veel meer aandacht zijn. Wil de staatssecretaris zich daar sterk voor maken?

De ehs moet met de kennis van vandaag herijkt worden. Buiten de ehs bevinden zich geen Natura 2000-gebieden. Het beleid in de ehs kent geen "nationale kop". Wij verzoeken de staatssecretaris daartoe een buitenlandse organisatie onderzoek te laten doen naar de implementatie van Natura 2000 in ons land. Binnen de ehs is er een beweging waardoor het beheer van natuur meer in handen komt van particulieren, boeren en ondernemers in het landelijk gebied. Onze delta blijft in beweging. Op de langere termijn, zo kunnen we ons voorstellen, zijn verbindingzones, ook al worden ze door de huidige regering geschrapt, alsnog nodig. Is de staatssecretaris dat met ons eens?

Voor het beheer van natuur en natuurgebieden buiten de herijkte ehs worden met name mogelijkheden voor private initiatieven gecreëerd. Deze maatschappelijke dienstverlening ofte wel natuurproductie wordt afgestemd met het landbouw- en landschapbeleid. In veel gevallen is er een combinatie mogelijk met de blauwe en groene infrastructuur.

De mogelijkheid van saldering moet zowel geografisch als in de tijd gezien meer benut worden. Een voorbeeld: In het Markermeer en IJmeer zijn plannen ontwikkeld voor een toekomstbestendig ecologisch systeem. In dit Natura 2000-gebied is een overmaat aan natuurontwikkeling voorzien,

zodat er later ook woningbouw mogelijk is. Deze preventieve mitigatie is nu niet mogelijk terwijl er juist verantwoorde ontwikkelingsmogelijkheden door ontstaan. Een tweede voorbeeld: In Europa komt een zeer zeldzame pad voor, de rugstreeppad. In de provincie Flevoland, maar in het bijzonder in de Noordoostpolder, struikel je er over. Vergunningverlening is voor bijna elke ruimtelijke ingreep nu voorgeschreven. De provincie Flevoland heeft samen met zestien partijen een rugstreeppadmanagementplan opgesteld. Goed scrabblewoord! Hierdoor wordt aantasting van de habitat voorkomen en vergunningverlening overbodig gemaakt. Regionale ontwikkeling is daardoor weer mogelijk. Wij verzoeken de staatssecretaris aan saldering veel meer aandacht te besteden.

Mijnheer de voorzitter. Dan komen we nu aan het tweede thema: wie gaat waar over. De CDA-fractie hecht vanuit de gespreide verantwoordelijkheid aan actieve participatie van burgers en bedrijven die vanuit overtuiging hun verantwoordelijkheid persoonlijk of in groepsverband vorm proberen te geven. Betrokkenheid bij de eigen streek en hun natuur wordt daarmee bevorderd. Deze bottom-upbenadering is voor het natuurbeleid essentieel. Nadat het Rijk de wat-vraag heeft beantwoord zijn de provincies verantwoordelijk voor de invulling van het natuurbeleid en in de CDA-visie organiseren zij daartoe regionale samenwerkingsverbanden, waarbij publieke en private partijen betrokken zijn. Voorbeelden van zo'n netwerkachtige aanpak van regionale processen kennen we al, bij bijvoorbeeld Ruimte voor de rivier; de Kaderrichtlijn Water en het Deltaprogramma.

Met betrekking tot de vergunningverlening in het kader van de Nb-wet constateren we dat de zogenaemde habitattoets in de Europese richtlijn als zodanig niet wordt voorgeschreven. Er moet gestreefd worden naar een integrale afweging waarbij procedures en vergunningverlening bij één bevoegd gezag zijn belegd en het is aan te bevelen de procedures, voor zover van toepassing, aan te laten sluiten op de wettelijk voorgeschreven milieueffectrapportage en de daarop volgende wettelijke besluitvormingsprocedure. Is de staatssecretaris dat met ons eens?

Als laatste de financiering van het natuurbeleid. Het natuurbeleid kost veel geld en vergt een solide financiële onderbouwing. Onderzoeken tonen aan dat er ook veel opbrengsten zijn. Eén van de problemen is dat de kosten en opbrengsten veelal niet bij dezelfde partij terechtkomen. De financiering behelst, voor zover nodig, de aankoop, inrichting en beheer van natuurgebieden. De CDA-fractie gaat ervan uit dat de rijksoverheid ook in financiële zin verantwoordelijk is voor de herijkte ehs. De Wet inrichting landelijk gebied, de Wilg, moet als decentralisatie-instrument daarvoor op zijn effectiviteit herbeoordeeld worden. Hoe denkt de staatssecretaris daarover? Wij vragen de staatssecretaris tevens het in het buitenland gebruikte systeem van ecosysteemdiensten te

ontwikkelen en te introduceren. Mogelijk kan dit via een pilot.

Zo wordt natuurproductie maatschappelijk financieel gewaardeerd. De financiering kan afgestemd worden met een verschuivend Europees budget van financiering van landbouwproductie naar plattelandsbeleid, van de eerste naar de tweede pijler. Tevens vragen wij de staatssecretaris aandacht te besteden aan "social returns" door bij het natuurbeheer mogelijk mensen met een handicap in te zetten.

De branchevereniging VHG voor hoveniers en groenbedrijven roept ons op om samen na te denken over een nieuwe creatieve toepassing van groen in relatie tot maatschappelijke ontwikkelingen. Die oproep verdient volgens ons ondersteuning.

De CDA-fractie heeft in haar bijdrage de hoofdlijnen van haar natuurbeleid geschetst, aangegeven vanuit welke inspiratie en hoe ze haar politieke keuzes met betrekking tot het natuurbeleid maakt en de doelstelling en instrumenten verwoord. Wij verwachten dat de staatssecretaris onze bijdrage betreft bij de ontwikkeling van de nieuwe integrale natuurwetgeving.

Mijnheer de voorzitter. Als laatste nog het volgende: wijziging van beleid kan ook ten koste gaan van belangen van burgers en bedrijven. Wij gaan ervan uit dat de staatssecretaris daarvoor aandacht heeft en dat hij het voorkomt.

De voorzitter: Dank u wel, mijnheer Tiesinga. Zojuist voerde u voor de eerste maal het woord in deze Kamer. Met dat feit wil ik u graag feliciteren.

U bent op 3 november 2009 aangetreden als lid van de Eerste Kamer, om de zetel in te nemen die vrijkwam na het vertrek van mijn voorganger mevrouw Timmerman-Buck. Door uw kennis van de agrarische sector, het waterbeheer en landschapsinrichting beschikt u over een brede ervaring en samenhangende visie die u van pas komt bij het werk als Kamerlid. Uit uw loopbaan blijkt een passie voor bestuurlijk werk, dat u hebt verricht in tal van organen op het snijvlak van landbouw, ruimtelijke ordening en natuurbeheer.

Het beleidsdebat over natuurbeheer dat wij nu voeren raakt dan ook aan onderwerpen waarmee u zeer vertrouwd bent. Dat is ook gebleken uit uw inbreng. Ook uw nuchtere ervaring als dijkgraaf, waterschapsbestuurder en akkerbouwer komt van pas als het gaat om beleid dat van zo veel invloed is op het landelijk gebied. U bent een man van wind, water en grond. U bent een selfmade man, die via de lagere, middelbare en hogere landbouwschool en vervolgens Wageningen en rechtenstudie hebt laten zien wat doorzettingsvermogen is.

Vorige week vond in deze zaal een expertmeeting plaats over het natuurbeleid, ter voorbereiding van het debat van vandaag. Aan de voorbereiding en thematische afbakening van die bijeenkomst leverde u een belangrijke bijdrage, die ook vandaag haar vruchten afwerpt. Hoewel nieuw in deze Kamer, was u beslist niet onervaren in de landelijke en regionale politiek. Van 1995 tot 1999

was u lid van het dagelijks bestuur van het CDA, landelijk, en van 1991 tot 1999 voorzitter van het CDA Flevoland. In het CDA zette u uw stempel op meerdere publicaties, waaronder het CDA-verkiezingsprogramma voor de waterschappen. U vervulde meerdere functies binnen de landbouworganisaties en het landbouwbedrijfsleven.

In uw huidige functie als voorzitter van het hoofdbestuur van uitvaartorganisatie Yarden bent u betrokken bij brede maatschappelijke ontwikkelingen. Als lid van de vaste Kamercommissies voor LNV, Verkeer en Waterstaat en Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking hebben collega's u leren kennen als een breed georiënteerd parlementariër, met een sterk beschouwend element. U bent meer een man van verbinden dan van zaken op scherp stellen.

Een belangrijke zorg, waar u dikwijls aandacht voor vraagt, is de veiligheid van ons nationale waterbeheer en de bijbehorende infrastructuur. Dit vraagt volgens u om een inrichting van lokaal en regionaal bestuur die aansluit bij de reële beheersvragen verbonden met het water. Ik wens u toe dat uw kennis en ervaring tot gelding komen in deze Kamer.

**

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*N

De heer Eigeman (PvdA): Voorzitter. Ik feliciteer allereerst collega Tiesinga. Hij hield een mooi, fundamenteel verhaal, een stevig CDA-frame. Om het ondeugend te zeggen, klonk daarin meer verantwoordelijkheid dan vrijheid door, en eerlijk gezegd voel ik mij daar aardig bij thuis.

Voorzitter. Het is interessant om vandaag met staatssecretaris Bleeker in debat te gaan. Ik heb daarnaar uitgekeken. Boven mijn verhaal staat wat dramatisch: to be or not to be, that's the question. Natuur of geen natuur, dat is de vraag. Dat is een beetje dramatisch, maar dat moet kunnen met een staatssecretaris die naast andere competenties het theatrale repertoire goed beheerst. Sinds het aantreden van dit kabinet heb ik het gevoel dat elk pleidooi, hoe genuanceerd ook, voor oog houden voor het belang van natuur, landschap, biodiversiteit en dergelijke als een linkse hobby wordt beschouwd. Als grap van Tweede Kamercollega Koopmans kan ik dat nog wel hebben, maar als het als retorische truc tot regeringsbeleid wordt verheven, krijg ik het benauwd. In feite wordt met deze benadering een brede groep mensen geschoffeerd die van natuur en landschap duurzaam werk wil maken. De staatssecretaris lijkt vooral stevig aan de gang te zijn met het afbreken van het beleid van voorgangers als Veerman en Winsemius. Dat roept vraagtekens op over de inhoud, over de toonzetting, over de bestuurlijke rolverdeling en over de vraag of gemaakte afspraken die een periode van zeven jaar besloegen wel door één van

de partijen eenzijdig kunnen worden opengebroken. Dat provinciale besturen overwegen om naar de rechter te stappen, is geen teken van harmonieus beleid voeren. Wat dat betreft, kan het kabinet nog wat leren van een breed forum van Gelderse organisaties die met landbouw, natuur en landschap zijn begaan. Op 4 maart hebben zij een manifest getekend waarin ze met elkaar hun nek uitsteken en de provincie vragen om hen te helpen. Zij streven naar een overeenkomst. Zij hebben een presentatie gehouden bij de startvergadering van de nieuwe Staten en de mogelijke coalitie uitgedaagd om in het nieuwe coalitieakkoord onder meer mee te nemen, het geconcentreerd inzetten van middelen van EU, Rijk, provincies en andere bronnen. Ik vind dat een mooi voorbeeld en ik hoor graag de opvattingen van de staatssecretaris daarover.

Maar voorzitter, mijn fractie heeft vooral ook zorgen over het perspectief op termijn, over de koers en de diepgang van het beleid. Met de vorige minister zat mijn fractie niet altijd op één lijn, maar wij waren het wel snel eens over het belang van het debat dat wij vandaag voeren. In feite heeft zij daartoe zelf aanleiding gegeven toen wij spraken over de Natuurbeschermingswet 1998. Het gaat om een poging om de kramp uit het debat te halen, om te nuanceren, op zoek naar middelen om tegenstellingen te overbruggen die ontstaan zijn in het debat over natuur als maatschappelijke opgave. Mijn vraag is of ook deze regering en in het bijzonder deze staatssecretaris mee wil gaan in zo'n soort debat. Ik stel die vraag zo expliciet omdat het er nog wel eens op lijkt dat het maar eens afgelopen moet zijn met de natuur en zeker met het natuurbeleid. Het gaat vooral over geld. Het moet minder, minder hectares, minder euro's, minder overheid, en een inhoudelijke redenering hoor je nauwelijks. Er lijkt een soort vijanddenken te worden opgeroepen waarbij het allemaal anders moet. Meer boer, meer auto, meer Holland en op naar Brussel om de regelaars mores te leren.

Ondertussen gaat het bij de regels wel om regelgeving die op democratische wijze tot stand gekomen is, met volle steun van Nederland. Wat wil deze regering nu eigenlijk met natuurbeleid: hakken, schoppen, snijden, zo veel mensen tegen je in het harnas jagen en lekker op je zelf getrokken strepen blijven staan of binnen het vigerend regelstelsel (nationaal en Europees) met maatschappelijke partners en medeoverheden tot meer effectieve aanpakken komen en tegelijkertijd nagaan hoe regelgeving kan worden aangepast met inbreng van onderop? Wat vindt de regering bijvoorbeeld van de door LTO Nederland, MKB-Nederland, Natuurmonumenten en VNO-NCW overeengekomen richtsnoer voor een zorgvuldige afweging van de sociaaleconomische aspecten bij het opstellen van beheerplannen? Dat is wat anders dan het doorbreken van het beleid inzake de ehs, het zoeken van de grenzen van Europese regelgeving en soms het demoniseren van natuurorganisaties als subsidiemonsters. Dat zijn allemaal vormen van een verwerpelijk soort symboolpolitiek. Dit debat moet helderheid

scheppen over de echte basishouding van de regering.

In de voorbereiding op dit debat is het mij opgevallen hoe sterk de vraag is naar het doorbreken van de verkramping. Dat is nog eens versterkt door de expertbijeenkomst die deze Kamer vorige week gehouden heeft. Vrijwel alle spelers waren aanwezig en bereid om ons bij te staan in een zoektocht naar een beter gedragen aanpak. Ik verwijs naar de indrukwekkende inbreng van Anton Vermeer, de voormalig voorzitter van ZLTO. Hij heeft het volgende gezegd. Geef ons nou eens de ruimte om oplossingen te maken. Schep een periode van rust om te experimenteren. Laat dat van onderop komen. Het gemeenschappelijk landbouwbeleid voor de toekomst geeft nieuwe mogelijkheden om natuur als een opgave voor boeren te financieren. Dit was mijn samenvatting van zijn woorden. Ik verwijs in dit verband ook naar het artikel van Johan van der Gronden, directeur van het Wereld Natuur Fonds Nederland, in Trouw van 10 januari dat dezelfde toon heeft.

De verschillende bijdragen passen ook goed bij het manifest uit augustus vorig jaar; een opmerkelijke alliantie waarin de ANWB, LTO Nederland, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en enkele andere organisaties laten zien dat ze gezamenlijk willen optrekken om verbindingen aan te gaan. Dat lijkt mijn fractie een gouden kans. Dit is geen gezelschap van wildebrassen die maar wat aanrommelen, maar een groep organisaties die sterk maatschappelijk verankerd is. Dit is een gouden kans voor een staatssecretaris die wortelt in gemeenschapsdenken en rentmeesterschap, en voor een kabinet dat maatschappelijke verantwoordelijkheid wil stimuleren. Wat doet de regering met dit manifest? Zo op het oog lijkt het alsof het kabinet er niks mee doet. Kan de staatssecretaris aangeven of mijn indruk juist is en zo ja, waarom hij die maatschappelijke bereidheid in de wind slaat? Zo nee, op welke wijze is het manifest actief als onderdeel van de kabinetsaanpak?

Voorzitter. Natuur is voor een breed gedragen gezelschap van partijen geen kostenpost waar je niks mee kunt. Breed leeft de opvatting dat het anders moet. Breed leeft ook de gedachte dat de traditionele beheerders van ons landschap, de boeren, nadrukkelijk een rol moeten hebben. Breed leeft ten slotte de gedachte dat de regulering minder moet; minder op de procedures, meer op de processen. De overheid in een andere rol. Het is tijd om nieuwe coalities aan te gaan in het belang van een natuurbeleid dat duurzaam is, dat wil zeggen dat de tijd krijgt om bij te dragen aan biodiversiteit, aan herstel van soorten, aan een groene functie die noodzakelijk is om Nederland leefbaar te houden. Het is de kunst om in een klein land waar veel mensen wonen en waar voortdurend strijd geleverd wordt over ruimtegebruik, telkens weer opnieuw de balans te vinden. Dat werkt niet met symboolpolitiek. Daar is beleid voor nodig dat burgers uitnodigt om mee te doen, in houding en gedrag, maar ook door burgers aan te spreken als kennisbron. In Estland heeft een burgerbeweging zonder overheidsinmenging in zes maanden tijd

meer dan 50.000 vrijwilligers op de been gekregen om de bossen schoon te maken, dat wil zeggen vrij te maken van een overmaat aan afval dat daar in een reeks van jaren was gestort. Als je googlet op Estonia clean up, dan krijg je een boost in je lijf als je ziet wat mensen kunnen. Het laat zien dat mensen graag meedoen, sterker nog, dat burgers bereid zijn tot verregaand initiatief.

Kenmerk van ons land is dat het een grote verscheidenheid aan natuur laat zien op een klein gebied. Juist daarom zijn kleine gebieden van belang. Grootte mag geen reden zijn om zo'n gebied, soms een belangrijk micro-ecosysteem, maar af te schrijven omdat het boeren in de weg zit.

Die verscheidenheid is een gegeven om trots op te zijn. Het kan ook uit de hand lopen, dat weet ik. Collega Tiesinga heeft daarover goede dingen gezegd. Geen land in Europa heeft zo'n grote verscheidenheid aan weidevogels. Die diversiteit staat sterk onder druk, sommige soorten tonen een terugval met bijna 90% in de afgelopen jaren. Ook is sprake van steeds meer eenvormigheid in het landschap en wordt de waterkwaliteit bedreigd. Wat is de staatssecretaris van plan om deze dreigende verloederung aan te pakken?

Biodiversiteit is meer dan een moderne beleidsterm. Het staat voor het belang van het in stand houden van een grote verscheidenheid aan soorten, genen en ecosystemen. Dat is noodzakelijk om de aarde leefbaar te houden en vergt een omslag in houding en gedrag van overheden, maar ook van burgers en bedrijven. De Taskforce Biodiversiteit heeft bij de start van het kabinet een heldere boodschap meegegeven, die ook direct raakt aan de kern van het debat van vandaag. Wat doet de regering daar nu concreet aan? Hoe ver zijn we over drie jaar met de halvering van de ecologische voetafdruk? Nederland legt per inwoner voor 4,4 ha. beslag op de aardbodem. Dat is twee keer zo veel als gemiddeld in de wereld. Als wij een eerlijke verdeling willen, dan moet dat met 50% worden teruggebracht. Dat moet terug te vinden zijn in het natuurbeleid. Mijn vraag is op welke wijze de regering die koppeling wil maken en ook hoe dat een plek krijgt in de natuurwet die de bestaande wetten gaat vervangen.

Voorzitter. Bezuinigingen domineren op dit moment het politieke debat. Dat is een gegeven maar de vraag is of je voor elk beleidsterrein je daarbij neer moet leggen. Dat geldt des te meer als het gevoel bestaat dat te snel en zonder een afgewogen oordeel het mes is gezet in de budgetten voor natuurbeheer. Opvallend is overigens de keuze die dit kabinet in dit verband maakt voor particulier natuurbeheer. Dat is op zich niet verkeerd, maar op termijn veel duurder dan het beheer door terreinbeherende organisaties. Wat zijn daarvan de diepere redenen? Uit het heroverwegingsrapport en uit het laatste IBO-rapport blijkt dat de doelstellingen van het beleid met betrekking tot natuur en landschap, waaronder de ehs en Natura 2000, tekortkomen met het toen nog voorziene budget van 4,1 mld. Feitelijk zou er nog 1,2 mld. bij moeten. Het kabinet bezuinigt echter 60% op de oorspronkelijke raming. Welk

effect heeft dat op de kwaliteit van het beleid? Als je een fundamentele aanpak van het natuurbeleid voorstaat, is de budgettaire beweging die ik signaleer niet hoopgevend. Minder overheid is het adagium van dit kabinet; meer samen maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus nemen. Dat vraagt vooral ook een andere overheid, een overheid die maatschappelijke verantwoordelijkheid stimuleert als het gaat om het invullen van duurzame ontwikkeling. Dat is in feite de richting die het debat zou moeten opgaan.

Natuurbeleid is geen sectorbeleid, maar maakt nadrukkelijk deel uit van de beleidsagenda voor duurzaamheid. Natuur bestaat niet uit louter autonome delen. Vlinders en bijen maken bijvoorbeeld deel uit van een complex systeem waarin natuur en milieu verbonden zijn met voedsel, gezondheid en een adequaat gebruik van de economische ruimte. Ze zijn indicatoren van de kwaliteit van leven. Het is bekend dat de stand van de bijen hard achteruitgaat en dat is een verontrustende indicatie. Snel onderzoek en snel ingrijpen zijn noodzakelijk. Als de aanwijzingen juist zijn, zou dat te verklaren zijn met een overmaat aan chemische bestrijdingsmiddelen dan wel het gebruik van verkeerde middelen. Wat doet de staatssecretaris daar dan aan? Welke maatregelen mogen wij, en de burgers, verwachten als een indicator zo achteruitboert?

Voorzitter. Natuurontwikkeling is een deel van ruimtelijke planvorming en moet veel meer in de gebiedsontwikkeling meegenomen worden. Dat vraagt om een benadering, waarbij naar natuur als resultaat gekeken wordt. Nu draait het om procedures en instituties en het bijbehorende boekhoudkundig instrumentarium. In die procesmatige aanpak, die wij voorstaan, spelen boeren, burgers, bedrijfsleven en de regionale overheden, gemeenten, provincies en waterschappen, een belangrijke rol. Wij geven veel geld uit aan steun aan het boerenbedrijf: 1,5 mld., waarvan 1 mld. aan inkomenssteun. Mogen wij daar iets voor terugvragen? Het gaat om bodemkwaliteit, waterkwaliteit, ruimtegebruik en een goed beheer. Daar is in alle precisie alleen op te sturen als je er dicht op zit en het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie zit dat niet. Landelijk moet bestuurlijke ruimte geschapen worden en een hoofdrichting bepaald worden waarin elementen als robuuste natuur, bijdragen aan verbetering van de biodiversiteit en economische waardering van natuur en landschap kleur geven aan het beleid. Dat schept voorwaarden om ook anders naar de rol van boeren te kijken. De staatssecretaris heeft ook een belangrijke stem in programma's gericht op maatschappelijk verantwoord ondernemen. Als je de basisgedachten uit die programma's gebruikt om een beroep te doen op de ondernemers in de land- en tuinbouw, dan kun je heel andere slagen maken. Is de staatssecretaris bereid om met LTO Nederland, VNO-NCW en organisaties als Vogelbescherming Nederland naar zo'n aanpak te kijken? Ik noem Vogelbescherming Nederland omdat deze organisatie een prachtvoorbeeld gaf in het expertisedebat van vorige week, van een pilot

waarin een aantal boeren sterk scoort op de groei van het bestand aan grutto's door een natuurlijker beheer van hun weidegebied. Veel boeren willen bijdragen aan het productief vermogen van de natuur waar dat is aangetast door menselijk ingrijpen. Zij hebben belang bij duurzame natuur en kunnen bijdragen aan een langetermijnperspectief. Het is ook mijn ervaring als voormalig wethouder van een kleine stad in het rivierengebied dat boeren niet de tegenstanders zijn. Met boeren is juist goed zaken te doen, omdat zij als geen ander weten wat de waarde is van goed en zorgvuldig natuurbeheer.

Voorzitter. Het nadenken over een nieuwe natuurwet, een meer samenhangende aanpak in de regulering van landschap, natuur en landbouw heeft een kijk nodig op wat langere termijn. Het ontbreekt nu nog aan een visie op de langere termijn. Maak in de natuurwet ruimte voor gebiedsontwikkeling waarin de integrale benadering de kans krijgt. Laat de nieuwe natuurwet meer zijn dan een nietje door de Flora- en faunawet, de Boswet en de Natuurbeschermingswet. Laat het een ambitieuze aanpak zijn waarin we natuur beschermen en niet meer aan alle kanten knabbelen aan Europese regels om boeren maar vooral onbeperkt de ruimte te geven. Ik heb er al eerder op gewezen dat het belangrijk is om het natuurbeleid niet al te sectoraal op te vatten. Een interessant onderdeel van het rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving is deel zes, waarin de herijking in een breder perspectief wordt geplaatst. Hoe staat de regering tegenover de aanbeveling om in de maatregelen die nu genomen worden, rekening te houden met beleidsmatige keuzevrijheid op langere termijn? Is de regering bereid om daarvoor planologische ruimte te reserveren? Hoe denkt de regering daarover een akkoord te bereiken met de decentrale overheden en andere relevante partners om allianties aan te gaan?

Op sommige plekken in ons land is het handhaven van de landbouwfuncties sec economisch gezien niet verstandig. Dat kost meer dan het oplevert en het vergt al dan niet verholde subsidiestromen. Het is dus zaak om na te denken over andere oplossingen. Soms liggen die dichtbij. Onlangs stond in de Volkskrant een mooi artikel van Mac van Dinther over Willem&Drees -- Hollandser kan het niet, zeker niet voor een sociaaldemocraat -- een nieuw bedrijf dat in een aantal regio's ervoor zorgt dat boer en tuinder en supermarkt bij elkaar komen. Het idee is ontleend aan de London Food Strategy. Met de aanslagen in 2005 is de kwetsbaarheid aan het licht gebracht van een voedselsysteem dat gebaseerd is op aanvoer over grote afstanden. Men is toen begonnen met het stimuleren van aanvoer van producten van dichtbij. Dit heeft de oprichters van Willem&Drees geholpen met het opzetten van een bedrijf dat groente en fruit aanlevert aan supermarkten binnen cirkels van 40 tot 45 km., gevoed overigens door eigen ervaring. Je komt langs een appelboer -- u snapt dat dit iemand uit de Betuwe aanspreekt -- en je vraagt: hoe gaat het, goede vriend? Daarop krijg je een

donker verhaal over gebrek aan vraag, waardoor de appels in een schuur blijven staan. Je stapt enkele uren later een supermarkt bij jou in de buurt binnen en ziet alleen maar aanbod van ver weg: Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika; geen Nederlands fruit. Rara, hoe kan dat? Het initiatief van Willem&Drees kan zeer goed worden ingezet om boeren en burgers dichter bij elkaar te houden, zeker als je het combineert met een kwaliteitssysteem waarin gezond en duurzaam worden gekoppeld, terwijl boeren de kans wordt geboden om bijdragen te leveren aan landschap en natuur. Het behoort tot het denken in termen van ecosysteemdiensten en biedt een variëteit aan oplossingen. Boeren, burgers en ondernemers kunnen daar zelf heel veel in doen, maar de overheden moeten nagaan waar ze dat soort processen kunnen faciliteren en vooral de neiging onderdrukken om het te gaan regelen. Uit de bijdrage die Paul Opdam, hoogleraar aan de Wageningen University, voorheen Landbouwniversiteit Wageningen, op de expertbijeenkomst heeft geleverd, bleek dat Nederland niet echt vooroploopt in het denken over ecodiensten. In zijn korte schets werd duidelijk dat die benadering heel passend is, juist in een bestuurlijk klimaat waarin maatschappelijke en inhoudelijke verbinding belangrijke waarden zijn. Dat is typisch Nederlands, zou je denken, hoewel je daar de laatste anderhalf jaar wel eens over twijfelt, maar ik blijf het typisch Nederlands noemen, zeker als je de vertaling ziet in een integrale benadering van natuur en landschap -- de zogenaamde groenblauwe dooradering -- vanuit aspecten als bedrijvigheid, water, voedsel en wonen & leven. Wat voor opbrengst is over en weer te genereren? Dit is eigenlijk het oude denken in de polder in een modern jasje. Breng die werkwijze weer tot leven, decentraal. Is de staatssecretaris bereid om eens na te gaan wat die benadering kan opleveren? Is hij vooral ook bereid om daarbij van onderop te werk te gaan, bijvoorbeeld door regionaal te experimenteren en wellicht te faciliteren, bijvoorbeeld vanuit de middelen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, wat prima aansluit bij het pleidooi voor een pilot op dit gebied dat collega Tiesinga hield? Misschien bestaat de kans ook om nog iets te doen in combinatie met programma's als Leren voor Duurzame Ontwikkeling en de vernieuwing van het instrumentarium op het gebied van natuur- en milieu-educatie en -communicatie, ook wel duurzaamheidseducatie genoemd. Misschien is zo een nieuwe vorm van duurzaamheidseducatie te bevorderen. Educatie en communicatie maken deel uit van een wijze van sturen op processen die het mensen mogelijk maken om zelf duurzame oplossingen te genereren: duurzame ontwikkeling door participatie. Welke bijdrage in geld en kennis kunnen de verschillende veldorganisaties, maar vooral ook maatschappelijke initiatieven verwachten?

Ik kom nog even terug op mijn kritische opmerkingen over het vooralsnog ontbreken van een visie op de langere termijn. Ik doe dat aan de hand van het rapport van het eerder genoemde Planbureau voor de Leefomgeving "Herijking van de

EHS" en begin dan met de opdrachtbrief van de staatssecretaris van EL&I. Wat wil de staatssecretaris met het onderzoek? Waarom is de informatie, zoals gevraagd, nodig? Dat is eigenlijk mijn belangrijkste vraag. Het uitgangspuntenkader dat is afgeleid van het regeerakkoord, spreekt nauwelijks over biodiversiteit maar toch suggereert de brief dat het halen van de doelstellingen met betrekking tot biodiversiteit van groot belang is. Nederland heeft zich vastgelegd en zal nog de nodige inspanningen moeten leveren. Het rapport van het PBL doet bij mijn fractie twijfel rijzen over het in stand houden van de doelstellingen rondom de kwaliteit van natuur en biodiversiteit. De staatssecretaris deelt die twijfels kennelijk niet, getuige zijn brief van vorige week waarin hij het rapport heel losjes uitlegt als ondersteuning van zijn beleid. In hoofdstuk 4 wordt helder welke gevolgen verschillende varianten van beleid hebben. De meeste varianten halen de gekozen referenties niet. Nu vraag ik een beetje plagerig waarom de staatssecretaris dat als ondersteuning van zijn beleid beschouwt. Wil hij die referenties helemaal niet halen? Hoe denkt hij dan aan de Europese regels te voldoen?

Ik rond af. We zijn vastgelopen in regel, onder meer via wetswijziging op wetswijziging met veel amendementen waardoor de interne logica van de regelgeving is aangetast. Wat dat betreft ligt er een mooie klus voor de staatssecretaris. De wijze van bezuinigen veroorzaakt extra problemen en leidt tot "desinvesteringen", is mijn constatering. Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en andere natuurorganisaties zitten in de beklagdenbank. Dat leidt tot imagoschade en vervolgens tot afnemende steun van de bevolking. Een kabinet dat vol inzet op maatschappelijke verantwoordelijkheid moet een meer uitnodigende houding tonen en zich verzetten tegen kwaadaardige beeldvorming over subsidieslurpende organisaties. We komen vreemde situaties tegen. Collega Tiesinga heeft hierover al iets gezegd, maar een ander voorbeeld is de gemeente Nijmegen die bij Lent bezig is met de omlegging van de rivier, waarvoor zij een haven moet graven. Zij wil dit compenseren in haar eigen achtertuin, maar wordt gedwongen om in de gemeente Rheden een fantastisch mooi landgoed te ondersteunen met geld van de gemeente Nijmegen, terwijl het haar aan geld ontbreekt om aan compensatie te doen. Dergelijke vreemde situaties moeten niet. Er zijn meer vreemde situaties, maar de korenwulf had nooit het symbool mogen worden van de machteloosheid van adequaat natuurbeleid. Het is bemoedigend om te constateren dat juist bovengenoemde beklagden, dus Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, samen met de organisaties van ondernemers uit het landelijk gebied, inclusief de boeren, voor een vereenvoudiging van regelgeving pleiten, dat zij prima alternatieven aandragen en bereid zijn om hun nek uit te steken. Ik verwijs naar het eerder genoemde manifest, maar ook naar de expertbijeenkomst. Ik haalde de heer Vermeer al aan, maar ook uit bijdragen van de provincies blijkt dat het veld, waar het moet gebeuren, vraagt om heldere kaders, beperkt tot hoofdlijnen, gedragen

door een scherpe en eenduidige attributie van bevoegdheden, dus doorzettingsmacht te organiseren, naar de regionale overheid en een procesmatige aanpak waarin de betrokken veldspelers het spel mogen en kunnen maken. Zicht op implementatie voor een ieder, terughoudendheid van overheden en zeker van de Rijksoverheid.

Natuurbeleid is voor mijn fractie onderdeel van een overlevingsstrategie, om het wat dramatisch te zeggen. Duurzame ontwikkeling, het gaat in meer dan een opzicht om "to be or not to be". Wij zijn erg benieuwd naar het antwoord van de staatssecretaris. Wil hij zijn of wil hij niet zijn?

*N

De heer Smaling (SP): Voorzitter. Een kabinetsformatie in Nederland betekent voor veel rijksambtenaren dat de verhuisdozen weer uit de kelder kunnen worden gehaald. Het creëren, combineren en opheffen van ministeries schijnt altijd bij het draaiboek te horen. Deze keer was het wennen aan I&M en aan EL&I. De vraag is of het beleidsterrein "Landgebruik" hiermee beter af is dan in de oude constellatie. Was dat bij LNV al een beetje het geval, bij EL&I lijkt "Natuur" helemaal een vreemde eend in de bijt. En daarmee zijn we meteen bij het onderwerp van vandaag aangeland, want: moet een vreemde eend beschermd worden of juist bestreden? Een PVV-onderwerp dus eigenlijk.

Ik roer in mijn betoog de volgende zaken aan: ten eerste "natuur" als breed begrip, ten tweede de wetgevingsspaghetti, ten derde de ehs en Natura 2000, en ten slotte wat zaken die met sturing, inrichting en beheer te maken hebben. Ik zal bij tijd en wijlen verwijzen naar een door mij met collega's op 23 december 2008 ingediende, aangenomen, maar niet uitgevoerde motie. Zodra mijn toon enigszins verongelijkt wordt, kan de staatssecretaris er gevoeglijk vanuit gaan dat die motie weer wordt opgerakeld.

Ik kom op mijn eerste onderwerp: natuur als breed begrip. "Natuur" neemt vele gedaantes aan. Deskundigen spraken vorige week tijdens een in deze Kamer georganiseerde expertmeeting over functionele, vitale en beleefde natuur. Waar de één geniet van "dé duinen" of "hét bos", let de ander veel meer op diversiteit in soorten. Zo was het de meer algemene natuurliefhebber Remco Campert altijd een gruwel, te worden rondgeleid door de tuin van Jan Wolkers, die elk kevertje en bloemetje, hoe klein ook, voorzag van gedetailleerd lyrisch commentaar. Natuur kan gekoppeld worden aan uiteenlopende begrippen als recreatie, bestuiving, waterberging, woongenot en biodiversiteit. Het gaat hier om ecosysteemdiensten -- mijn collega's hebben die al genoemd -- zoals ze ook in het Millennium Ecosystem Assessment zijn gehanteerd. Ik contrasteer hier recreatie en biodiversiteit, twee van de belangrijkste ecosysteemdiensten.

Recreatieve natuur is een breed begrip; Nederlanders zijn eraan gewend dat die vaak klein van schaal is. Een groenstrook kan er al onder vallen als je daar een balletje kunt trappen. Niet iedereen recreëert op dezelfde manier in het groen

en ook tussen dagrecreatie en het doorbrengen van de vakantie in het landelijk gebied zijn verschillen. Eén ding is zeker: niemand is er tegen en het belang is evident. In Rotterdam schijnt men bijvoorbeeld aanzienlijk korter te leven door gebrek aan groen in en rondom de stad. Natuur ten behoeve van biodiversiteitsbehoud krijgt aanzienlijk minder vat op de gemiddelde burger. In dit ik-tijdperk moet alles een direct handelingsperspectief hebben, anders spreekt het de burger al snel te weinig aan. De moderniteit laat ook niet toe dat de biodiversiteit in stand blijft. Verspreidingsvectoren zijn weggenomen: de beerkar en de strontschuit zijn verdwenen, van het potstalsysteem getuigen alleen de oude bouwlanden nog, dieren trekken niet meer het hele land door om overal zaden uit te poepen en ga zo maar door. Wie weet nog, behalve onze voorzitter, dat de Limburgse vlaaien ooit bereid werden uit maar liefst 80 kersenrassen?

De voorzitter: Ik mag helaas niet interveniëren.
**

De heer Smaling (SP): En ik doe de heer Reuten te kort, denk ik.

De voorzitter: Ik houd alleen wel heel veel van hoogstambomen.
**

De heer Smaling (SP): Natuur is niet los te zien van het overige ruimtegebruik. Er is de laatste jaren wat dat betreft veel wetgeving gepasseerd: de Wro, meerdere Waterwetten, de Monumentenwet, de Milieu-effectrapportage, de Wabo, bestaand gebruik in en rond Natura 2000-gebieden, de bestuurlijke lus, tracés voor hoogspanningsleidingen en ondergrondse bekabeling, een Spoedwet Wegverbreding, die vreselijke Crisis- en herstelwet, maar ook PKB's, ingegeven door bijna-rampen zoals Ruimte voor de Rivier en de daarmee samenhangende Deltawet. Die laatste is nog in aantocht, net als een dierenwet, een natuurwet, waarover wij van de staatssecretaris nog het een en ander hopen te horen, en een tracéwet. Verder moet er nog aan een hele batterij Europese richtlijnen voldaan worden, op het gebied van bodem-, water- en luchtkwaliteit en Natura 2000 zelf.

Als we landbouw en natuur even typeren, zien we een paar hoofdlijnen. Aan de ene kant zien we dat het aantal bedrijfssluitingen in de agrarische sector zeer hoog is, namelijk zes tot zeven per dag. Hierdoor komt, met name in de grondgebonden sector, voortdurend land vrij dat in handen komt van buurman, overheid of projectontwikkelaar. Het LEI laat in een van zijn onvolprezen studies zien dat vooral middelgrote bedrijven verdwijnen. Hierdoor ontstaat een tweedeling tussen de grotere boer die ondernemer wil blijven en wat kan "schaalvergroten" door de buurman over te nemen, en de kleinere boer die ook inkomsten uit andere activiteiten genereert. Wat de niet-grondgebonden landbouw betreft, constateren we een toenemende weerzin tegen intensieve dierhouderij, tegen megastallen, tegen nertsenfokkerijen en tegen de

beelden van ruimingen bij weer een epidemie. Als gevolg van een van die epidemieën werd de Reconstructiewet concentratiegebieden in de zandgebieden in het leven geroepen, die landbouwonwikkelingsgebieden (LOG's) fysiek moet scheiden van extensiveringsgebieden.

Aan de andere kant lijkt "natuur" vrijwel gelijk te staan aan de ehs en haar Europese broertje Natura 2000. Dat broertje is hardnekkiger, want de Europese Habitatrichtlijn schrijft voor dat hij moet worden ingevoerd en uitgevoerd. De richtlijn is streng, gekenmerkt door soortgerelateerde instandhoudingsdoelen, door lastige begrippen als significantie, externe werking en cumulatie, dat alles in 162 gebieden, waaronder talloze postzegels van één of een paar vierkante kilometer. Wettelijk geborgd zijn verder de Nationale Parken, meestal erg de moeite waard, en de Nationale Landschappen die een veel vagere status hebben. Zo heeft het Nationaal Landschap Noordoost-Twente bijvoorbeeld een kernkwaliteit kleinschaligheid, maar als je het de gedeputeerde vraagt, mag grootschaligheid daar ook. Alle voorbeelden die ik heb gegeven, vallen onder de verantwoordelijkheid van EL&I, maar de geschetste dynamiek vertaalt zich in de noodzaak, bestemmingsplannen aan te passen, omgevingsvergunningen te verstrekken of te weigeren, ontheffingen te verlenen, milieu-effectrapportages uit te voeren en toezicht en handhaving op orde te hebben. Dat valt weer grotendeels onder I&M. Hier is duidelijk sprake van wetgevingsspaghetti; dan heb ik het nog niet eens over de verschillende bestuurslagen. Hoe kijkt de regering hier tegenaan? Zou het niet zinvol zijn om RO-instrumenten en natuurwetgeving enigszins te integreren? Een voorzet hiertoe werd al gedaan in de in 2008 aangenomen maar nooit uitgevoerde motie om Natura 2000-gebieden als provinciale inpassingsplannen aan te wijzen.

Ik kom op de ehs. Er is al veel over gezegd in de Tweede Kamer, dus dat ga ik niet herhalen. De minister gaat bezuinigen op de ehs, vrij stevig zelfs, om niet te zeggen heel erg stevig. Het budget daalt van 485 miljoen in 2007 naar 190 miljoen in 2015, waarvan slechts tussen de 75 en de 100 miljoen beschikbaar is voor beheer. De staatssecretaris ziet een deel van de oplossing in agrarisch en particulier natuurbeheer. Je kunt ook zeggen dat wat je eerst landbouw noemde, nu natuur noemt; dan haal je je areaal vanzelf. Volgens hem moeten we landbouw en natuur meer verbinden. Dat is op zich natuurlijk geen slecht idee, maar toch moeten we vaststellen dat agrarisch natuurbeheer, zoals het ooit is bedacht, gewoon niet heeft gewerkt. Slechts zo'n 30% van de boeren die aanvankelijk meededen, heeft zich ingeschreven voor de tweede cyclus van zes jaar en dat terwijl het toch een subsidie betreft. Hier en daar een akkerrand beheren werkt niet, de boeren in kwestie opzadelen met een enorme massa papierwerk en pottenkijkers werkt nog minder. Wat wel een heel aardig concept is, zonder de rompslomp die boeren zo murw maakt, is het concept "Boeren voor Natuur", thans uitgevoerd in een paar proefprojecten. Hierin worden drie bedrijfsstijlen onderscheiden: gangbaar,

landschapsgericht en natuurgericht. In de laatste staat een gesloten kringloop voorop. Welk type agrarisch natuurbeheer staat de staatssecretaris voor ogen? Die van de met lange tanden beheerde akkerrand of die waarbij boeren de handen ineenslaan voor natuurbeheer? Valt bijvoorbeeld de variant "Natuurgericht boeren" binnen het enthousiasme van de staatssecretaris? Zou deze vorm kunnen worden toegepast in de bufferzones rond Natura 2000-gebieden, zoals gesuggereerd in de aangenomen maar niet uitgevoerde motie uit 2008?

Ongeveer de helft van de ehs valt onder het regime van Natura 2000. De EU-27 heeft ruim 13% van de totale landoppervlakte aangewezen als Natura 2000. Nederland zit op ruim 8% en is daarmee vierde van anderen. Bulgarije is koploper met bijna 30%. Omgerekend naar relatief areaal cultuurlandschap en bevolkingsdichtheid wordt het plaatje voor Nederland uiteraard anders. Natura 2000 wordt daardoor in Nederland meer als een last dan een lust ervaren, getuige ook het amicebriefje van de vorige premier aan de heer Barroso. Ook de staatssecretaris heeft Natura 2000 in Brussel aangekaart als zijnde een dwangbuis.

Hoe moeten we er nu tegenaan kijken? Zitten we werkelijk met een probleem of zijn sommige belangengroepen gewoon erg effectief in het steken van spaken tussen wielen? Heeft de voorzitter van LTO gelijk en is er nu wel genoeg natuur? De heer Maat kan het zo mooi zeggen: er is nu wel genoeg natuur! Dan denk je: hij heeft nog gelijk ook. Of zijn we gewoonweg niet bereid om de consequenties te aanvaarden van het feit dat Nederland, inclusief het hele zandgebied, ondanks alle verloren diversiteit nog altijd een uniek ecologisch gebied is, met een grote hoeveelheid soorten die alleen hier voorkomen? Zie het recente werk van Joop Schaminee en zijn collega's.

Of wringt het toch breder? Als het gaat om behoud van hoogvenen, stuifzanden, libellen en hagedissen wordt er door velen nog inschikkelijk geknikt, maar als het voortbestaan van de groenknoporchis, de tonghaarmuts of het kruipend moerasscherm te berde wordt gebracht, slinkt de verzamelde hoeveelheid begrip al snel. Wolkers doet nog mee, maar Campert is afgehaakt en schrijft een ridiculiserende column.

Moet er dan rek en ruimte gevonden worden, zoals de vorige minister bepleitte? Vaak hoor je over een onsje minder, vorige week nog tijdens de expertmeeting. Maar houdt dat "onsje minder" stand bij de rechter wanneer afgesproken instandhoudingsdoelen niet worden gerealiseerd? Een parallel is niettemin te trekken met armoedebestrijding, het eerste millenniumdoel. We willen een miljard arme mensen uit de misère halen. Dan is het bereiken van de eerste paar armen altijd een stuk eenvoudiger dan het bereiken van de laatste. Zo zou je ook naar het realiseren van Natura 2000 kunnen kijken. Je kunt het jezelf ook moeilijker maken dan noodzakelijk door een hele serie piepkleine gebiedjes aan te wijzen. Of nog moeilijker door 162 groepen belanghebbenden rond de tafel te zetten om een beheerplan voor die gebiedjes op te stellen.

Ik kom op een van de hete hangijzers -- er zijn er vele -- van Natura 2000: de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). Zonder PAS geen beheerplan, lees ik. En aangezien de experts het er nog niet over eens zijn --ik ben blij dat ik daar niet bijhoor -- zijn er geen functionerende beheerplannen. Stikstof is, zo lees ik, met stip het grootste probleem bij de implementatie van Natura 2000. Land- en tuinbouw is verantwoordelijk voor 90% van de ammoniakemissies en voor 46% van de stikstofdepositie; bij dit laatste spelen ook het verkeer en de industrie een rol. Het LEI heeft berekend dat de emissies dalen van 116 miljoen kilo in 2010 naar 102 miljoen kilo in 2020. Dit is het gevolg van technologische aanpassingen, veelal end-of-pipe: luchtwassers en mestvergisters, maar ook eiwitarm voer.

De PAS geeft echter behoorlijk wat problemen, onder andere door het belang van de factor "afstand tot". Een voorbeeld uit de Brabantse praktijk: een familiebedrijf met 60 koeien dat op 50 meter van een Natura 2000 gebied ligt, moet door de toets op de kritische depositiewaarde gesaneerd worden, omdat het boven de 50% van die waarde uitkomt en daarmee een piekbelasting vormt. Een veel grotere houderij op een afstand van bijna een kilometer kan door middel van salderen echter uitbreiden met 10.000 varkens, puur doordat het bedrijf door de factor "afstand tot" onder de 50%-norm blijft.

Dit beetje naargeestige verhaal leidt bij mijn fractie tot een conclusie: er is gewoon te veel mest. Wanneer geven wij eens een keer toe? Je kunt rapporten volschrijven, maar daar moet je beginnen. Er zijn dus ook gewoon te veel dieren. Neem evenwichtsbemesting als uitgangspunt. Dat moet toch al voor de nitraatrichtlijn. De derogatie is eindig. Kan de staatssecretaris mij uitleggen waarom deze oplossing zo angstvallig wordt vermeden?

Ik kom op sturing en beheer. Er is in Nederland veel kennis op het gebied van landgebruik en belangentegenstellingen. Er zijn scenario studies uitgevoerd door planbureaus en andere kennisinstellingen, maar tot een echt integrale visie en aanpak is het nooit gekomen. Zo zou de ehs eigenlijk onderdeel moeten zijn van een hoofdstructuur voor het landelijk gebied, waardoor je de ehs en Natura 2000 altijd in relatie tot ander landgebruik kunt beoordelen. Dit kan de vorm van een structuurvisie hebben, maar dan met meer diepgang dan de Nota Ruimte. Provincies waren daar aanvankelijk niet enthousiast over. De Raad voor het Landelijk Gebied heeft daar negatief over geadviseerd, maar is het voor Statenleden en Gedeputeerden bedreigend als je op nationaal niveau iets verzint? Ik vraag de staatssecretaris om hier op in te gaan.

Wat betreft Natura 2000 is het Rijk verantwoordelijk. Het betreft wetgeving die voortvloeit uit een Europese richtlijn. De uitvoering is belegd bij de provincie, maar via alle beheerplannen ook bij een mozaïek aan belanghebbenden en experts. Ik nodig de staatssecretaris uit om iets over zijn

sturingsfilosofie te zeggen. Geeft het Rijk aan "wat" en de provincie "hoe", zoals vorige week tijdens de expertmeeting werd bepleit door de Brabantse gedeputeerde Marly Bloem? Of ligt het "hoe" bij burger en bedrijfsleven, zoals de staatssecretaris in een debat met de Tweede Kamer aangaf? Wat blijft er dan nog over voor de provincie? De energiebedrijven zijn al verkocht, bestemmingsplannen hoeven niet meer te worden goedgekeurd, regionale uitvoeringsdiensten moeten gaan handhaven en als de hoe-vraag neergelegd wordt bij burger en bedrijf, lijkt de provincie definitief te hebben afgedaan. Ik hoor graag hoe de staatssecretaris dit ziet.

Op het terrein van beheer kwam ik prikkelende teksten tegen in Spil, die kom je wel vaker tegen in dat blad. De aankoop van de ehs gebeurt met belastinggeld, de grondprijs wordt daarmee opgedreven, waarna het terreinbeheer wordt uitbesteed aan Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten, weer grotendeels met belastinggeld. Noodt dit tot meer particulier beheer? Staatsbosbeheer via rigide bezuinigingen nu dwingen de 20.000 hectare grond te verkopen die buiten de ehs valt aan de best biedende, is een open uitnodiging aan free riders en andere gelukszoekers. Dat lijkt ons niet de weg. Zouden we meer via burgerinspanningen moeten doen? Ik heb me laten vertellen dat in Zuid-Limburg hakhoutbeheer door Natuurmonumenten wordt uitbesteed tegen hoge tarieven, terwijl in België de gemeenschap dat zelf doet in het weekend. Dat spreekt de SP wel aan. Wat is de beheersvisie in dezen van de staatssecretaris?

Wat betreft inrichting en sturing rond Natura 2000 heeft de SP geen bezwaar tegen enige bundeling om tot minder te komen, maar wat grotere gebieden zodat minder mensen erdoor worden getroffen in de uitoefening van hun beroep. De gedeeltes van het gebied waar de bedreigde habitat niet voorkomt, kunnen dan worden aangemerkt als bufferzones, waar niet wordt uitgebreid in significant verstorende zin, maar waar bewoners betaald worden voor het leveren van ecologische diensten. Met hulp van de provincie en programma's zoals "boeren voor natuur" kunnen akkerbouw en melkveehouderij rondom deze gebieden extensiever en kleinschaliger en de intensieve varkenshouderij eventueel uitgefaseerd worden. Gezien de hoeveelheid uittreeders en de door het LEI geconstateerde tweedeling tussen groot en klein sluit dit grotendeels aan bij de realiteit.

Verder weg van de Natura 2000-gebieden kan de wat grootschaliger akkerbouw en melkveehouderij blijven bestaan, maar wel met de aantekening dat op nationaal niveau de koedichtheid zo'n 10% tot 20% zal moeten afnemen om het mestoverschot definitief weg te werken en aan de nitraatrichtlijn te voldoen. Hoewel de SP tegen het rondpompen van geld van en naar Brussel is, zou de tweede pijler van het GLB -- in de nieuwe vorm, wanneer daar meer middelen voor zijn -- hiervoor mogelijkheden bieden, maar het kan ook uit het ILG gefinancierd worden als dat adequaat gevuld is. Rijke provincies

kunnen wat ons betreft ook gepusht worden, hun grote reserves hiertoe aan te wenden. Graag een reactie van de staatssecretaris op dit unieke plan.

Tot slot toch nog een actuele zaak waarin de sturing op rijksniveau ons inziens niet de juiste kant opgaat. Het temporiseren van de aankoop en inrichting van de ehs is een politieke keuze. Het is niet de keuze van de SP, maar dit kabinet heeft ook recht op een visie. Daarbij wringt altijd het feit dat je als nieuw kabinet niet zomaar alle lopende zaken overboord kunt zetten. Het kabinet-Van Agt/Wiegel heeft veel linkse wetgeving ingevoerd, puur omdat die in de tijd van Den Uyl was voorbereid. Dit rechtse gezelschap loopt nu tegen hetzelfde probleem aan, maar kiest er toch voor, zaken stop te zetten die reeds lang in gang zijn gezet of zijn toegezegd.

De aanschaf van een kaneelstok op de kermis kan altijd heroverwogen worden met in het slechtste geval een huilend kind tot gevolg, maar gebiedsontwikkeling met talloze belanghebbenden stopzetten, dat snapt niemand. Landinrichting stopzetten op reeds aangekochte grond: dat snapt niemand. Ook ondernemers die niet zo veel met natuur hebben snappen dat niet. Die willen duidelijkheid. Ik heb het over het grote afhaken van deze staatssecretaris bij de inrichting van het Oostvaarderswold, een project van 1800 hectare, waarvan twee derde al verworven is of dat er overeengekomen is om dat te verwerven of al in bezit was. De totale kosten van het project zijn geraamd op 400 mln. en voor 160 mln. zijn verplichtingen aangegaan.

Hier overrulet het Rijk de provincie en laat dat nou net een provincie zijn die niet op een gouden berg zit na de verkoop van een energiebedrijf. Wij volgen diverse bijdragen, zoals van Joost van Kasteren -- ook weer in Spil, wat een goed blad is dat toch -- die de oernatuur van Frans Vera op de korrel neemt. Wij zijn ons bewust van het risico dat het permanent houden van grote grazers kaalslag en honger kan veroorzaken, met negatieve effecten op kleiner grut zoals muizen en dat weer op foeragerende kiekendieven. Zo werkt ecologische dynamiek. Daar is in de Tweede Kamer ook over gesproken. De heer Ormel heeft daar verstandige dingen over gezegd. Moeten we terug naar seizoensbegrazing, zoals je toch al veel ziet in gebieden in beheer bij Natuurmonumenten? De corridor door de Flevopolder naar de Veluwe en de rivieren klinkt magnifiek, maar gaat het ook werken? Die discussie loopt nog. Er zijn voor- en tegenstanders. Als ik de literatuur daarover lees, dan blijkt dat ik een beetje in het midden zit. Maar het proces is vergevorderd. Het wordt hoe dan ook een toeristische trekpleister. Het wordt hoe dan ook een leerschool voor natuurbeheer in dichtbevolkte regio's met alle exportmogelijkheden van dien voor onze expertise op dit terrein, zie de vraag naar onze waterkennis na de overstromingen in New Orleans. Almere en Lelystad krijgen wat ruimte om uit te breiden, mocht dat nog wenselijk zijn. De Kamer van Koophandel is voor. De provincie unaniem. Ingrijpen in een dergelijk proces waar zo veel aantrekkelijke kanten aan zitten, is voor mijn fractie onbegrijpelijk en staat voor ons gelijk aan

onbehoorlijk bestuur. Mijn collega Van Gerven uit de Tweede Kamer vroeg de staatssecretaris wat hij vond van het gegeven dat de provincie Flevoland unaniem heeft besloten, het inpassingsbesluit tot het aanleggen van de Oostvaarderswold te nemen. Zijn antwoord: ik neem dit voor kennisgeving aan. Een gepaste stilte is op z'n plaats bij een dergelijk antwoord. De SP-fractie vraagt de staatssecretaris met klem, de provincie Flevoland de hand te reiken en alsnog te helpen Oostvaarderswold te voltooien. Mijn fractie overweegt een motie op dit punt.

Ook los van Oostvaarderswold lopen allerlei gebiedsprocessen vast en dat doet mijn fractie echt pijn. Het vertrouwen tussen partners, soms nog zo pril, wordt zwaar op de proef gesteld. Partijen zoals LTO en ANWB zitten eindelijk aan tafel met terreinbeherende organisaties en natuurorganisaties. Als je de lijstjes ziet met initiatieven die allemaal moeten stoppen, wordt het je droef te moede. En dan te bedenken hoeveel je had kunnen laten doorgaan door dat vliegtuig niet te kopen. Waarom zo veel mensen raken, terwijl je voor hetzelfde geld heel weinig mensen hoeft te raken? Ik begrijp het niet en ik denk de staatssecretaris ook niet, maar dat merken wij wel bij de beantwoording.

*N

De heer Schaap (VVD): Mijnheer de voorzitter. Het debat rond het natuurbeleid is actueel. Het regeerakkoord heeft de knuppel in het hoenderhok gegooid. De bezuinigingen op de rijksbegroting dwingen tot herbezinning op het natuurbeleid. De VVD-fractie meent dat het hoog tijd is voor een herbezinning. Tijdens het debat over de Natuurbeschermingswet hebben we hierop al aangedrongen. De urgentie moet alle betrokkenen duidelijk zijn. Het beleid zoals dit tot nog toe is geformuleerd, heeft zijn grenzen bereikt. De ambities zijn onhaalbaar en onbetaalbaar geworden. En dit geldt voor beide hoofdcompartimenten van dit beleid, de ecologische hoofdstructuur en Natura 2000. Het kabinet lijkt vooral in te steken op het onbetaalbaar, maar het onhaalbaar is evenzeer aan de orde. Het is goed als de staatssecretaris dit vandaag bevestigt en hierop dieper ingaat. Dat voorkomt dat het debat verzandt in financiële discussies.

Ook ons beleidsdebat zou een bijdrage moeten leveren aan een vernieuwde opzet van het natuurbeleid. Een verdedigende, reactieve houding helpt al evenmin als verontwaardiging of boosheid over de bezuinigingen; het is beter, nieuwe wegen te zoeken. Ik wil hierbij een opmerking maken om misvattingen te voorkomen. De VVD-fractie staat achter de aangekondigde bezuinigingen op de rijksbijdrage aan het natuurbeheer. Dit betekent echter beslist niet dat wij iets tegen natuur en natuurbeheer zouden hebben, integendeel. De VVD-fractie heeft slechts problemen met het vigerende beleid. Het debat vandaag bouwt dan ook voort op onze inbreng bij de behandeling van de Natuurbeschermingswet.

Om onze positie te markeren, eerst enkele opmerkingen over de plaats en betekenis van de

natuur in Nederland. Eigenlijk zou ik moeten zeggen: over het eigene van natuurwaarden in het Nederlandse landschap. Dit landschap is in hoge mate ingericht door de bewoners om het land bewoonbaar en leefbaar te maken. Het Nederland van eeuwen geleden was voor een groot deel onleefbaar: een doods en ongezond moerasgebied. Daar is door de eeuwen heen een leefbaar en aantrekkelijk cultuurlandschap van gemaakt, uiteraard aangepast aan harde kenmerken van de oorspronkelijke fysieke omgeving. Als je dit deltalandschap vergelijkt met vele rivierdelta's in de rest van de wereld, valt een verschil op. Terwijl vele delta's snel verstedelijken en dichtgroeien met vaak vele tientallen miljoenen inwoners, kenmerkt de Nederlandse delta zich door een open inrichting. Een relatief kleinschalige bebouwing wordt omgeven door een zeer afwisselend agrarisch en natuurlijk platteland. Nederland bestaat uit een open, nagenoeg geheel door de mens ingericht cultuurlandschap. Vrijwel alles is hier kleinschalig, ook de wat typischer zogenaamde natuurgebieden. Ook de thans zo gewraakte megastallen zullen aan dit typische landschap geen afbreuk doen. In dit cultuurlandschap komen we dus ook natuurwaarden tegen, maar pas op: alle verweven in dit door de mens ingerichte gebied. De natuur zoals deze hier ooit bestond, komt hier nagenoeg niet meer voor. En deze naargeestige, sompige moerasnatuur wil ook niemand terug. Onze natuurwaarden hebben zich met de mens ontwikkeld en deze met de mens verweven natuur valt gemiddeld genomen ook nog goed te genieten. Uiteraard wordt het een en ander bedreigd en zijn maatregelen nodig om bijzondere waarden te beschermen. Er is echter ook veel dynamiek, zodat zich ook weer nieuwe waarden ontwikkelen. Overdreven pessimisme is dus niet nodig, overigens ook niet dienstig.

Dit beeld zegt iets zeer fundamenteels over de zogenaamde natuur in het Nederlandse natuurbeheer: Nederland kent geen natuur. Er bestaat hier nagenoeg geen natuur meer zoals deze er was voordat de mens op zijn omgeving ingreep; wij kennen geen oorspronkelijke natuur. Het is voor ons land dus in zeker opzicht onzinnig, te spreken over "natuur", dat wil zeggen een oorspronkelijke fysieke omgeving met de daarbij behorende flora en fauna. In nagenoeg alle natuurwaarden hier is de hand van de mens zichtbaar. Dit is in extremis van toepassing op de zogenaamde nieuwe natuur: wat daar natuur heet, is het product van intensieve landinrichting. Ook in deze natuurgebieden zijn natuurwaarden een effect van menselijke gebiedsinrichting. Als voorbeeld wil ik verwijzen naar het alom bejubelde natuureservaat Oostvaardersplassen: ingepolderd, een kunstmatig peilbeheer, een geïmporteerde fauna, weinig natuurlijks aan. Voor oorspronkelijke, min of meer ongerepte natuurgebieden moet je buiten Nederland zijn. Eigenlijk is "natuur" in Nederland een paradoxaal begrip: het suggereert iets oorspronkelijks, buiten de mens om, maar is hier in feite verweven met menselijke ingrepen. Dat bepaalde processen in dit cultuurlandschap ook bedreigend zijn voor verschillende natuurwaarden,

lijdt geen twijfel. Ik doel op een eenzijdig doorgeslagen landinrichting of milieuverontreiniging. Dan zijn correcties wenselijk. En ook daarin blijken we redelijk succesvol te kunnen zijn. Geen reden dus voor paniek, wel voor aanpassingen, vernieuwingen, dus verdergaande ontwikkelingen in ons cultuurlandschap. Ik zou de staatssecretaris willen vragen om op dit beeld te reageren en duidelijk te maken hoe hij de samenhang van mens en natuur ziet.

Het natuurbeleid van de afgelopen decennia is strijdig geworden met het hier door mij geschetste beeld. De natuur is als romantisch droombeeld en beleidsdoel deel geworden van een uitgesproken en breed ingezette cultuurvijandigheid.

De heer Smaling (SP): Betekent wat de heer Schaap zegt dat de habitattypes die wij nu moeten beschermen, bij een natuur horen die niet meer bij de natuur zoals thans in Nederland zouden moeten horen?

De heer Schaap (VVD): Nee hoor. De natuurwaarden hier zijn ontwikkeld met de mensen en met de inrichting van het landschap, ons leefgebied. Die twee horen behoorlijk bij elkaar. Die samenhang moet ook gewaardeerd worden. In het oorspronkelijke Nederlandse landschap kwamen geen weidevogels voor, maar omdat wij hebben ingepolderd en weilanden hebben aangelegd, hebben we hier ook weidevogels. Die symbiose moet je waarderen.

De heer Smaling (SP): U legt niet de link dat wat Natura 2000 beoogt, eigenlijk onhaalbaar is omdat Nederland allang geen land met originele natuur meer is?

De heer Schaap (VVD): De doelstellingen van Natura 2000 zouden ook in het licht van de integratie mens en natuur moeten worden bekeken.

Voorzitter. De natuur is dus inzet geworden van een reactief verzet tegen snelle ontwikkelingen in het cultuurdomein. Dit is veel verder gegaan dan nodige correcties op een doorschietende verstedelijking of een te eenzijdige inrichting van het agrarisch gebied of een riskante milieubelasting. De natuur is ingebracht als een tegenbegrip, een reactief begrip, een verzet tegen alles wat als onwenselijk werd beoordeeld, zoals de verstedelijking, de uitbreiding van de fysieke infrastructuur, de intensiverende landbouw en de recreatiedruk. Natuurbeleid moest de natuur redden uit de klauwen van deze bedreigende ontwikkelingen. Er is dan ook sprake van een groeiend dualisme tussen, wat ik voor het gemak maar noem, cultuur en natuur. En dat terwijl beide in Nederland zo onvermijdelijk bijeen behoren. Wat onder dit reactieve begrip natuur valt, moet nu beschermd worden tegen de bedreigingen van de landbouw, de techniek, de chemie, de verstedelijking, de infrastructuur -- dus eigenlijk bedreigingen van de mens -- en dat terwijl het natuurdomein grotendeels ontwikkeld is door en dus verweven is met diezelfde mens. Uit naam van

de natuur is er dan ook niet alleen sprake van een defensieve, beschermende instelling, maar ook van een offensieve houding, een aanval op alles wat de natuur bedreigt.

Dit zie je terug in de aanpak rond de beide hoofdcomponenten van het natuurbeleid, de inrichting van de ehs en de invulling van Natura 2000. Het beleid tot nog toe is sterk gericht op verwerving van gronden: het redden van zo veel mogelijk hectares uit de greep van alle bedreigende ontwikkelingen. Dit mocht veel kosten. Dat er na de verwerving ook nog kosten voortvloeiën uit inrichting en een eeuwigdurend beheer werd maar al te gemakkelijk uit het oog verloren. Dat de te redden natuur zich niet altijd het nodige aantrekt van de definities deed er ook minder toe. Het ging immers niet om verweving, maar om scheiding. Paradoxaal is wel dat deze nieuwe natuur weer sterk gedomineerd werd door de maakbaarheidideologie: je maakt de natuur ondergeschikt aan je planning. Deze scheidingsfilosofie kenmerkt ook de invulling van Natura 2000. De instandhoudingdoelstellingen zijn vaak strikt behoudend. Daarbij hebben ze naar buiten toe ook nog agressieve consequenties. Ik wijs op de significante effecten van een bedreigende buitenwereld en de daaruit voortvloeiende rigide vergunningseisen. Natura 2000 biedt ons straks grote aantallen natuurenclaves, afgeschilderd als bedreigde oasen in een vijandige buitenwereld. Zet je dus schrap. Omdat er vanuit de vijandige buitenwereld met scherp wordt geschoten op deze enclaves, schiet men alvast zelf met scherp terug. Natura 2000 ontketent op deze wijze een nieuwe vorm van burgeroorlog. Dit heeft als risico dat velen straks een hekel hebben aan de natuur, daarbij vergetend dat het gaat om een specifieke definitie van de natuur en het daarbij behorende beleid.

De heer Laurier (GroenLinks): De heer Schaap spreekt steeds over de natuur, omringd door vijanden. Ik krijg zo langzamerhand de indruk dat hij de natuur, weliswaar in zijn termen tussen aanhalingstekens, als vijand beschouwt.

De heer Schaap (VVD): Helemaal niet. Ik heb warme woorden gesproken over natuurwaarden, maar dan wel in de context van de inrichting van dit land. Ik wil doorgaan met het waarderen van de natuur in deze context.

Voorzitter. Waarom die rigide instandhouding in een wereld die in alle opzichten dynamisch is, een wereld waarin ook de natuur zelf vol dynamiek zit, getuige bijvoorbeeld de effecten van een veranderend klimaat? De natuur is zelf al volop in beweging en dit temeer waar natuurwaarden verweven zijn met menselijke activiteiten.

De heer Koffeman (PvdD): De heer Schaap uit kritiek op het Natura 2000-beleid, maar we hebben helemaal niet de vrijheid, om te gaan met Natura 2000 zoals wij willen, want wij hebben daarover afspraken gemaakt. Ik ken de VVD als een partij van afspraak is afspraak.

De heer Schaap (VVD): Jazeker.

De heer Koffeman (PvdD): Vindt u dat die afspraken opgezegd moeten worden?

De heer Schaap (VVD): Opzeggen is wel heel rigide. Je zou nog eens goed naar het huidige Natura 2000-beleid moeten kijken. Ik heb het dan niet alleen over het aantal gebieden, maar ook over de definities die we hierin hebben opgenomen, met name het vergunningstraject dat eraan is gekoppeld.

De heer Koffeman (PvdD): Bent u het met mij eens dat je dit in Europees-rechtelijk verband zou moeten doen, omdat Nederland niet het risico moet willen lopen om door het Europese Hof ter verantwoording te worden geroepen vanwege het niet nakomen van de gemaakte afspraken?

De heer Schaap (VVD): Zoals ik nog zal zeggen, vind ik dat wij terugmoeten naar Brussel om nog eens een goed gesprek te hebben over de opzet van Natura 2000. Ik zeg dat met name omdat, als dit beleid doorgaat zoals het nu wordt opgepakt, straks te veel mensen een hekel krijgen aan de natuur. Dat gun ik de natuur ook niet.

De heer Koffeman (PvdD): Maar als onze reis naar Brussel niet oplevert wat u hoopt -- ik hoop dat wel -- en Brussel ons zal houden aan de afspraken, vindt u dan dat het kabinet moet terugkomen op de bezuiniging op de ehs?

De heer Schaap (VVD): Helemaal niet. Ik heb al gezegd dat wij achter de bezuinigingen staan en dat wij van deze nood ook een deugd willen maken, namelijk een herbezinning op het natuurbeleid.

De heer Koffeman (PvdD): Als Brussel niet toestaat om af te wijken van de gemaakte ehs-afspraken, vindt u dan dat wij die afspraken moeten nakomen?

De heer Schaap (VVD): Dat is speculatief. Ik vind dat eerst goed naar het Naturabeleid moet worden gekeken. Daarover moeten we in Brussel in gesprek gaan. Wat daaruit voortvloeit, behandelen we dan.

Voorzitter. Vragen bijzondere natuurgebieden dan geen bescherming? De VVD-fractie pleit zeker voor het beschermen van bijzondere natuurgebieden, waardevol in de zin van de daar voorkomende flora en fauna, maar ook waardevol in de zin van landschappelijke waarden. Punt is dat vele van deze waardevolle gebieden niet te eenzijdig als natuurgebied moeten worden gedefinieerd. Dergelijke gebieden zijn vaak oude cultuurlandschappen met allerlei bijzondere waarden, waaronder natuurwaarden. Weer een voorbeeld. Noordwest-Overijssel heet een prachtig natuurgebied te zijn, maar is grotendeels door de mens aangelegd en ingericht, dankzij agrarische of andere economische activiteiten. Ik wijs bijvoorbeeld op de turfwinning en de rietteelt. Behoud van deze waarden vraagt dus beheersactiviteiten: inrichting, onderhoud, verweving met economische activiteiten, waaronder agrarische. Spreek dan ook openlijk van

cultuurlandschappen met natuurwaarden. Vraag je daarbij af hoe dergelijke gebieden zodanig kunnen worden beheerd dat deze waarden overeind blijven en het beheer ook nog betaalbaar blijft. Geen natuurbeheer dus zonder verweving met andere menselijke activiteiten, die overigens ook weer hun dynamiek kennen. Geen onbetaalbare geïsoleerde enclaves dus.

Dat er dan natuurwaarden verloren gaan, hoeft niet zomaar tot groot alarm of pessimistische conclusies te leiden. Natuurwaarden gaan immers ook van nature verloren. Door inrichting en beheer kunnen trouwens ook weer waarden worden gewonnen. Sta dynamiek en verweving toe en verlies je niet in krampachtige behoudzucht.

De heer Eigeman (PvdA): Een interessant betoog van collega Schaap, maar ik mis de zelfstandige afweging. De verweving van cultuur en natuur is prachtig, dat past hem. Het is een mooi filosofisch betoog, maar waar zit de zelfstandige afweging die de liberale fractie in deze Kamer maakt, zeker in termen van biodiversiteit? Ik heb de taskforce biodiversiteit al aangehaald. De ecologische voetafdruk in Nederland is te groot, of dit nu wordt beschouwd vanuit geregel in Brussel of vanuit de regelgeving in Nederland. Je moet dus een nieuwe zelfstandige afweging maken. Waar zoekt de heer Schaap de kernwaarden van die afweging?

De heer Schaap (VVD): Een afweging waar velen die zich verantwoordelijk voelen voor de natuur bij betrokken moeten zijn. Bij die afweging moeten ook de bevoegdheden duidelijk verdeeld zijn. Ik kijk dan uiteraard vooral naar de overheden: Rijk, provincies en in hoge mate de waterschappen, maar daar kom ik nog op.

De voorzitter: Ik dring bij de leden aan op korte interventies, want we hebben vandaag een lang programma. Er is ook een tweede termijn.

**

De heer Eigeman (PvdA): Ik mis opnieuw de referentie aan een begrip zoals biodiversiteit. Daar moet het in feite om gaan.

De heer Schaap (VVD): Het gaat bij natuurwaarden inderdaad ook om diversiteit, maar die moet je niet statisch definiëren, onderworpen aan een veel te vergaande behoudzucht. Nederland ontwikkelt, de natuur ontwikkelt mee en er is in die zin ook sprake van nieuwe natuur en nieuwe natuurwaarden die zich met de menselijke activiteiten kunnen ontwikkelen; liever integreren dan scheiden.

De heer Eigeman (PvdA): De heer Schaap heeft het over Noordwest-Overijssel. Volgens mij is daar al een nationaal park. Ik zoek naar zijn argumentatie om te benoemen wat daar dan niet goed aan zou zijn.

De heer Schaap (VVD): Nee, prima.

De heer Eigeman (PvdA): U zegt dat gebieden niet geïsoleerd dienen te zijn, maar volgens mij is heel

Nederland, op een paar Defensierterreinen na, heel toegankelijk.

De heer Schaap (VVD): In die zin geïsoleerd dat je er als het ware een wettelijk hek omheen slaat en elke andere activiteit bedreigend is voor wat zich binnen het hek moet ontwikkelen. Daar gaat het mij om.

De heer Schuurman (ChristenUnie): De heer Schaap maakt zich over het verlies van biodiversiteit niet zo vreselijk veel zorgen, merk ik. Kent hij de rapporten van het Wereld Natuur Fonds en het enorme verlies, wereldwijd, aan planten- en diersoorten?

De heer Schaap (VVD): Ja.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Dat bedreigt de samenhang in de natuur, waardoor ons leven als mensen ook veel schade kan worden toegebracht. Mijnheer Schaap, waarom toch niet enige bezorgdheid?

De heer Schaap (VVD): Ik maak me zeker in mondiale zin zorgen over wat er zo allemaal gebeurt. Natuurlijk maak ik me daar zorgen over, ook in Nederland. Alleen waarschuw ik ervoor om dat niet met een al te reactieve en behoudzuchtige stemming te lijf te gaan, maar gewoon te onderkennen dat we nu eenmaal met grote aantallen mensen op deze wereld wonen en dat een integrale benadering van deze kwestie vaak veel meer oplevert dan een angstige. In mijn betoog had ik het vooral over Nederland en heb ik het mondiale aspect buiten beschouwing gelaten. Ik heb ook gezegd dat echte natuurgebieden vooral buiten Nederland moeten worden gezocht en dat die een heel andere bescherming verdienen dan de natuurwaarden hier in Nederland.

Mijnheer de voorzitter. Ik had het over de verweving. Ik wil in dit verband een voorbeeld noemen van een beleidslijn die thans met behoorlijk succes wordt geïmplementeerd: de Kaderrichtlijn Water. Na een stormachtige aanloop, met veel bureaucratie en pessimistische schattingen van de kosten, is de uitvoering nu zagezegd in rustig vaarwater gekomen. Hoe kan deze geruisloos verlopen, ondanks de resultaatsverplichting en harde data? Dit lukt omdat de ecologische doelstellingen van deze richtlijn open zijn gehouden, wat de inrichting van het waterdomein dynamisch en uitdagend maakt. De richtlijn erkent de verweving van wateren in het cultuurlandschap, getuige bijvoorbeeld de richtlijndefinitie: sterk veranderd. Deze definitie geeft niet alleen ruimte voor aanpassingen, inpassingen en compromissen, maar ook voor verweving met andere inrichtingsdoelstellingen, zoals waterberging, de inrichting van de ehs, agrarische gebiedsinrichting en recreatie. Dus verwerft deze richtlijn draagvlak onder burgers met hun uiteenlopende belangen. Omdat werk met werk kosten bespaart, kunnen de kostenramingen voortdurend worden bijgesteld. De Kaderrichtlijn Water erkent dus dat de waterecologie deel is van

een breder scala aan inrichtingsactiviteiten. Wat voor het water geldt, gaat ook op voor de natuur. Erken dat de natuur in Nederland verweven is met menselijke activiteiten en dat bij deze verweving dynamiek hoort en niet een verkrampde vlucht in natuurencaves. Deze dynamiek vraagt ook de bevrijding van de verstikkende bureaucratie waarmee de natuur nu tot volksvijand wordt gemaakt. Wil de staatssecretaris deze beschouwing van commentaar voorzien?

De VVD-fractie presenteert vandaag geen simpele blauwdruk van een nieuw natuurbeleid. Wat wij willen inbrengen is een veranderde benadering van dit beheersdomein. Graag wil ik een aantal componenten daarvan nog eens op een rij zetten. Dit heeft uiteraard implicaties voor de vraag, hoe met dit beheer om te gaan en wie daarvoor bij uitstek verantwoordelijk zouden moeten zijn.

Ten eerste moeten we ophouden met de treurig makende uitstraling dat de natuur alleen maar bedreigd wordt en dat bij het verloren gaan van een natuurwaarde het einde der tijden zo ongeveer nabij is. Bijstelling van die houding maakt het geloofwaardiger als er werkelijk iets unieks verloren dreigt te gaan en er dus specifieke reddingsoperaties nodig zijn. We moeten ook ophouden, alles wat de moeite waard is uniek te noemen. Een wat genuanceerder benadering verhoogt alleen maar de kracht van argumentatie. We moeten ook erkennen dat de natuur zelf bedreigend kan zijn en niet alleen maar liefelijk. Dat geldt niet alleen de dreiging van natuurrampen, maar bijvoorbeeld ook het gevaar van natuurbranden. Dit als gevolg van te veel naaldbomen, dood hout en een gebrek aan evacuatiemogelijkheden voor bewoners. Wil de staatssecretaris ook op dit punt duidelijk maken wat voor beleid hij hiervoor ontwikkelt?

De heer Koffeman (PvdD): De heer Schaap vraagt naar werkelijk unieke waarden die te betreuren zijn. In de afgelopen 100 jaar zijn we 85% van de soorten in Nederland kwijtgeraakt. Zitten daar wat de heer Schaap betreft unieke soorten bij of zegt hij: nee, we leven nog; het gaat goed; geen probleem, we kunnen door op de ingeslagen paden.

De heer Schaap (VVD): Er zijn inderdaad unieke soorten verloren gegaan in Nederland. Ik kom bij mijn tweede punt op een andere benadering van dit probleem.

De heer Koffeman (PvdD): Wat had u daaraan willen doen in het kader van het voorzorgsbeginsel? Hadden we daar iets aan kunnen doen?

De heer Schaap (VVD): Vaak niet. U kunt de verstedelijking niet tegenhouden. U kunt de noodzakelijke agrarische ontwikkelingen om ons te voeden niet tegenhouden. U kunt daar wel genuanceerd mee omgaan. Maar dat er iets verloren gaat in Nederland is onvermijdelijk.

De heer Koffeman (PvdD): U vindt dus eigenlijk dat Nederland de verplichting om biodiversiteitsverlies

te beperken niet hoeft aan te gaan, omdat dit het noodlot is dat ons treft.

De heer Schaap (VVD): U trekt het een beetje rigide in het andere extreme. Ik maak me daar wel zorgen over en ik vind dat we er wel het nodige aan moeten doen. Ik zeg alleen: niet alles kan behouden blijven. Dat is niet het einde der tijden. Dat blijkt als ik bij mijn tweede punt kom, namelijk: beschouw Nederland niet als een autonoom eiland waar zo ongeveer alle denkbare natuurwaarden moeten worden teruggevonden. Dit land is deel van Europa. Bij het definiëren van de te beheren natuurwaarden moet de ruime Europese context worden meegenomen. Stel eens voor dat we Natura 2000 hadden moeten invullen als een deelstaat van de Bondsrepubliek Duitsland. Hoe zou de kaart er dan hebben uitgezien? Waarschijnlijk veel meer spreiding van de in stand te houden of te ontwikkelen waarden, zeker met grotere gebieden en een globalere invulling van de doelstellingen. Zo zou je de invulling van de Europese richtlijnen moeten oppakken, meer afgestemd op de bredere regionale context. Dat is de eigenlijke zin van de Europese richtlijnen. Wat dit betreft mag de inbreng van het Wereld Natuur Fonds in het natuurdebat verfrissend worden genoemd: de beschrijving van Nederland in een aantal globale karakteristieke natuur- of cultuurlandschappen en een daarop afgestemd beleid is minder defensief en bureaucratistisch en staat robuustheid en dynamiek toe.

De heer Smaling (SP): Ik heb een vraag naar aanleiding van het Duitslandvoorbeeld. Dat vind ik heel interessant, alleen zegt u niet of u denkt dat het zo zou zijn. Of heeft u uitgezocht dat het zo is?

De heer Schaap (VVD): Ik probeer hier een benadering te geven, waarbij Nederland iets minder als een klein eilandje wordt gezien, losgekoppeld van de ons omringende gebieden. Daarom heb ik als voorbeeld Duitsland genoemd.

De heer Smaling (SP): U hebt niet de kaart van Noordrijn-Westfalen bestudeerd om te bekijken waar de Natura 2000-gebieden liggen?

De heer Schaap (VVD): Wel zo ongeveer. Stel eens voor dat je dat in gezamenlijkheid had gedaan, dan had je andere afwegingen kunnen maken omdat op dat moment een veel groter gebied in kaart wordt gebracht.

De voorzitter: Mijnheer Schaap, u vervolgt uw betoog. Ik verzoek de leden op hun tijd te letten, anders komen we in tijdproblemen.

**

De heer Schaap (VVD): Mijn derde punt: verlaat de oorlogstelling die voortvloeit uit de harde tegenstelling van de natuur en menselijke activiteiten in het ruimtelijke domein. Erken dat Nederland in zeer grote mate een product van menselijk handelen is. Haak aan op de Kaderrichtlijn Water en typeer ons land als sterk

veranderd. Bij de dynamiek van deze inrichting past een dynamisch natuurbeleid. Naast deze hoofdmoot kun je dan bijzondere gebieden aanwijzen en deze, vanwege hun echte uniciteit, wat meer conserverend beheren. Dit dwingt wel tot een kritische heroverweging van het huidige natuurbeleid. In een sterk veranderd en veranderend ruimtelijk domein moet veel dynamischer worden omgegaan met de instandhoudingsdoelstellingen uit de richtlijnen. Dus terug naar Brussel; dat is toch al nodig onder de kop onhaalbaar en onbetaalbaar. Een dynamischer benadering leidt tot meer draagvlak, in plaats van de kramp waarmee het natuurbeleid nu wordt gepresenteerd. Wil de staatssecretaris de Kamer duidelijk maken hoe hij om wil gaan met het vigerende beleid voor Natura 2000? Is hij bereid beleidswijzigingen in Brussel aan te kaarten?

Dan het vierde punt: leg veel minder nadruk op verwerving als reddingsoperatie. Veel belangrijker is de nadruk op het beheer en de daartoe benodigde verweving. Reken bij het inrichten van gebieden eerst even uit wat het beheer op lange termijn kost en ga dan pas over op verwerving. Verwerving en conservering moeten beperkt blijven tot bijzondere gebieden. Voor het overige moet de natuur als deel worden gezien van een dynamisch ingericht cultuurlandschap. Daarbij mogen natuurwaarden uiteraard ook worden meegenomen in inrichtingseisen. Verweving maakt haalbaar en betaalbaar.

Voorzitter. Tot zover het wat en hoe van het natuurbeleid. Nu nog enkele woorden over het wie, ook in globale termen, niet als blauwdruk. Dat het Rijk zich vergaand terugtrekt uit het natuurbeheer heeft consequenties voor de vraag hoe anderen verder moeten. Dit geldt allereerst de natuurbeschermingsorganisaties. Hier geldt eigenlijk een dubbele waarschuwing. Niet alleen het Rijk trekt zich terug, ook het draagvlak van de Nederlandse burger neemt af; zie de teruglopende ledentallen. Een snelle en indringende herbezinning op het eigen beleid en de financiering daarvan kan niet uitblijven. Verontwaardiging en zelfbeklag hebben weinig zin. De hoop dat het Rijk wel weer snel tot inkeer zal komen is een illusie. Er is een scherpere concentratie nodig op wat echt uniek en beschermwaardig is. Daarbij moet scherp worden gelet op kostenbeheersing. Dus moeten ambities worden bijgesteld.

Dan het Rijk en de provincies. De kaders van het beleid horen uiteraard bij het Rijk. Er moeten echter heldere keuzes worden gemaakt over de afronding en het beheer van de ehs en de bijbehorende implementatie van Natura 2000. De VVD-fractie is van mening dat het primaat van deze beheerstaak bij de provincies hoort. Zij zijn in staat om voor specifieke gebieden specifieke afwegingen en verwevingen in te vullen. Dit primaat vraagt echter om provinciale autonomie, ook in financiële zin. Ik overweeg hierover in tweede termijn een motie in te dienen. Wellicht kan een bestuursakkoord helderheid verschaffen over de inhoudelijke aspecten van het beheer, aangevuld met verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Dat

vraagt ook om een indringende bijstelling van de natuurwetgeving.

Voorzitter. Het is een goede zaak dat het natuurbeheer onder het nieuwe ministerie van EL&I valt; landbouw, natuur en economie horen bijeen. Dit moet het mogelijk maken om grote delen van het natuurbeheer, gericht op ecologische diversiteit, te verbinden met landbouw en andere economische activiteiten, zoals recreatie. Dezelfde verweving kan ook worden bereikt door de koppeling van natuurbeheer aan waterbeheer, bijvoorbeeld via de KRW. Ik hoor graag van de staatssecretaris hoe hij denkt over de institutionele componenten van natuurbeheer.

*N

De heer Laurier (GroenLinks): Voorzitter. Natuur maakt emoties los. Ik kan daar vanuit de praktijk over meepraten. In de tijd dat ik wethouder was in Leiden, met "groen" in mijn portefeuille, werd op bijvoorbeeld het kappen van bomen heel emotioneel gereageerd. Ook het bebouwen van stukjes groen lag gevoelig. Het natuurlijk beheer van kanten en bermen werd echter soms beschouwd als slordigheid. In elk geval zat daaromheen veel emotie. Natuur maakt echter ook op een heel andere manier emoties los. Bij grote bouwprojecten of infrastructurele trajecten wordt de natuur wel eens afgeschilderd als hinderlijk, belemmerend en vijandig. Vaak wordt het in karikaturen getrokken en gaat het over dassenburchten en wat dat al niet kost, en beschermde kikkersoorten. Er wordt in relatie tot de natuur dan bijna een vijandbeeld opgeroepen. Het is daarom goed om hierbij stil te staan in een debat over natuurbeleid.

Het beleid dat in de afgelopen van de jaren gevoerd is, is tot op zekere hoogte een succes te noemen. In het eindrapport van IBO Natuur 2008-2009 staat dat de Natuurbalans 2009 concludeerde dat het huidige natuur- en milieubeleid de gestelde natuurdoelen weliswaar dichterbij brengt, maar dat die vooruitgang nog onvoldoende is. Ondanks stappen in de goede richting bij de realisatie van Natura 2000 en de ecologische hoofdstructuur, de ehs, zullen de operationele doelen van het rijksbeleid bij voortzetting van het huidige beleid niet tijdig worden gehaald. Enerzijds wordt dus gezegd dat er vooruitgang is en anderzijds staat er dat de doelen niet worden gehaald. Er wordt ook een aantal bedreigingen geconstateerd. Men constateert dat natuurgebieden versnipperd zijn en ingebed zijn in intensief gebruikte stedelijke gebieden en landbouwgebieden. Er is een bedreiging in relatie tot verdroging en bemesting. Verder wordt klimaatverandering als bedreiging genoemd. Ook het afkalvende draagvlak is soms een bedreiging. In het licht van deze analyse is de vraag van de GroenLinks-fractie hoe de staatssecretaris de doelen van het oude beleid waardeert, die deels voortvloeien uit internationale verplichtingen.

Uit het IBO komt naar voren dat er voldoende redenen zijn om het natuurbeleid tegen het licht te houden. Wij hebben de afgelopen weken

een expertmeeting gehad en daaruit kwamen eigenlijk drie oplossingsrichtingen voort. De eerste was de benadering van ecosysteemdiensten; waarden zichtbaar maken die ecosystemen voortbrengen. Daarmee wordt duidelijk dat investeringen in natuur waarden voortbrengen. Ik miste die kant in de heer Schaap zijn betoog een beetje. Hij legde wel de nadruk op de relatie tussen mens en natuur. Die kan ook in positieve zin veranderen door in natuur te investeren. Die benadering bevat interessante kenmerken, maar herbergt ook het risico van een economiserende benadering die de intrinsieke waarde van de natuur wat teloor doet gaan.

De tweede benadering is die van de robuuste natuur. Functies en belangen worden gescheiden waardoor er minder conflicten ontstaan. Er worden grotere eenheden gecreëerd en daarmee ruimte voor natuurlijke processen. Je creëert als het ware ruimte voor natuurlijke processen, waarmee de druk op de omgeving kleiner wordt. Daaromheen kunnen dan beïnvloedingsgebieden liggen, waarin het gebruik afgestemd is op de doelen van het kerngebied. Het nadeel van die benadering is dat die sterk top-down gericht is. Bovendien wordt daarbij altijd de vraag gesteld naar het feitelijk draagvlak, ook in de beïnvloedingsgebieden.

De derde benadering is die van de zelfrealisatie, waarbij het echt van onderop moet komen, de zogenaamde "participatieve benadering". Daarbij zijn er weinig grenzen van bovenop en buitenaf. Degenen die erbij betrokken zijn, zijn geen toeschouwer van de natuurontwikkeling maar deelnemer. Dat zijn drie benaderingen. Het is logisch dat in het kader van een beleidsdebat als dit gevraagd wordt naar de positie van de staatssecretaris ten opzichte van die drie benaderingen. Aan die zelfrealisatie zit wel een nadelige component; het optimisme is groot dat het allemaal van onderop gedragen wordt en iedereen eraan meedoet zodat doelen gemakkelijk gedeeld kunnen worden. Desalniettemin is mijn fractie van mening dat vanuit die drie richtingen een duidelijke aanvulling kan worden gegeven op het beleid. Het een prevaleert daarbij niet boven het andere. Het moet vooral gezocht worden in de complementariteit van de richtingen.

Voor de volledigheid geeft het eerder aangehaalde IBO ook nog twee andere oriëntaties: Nederland als bolwerk van deltanatuur in Europa, internationaal georiënteerd qua biodiversiteit maar zich vooral concentrerend op de waarden in Nederland, en de hoog-en-droogvariant waarin een robuuste nationale ruggengraat met een klimaatbestendige ecologische hoofdstructuur. Mijn fractie is ook op dit punt nieuwsgierig naar de visie van de staatssecretaris.

Alles overziend -- het IBO-rapport en de verschillende oplossingen die aangedragen worden voor knelpunten -- valt er wat te kiezen en te doordenken op het terrein van natuurbeleid, het liefst natuurlijk in de volgorde van eerst doordenken en daarna pas kiezen. Mijn fractie heeft de indruk dat het aangetreden kabinet voor een andere richting heeft gekozen, namelijk vooral voor

bezuinigen. Het beleid is vooral gericht op minder; ik geloof dat de heer Eigeman daarop ook al doelde. Minder geld, minder regels, minder overheid, minder Europa. Mijn fractie mist de inhoudelijke oriëntatie op waarheen wij nu eigenlijk toe willen. In dat verband stel ik de vraag naar de inhoudelijke richting van de staatssecretaris. Ik verzoek hem om daarbij aan te geven hoe dat zich verhoudt tot de doelen waaraan Nederland zich in internationaal verband verplicht heeft.

Voorzitter: Dupuis

De heer Laurier (GroenLinks): In dat kader vraag ik hoe de staatssecretaris reageert op de vraag van onder anderen de heer Vermeer tijdens het expertdebat om meer tijd te geven voor het ontwikkelen van alternatieven binnen de kaders die er liggen. Om de heer Vermeer te citeren: "Het slechtst wat kan gebeuren, is een snelle deal over financiën op het oude beleid". Probeer die ruimte dus te scheppen. Is de staatssecretaris daartoe bereid?

Wij praten over natuurbeleid in Nederland. Een element dat ik tot nu toe eigenlijk heb gemist, is dat Nederland sinds 10 oktober 2010 niet meer hetzelfde Nederland is als daarvoor. Wij hebben er een deel Nederland bij gekregen, de zogenaamde BES-eilanden, waar we veel belangrijke natuur vinden. Hoe kijkt de staatssecretaris daar in feite naar?

Lezing van de stukken maakt duidelijk dat er nogal eens kritiek op de sectorale aanpak van natuurbeleid is. Is dat op alle niveaus wel terecht? Op een aantal terreinen zie je ontwikkelingen waar verschillende belangen elkaar juist weten te vinden. Zo wees de heer Eigeman al op het richtsnoer bij afwegingen van het beheerplan, dat is opgesteld door LTO Nederland, MKB-Nederland, Natuurmonumenten en VNO-NCW. Je ziet ook op provinciaal niveau dat juist die natuurdoelstellingen worden gekoppeld aan andere doelstellingen die van groot belang zijn. Soms is dat waterbeheer. Het OostvaardersWold is al genoemd, waar verbinding en natuurwaarden worden gezocht met tegelijkertijd ruimte voor recreatie in relatie tot de verstedelijking van dat gebied. In dat licht is met name de vraag wat de bezuinigingen die op het gebied van de ehs zijn bedacht, voor consequenties hebben waar al die dingen in feite zijn samengebald om projecten te realiseren waarin verschillende doelstellingen gecombineerd zijn. Ik vind het OostvaardersWold daar een prachtig voorbeeld van. Is het in dat verband dan de sturingsfilosofie van de staatssecretaris dat overheden procederend tegenover elkaar moeten komen te staan? Dat is natuurlijk de kant waarop het in Flevoland wel gaat. Ik krijg hierop graag een reactie van de staatssecretaris.

Ik rond af. De heer Tiesinga refereerde in zijn maidenspeech aan Herman Finkers, die zei dat een boom niet omgekeerd moet worden geplant, omdat die dan niet meer groeit. Als voormalig wethouder Groen kan ik zeggen dat daarop een uitzondering is: de wilg. Die kan je wel omgekeerd planten, die groeit dan door. Bij mijn afscheid

hebben ze zo'n wilg voor mij geplant, omdat iets soms ook tegen de verdrinking in kan groeien. Zo'n wilg groeit, al steek je die met zijn kop in het zand, maar je kop in het zand steken helpt het realiseren van belangrijke natuurwaarden niet; duidelijk moet zijn dat daaraan nog veel moet gebeuren. Mijn fractie wacht de beantwoording door de staatssecretaris met belangstelling af.

De heer Tiesinga (CDA): Om alle onzekerheid te voorkomen: bedoelt de heer Laurier met "wilg" een boom of een wet?

De heer Laurier (GroenLinks): Ik heb nog nooit een wet op zijn kop zien groeien, dus het zal wel een boom zijn.

*N

De heer Schuurman (ChristenUnie): Voorzitter. Vandaag voer ik mede namens de fractie van de SGP het woord, maar allereerst wil ik collega Tiesinga met zijn maidenspeech feliciteren en hem feliciteren met zijn bijdrage met inhoud. De aanleiding van dit beleidsdebat is de plenaire behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van de Natuurbeschermingswet 1998 op 22 december 2008. Voor mij was de kritische bijdrage over de uitgangspunten van natuurbeschermingsbeleid van mijn gerespecteerde collega Schaap toen aanleiding om hem meerdere keren te interrumperen. Eigenlijk had ik dat vandaag ook wel willen doen, maar omwille van de tijd heb ik mij daarin beperkt. Hoe dan ook, in 2008 waren wij het er aan het eind wel samen over eens waren dat we in ons land eigenlijk geen ongerepte natuur hebben. De Wadden, met hun zandplaten en geulen daartussendoor, vormen eigenlijk het enige gebied in ons land waar de natuur nog vrij spel heeft; de rest is cultuurlandschap. De heer Tiesinga heeft daar in zijn bijdrage veel voorbeelden van gegeven. Het probleem is dat de door cultuur gevormde natuur enorm onder druk staat vanwege de omvang en dynamiek van menselijk ingrijpen, waardoor het potentieel aan natuurlijk herstel in groot gevaar is gekomen. Vandaar dat natuurbeschermingsbeleid nodig is. Ten diepste gaat het, naast het ontwikkelen van Gods schepping, ook om het bewaren ervan. De natuur moeten en willen we beheren, maar tegelijkertijd kunnen we haar daarmee bedreigen, zodat van bewaren geen sprake meer is. Hoe kunnen we dat in het natuurbeschermingsbeleid verantwoord voorkomen?

Met het aantreden van dit kabinet is een nieuwe lijn met betrekking tot milieu- en natuurbeheer ingezet. Oud-minister Winsemius sprak kortgeleden van een trendbreuk, die hij als oud minister van milieu en natuur zeer betreunde. Oud-minister Veerman van Landbouw steunde hem daarin. Daar kan ik in meekomen. Het is bijzonder spijtig dat de ehs niet kan worden afgemaakt. De onderlinge verbindingen tussen delen van die structuur laten nu op zich wachten. Is dat nu echt nodig? Acuut en ondoordacht bezuinigingen doorvoeren op een beleidsterrein dat

zo diep geworteld is in andere ruimtelijke plannen, lijkt ons onverstandig. Het zorgt ervoor dat plannen niet verder kunnen worden uitgewerkt en afgerond. Dit verzwakt het vertrouwen in de overheid. Ook zorgen dergelijke eenzijdig afgekondigde bezuinigingen voor onzekerheid. Onzekerheid frustreert beleidsprocessen en gefrustreerde beleidsprocessen werken niet alleen vertragend, maar zorgen ook voor afnemend draagvlak bij de diverse partijen. We kunnen dus vermoeden dat eenzijdig en van bovenaf besluiten nemen over integrale beleidsterreinen die een lokale uitwerking hebben, negatief uitpakt voor een beoogde participatie van partijen bij de realisatie van het natuurbeleid.

De heer Schaap (VVD): Suggereert u hiermee dat het ledenverlies van bijvoorbeeld Natuurmonumenten het gevolg is van een onbetrouwbare opstelling van onze rijksoverheid?

De heer Schuurman (ChristenUnie): Die relatie laat zich in eerste instantie niet zomaar leggen; er zijn vele oorzaken van. Ik denk met name aan de verminderde inkomens van lagere ...

De heer Schaap (VVD): Het klonk een beetje alsof de burger het vertrouwen verliest als de overheid zich niet strikt aan ooit ingezet beleid houdt.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Dat is waar. Er is enorm veel frustratie over de laatste wijzigingen die zijn voorgesteld. Dat merk je allerwegen. Je hoeft dagelijks de kranten maar te lezen en je kunt die constatering doen.

De heer Schaap (VVD): Ik zou er toch ook rekening mee houden dat de burger op dit ogenblik zelf in beweging komt en dat dit ook gevolgen heeft voor, laten we zeggen de ambities in het natuurbeleid.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Dat zal best, maar ik stem mijn beschouwingen niet af op wat de burger allemaal beweegt en hoe die verandert, maar op de visie die de fracties van de ChristenUnie en de SGP op dit probleem hebben.

De staatssecretaris voert in zijn beleid aan dat bezuinigingen op natuurbeleid nodig zijn en dat hij en dus het kabinet tegen het onteigenen van landbouwgrond zijn. Dat laatste is nodig om die ehs af te maken. Voorstanders van het niet afmaken van de ehs zeggen dat landbouwgronden ook kunnen zorgen voor verantwoorde verbindingen tussen delen van de ehs. In het NRC Handelsblad van 8 februari jl. stond in een hoofdartikel dat de staatssecretaris voor samenwerking tussen agrariërs en natuurbeschermers pleit. Deze stelling lijkt meer ingegeven door bezuinigingen dan dat het beleid ook daadwerkelijk inhoud krijgt. Dit betekent voor de staatssecretaris dat hij geen landbouwgrond meer wil afstaan om nieuwe natuur te winnen, maar boeren wil interesseren voor natuurbeheer op hun eigen akker- en grasland. Om dat waar te maken zegt hij dat burgerzin en sociale controle volstaan.

Over inzet van nieuw inhoudelijk landbouwbeleid zwijgt hij echter. Hij suggereert daarmee te veel dat landbouw en natuur onderling uitwisselbaar zijn. Aan dat probleem zou ik vanmorgen allereerst speciale aandacht willen geven.

Generaal gesproken -- ik doe dat omdat anderen dit in mindere mate hebben gedaan, wat ik ook wel verwachtte -- kun je zeggen dat de staatssecretaris het heeft over intensieve of industriële landbouw. Maar kan de moderne, industriële landbouw samengaan met natuurbeheer? Nee, misschien op enkele uitzonderingen na in het weidevogelbeheer. De grote vraag is of de intensieve landbouw grootschalig herstel van natuurlijke dynamiek kan bewerkstelligen. Diezelfde landbouw maakt de hoognodige interactie tussen dieren uit verschillende natuurgebieden onmogelijk. En daar ligt het grootste bezwaar tegen het voorgestane beleid. Daarom deze vraag: waarom bepleit de staatssecretaris niet dat in de overgangsgebieden tussen de verschillende delen van de ehs industriële landbouw moet worden afgebouwd en overgegaan moet worden, eventueel op termijn, op biologische landbouw? Dan is zijn voorstel veel geloofwaardiger. Anders blijft hij steken in mooie woorden en zal de samenwerking tussen landbouwers en natuurbeschermers niet worden bevorderd.

De heer Schaap (VVD): U zegt dat moet worden overgegaan op biologische landbouw. Is het invullen van dat "moeten" een taak voor de overheid?

De heer Schuurman (ChristenUnie): Laten wij het dan houden op "stimuleren". Is die term voor u bevredigend?

De heer Schaap (VVD): Niet helemaal, maar stimuleren is wel iets gematigder dan moeten.

De heer Schuurman (ChristenUnie): U kunt "moeten" ook opvatten als behoren en dan zit er minder dwang in. Wij kunnen "moeten" in allerlei varianten gebruiken.

Ik wil het voorgaande kort toelichten: de industriële landbouw -- zo zou je kunnen samenvatten -- ziet de natuur in lijn met het overheersende westerse denken meer als een mechanisch systeem. Terwijl landbouw in een levende werkelijkheid moet functioneren, zien we steeds meer dat hij als een anorganische werkelijkheid wordt gehanteerd of gemanipuleerd. Een wetenschappelijk-technisch beheersingsideaal heeft greep op de landbouw en maakt hem los van de ecologische, biotische en culturele context. Het gebruik van chemische kunstmest en bestrijdingsmiddelen, het ontwikkelen van monoculturen en straks ook nog een voortgaan op de weg van genetische modificatie -- zonder principiële begrenzing -- leiden weliswaar aanvankelijk tot verhoging van landbouwproductie, maar tegelijk ook tot schaalvergroting en nivellering van variatie in de natuur. Landbouw is een activiteit

waarin grond, planten, dieren, technische objecten en mensen samenwerken.

Door de overheersende invloed van de wetenschap -- vooral chemie en fysica -- is de industriële landbouw ontstaan. Dat heeft in de opbrengst van de landbouwproducten veel succes gehad. Maar die successen hebben door de in de natuur geprojecteerde abstracties van de wetenschappelijke kennis eraan meegewerkt, dat aan de integriteit van dieren en planten te weinig recht wordt gedaan en de landschappen worden genivelleerd. Het maatschappelijk plattelandleven ondergaat daardoor bovendien een verdunning, om niet te zeggen een verarming. De industriële landbouw heeft geleid tot vervuiling van het oppervlakte- en grondwater, het verdwijnen van insecten, vogels, vissen en intern tot verlies van dierenwelzijn. Alleen al door de intensieve landbouw zijn we 85% van de biodiversiteit in de plantenwereld kwijtgeraakt. De hoedende en zorgende functie van de boer is vervangen door een wetenschappelijk-technische relatie. En dat alles naast verhoging van productie, ook onder het motto "to make money".

Het is beter om een landbouw te ontwikkelen waarin chemie en fysica als hooggekwalificeerde wetenschappen ondergeschikt worden gemaakt aan de betekenis van hooggekwalificeerde biologische kennis voor de landbouw. Dat zou een lijn voor landbouwontwikkeling zijn waarbij de onderlinge verhoudingen niet uit het lood worden getrokken. Milieu, planten en dieren zouden daar wel bij varen. Kwalitatieve productie, veilige producten en winst voor het milieu kunnen hand in hand gaan. De vruchtbaarheid van de gronden wordt er zelfs door bevorderd. Bovendien dienen we daarmee een bloeiende plattelandontwikkeling. Daarmee zou ook een inhoudelijke bijdrage aan duurzaamheidspolitiek worden geleverd. Kortom, het machinemodel in de landbouw zou zeker in overgangsgebieden ingeruild moeten worden voor het tuinmodel. Herkent de staatssecretaris daarin iets van het christendemocratisch gedachtegoed? En zo ja, hoe integreert hij dat in zijn beleid?

De heer Tiesinga (CDA): De heer Schuurman zegt dat de 85% reductie van de biodiversiteit alleen door de industriële landbouw komt. Heeft die reductie ook niet allerlei andere oorzaken? Ik denk daarbij aan de mobiliteitsontwikkeling en de niet-landbouwkundige industriële ontwikkelingen. Die twee factoren zijn toch mede oorzaak van die reductie? Ik wijs ook op de industriële mens. Wij gebruiken zelf ook nogal wat chemische middelen.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Ik zou ook naar het verkeer kunnen wijzen en naar de toenemende verstedelijking. Dat is allemaal waar, maar dat leidt ertoe dat het percentage nog hoger wordt.

De heer Tiesinga (CDA): Volgens mij wordt het percentage niet hoger, want dat is vastgesteld op 85%. Het percentage dat alleen toe te schrijven is

aan de landbouw is wel lager denk ik. In die zin is een nuancering nodig.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Dat wil ik u wel toegeven. Wij zullen het er in elk geval over eens zijn dat het een hoog percentage is en dat de industriële landbouw een groot deel van de oorzaak is.

De heer Schaap (VVD): U suggereert dat de schaalvergroting in de landbouw alleen komt door de technisch-chemische industrialisatie. Een groot deel van de schaalvergroting in de landbouw komt echter gewoon omdat de gezinnen te klein zijn waardoor er geen bedrijfsopvolging is. Bedrijven worden dan automatisch samengevoegd.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Dit gaat helemaal voorbij aan het probleem. Daar heb ik het niet over. Ik heb het niet over kleinere, soms biologische landbouwbedrijven die samengaan. De industriële landbouw komt pas na de Tweede Wereldoorlog tot ontwikkeling. Wij zouden ons erover moeten verbazen dat dit het laatste gebied in onze cultuur was dat onder beheer kwam van het wetenschappelijk-technisch beheersingsideaal, terwijl dit het eerste gebied is dat ons overduidelijk confronteert met de negatieve kanten ervan. Ik kom nog wel eens in het oosten van het land waar veel monocultuur is. Je verbaast je over de eenzijdige benadering vergeleken met de beleving van de landbouw die ik vroeger had, tot schade van velen.

Terug naar de problemen van de ehs: als er geld genoeg was, zouden de plannen niet zijn gewijzigd. Om toch te bereiken wat we oorspronkelijk van plan waren, zijn verschillende suggesties mogelijk. We zitten met de vele zogenaamde "postzegels" van Natura 2000. Kunnen die niet voor een deel worden uitgeruild om de verbindingen in de ehs -- zij het gewijzigd -- te kunnen uitvoeren? Natura 2000-gebieden kunnen niet op zichzelf bestaan. Om versnippering tegen te gaan en uitwisseling tussen gebieden mogelijk te maken, is het van belang dat er niet afgestapt wordt van het idee van verbindingzones. Dit is ook vanuit het oogpunt van consistentie en vertrouwen van belang, afmaken waar je mee begonnen bent. Oplossingen worden door de regering tot op heden echter vooral gezocht in het verlagen van natuurambities en naar mijn overtuiging is dat voor de natuur, maar ook voor ondernemers en overheden, geen verstandige weg. De natuurdoelstellingen zullen daarmee namelijk verder onder druk gezet worden, waarmee de kans op juridische discussies en belemmeringen voor ondernemingen en overheden juist verder zullen toenemen. De ontwikkelingen in de jurisprudentie ondersteunen dit.

Er moeten andere alternatieven ontwikkeld worden. Op de expertmeeting van vorige week bleek dat er bij natuurbeschermingsorganisaties een behoorlijk innovatief vermogen aanwezig is. Wordt daar wel voldoende gebruik van gemaakt?

En meer algemeen: misschien moet meer de les ter harte worden genomen om niet in termen

van het overbruggen van tegenstellingen en het tegengaan van segregatie te denken, maar meer in termen van verwevenheid. De leefwerelden van de mens en de natuur moeten niet van elkaar gescheiden worden. Het is mijns inziens beter om de werkelijkheid te benaderen als één geheel waarin je twee polen kunt onderscheiden, die niet van elkaar gescheiden kunnen worden: een sterk natuurlijke pool en een sterk culturele pool. Geen scheiding van functies, maar integratie van belangen. Laat stad en land organisch in elkaar overlopen: van natuurlandschap bestaande uit een, al dan niet in sommige gevallen beschermd, nationaal netwerk via multifunctioneel landschap naar een beperkt aantal geconcentreerde gebieden met door maatschappelijk verantwoord ondernemen, gelimiteerde of georiënteerde -- wellicht werkt een stimuleringsstrategie beter dan een nalevingsstrategie -- industrie. Ik versta hieronder ook bepaalde vormen van intensieve landbouw. Met andere woorden: verbindt functies -- dat impliceert wel het onderkennen van deze functies -- meer met waarden.

Tot slot: om draagvlak voor het natuurbeleid te behouden of opnieuw te verkrijgen zal de basis meer moeten komen te liggen bij de beleving van de natuur. De centrale vraag die in het natuurbeleid leidend zal moeten zijn, is niet primair deskundig-wetenschappelijk van aard -- hoe behouden we de biodiversiteit -- maar samenleving georiënteerd -- wat verbindt een mens en de natuur. Antwoorden hebben dan te maken met gevoelens van verbondenheid en traditie, schoonheid en verwondering, ontspanning en fascinatie. Het zal in het natuurbeleid en de communicatie daarover niet moeten gaan over de ecologische hoofdstructuur en robuuste verbindingen alleen, maar ook over de groene longen en de groene en blauwe aderen van Nederland. Zonder het verlies aan biodiversiteit te ontkennen, moeten we terug naar de begintijd van de natuurbescherming in Nederland, naar hoe iemand als Jac. P. Thijsse het deed: het accent lag bij de verwondering over hoe mooi alles was, denk maar aan de Verkade-albums, en niet zozeer op ecologische waarden. Zo krijgt het natuurbeleid een nieuwe impuls en wordt wellicht de dichotomie tussen mens en natuur overbrugd en het draagvlak voor de natuur vergroot en krijgen de natuurbeschermingsorganisaties misschien weer meer leden. Kortom, overstijg de wetenschappelijke retoriek en maak natuur concreet, zichtbaar en beleefbaar, zonder te vervallen in Veronica-natuur, waarbij natuur ten dienste staat aan de beleveniszoekende mens. Organisaties zoals het Wereld Natuur Fonds laten zien dat enthousiasmeren van mensen, met name kinderen, voor de natuur mogelijk is en voor ons een opdracht om te realiseren.

Met belangstelling wacht ik de reactie van de staatssecretaris af.

*N

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter. Wie spreekt over wat we ons kunnen veroorloven ten aanzien

van de natuur in Nederland, zou niet in eerste aanleg aan geld moeten denken. Veroorloven zou betrekking moeten hebben op het kostbaarste wat we hebben: schone lucht, schone grond, schoon water en biodiversiteit. Respect voor onze leefomgeving. Dat is ver te zoeken in het natuurbeleid van dit kabinet. Een oud Indiaans gezegde luidt dat pas wanneer de laatste boom gekapt is, de laatste rivier vervuild en de laatste vis gevangen, de mens zal begrijpen dat je geld niet kunt eten.

Het uitgangspunt van dit kabinet is van geheel andere aard. Economie is belangrijker dan ecologie, we zullen eerst geld moeten verdienen om het te kunnen uitgeven aan natuur. En volgens de VVD is een koe in de wei ook natuur. Ik heb collega Schaap tijdens het beleidsdebat horen zeggen dat de natuur eeuwenlang de vijand is geweest van de mens. Als ik het goed begrijp, is één van de doelstellingen van het kabinet om die vijand eronder te krijgen. Het cultuurlandschap moet het gaan winnen van de natuur. Weg met het onkruid, weg met het ongedierte, weg met die takkezoai in onopgeruimde bossen. De mens staat centraal in het ideale plaatje van CDA, VVD en PVV, en dan met name de zeer kortetermijnbelangen van de met name westerse mens. Kappen met linkse hobby's en als daarvoor ook de natuur gekapt moet worden, biedt dat nieuwe ruimte voor uitbreiding van de vee-industrie ten koste van bestuurlijke en internationale afspraken, de volksgezondheid en de belangen van komende generaties zoals gezonde lucht en water.

Het is de onstuitbare ambitie van met name het CDA om Nederland de slager en de melkboer van Europa te laten zijn. En als de volksgezondheid, de natuur en de biodiversiteit daaronder moeten lijden, dan moet dat maar. Van alles wat de Nederlandse veehouderij produceert, wordt 70% geëxporteerd ten laste van de belangen van de Nederlandse burgers en de Nederlandse natuur. Het verlies aan biodiversiteit wordt voor 30% veroorzaakt door de veehouderij, maar het kabinet kiest er op geen enkele wijze voor om de veestapel in te krimpen. Die veestapel produceert 70 miljard kilo mest, dat is 4000 kilo mest per Nederlander. Probeert u zich dat eens voor te stellen, voorzitter. 60 keer het eigen gewicht van alle Nederlanders in mest in je voortuin.

Het wonderkind Niels Lentjes, die als een eigentijdse Hans Brinker zijn duim in de mesttsunami stak, startte op 12-jarige leeftijd een mestmakelaardij. Geweldig, een jongen van 12 jaar die het Nederlandse mestprobleem oplost en ook nog even miljonair wordt. Totdat de Dienst Regelingen en de VWA bij wijze van hoge uitzondering een keertje gaan controleren en erachter komen dat de jonge mestmakelaar de spil is van grootschalige mestfraude. Het blijkt kinderlijk eenvoudig om de Nederlandse toezichhouders jarenlang om de tuin te leiden. Wanneer je vervolgens aan een minderjarige 800 boetes oplegt met een gezamenlijke hoogte van 1 mln., geeft dat meteen het failliet van het Nederlandse toezicht op de naleving van de Meststoffenwet aan. Graag een

reactie van de staatssecretaris op de vraag hoe dat heeft kunnen gebeuren.

De staatssecretaris riep afgelopen november nog tijdens het jaarsymposium van de LLTB op tot agrarische ongehoorzaamheid om de natuurwetgeving te omzeilen. Hij zei letterlijk, over de naleving van de Europese Natura 2000-voorschriften: "Limburgers zijn meesters in het zoeken van praktische en pragmatische oplossingen in dit soort situaties. Ik zou zeggen: zoek die creatieve oplossingen. Doe het. En doe het vooral in stilte. Ik wil niet weten hoe u het doet, als het maar gebeurt." Een duidelijker oproep tot wetsovertreding bij monde van het bevoegd gezag is nauwelijks denkbaar. Een duidelijke aanslag op de bestuurlijke integriteit, die al vaker in dit verband ter discussie gestaan heeft. Het Korps Landelijke Politiediensten constateerde in het door het ministerie van LNV geheim gehouden rapport uit 2004 "dat de bestuurlijke integriteit structureel gevaar loopt, waarbij corrumperende handelingen voortvloeien uit de verwevenheid van de veehouderijsector met de politiek."

Ook op het gebied van megastallen speelt deze erosie van de bestuurlijke integriteit. In de uitending van Zembla "Het stinkt in Brabant" van afgelopen zaterdag bleek dat een ambtenaar uit Oirschot die nauw betrokken was bij de vergunningverlening voor megastallen privé een adviesbureau runde om boeren te adviseren. En ook de staatssecretaris laat zich in nogal uiteenlopende bewoordingen uit over megastallen. De ene keer zeg hij dat hij ze niet wil, maar kennelijk is dat afhankelijk van het publiek waar hij voor spreekt. Tijdens het genoemde LLTB-symposium zei hij daar letterlijk over: "Als we straks de effecten weten, moeten we een nationaal debat over de megastallen starten. Voor het dierenwelzijn en het milieu zijn die stallen vaak beter. Als blijkt dat er ook geen gevolgen voor de volksgezondheid zijn, hebben we alle feiten op een rij en moeten we nationaal de discussie aangaan en afronden." De staatssecretaris neemt alvast een voorschot op het nationale debat, dat kennelijk een hoog Willy Alfredo-gehalte moet gaan krijgen. Roept u maar, we doen toch gewoon wat we zelf willen.

Het beleid van dit kabinet is geheel en al gericht op de belangen van de industriële landbouwlobby. In plaats van afspraken met buurlanden na te komen om de Haringvlietsluizen op een kier te zetten, zodat zalmen naar zee kunnen zwemmen, besluit het kabinet te bezuinigen door 60% van het natuurbudget te schrappen. Met name het niet openzetten van de Haringvlietsluizen is een onverwachte teleurstelling. Vele vissoorten zoals de zalm, de zeeforel, de fint en de elft kunnen hierdoor niet van zee naar het binnenwater trekken om zich voort te planten en worden op die manier ernstig in hun voortbestaan bedreigd. Ook voor herstel van de met uitsterven bedreigde paling is het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen essentieel. Dit nieuwe kabinetsbeleid staat haaks op tal van internationale afspraken en vele miljoenen aan binnen- en buitenlandse investeringen in de bovenstroomse gebiedsdelen dreigen erdoor

verloren te gaan. Graag een reactie van de staatssecretaris op de vraag hoe wij dit moeten zien in lijn met het adagium van dit kabinet: afspraak is afspraak.

Als klap op de vuurpijl besloot de staatssecretaris onlangs drie Natura 2000-gebieden te schrappen, omdat zij volgens hem een beperkte ecologische waarde hebben. Een gotspe! 20 jaar lang al weigert de overheid onder leiding van CDA en VVD om maatregelen te nemen om de natuur te beschermen tegen de industriële landbouw en de vee-industrie. Daardoor is de natuur steeds verder overbelast geraakt. 60% van de natuur is inmiddels verdroogd, ondanks alle regen en rivieren die wij in ons land kennen. Daardoor wordt in ons land 40% van de plantensoorten bedreigd. Vlinders en kikkers verdwijnen. Door de ammoniak in de mest van die honderden miljoenen landbouwdieren veranderen paarse heidevelden in eentonige graslanden en ruilen we orchideeën in voor bramen en brandnetels. Tijdens de hoorzitting van vorige week zei de heer Brink van LTO Nederland dat hij best bereid was mee te denken over de oplossing van het ammoniakprobleem. Maar op de vraag wie dat dan zou moeten gaan betalen gaf hij aan dat boeren geen filantropen zijn en dat zij het dus niet gaan betalen. Dat is de wereld op zijn kop, voorzitter. Niet: de vervuiler betaalt, maar: de vervuiler, die aangesproken wordt op zijn gedrag, komt ermee weg door te zeggen dat hij geen filantroop is. Kan de staatssecretaris klip en klaar aangeven of het kabinet inderdaad van mening is dat in het geval van de landbouw niet de vervuiler hoeft te betalen, maar de burger, en dat de kosten van externaliteiten door de belastingbetaler moeten worden opgehoest in plaats van door de veroorzaker? Graag een reactie.

In zijn haast om de landbouw ter wille te zijn door natuurlijke restricties te schrappen, dreigt de staatssecretaris zijn hand ernstig te overspelen. De vraag is of het Europees Hof akkoord zal kunnen gaan met het schrappen van het Natura 2000-beleid waaraan wij ons gewoon hebben te houden. Wij hebben ons daaraan gecommitteerd, in het belang van de biodiversiteit die we nodig hebben voor schone lucht, schoon water, een schone bodem en onze voedselzekerheid.

Neem bijvoorbeeld het Teeselinkven, dat de staatssecretaris nu wil schrappen. Dat gebied is aangewezen om een libellensoort en allerlei plantensoorten te beschermen. Dat is lastig, omdat er veel boerenbedrijven omheen gevestigd zijn, die allemaal willen groeien. Het argument van de staatssecretaris is: we hebben al veel gebieden aangewezen en een groot deel daarvan is te klein om goed te kunnen beschermen. Dat is een verkeerd beeld. Nederland zit in de middenmoot als het gaat om beschermd oppervlak. Landen als Malta, Duitsland, België en Bulgarije hebben relatief veel meer aangewezen beschermd natuurgebied.

Bijna 90% van de Nederlandse ammoniakuitstoot komt voor rekening van de veehouderij. De Nederlandse natuur wordt continu zwaar bemest, met desastreuze gevolgen voor de biodiversiteit. Er komt dus geen natuur meer bij in ons land wat dit kabinet betreft. En wat nog erger

is: de natuur die we hebben, gaan we verliezen omdat dit kabinet liever de vee-industrie ruim baan geeft dan het algemeen belang. Dit natuurbeleid druipt dwars in tegen de eerder gemaakte afspraken tussen Rijk en provincies en tussen Rijk en gemeenten. Ook onze handtekening onder internationale natuurverdragen is hiermee in strijd. Wij trekken daardoor ons land in een juridisch moeras dat heel veel geld zal gaan kosten. Dat staat haaks op de doelstelling van bezuinigen.

Nederland heeft zich verplicht aan de doelstelling om het wereldwijde verlies van plant- en diersoorten te stoppen. Wij hebben inmiddels nog maar 15% over van de biodiversiteit die we 100 jaar geleden hadden. De staatssecretaris laat geen gelegenheid onbenut om erop te wijzen dat 92% van onze doelstelling gehaald gaat worden en dat hij als ondernemer dik tevreden was wanneer hij 92% van zijn doelstelling haalde. Daarmee gaat hij echter volledig voorbij aan het feit dat die 8% die wij missen, cruciaal is. Dat zijn de verbindingen die het hele beleid maken of breken. Zonder die 8% is die 92% niets waard. Nederland behoort in Europa tot de 8 landen met het grootste aantal bedreigde zoogdieren, vogels en vissen. Door die laatste gebieden niet te beschermen, zitten bedreigde dieren en planten nu al op kleine eilandjes. Juist door de verbindingen is er nog een kans dat we zeldzame bedreigde soorten, zoals de boommarter, de otter en vleermuizen kunnen behouden voor de toekomst.

De staatssecretaris wijst er ook graag op dat we nu eenmaal moeten bezuinigen, en zegt dan: "Als ik moet kiezen tussen bezuinigen op de zorg en bezuinigen op de natuur, dan weet ik het wel." Dat is het soort populisme dat we al kennen uit de Bijbel. In Marcus 14:5 lezen we: "Deze olie had verkocht kunnen worden voor meer dan 300 schellingen die we aan de armen hadden kunnen geven". Het kabinet wil de bezuinigingen helemaal niet besteden aan de zorg of aan de zwakken. Gisteren werd bekend dat op het speciaal onderwijs, zoals aan kinderen met een rugzakje, geen 50 mln bezuinigd gaat worden, zoals eerder aangekondigd, maar 100 mln, en dat ondanks alle draconische natuurbezuinigingen. Dieren zullen hun leefomgeving niet snel verwoesten, maar mensen doen alles om hun kortetermijnbudget op orde te krijgen. We mogen de rekeningen niet doorschuiven naar toekomstige generaties, is het adagium van dit kabinet. Welnu, we doen niet anders, wanneer deze natuurbezuinigingen hier vandaag worden goedgekeurd.

Investeren in natuur is de best denkbare belegging: €1 inleg levert tot €100 return on investment op. Natuurgebieden zijn ook nog veel geld waard; de verhouding tussen opbrengsten en kosten van natuurgebieden ligt tussen de 25:1 tot zelfs 100:1. Dat is lucratiever dan investeren in goud, zelfs in onzekere tijden als de onze.

Kan de staatssecretaris aangeven, hoe hij denkt om te gaan met de in dit huis aangenomen motie voer de ehs en het Oostvaarderswold? Denkt de staatssecretaris werkelijk dat wij de internationale afspraken die wij hebben gemaakt

om natuur tegen ammoniak te beschermen wel even kunnen afzeggen? Graag een reactie.

We zijn getuige van een kapitaalvernietiging zonder weerga. Wat we in decennia hebben opgebouwd aan natuurwaarden en draagvlak voor de natuur, wordt met de motorzaag van deze staatssecretaris omgemaaid zonder enige vorm van mededogen.

Die meedogenloosheid komt ook tot uitdrukking in het jaarlijkse afschot van acht van elke tien zwijnen in ons land. Let wel, we spreken over een soort die in het recente verleden op de rode lijst stond, die wettelijk beschermd en dus niet bejaagbaar is. Toch worden complete familieverbanden aan flarden geschoten, net als het geval is bij andere beschermde soorten, zoals de knobbelzwaan, het ree, het edelhert en de gans. Wat heb je aan wettelijke bescherming als er geen sprake is van werkelijke bescherming? Kan de staatssecretaris daar een helder antwoord op geven? Waarom meent de staatssecretaris de gemaakte natuurafspraken van de provincies rücksichtslos aan de kant te kunnen schuiven, terwijl hij zich in de zwijnenafschotdiscussie en de discussie over een moratorium op megastallen verschuilt achter het feit dat het om provinciale bevoegdheden zou gaan? Waarom laat de staatssecretaris in het geval van de robuuste verbindingzones en de EHS de verantwoordelijkheid van de provincie niet bij de provincie, maar overruled hij de plannen van de provincie?

Voorzitter. De staatssecretaris neemt de kleur van zijn omgeving aan. Hij is de Henk die het Ingrid onmogelijk maakt om van de natuur te genieten, omdat de kiloknaller nu eenmaal voorrang heeft boven natuurwaarden; die rentmeesterschap heeft vertaald in rendementscijfers voor de korte termijn. Dit natuurbeleid is onacceptabel. Als we onze natuur willen redden voor toekomstige generaties, zullen we die kans vandaag moeten grijpen. Dat is tegen de gewoonte van dit huis in, maar er is ook sprake van een zeer uitzonderlijke en zeer bedreigende situatie voor het meest kostbare en tegelijk meest kwetsbare wat we hebben. Als de staatssecretaris niet met een plausibele verklaring komt voor nut en noodzaak van dit afbraakbeleid, rest slechts het afbreken van dit beleid. Die zware verantwoordelijkheid mogen we niet uit de weg gaan! Dank u wel.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 13.44 uur tot 14.15 uur geschorst.

Voorzitter: Van der Linden

De voorzitter: De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Ingekomen is een beschikking van de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer der

Staten-Generaal houdende aanwijzing van de heer Kortenoeven tot lid van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad.

Ik deel aan de Kamer mee dat ik mevrouw Huijbregts-Schiedon heb benoemd tot voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis der Koningin (BKZ/AZ) als opvolger van de heer Hermans.

Ik heb de heer Knip benoemd tot lid van de commissie Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat/Algemene Zaken en Huis der Koningin (BZK/AZ) ter vervanging van de heer Hermans.

**

*B

!Hamerstukken!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet milieubeheer, de Wet op de economische delicten en de Elektriciteitswet 1998 ter implementatie van richtlijn nr. 2009/28/EG, richtlijn nr. 2009/30/EG en richtlijn nr. 2009/33/EG (implementatie van de EG-richtlijn energie uit hernieuwbare bronnen, de EG-richtlijn brandstofkwaliteit en de EG-richtlijn schone en energiezuinige wegvoertuigen) (32357);

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet gewasbeschermingsmiddelen en biociden in verband met de implementatie van Europese regelgeving op het gebied van het op de markt brengen en het duurzame gebruik van gewasbeschermingsmiddelen (32372);

- het wetsvoorstel Wijziging van de begrotingsstaat van het Ministerie van Financiën (IXB) voor het jaar 2011 (wijziging samenhangende met de incidentele suppletoire begrotingen) (32609-IXB);

- het wetsvoorstel Wijziging van de begrotingsstaten van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (XI) voor het jaar 2011 (wijziging samenhangende met de incidentele suppletoire begrotingen) (32609-XI);

- het wetsvoorstel Wijziging van de begrotingsstaten van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (XII) voor het jaar 2011 (wijziging samenhangende met de incidentele suppletoire begrotingen) (32609-XII).

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B

!Clustermunitie!

Aan de orde is de afhandeling van:

- de motie-Haubrich-Gooskens c.s. inzake een verbod op investeringen in ondernemingen van clustermunitie (32187 (R1902), letter F);

- de motie-Haubrich-Gooskens c.s. over aanpassing van het regeringsstandpunt over de doorvoer van clustermunitie over Nederlands grondgebied (32187 (R1902), letter G).

(Zie vergadering van 18 januari 2011.)

De voorzitter: Bij dit debat worden betrokken:

- de brief van de minister van Financiën van 28 januari 2011 inzake het kabinetsstandpunt met betrekking tot het investeringsverbod clustermunitie (32187 (R1902), letter H);

- de brief van de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie van 31 januari 2011 inzake het kabinetsstandpunt met betrekking tot het transitverbod van clustermunitie (32187 (1902), letter I).

Ik heet de minister van Buitenlandse Zaken, de minister van Financiën en, nog niet, de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie van harte welkom in de Eerste Kamer.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Voorzitter. Eerst een punt van orde. Staatssecretaris Bleker is nog niet aanwezig. Ik hoop dat hij alsnog komt, maar is het dan wel zo zinvol om nu te beginnen?.

De voorzitter: De staatssecretaris is onderweg, maar gelet op de agenda voor vanavond...

**

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Wij hopen op een zinvol debat.

De voorzitter: Dat hopen wij ook en daar gaan wij ook vanuit. Ik kijk even naar de ondersteuning van de staatssecretaris. Ik constateer dat die aanwezig is. Ik neem aan dat de staatssecretaris niets zal missen van het debat.

**

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Voorzitter. Ik mag vandaag mede spreken namens GroenLinks.

Wij stellen het op prijs dat vandaag in ieder geval twee, maar mogelijk zelfs drie bewindslieden de moeite hebben genomen om met ons te spreken over de twee moties, die wij op 18 januari hebben ingediend. De minister van Buitenlandse Zaken heeft op 18 januari uitgesproken dat de moties niet door de regering werden omarmd. Maar tijdens het debat op 18 januari moet het de regering toch heel duidelijk zijn geworden, dat deze beide moties door een groot aantal fracties mede waren ondertekend en dat niet ondertekenende fracties aangaven een motie te zullen ondersteunen.

Deze Kamer heeft de regering daarom -- ook vanuit een gevoel dat je dit soort kwesties beter in gezamenlijkheid kunt oplossen dan als kempfanen in termen van winst of verlies te denken -- op 18 januari in de gelegenheid gesteld om met een brief alsnog schriftelijk aan te geven hoe zij dacht aan het gevoelen in de beide moties tegemoet te komen.

Daarbij was het juist de bedoeling om de regering een zekere vrije ruimte te gunnen. Als de regering voldoende kon motiveren niet naar de

letter van de wet de motie te kunnen uitvoeren, zou er genoeg ruimte zijn om aan te geven hoe de regering dan wel aan het in de motie verzochte tegemoet zou kunnen komen. In dat opzicht heeft de brief van de minister van Financiën van 28 januari ons heel erg en de brief van de staatssecretaris van EL&I ons een beetje teleurgesteld.

Ik zeg het maar eens ronduit: met zijn brief van 28 januari heeft de minister van Financiën de uitgestoken hand van deze Kamer genegeerd. De minister heeft gemeend met allang gewisselde en voor deze motie niet meer relevante argumenten een zo vrijblijvend voorstel te moeten doen, dat menigeen van ons dit als een belediging van deze Kamer heeft beschouwd. Zo gaat een regering niet met het parlement om, niet met de Tweede Kamer en zeker niet met de Eerste Kamer. Deze minister roept met deze niet serieus te nemen en dus contraproductieve brief een tegenreactie op. Als al het aannemen van deze motie inzake het investeringsverbod nog een punt van overweging voor sommige fracties was geweest, is het dat na de brief van 28 januari niet meer. De motie inzake het investeringsverbod zal naar verwachting unaniem door deze Kamer worden aanvaard.

De argumentatie van de minister van Financiën voor het afwijzen van de motie en zijn aanbod voor wel te ondernemen actie in zijn brief van 28 januari is dus volstrekt onvoldoende. De redenen voor dit negatieve oordeel van de Kamer zijn door de commissie voor Buitenlandse Zaken in haar brief van 7 februari jl. gegeven. Ik zal hier niet alle argumenten uit die brief herhalen; deze argumenten kunnen als hier herhaald en ingelast worden beschouwd. Wij verzoeken de minister beleefd maar dringend, op alle aangegeven argumenten nu wel serieus in te gaan. Mocht de minister daarbij gebruik willen maken van zijn ongedateerde en niet ondertekende brief die gisteravond om 20.45 uur bij ons op de Griffie is binnengekomen, dan staat hem dat uiteraard helemaal vrij.

Daarbij zijn twee argumenten van nog meer belang dan de overige. Ten eerste is er de onjuiste vertaling van de authentieke tekst van het verdrag. Daarop zal collega Franken verder ingaan. Ten tweede is er het essentiële verschil tussen de motie-Van Velzen/Van Dam en de motie van deze Kamer die nu voorligt. Deze Kamer beperkt zich tot een verbod op directe en aantoonbare investeringen. Met deze beperkingen willen niet alleen Mn Services, APG en ASN graag een wettelijk investeringsverbod, maar net zo goed achten ING en Rabobank een wettelijk investeringsverbod dan zeer haalbaar en dienstig in het kader van het creëren van een level playing field. De argumentatie van de minister dat een wettelijk investeringsverbod niet effectief gehandhaafd zal kunnen worden, raakt juist in verband met deze aangebrachte beperking kant noch wal.

Anders ligt het met het schrijven van de staatssecretaris van EL&I. Uit deze brief bleek wel degelijk dat serieus naar de argumenten die op 18 januari waren gewisseld, was gekeken. Er is echter evenmin voldaan aan het in de motie gevraagde,

namelijk "de Staten-Generaal te informeren over de vraag op grond van welke verdragen, onder welke randvoorwaarden en op grond van welke overwegingen" doorvoer van verboden wapens zonder vergunning moet worden getolereerd. Ook aan de staatssecretaris is op 7 februari jl. door de commissie voor BDO een aantal nadere vragen gezonden waarop wij graag antwoord hebben. Ook deze vragen ga ik hier niet herhalen. De staatssecretaris beschikt echter over deze brief en wij hopen op een antwoord vandaag.

Op één essentieel onderdeel wil ik echter nader ingaan. Dat betreft de wettelijke grondslag waarop aan NAVO-bondgenoten zou moeten worden toegestaan om zonder vergunning, ja zelfs zonder melding, alle mogelijke wapens, zelfs verboden wapens, door Nederland door te voeren. De staatssecretaris beroept zich daarbij kennelijk op het onder de Algemene douanewet hangende Besluit strategische goederen, artikel 6, en de daar weer onder hangende uitvoeringsregeling van 14 juli 2008, artikel 3 onder a. Zeker weten doe ik dat niet omdat, zoals gezegd, de staatssecretaris in zijn brief van 31 januari verzuimt om dit exact te vermelden.

Krachtens deze artikelen moet voor in-, uit-, en doorvoer van militaire goederen een vergunning worden aangevraagd; alleen voor militaire goederen door of ten behoeve van de Nederlandse krijgsmacht, NAVO-krijgsmachten, de AFCENT of het ERA geldt deze vergunningplicht niet. Ik vermoed dat de verklaring van minister Rosenthal op 18 januari jl. en de betreffende passage in de brief van de staatssecretaris van EL&I volgens welke in principe een vergunningaanvraag voor verboden wapens altijd zal worden geweigerd, alleen niet als het gaat om doorvoer door of ten behoeve van bondgenoten, op deze twee artikelen is gebaseerd.

Stel dat mijn analyse juist is, dan komen wij nog steeds terug bij de kern van het probleem, zoals ook al op 18 januari jl. besproken. Deze vrijstelling voor bondgenoten is vastgelegd in een ministeriële uitvoeringsregeling, voorwaar geen wetgeving van al te hoog niveau. In welk verdrag deze vrijstelling van vergunningplicht haar wettelijke grondslag vindt, weten wij nog steeds niet. Opnieuw beroept de staatssecretaris zich op het NAVO-statusverdrag, maar opnieuw verzuimt hij, te vermelden waar dat staat in dat NAVO-verdrag. Als het geen verdragsregeling is, zal toch het EU Gemeenschappelijk Standpunt van 2008 moeten prevaleren? Artikel 1 en 2 van dat Gemeenschappelijk Standpunt verklaren onverkort dat geen vergunningen mogen worden verleend voor doorvoer van wapens die krachtens ondertekening van enig verdrag verboden zijn. Indien het in het NAVO statusverdrag geregeld zou zijn, kunnen wij er nog over twisten welk verdrag van een hogere orde is, het NAVO-verdrag of juist het recentere en meer specifieke Verdrag inzake clustermunities. Dit hebben wij ook zo op 18 januari jl. met de minister van Buitenlandse Zaken besproken. Komt de regering echter niet met enig recent verdrag op de proppen, dan is er maar één conclusie mogelijk: een transitverbod van

clustermunitie, ook voor NAVO-bondgenoten, vloeit enerzijds rechtstreeks voort uit artikel 1, lid 1 onder b van het Verdrag inzake clustermunitie en anderzijds eveneens uit het EU Gemeenschappelijk Standpunt. Ik wijs hierbij ook op de Vienna Convention on the Law of Treaties, die bepaalt dat meer specifieke verdragen voorgaan op algemene verdragen en dat recentere verdragen voorgaan op oudere afwijkende verdragen. Ministeriële regelingen die in strijd zijn met dergelijke recente verdragen, moeten aan de hogere regelgeving (zowel het verdrag inzake landmijnen als dat inzake clustermunitie) worden aangepast.

De fracties van de Partij van de Arbeid en Groen Links zien met belangstelling uit naar de reactie van de ministers en de staatssecretaris.

*N

De heer Franken (CDA): Voorzitter. In deze bijdrage wil ik mij voornamelijk beperken tot het stellen van de vraag waarom de regering, eerst de minister van Buitenlandse Zaken bij de mondelinge behandeling op 18 januari 2011 en vervolgens de minister van Financiën in zijn brief van 28 januari 2011, de laatste nota bene zonder enige motivering, steeds is voorbijgegaan aan mijn redenering dat een bepaalde vorm van een investeringsverbod rechtstreeks voortvloeit uit het Verdrag inzake clustermunitie.

Ik zal daarom mijn argumenten in het kort herhalen, want terwijl een gemotiveerde tegenspraak van regeringszijde tot een kwartier geleden, toen mij een ongedateerde brief onder ogen werd gehouden, nog niet was gehoord, kreeg ik wel de instemming van enige collega-juristen uit de Eerste Kamer.

Zelfs als deze autoriteit nog niet voldoende is, kan ik mij beroepen op een van de meest vooraanstaande volkenrechtgeleerden van Nederland.

Ik zal mijn argumenten dus nog eens in het kort herhalen. Wij kunnen daartoe de letterlijke tekst van het verdrag volgen. Artikel 23 van het verdrag verklaart onder meer de Engelse en de Franse tekst als authentiek. Dat geldt dus uitdrukkelijk niet voor de Nederlandse tekst. Artikel 1 luidt in de Engelse tekst als volgt. "Each State Party undertakes never under any circumstances to: a. use (...) b. develop (...) c. assist, encourage or induce anyone to engage in any activity prohibited to a State Party under this Convention." Voor de goede verstaander luidt artikel 1 in het Frans aldus. "Chaque État partie s'engage à ne jamais, en aucune circonstance: a. employer (...) b. mettre au point (...) c. assister, encourager ou inciter quiconque à s'engager dans toute activité interdite à un État partie en vertu de la présente Convention." Deze geciteerde teksten leiden ertoe artikel 1 als volgt te lezen. "Iedere verdragsluitende partij verplicht zich om nooit, onder geen enkele omstandigheid: a. clustermunitie te gebruiken (...) b. clustermunitie te ontwikkelen (...) c. iemand te helpen (assisteren), aan te moedigen of er toe te brengen om deel te nemen aan enige activiteit die aan de verdragsluitende partij is verboden."

Als er, al dan niet met overheids gelden door middel van pensioenfondsen, investeringen worden gedaan in onder toezicht van de AFM in Nederland opererende financiële instellingen, die beleggen in producenten van clustermunitie, zou er al sprake kunnen zijn van het assisteren bij en het mogelijk maken van de productie van clustermunitie. In dat verband zou ik me ook nog kunnen beroepen op de articles on state responsibility van de Verenigde Naties van de International Law Commission uit 2002. Daarin wordt duidelijk gesteld dat internationaal rechtelijk de overheid verantwoordelijk is voor al het handelen van alle staatsorganen en haar ondergeschikte organen, instellingen of staatsbedrijven.

Belangrijker vind ik in dit verband dat artikel 9 van het verdrag de verdragsluitende partijen de plicht oplegt om geëigende wettelijke, administratieve en andere maatregelen te treffen om dit verdrag te implementeren, waaronder is begrepen het opleggen van strafsancities om bij personen die onder zijn rechtsmacht of controle vallen, activiteiten, die aan de verdragsluitende partij zijn verboden, te voorkomen of tegen te gaan. Uit het onderling verband en de samenhang tussen de genoemde artikelen blijkt, dat het niet alleen aan de overheid als verdragsluitende partij zelf is verboden om anderen te assisteren om in strijd met de verdragsverplichtingen te handelen, maar dat zulks ook geldt voor personen, die onder de rechtsmacht of controle van de verdragsluitende partij vallen. In dit verband wijs ik ook op artikel 93 van de Grondwet.

De conclusie is dat voor het verbod om te investeren in ondernemingen die clustermunitie produceren -- waarbij sprake is van assisteren, aanmoedigen en ondersteunen -- geen aparte wet nodig is. Alleen voor het vaststellen van een strafsancitie is een wet in formele zin vereist. Dan is een convenant niet voldoende. Ik heb zo vaak geen antwoord gekregen dat ik mijn stelling nog maar eens eventjes extra herhaal. Er is een plicht voor de Staat om activiteiten door burgers die in strijd zijn met het verdrag, tegen te gaan. Dat staat zo in het verdrag. Dat moet gebeuren door de in artikel 9 genoemde strafsancities. Daarvoor is een wet in formele zin nodig. De door de regering gebruikte argumenten betreffen steeds het feit dat een eventuele strafsancitie niet effectief is. Nog daargelaten dat het verdrag eist dat er strafsancities door de verdragsluitende partijen mogelijk moeten worden gemaakt, is er niet gebleken dat alle in de schriftelijke stukken genoemde vormen niet redelijkerwijs uitvoerbaar of niet effectief zouden zijn. De benadering van België, het gebruiken van een zwarte lijst, is weliswaar nog niet uitgewerkt, maar een zwartelijstbenadering blijkt in internationaal verband -- dan denk ik aan de blacklists bij verdenking van deelname aan financiering van terrorisme -- internationaal erkenning te hebben gevonden. Het ligt voor de hand een dergelijke aanpak in Nederland voor te stellen.

De minister heeft opgemerkt dat meewerken op basis van vrijwilligheid het beste is. Daar kan natuurlijk iedereen het mee eens zijn,

maar er hebben mij berichten bereikt van banken die het prettig zouden vinden als er voor het bereiken van het maatschappelijk verantwoord ondernemen bij internationale investeringen ten aanzien van het produceren van wapens een dwijtje in de rug in de vorm van een wettelijk verbod zou zijn. Gaarne verneem ik het antwoord dan wel het commentaar van de regering op mijn vragen en opmerkingen. Wat betreft de transitmotie moet ik zeggen onder de indruk te zijn van het betoog van mevrouw Haubrich. Ik wil daarover echter eerst het antwoord van de regering afwachten.

*N

De heer Vliegenthart (SP): Voorzitter. Van Saulus tot Paulus. Zo zou je de opstelling van de Nederlandse regering bij het debat over het verbod op clustermunition van januari jongstleden kunnen omschrijven. Ministers gingen serieus het gesprek met de Kamer aan en bewogen geleidelijk mee in de richting van wat de Kamer wilde. Zo kan het in het publieke en politieke debat dus ook, merkte ik. "Lof voor minister in actie tegen gruwelbommen" schreef ik op Joop.nl. En dat was gemeend. De duivel schuilt echter in de details. Vandaar dat mijn fractie met bijzondere belangstelling de brieven van de minister van Financiën en de staatssecretaris van EL&I heeft gelezen. Daarbij heb ik moeten vaststellen dat de minister en de staatssecretaris nog niet tot Damascus zijn gekomen. De staatssecretaris is wellicht al een eind onderweg, maar de minister heeft nog een heel stuk te gaan. Vandaar dat ik vandaag stil wil staan bij het licht dat mijn fractie ziet tussen het debat van januari en de plannen die de regering in de twee brieven die wij sindsdien hebben mogen ontvangen, aan ons heeft ontvouwen. Wellicht dat we het vandaag toch eens worden. Een bekering in één nacht zoals bij de apostel zal niet meer lukken, maar binnen een paar maanden is in de politiek toch ook erg snel, denk ik dan hoopvol.

Ik weet dat de minister van Financiën niet aanwezig was bij het debat in januari, maar ik ga ervan uit dat hij goed op de hoogte is van wat er toen is besproken. In dat opzicht is mijn fractie teleurgesteld in de karige bewoordingen waarmee de minister de discussie over de vraag of een verbod op clustermunition nu wel of niet verboden wordt door het verdrag, uitlegt. Ik citeer uit de brief van 28 januari. "De vraag of een verbod rechtstreeks uit de tekst van het Verdrag is af te leiden, wordt door het kabinet ontkennend beantwoord." Dit was ook het standpunt van de regering vóór januari en daartegen tekende een groot deel van de Kamer bezwaar aan. Ik herinner me nog hoe collega Franken speelde met het Franse woord "quiconque" en het Engelse "anyone". Hij heeft dat zojuist weer gedaan. Daarop heeft de regering niet geantwoord. Of de regering daarop antwoordt in de brief die we gisteravond hebben gekregen, kan ik niet beoordelen, want die kwam zo kort voor het debat binnen dat we die niet hebben kunnen meenemen in de behandeling. Waarom heeft de minister zo lang nodig gehad om die tweede brief van de Kamer te beantwoorden?

Was het echt nodig om dat op maandagavond om 20.45 uur te doen, terwijl wij dinsdagmiddag een debat hebben? Kan dat niet vóór het weekend, vraag ik me dan af? Welke argumenten of feiten waren op dat moment nog niet bekend waardoor deze brief nog niet aan de Kamer kon worden aangeboden? Waarom moest dat tot op de dag van het debat duren? Kan de minister uitleggen waarom mijn collega Franken, toch een eminent jurist in deze Kamer -- en ik heb niet veel juristen buiten de Kamer nodig om de autoriteit van de heer Franken te ondersteunen -- het verkeerd heeft?

Ook als het gaat om de discussie over de doeltreffendheid van een mogelijk verbod op clustermunition draait de minister dezelfde plaat af. Hij verwijst naar de brief van 31 maart 2010 aan de Tweede Kamer, maar die brief was in januari ook al bekend. Ook hier dus geen nieuwe argumenten. Het doet mij denken aan het Tibetaanse gebedsmolentje waaraan een voormalig liberaal fractievoorzitter in dit huis refereerde toen het ging over de vragen van deze Kamer over Irak. Tegen de huidige minister van Buitenlandse Zaken zeg ik dat dit Tibetaanse gebedsmolentje toentertijd niet werkte, maar ook vandaag niet. Door voortdurend hetzelfde te herhalen overtuigt hij deze Kamer niet. Dat zou de minister van Buitenlandse Zaken gezien zijn ervaring als fractievoorzitter in dit huis toch ook heel goed moeten weten. Ik ben heel benieuwd naar de argumenten waarom een verbod niet doeltreffend zou zijn. Wat zijn de grote en graverende politieke bezwaren tegen een investeringsverbod op clustermunition, zeker in het licht van de brief die wij kregen van marktpartijen als de ASN Bank? Tijdens het debat in januari had collega Haubrich nog bij verschillende banken navraag gedaan over mogelijke bezwaren tegen een investeringsverbod. Uit haar onderzoek bleek dat die niet bestaan. Collega Franken refereerde hier vandaag opnieuw aan. Welke informatie heeft de regering die wij niet hebben?

In plaats van een verbod gaat het kabinet "onderzoeken of het een bemiddelende rol kan spelen bij het binnen een jaar tot stand brengen van een convenant tussen financiële instellingen en pensioenfondsen. Het convenant kan de vorm krijgen van een intentieverklaring om alle directe investeringen in clustermunition uit te sluiten". Dat is allemaal wel erg summier. Wat gaat de regering nu concreet doen? Als de uitkomsten niet bevredigend zijn, welke vervolgstappen neemt de regering dan? Het zijn vragen die tijdens het debat in januari allemaal opgeroepen zijn en die nog steeds onbeantwoord zijn.

De staatssecretaris van EL&I is wat dat betreft beter op weg. Toegegeven, mijn fractie had het liefst gezien dat hij de lezing had onderschreven van collega Haubrich dat transit verboden zou zijn. Maar hij blijft in ieder geval in de lijn van het debat dat wij in januari hebben gevoerd. De staatssecretaris schrijft in zijn brief dat er een zo goed als de facto-verbod komt op doorvoer. Daarmee herhaalt hij de minister, die tijdens het debat zei dat Nederland in principe niet meewerkt aan de doorvoer van clustermunition. Zou de regering vandaag kunnen toezeggen om ons over

twee jaar te informeren welke aanvragen er zijn geweest om clustermunie door ons land door te voeren en welke aanvragen gehonoreerd en afgewezen zijn? Als zij de afwegingen en de argumenten van mevrouw Haubrich terzijde zou schuiven, hebben we in elk geval helderheid over hoe stevig het de facto-doorvoerverbod is.

Clustermunie is wapentuig dat de wereld uit zou moeten. Daar waren we en zijn we het met elkaar over eens. Dat vraagt ook actie van de regering. Tijdens het debat in januari waren we aardig op weg naar elkaar. Het zou toch niet zo mogen zijn dat de regering nu in het zicht van de haven, voor de poorten van Damascus eerst van haar paard valt en vervolgens doet alsof er niets aan de hand is? Ik ben dan ook bijzonder benieuwd naar de reactie van de regering.

*N

Minister Rosenthal: Voorzitter. Het is al gememoreerd dat we hier ook stonden op 18 januari. Dat was de dag waarop deze Kamer het fiat gaf voor de goedkeuring van het verdrag inzake clustermunie. Als gevolg van dat debat heeft Nederland dit verdrag ondertussen officieel geratificeerd op 23 februari. Het verdrag zal op 1 augustus 2011 voor Nederland in werking treden. De regering is verheugd dat ratificatie zo spoedig na onze vorige ontmoeting heeft kunnen plaatsvinden. Het is duidelijk dat hoe meer landen ratificeren, hoe moeilijker het wordt voor landen die dit niet hebben gedaan om hun positie als niet-partijstaat te behouden. Bovendien gaat er een grote normatieve werking uit van breed gedragen verdragen, zoals dit verdrag. De normatieve werking is zeer belangrijk; laten we dat ook onderkennen. Het verdrag bevat een vergaand verbod op gebruik, bezit, ontwikkeling, productie en overdracht van clustermunie. We hoeven niet onder stoelen of banken te steken dat clustermunie zelfs jaren na inzet nog elke dag veel humanitair leed veroorzaakt, veelal bij onschuldige burgers en kinderen. Dat is totaal onaanvaardbaar. Het verdrag zal dus ook een belangrijke bijdrage vormen om een eind te maken aan het leed dat deze afschuwelijke clustermuniewapens veroorzaken. Er zijn zelfs ook nu weer berichten dat in conflicten die thans gaande zijn nog steeds clustermunie gebruikt wordt.

Ik ben blij en dankbaar -- dit zeg ik niet om er makkelijk vanaf te komen -- dat de snelle ratificatie heeft plaatsgehad en dat de twee kwesties die vandaag nog openstaan, enerzijds de doorvoer van clustermunie en anderzijds de investeringen in clustermunie, de snelle ratificatie niet in de weg hebben gestaan. Laten we dat met elkaar constateren. Nogmaals, ik ben de Kamer er dankbaar voor dat zij de ratificatie mogelijk heeft gemaakt.

Vooruitlopend op de inwerkingtreding heeft Nederland besloten om clustermunie niet langer in te zetten en de vernietiging van onze voorraden daarvan in gang te zetten. Nederland heeft zich altijd ingezet voor de detectie en ruiming in derde landen van mijnen, clustermunie en andere niet-

ontplofte oorlogsresten. Ik heb vorige keer in het plenaire debat gememoreerd dat de afgelopen jaren Nederland met om en nabij de 15 mln. een van de grootste donoren is geweest op het gebied van het ruimen en detecteren van deze onheuse wapens. Ik zal die traditie ook onverkort voortzetten.

Zoals gezegd staan nog twee kwesties open, namelijk de doorvoer van en investeringen in clustermunie. Die zijn reden voor dit debat. Sommigen wensen een verbod op een van de of op beide activiteiten. Op 18 januari heb ik de Kamer voorgelegd hoe de regering daartegen aan kijkt. We zijn terechtgekomen op een pad dat misschien niet direct gaat van Saulus tot Paulus, maar wel tot halverwege, zoals door de heer Vliegthart is gezegd, waarmee wij menen tegemoet te komen aan verwachtingen en verlangens van de Kamer. Mijn collega van Financiën en mijn collega van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie zullen hier verder op doorgaan. Laat ik in elk geval zeggen dat ik met mijn collegae een positieve grondhouding heb om er vandaag met de Kamer uit te komen. We zitten wat dat betreft dicht bij elkaar. Laten we de zaken niet steviger aanzetten dan mogelijk nodig is.

Ik heb nog één punt waar mij specifiek om is gevraagd. Dat betreft de verdragsrechtelijke bepalingen met betrekking tot de doorvoer. Op grond van artikelen 11 en 12 van het NAVO-statusverdrag is er een vrijstelling van douanetechnische aard voor doorvoer van NAVO-bondgenoten. De vergunningplicht ligt in de douanetechnische aard en er is een vrijstelling van vergunningplicht voor doorvoer door NAVO-bondgenoten. Nederland heeft een meldplicht ingesteld voor die vorm van doorvoer. Ik vertel daar de Kamer, ook mevrouw Haubrich niet, niets nieuws mee. In het Besluit strategische goederen, dat op het domein van collega Bleker ligt, is de meldplicht vastgelegd.

Ik wil het hierbij laten voor mijn inbreng in eerste termijn. Ik neem aan dat beide collegae verder zullen ingaan op de verschillende punten waar het nu om gaat.

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Ik wil mij uiteraard niet mengen in de taakverdeling tussen de verschillende bewindspersonen. Ik zou alleen graag van de minister van Buitenlandse Zaken horen welk verdrag voorgaat in het kader van de onderlinge rangorde van de verschillende verdragen, die voortvloeit uit het Weens Verdragenverdrag. Volgens mij ligt het meer op zijn weg om zijn licht te laten schijnen over het betoog van de heer Franken over de rechtstreekse werking van artikel 1, lid 1, sub b en sub c, van het Verdrag inzake clustermunie.

De heer Franken (CDA): Ik heb een kleine aanvulling op hetgeen mevrouw Haubrich naar voren heeft gebracht. De minister van Financiën heeft een laatste brief geschreven waarin hij ingaat op de mogelijke rechtstreekse werking -- hij ontkent die -- van het verdrag. Daarom dacht ik dat hij daarop zou antwoorden. Het gaat niet alleen om

artikel 1, met name lid 1, sub b en sub c, maar artikel 9 is hierbij ook van groot belang. Ik wijs ook meteen op het Weens Verdragenverdrag. Het desbetreffende artikel zal ik zo noemen, als de minister daar belang in stelt.

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Ik heb ook nog een aanvulling. Misschien kan de minister ook meteen de opmerking in de brief van de minister van Financiën meenemen dat artikel 21 van het Verdrag inzake clustermunition zou nopen tot het zonder vergunning laten doorvoeren van munition. Excuus, het stond in de brief van staatssecretaris Bleker. Naar onze mening was dit absoluut niet de bedoeling van artikel 21. Dat ligt veel meer op het terrein van het ministerie van Buitenlandse Zaken, omdat het dan gaat om de problemen waarvoor je gesteld wordt als je een gezamenlijke missie uitvoert met een land dat niet het Verdrag inzake clustermunition heeft ondertekend.

Minister Rosenthal: Er huizen eminente rechtsgeleerden in dit huis. Die eminente rechtsgeleerden zijn ook nog eens in samenspraak met nog eminentere rechtsgeleerden in het internationale volkenrecht. Wie ben ik dan om op dergelijke lastige punten kortdaat antwoord te geven? Laat ik het toch proberen. Mevrouw Haubrich vraagt naar de hiërarchie van de regelgeving. Ik ga mee met het vertrekpunt dat internationale verdragen, waaronder het geratificeerde Verdrag inzake clustermunition, van hogere orde zijn dan een ministerieel besluit. Daarover wil ik geen misverstand laten bestaan. Het is een kwestie van interpretatie of er dan sprake is van strijdigheid tussen het een en het ander. Het Weens Verdragenverdrag is bij mijn weten op dit moment niet aan de orde. Het gaat namelijk niet om een verbod op doorvoer dat uit het Verdrag inzake clustermunition af te leiden zou zijn. Er wordt gevraagd naar de hiërarchie der dingen. Ik blijf erbij dat internationale verdragen natuurlijk van een hogere orde zijn dan een ministerieel besluit.

Ik kom op de rechtstreekse werking onder artikel 1, lid 1, sub c. In het debat dat wij daarover hebben gevoerd, heb ik van meet af aan een freies Ermessen ontleend aan het desbetreffende artikel. Ik heb daarover eerder met de heer Franken van gedachten gewisseld. Het betreft geen Nederlandse maar een Duitse term. Ik kan ook spreken over discretionary room for maneuvering or interpretation. Daar ben ik van uitgegaan en daar kan ik niet op terugkomen. Ik heb al gezegd dat als wij eruit moeten komen, ik best wil bewegen op het punt dat de heer Franken in zijn wetstechnische inbreng heeft aangereikt.

De heer Franken (CDA): We hebben elkaar complimenten gemaakt over kennis en kunde van bepaalde disciplines. De heer Rosenthal scoort natuurlijk zeer hoog op freies Ermessen, want dit betreft zijn discipline. Ik houd mij als eenvoudige jurist gewoon bij de taal in het verdrag. In artikel 9 staat dat de verdragsluitende partijen de plicht hebben om geëigende wettelijke, administratieve

en andere maatregelen te treffen om het verdrag te implementeren, waaronder is begrepen -- dat is niet iets van freies Ermessen -- het opleggen van strafsancities om bij personen die onder zijn rechtsmacht of controle vallen, activiteiten die aan verdragsluitende partij zijn verboden, te voorkomen of tegen te gaan. De minister kan dus niet denken over wat hem het beste voorkomt, want hij moet op grond van het geldende verdrag strafsancities instellen tegen personen die in strijd met de plichten van het verdrag handelen.

Minister Rosenthal: Wij komen hiermee terug op de discussie die wij op 18 januari hebben gevoerd. Ik vrees dat ik langzamerhand het Tibetaanse gebedsmolentje van de heer Vliegthart laat draaien. Wij hebben het toen ook gehad over de manier waarop wij de thematiek van personen onder de rechtsmacht of controle van de staat moeten interpreteren. Als het bijvoorbeeld over investeringsbeslissingen gaat, komen wij ook op de relatie tussen de Staat der Nederlanden en bepaalde investeringsmaatschappijen of andere financiële instellingen. Ik zei al dat wij bekijken hoe wij eruit kunnen komen -- dat moet mogelijk zijn -- maar overall val ik vooralsnog terug op de interpretatiekwestie over artikel 1, lid 1, sub c. Dat was op 18 januari mijn vertrekpunt en dat is het nog steeds. Ik wil graag de interpretatie van artikel 9 tot mij laten doordringen, waarna wij volgens mij dichter bij elkaar zullen komen.

De heer Franken (CDA): Dat lijkt mij een belangrijke onderstreping, want daar gaat het om. Er wordt aan personen een plicht opgelegd. De staat mag niet accepteren dat mensen die onder zijn controle vallen -- dat zijn ook rechtspersonen, zoals banken die in Nederland zijn gevestigd -- in strijd met het verdrag handelen. Daaronder valt volgens artikel 1, lid 1, sub c, ook het assisteren bij, het investeren in en het mogelijk maken van de productie van dergelijke producten.

Minister Rosenthal: Wij hebben op 18 januari ook heen en weer gepraat over de interpretatie van assist, encourage or induce. Ik voel dat ik iets dichterbij kom, maar ik ben er nog niet helemaal. Ik houd het nu even op een zekere rek in mijn redenering van 18 januari. Overigens val ik daarbij terug op het punt in de brief van collega De Jager, maar dat zal hijzelf ongetwijfeld allemaal aan de orde stellen. Wij willen eerst kijken naar een covenant. Als dat niet zou werken, willen wij snel doorsteken naar het streven naar een verbod. Toen ik dit debat inging, was dit voor mij een begaanbaar pad. Daarmee had ik oprecht al de weg ingeslagen van "Wie ben ik om dat te zeggen?"; van Saulus naar Paulus.

De voorzitter: Mijnheer Franken, uw laatste interventie.

**

De heer Franken (CDA): De minister was met zijn positieve grondhouding al halverwege gekomen.

Volgens mij kan hij de laatste stappen dan ook maken.

Minister Rosenthal: Dat zullen wij in de loop van dit debat merken.

De voorzitter: Ik wijs de leden erop dat we vandaag een heel zware agenda hebben tot laat in de nacht. Ik heb eerder al aangekondigd dat ik terughoudendheid vraag in interventies. Hiermee doel ik overigens niet zozeer op de heer Vliegthart, die ik nu het woord geef.

**

De heer Vliegthart (SP): De minister zegt: ik heb dat in januari gezegd en kan eigenlijk niet meer terug. Zou voortschrijdend inzicht de minister wellicht kunnen bewegen om de interpretatie die de heer Franken vandaag geeft, over te nemen? Beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald.

Minister Rosenthal: Ik wil niet in exegeses van wetteksten terechtkomen. Ik kijk nu meer naar de politieke en inhoudelijke wegging van de situatie. Ik zoek met mijn collegae naar het pad in de richting van Paulus.

*N

Minister De Jager: Voorzitter. Ik dank de Kamer voor haar inbreng en voor de verduidelijking van de bezwaren en interpretaties. Ik sluit me helemaal aan bij de woorden van de minister van Buitenlandse Zaken dat we moeten proberen vandaag een heel eind te komen. Het gevoel dat breed in de Kamer leeft, telt daarbij natuurlijk heel zwaar mee. Er zijn een paar zware woorden gesproken. Ik denk dat dit echt niet nodig is, want het kabinet is het helemaal eens met de Kamer dat clustermunie leidt tot ongelooflijk leed. Daarom heeft Nederland ook een rol gespeeld bij de totstandkoming van dit verdrag.

De wetgever, juist ook de Eerste Kamer, moet zo'n verdrag natuurlijk goed bekijken en uitleggen wat volgens het verdrag moet worden gedaan. Op basis daarvan moet je actie ondernemen. Laat ik allereerst het volgende bevestigen: als in dit verdrag staat dat deelnemende staten een direct investeringsverbod moeten handhaven bij alle instellingen op hun grondgebied, dan zullen we dat natuurlijk doen. Dat wil ik alvast gezegd hebben. Ik zal straks nog aangegeven hoe we daarop kunnen komen en duidelijk maken wat het verdrag volgens het kabinet wel en niet zegt.

Over het convenant staat een en ander in de brief die ik heb gestuurd. Het spijt me dat de Kamer geen versie van de brief heeft gekregen waarop mijn handtekening staat. Ik heb wel een versie met handtekening gemaakt. Ik verzeker de Kamer dat het mijn brief is. Hij is niet verstuurd door een spookminister. De Kamer mag de brief dus lezen en wegen als een brief van mijn hand. In die brief heb ik al aangegeven dat zo'n convenant niet vrijblijvend is.

De minister is al ingegaan op hetgeen de Staat zelf doet, naast het verdrag, en op onze eigen positie. Ik wil daar nog iets aan toevoegen. Je kunt in het verdrag goed lezen dat er geen investeringen in clustermunie mogen plaatsvinden waar de Staat als privaatrechtelijke actor optreedt, waar hij voor 100% aandeelhouder is van een bepaalde bank, waar hij een controlerend belang heeft in een bank of waar hij invloed heeft middels zijn aanbestedingsbeleid of geldbestedingen. Volgens mij was dit tot op heden nog niet duidelijk, hoewel we het nooit hebben ontkend. Ik bevestig bij dezen dat wij genoeg grond in het verdrag zien om te stellen dat in die gevallen geen directe investeringen in clustermunie mogen plaatsvinden.

Over het verdrag is al veel gezegd door de minister van Buitenlandse Zaken en door de heer Franken. Ik denk dat artikel 9 duidelijk is. Daar is geen discussie over. Het verdrag moet worden gehandhaafd en personen die het overtreden, moeten worden bestraft. Overigens laat ik dat over aan de minister van Justitie, want het strafrecht valt niet onder mijn competentie. Het probleem zit in de wat bredere uitleg van artikel 1, lid 1 (c): "Each State Party undertakes never under any circumstances to assist, encourage or induce anyone to engage in any activity prohibited to a State Party under this Convention". Een staat mag iemand dus niet aanzetten of aanmoedigen tot of assisteren in investeringen in clustermunie. Wij hebben tot op heden het verdrag dus als volgt gelezen. Het verbindt allereerst staten. Vervolgens zegt het verdrag dat de staten niet mogen aanzetten of aanmoedigen tot of assisteren in. Dat moet je vervolgens bij al je ingezetenen handhaven, volgens artikel 9.

Artikel 9 zegt dus niet dat natuurlijke personen of gewone bedrijven die niet onder de controle van de Staat vallen, onder artikel 1, lid 1 (c) vallen. Met andere woorden: volgens artikel 9 moet je bij alles en iedereen handhaven, ook bij natuurlijke personen die eventueel artikel 1, lid 1 (c) zouden overtreden. Dat kan bijvoorbeeld als de Staat fout handelt of als iemand namens de Staat fout handelt. Tot op heden hebben wij artikel 9 nooit zo gelezen dat de materiële werking van artikel 1, lid 1 (c) wordt verbreed tot actoren en personen buiten het door de Staat -- in artikel 1 staat "each State Party" -- aanzetten of aanmoedigen tot of assisteren in. In artikel 9 staat vervolgens inderdaad dat iedereen die wet moet handhaven, maar je moet wel terugkijken wat die wet zegt. Zover wij tot op heden hebben begrepen, is het niet het doel van artikel 9 om een soort artikel 1, lid 1 (d) toe te voegen dat stelt dat ook natuurlijke personen in een bepaald land niet mogen investeren in clustermunie. Het is een algemeen handhavingsartikel dat geldt voor de lijst die onder andere in artikel 1 is opgenomen.

Uiteraard zoek ik naar een oplossing. Dit is natuurlijk heel belangrijk, want het gaat om een internationaal verdrag en de specifieke uitleg daarvan. Volgens onder andere de heer Franken lezen wij dit artikel verkeerd. Ik denk dat er een oplossing binnen handbereik is. We kunnen de Raad

van State vragen hoe we dit artikel moeten uitleggen. Dit is in de wetsgeschiedenis en bij de Raad van State tot nu toe niet voldoende aan bod geweest. We kunnen de Raad van State om advies vragen. Ik zeg de Kamer nu al toe dat we dat advies ook zullen opvolgen. Als de Raad van State aangeeft dit artikel zo te lezen dat het een directe werking heeft en ook geldt voor bijvoorbeeld ondertoezichtgestelden, zoals de heer Franken stelt, dan zullen we de Raad van State daarin volgen.

Waarom heeft het kabinet de voorkeur voor een convenant? Een convenant werkt breder en is beter te handhaven. Ik zal dat toelichten. Wij kunnen bijvoorbeeld niet handhaven bij buitenlandse dochterondernemingen van financiële instellingen. Met andere woorden, als enige wettelijke regeling voortvloeit uit dit verdrag, zou die zich echt moeten beperken tot het geografisch van Nederland. Het voordeel van een convenant, dat overigens verplichtend is en niet vrijblijvend, kan zijn dat je veel breder kunt ingrijpen bij dochters. Uiteraard kun je een uitzondering maken voor dochterondernemingen die zijn gevestigd in een land waar dat tegen de wet ingaat. Als de wet in een andere jurisdictie de dochter niet gebiedt om het verbod te volgen, kunnen we via het convenant toch een bredere werking afdwingen. Overigens blijkt dat probleem met buitenlandse dochterondernemingen ook uit een onderzoek van Pax Christi.

Een ander voordeel is de betere afbakening. Wetgeving is vrij complex. Ik ben overigens dus blij dat deze Kamer zo verstandig is om in haar motie te spreken over directe investeringen. Een verbod op indirecte investeringen zou wellicht ook alle Kamerleden raken, want indirecte investeringen vinden bijvoorbeeld ook plaats via indexfondsen. Dat kun je natuurlijk nooit verbieden. De motie gaat echter over directe investeringen. Je kunt een lijst maken van bedrijven waarin je niet direct mag investeren. Dan nog moet je de fabrikanten van clustermunie goed kunnen afbakenen. Een Nederlandse fabrikant wiens staal wordt gebruikt voor clustermunie, moet niet gaan gelden als fabrikant van clustermunie. Je hebt dus altijd afbakening. Een klein schroefje dat wordt gebruikt voor clustermunie, moet ook niet onder de werking van het verbod vallen. Het moet dus redelijk en handhaafbaar blijven. Met een convenant zijn dergelijke afbakeningsproblemen vaak erg goed te hanteren.

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Wij vinden nu het wiel opnieuw uit. Het is al lang een geaccepteerd, algemeen aanvaard beginsel dat het op zichzelf niet verboden is om onderdelen te vervaardigen die mogelijk ook voor verboden zaken kunnen worden aangewend. Dat is het alleen maar als het gaat om onderdelen die uitsluitend en alleen als voor die verboden productie kunnen worden beschouwd. Dat hoeft de minister in het convenant niet opnieuw af te bakenen. Het is al lang "common feeling".

Minister De Jager: Dat kan hier makkelijk zo worden gezegd, maar met een wettelijk verbod is het toch wat lastiger af te bakenen. Dat is in elk geval de mening van dit kabinet.

Resumerend. Wij lezen het verdrag sowieso al breder dan in de inleiding van een aantal leden van deze Kamer werd gesuggereerd -- dan is althans mijn brief verkeerd begrepen -- dat het alleen puur de staat verbindt en geen enkele investering. Ik heb al aangegeven dat daar waar de staat controle heeft, het ministerie van Financiën sowieso erkent dat wij daar controle hebben. Je zou kunnen zeggen dat de staat daar een bredere rol heeft, bijvoorbeeld bij een 100% deelneming. Uit het verdrag vloeit ook voort dat dit valt onder de werking van geen investeringen binnen je grondgebied. Dat is één. Dat is een heldere toezegging.

Vervolgens trekt de heer Franken het breder. Hij zegt dat de staat via de AFM en de Nederlandsche Bank ook ondertoezichtgestelden heeft. Eigenlijk zijn alle banken in die zin ondertoezichtgestelden. Je zou ook alle burgers van het land ondertoezichtgestelden kunnen noemen, als je zegt dat wij een Wetboek van Strafrecht hebben dat voor iedere Nederlander van toepassing is. Zo lezen wij het verdrag nog niet. Wij hebben althans onvoldoende grond om het verdrag op dat punt zoveel uit te breiden. Wij zijn er echter niet op voorhand op tegen, als blijkt dat het een onjuiste verdragsinterpretatie is. Ik wil dan ook toezeggen om, met de argumentatie van de heer Franke in dit debat en van anderen die daarbij hebben aangesloten, op korte termijn de Raad van State om advies te vragen of de werking van artikel 1.c in relatie tot artikel 9 op dit punt een bredere interpretatie rechtvaardigt dan het kabinet tot op heden zich heeft kunnen toemeten. Mocht vervolgens die bredere interpretatie mogelijk zijn, dan kunnen wij die interpretatie ook volgen. Ik zal de Kamer daarover ook verwittigen.

De heer Vliegthart (SP): Begrijp ik goed dat de minister zegt dat het verdrag wel de interpretatie toestaat om het te verbieden en dat landen die dit doen, het zelfs terecht doen met een beroep op het verdrag, maar dat de Nederlandse regering er niet voor kiest om dat te doen? Het gaat hier om een politieke keuze van de Nederlandse regering om het verdrag anders te interpreteren dan bijvoorbeeld België en Ierland?

Minister De Jager: De vraag is of de heer Vliegthart het goed heeft begrepen. Het antwoord is nee, de heer Vliegthart heeft het niet goed begrepen. Ik zeg juist dat wij tot op heden geen ruimte voor die bredere interpretatie hebben gezien, maar dat wij die kunnen volgen als de Raad van State die bredere interpretatie wel mogelijk acht. Tot op heden hebben wij het verdrag anders geïnterpreteerd, omdat het verdrag alleen staten verbindt. Minister Rosenthal heeft dat ook duidelijk uiteengezet, net ook al en ook al in het eerdere debat. Vervolgens is in artikel 1.c sprake van assisteren, aanmoedigen en aanzetten et cetera, " anyone to engage in any activity". Ik pak even de

Engelse tekst die de heer Franken heeft gebruikt. Dat is een authentieke tekst in tegenstelling tot de Nederlandse tekst. Vervolgens staat in artikel 9 dat verdragsluitende partijen de plicht hebben om alle geëigende wettelijke, administratieve en andere maatregelen te treffen om het verdrag te implementeren, waaronder, naar ik heb begrepen, het opleggen van strafsancities om bij personen die onder zijn rechtsmacht of controle vallen, activiteiten die door verdragsluitende partijen zijn verboden, te voorkomen of tegen te gaan. Wij hebben dit tot op heden als een handhavingsartikel op 1.a, 1.b en 1.c gelezen, dus dat wij moeten tegengaan dat de artikelen 1.a, 1.b en 1.c worden overtreden. Als bijvoorbeeld in artikel 1.a staat dat je niet door rood licht mag rijden en in artikel 250 dat iedereen die de voorgaande artikelen overtreedt een boete van €100 krijgt, zeggen wij dat dit niet betekent dat alles verboden is en wordt bestraft met €100, maar alleen dat door het rode licht rijden. De heer Franken zegt dat je artikel 1.c in relatie tot artikel 9 veel breder kunt lezen, namelijk dat feitelijk, materieel artikel 9 de werkingssfeer van het verdrag uitbreidt tot natuurlijke personen. Ik zie allerlei mensen ja knikken, maar tot op heden hebben wij een andere interpretatie gegeven. Dat is niet erg, dat is geen politieke onwil. Nogmaals, als de Raad van State deze brede opvatting van de Eerste Kamer deelt, hebben wij ook weinig discussie meer. Dan hebben wij een verdrag gesloten waaruit dat blijkt. Sterker nog: dan is het niet eens een politieke keuze, dan staat het de regering zelfs vrij om dit te volgen. Wij maken nu politiek bijna een heisa ... Ik zal dat hier niet zeggen, want dat doet de Eerste Kamer natuurlijk nooit. Laat ik het zo zeggen: wij hebben hier een interessante discussie hoe wij dit moeten doen. Volgens mij zijn wij er. Als wij dit doen, dan zal ik het op korte termijn vragen aan de Raad van State. Ik zeg toe dat wij dan ook dat standpunt zullen volgen.

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Ik had dit voor mijn tweede termijn willen bewaren, maar nu moet ik er toch even naar vragen. Wil de minister nog eens ingaan op het feit dat al door mijn collega Kuiper op 18 januari is aangevoerd? Als dan al niet artikel 1.1.b en 1.1.c verplichten tot een transitverbod of een investeringsverbod, waar staat dan volgens de regering het verbod om een investeringsverbod of een transitverbod in te voeren?

Minister De Jager: Nu gaat de discussie weer een heel andere kant op. Dat is ook niet goed. De CDA-fractie heeft heel duidelijk betoogd dat uit het verdrag het standpunt zoals hier verkondigd door deze Kamer, volgt. Ik heb net een toezegging gedaan. Ik heb het dan niet over een transitverbod; daarover kan de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie straks spreken. Ik heb een toezegging gedaan voor als de Raad van State aangeeft dat dit de uitleg is, als echt aannemelijk is dat het breder is dan zoals wij het nu uitleggen en als er enige beleidsvrijheid is. Maar wij zullen natuurlijk ook wel enige ruimte zoeken.

Het gaat er niet om dat dit verdrag het handelen van een regering verbiedt. Ik begrijp ook wel dat dit verdrag een verbod niet verbiedt. Dat was echter niet de discussie. De discussie is of wij redelijkerwijze geacht worden dit te doen. De Kamer leest het verdrag zo. Ik heb gezegd dat als dit zo is, ik gaarne bereid ben het te volgen.

De voorzitter: Een laatste interventie. Ik verzoek om daarna geen interventies meer te plegen in deze termijn. Er komt ook nog een tweede termijn. Anders gaan wij ver over de tijd heen.

**

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Hierover is wel degelijk op 18 januari van gedachten gewisseld. Als deze regering met ons het gevoel deelt dat deze wapens de wereld uit moeten, als wij daar allen volledig van overtuigd zijn, dan zou de minister niet op zoek moeten naar een verplichting om die twee verboden in te stellen, maar naar de mogelijkheden om dergelijke verboden in te stellen. Dat zou consistent zijn met de zo breed uitgesproken wil om met alle andere partners clustermunition de wereld uit te helpen.

Minister De Jager: Ik kan het bijna helemaal eens zijn met de opmerking dat wij dan op zoek moeten naar mogelijkheden om op de meest effectieve wijze investeringen in clustermunition uit te bannen. Dat is echter een andere vraag dan de heer Franke heeft opgeworpen. Als wij alle ruimte blijken te hebben, acht de regering nog steeds een convenant de meest begaanbare en de meest effectieve weg. Het zijn dus twee discussies. De ene betreft het wettelijk verbod. Daarover heb ik net de toezegging met betrekking tot de Raad van State gedaan. Mocht blijken, wat ik hier bijna niet zou kunnen uitspreken, dat de interpretatie door de leden van de Eerste Kamer niet juist zou zijn, dan heeft de regering nog steeds de dure plicht om er alles aan te doen om zo effectief mogelijk in Nederland directe investeringen in clustermunition tegen te gaan. In dat geval denken wij aan een convenant. In mijn tweede brief -- ondanks dat die er wat laat was, waarvoor mijn excuses -- heb ik wat scherper neergezet dan in januari dat wij zo'n convenant gaan doen.

Als het convenant er niet komt of als het niet effectief is, dan komt er alsnog een wettelijk verbod, ongeacht de interpretatie van de wettekst. Als wij het verdrag breder moeten lezen, dan zegt het verdrag dat er een wettelijk verbod is. Immers, het verdrag heeft een directe werking.

*N

Staatssecretaris Bleker: Voorzitter. Mij rest slechts een klein aspect, namelijk de kwestie van de doorvoer. Volgens de aanpak die is opgeschreven in de brief, is de facto sprake van een doorvoerstop, een doorvoerverbod. Dat is het geval omdat wij dat willen. Ik zal straks zeggen dat dat willen extra werk met zich meebrengt. Er zullen extra controles door douaneambtenaren moeten worden verricht om het willen om te zetten in daden.

Wij willen het doorvoerverbod met één uitzondering, namelijk doorvoer van clustermunities van een bondgenoot als intern militair transport via het Nederlands grondgebied. Amerikanen kunnen een munitietransport plegen, waarbij zij gebruikmaken van Nederland. Als in zo'n transport ook clustermunities zit, dan horen wij dat volgens het NAVO-verdrag uit 1951 toe te staan. Dat is het enige waar wij echt toe gehouden zijn. Wij moeten het Nederlands grondgebied beschikbaar stellen voor doorvoer van clustermunities. Dat is met name gebaseerd op de artikelen 11, 12 en 13 van het NAVO-statusverdrag. In die artikelen gaat het over een vrijstelling van douanetechnische aard voor bondgenoten. In onze wetgeving behoren tot maatregelen van douanetechnische aard ook vergunningen. Wij hebben dus de plicht om die vergunning te verlenen en daar willen wij ons ook aan houden. De intentie van de Kamer staat daar deels mee op gespannen voet. Enerzijds gaat het om transport van een bestaand clustermunitiesareaal binnen het leger van een bondgenoot van de ene naar de andere basis. Daartoe is het beperkt. Het gaat dus niet om een verspreiding van clustermunities naar andere bondgenoten. Anderzijds geeft de doorvoer toepassingsruimte voor de betreffende lidstaat. In lijn met het betoog van de minister van Buitenlandse Zaken zullen wij ook voor dat type doorvoer via diplomatieke weg kenbaar maken dat wij het niet op prijs stellen dat dit type van munitie over ons grondgebied wordt getransporteerd. Alle andere transporten via ons grondgebied kunnen wij met de huidige mogelijkheden verhinderen.

Er is gerefereerd aan de meldplicht. Onze lijn is dat er een meldplicht komt, die wij direct laten volgen op een vergunningplicht. Wij zullen de vergunningen weigeren. Dat zal de lijn zijn.

De mensen van de douanediensdiensten zullen de transporten moeten markeren en scherper in beeld moeten brengen. Zij moeten bekijken of in die grotere transporten ook clustermunities zit. Dat vergt enige inspanning en kennis, die wij moeten ontwikkelen. Tot nu toe wordt er niet op deze manier naar gekeken. Ik vind de suggestie van de heer Vliegthart heel nuttig om het de komende jaar op deze manier te doen en scherp te monitoren. Over twee jaar zullen wij rapporteren. Als blijkt dat de maatregelen die wij hebben getroffen niet tot een de facto doorvoerverbod leiden, dan ben ik bereid om met de Kamer te spreken over aanvullende maatregelen die zouden kunnen worden genomen.

*N

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Voorzitter. Ik zeg de bewindslieden dank voor hun beantwoording van de vragen, waarin ik een enkel punt heb gemist. De Kamer had op 18 januari een grondhouding in deze zaak. In een nadere brief heeft het kabinet willen aangegeven op welke wijze het gevolg wil geven aan de conceptmoties. Vanuit de gedachte dat je het beter samen kunt oplossen dan alleen, wordt dit van harte door alle bewindslieden onderschreven. Wij zijn zeer content

met de toezeggingen die door minister De Jager en staatssecretaris Bleker zijn gedaan. Minister De Jager heeft aangegeven dat bij de counterparts van Nederland zal worden gecontroleerd of bedrijven waarbij wordt aanbesteed, zich houden aan een bepaalde code om niet te investeren in clustermunities. Het is goed dat daarop daadwerkelijk door de overheid zelf gecontroleerd zal worden. Ik hoor graag van de minister hoe het dan mogelijk is dat bij een aanbesteding door de Nederlandse Staat de Royal Bank of Scotland de voornaamste bankier is geworden, terwijl bekend is dat deze bank op grote schaal in verboden wapens investeert. Wat gaat de minister met deze toezegging in de hand met dat gegeven doen?

Ik ben blij dat hij bij de Raad van State om een interpretatie wil vragen van de stelling van deze Kamer dat het verdrag rechtstreekse werking voor de Staat heeft. Dat zou ook kunnen door een investeringsverbod wettelijk vast te leggen en dan aan de Raad van State te vragen of dat daadwerkelijk voortvloeit uit het verdrag. Het is dus niet gezegd dat deze Kamer zal afzien van haar voornemen om de motie inzake het investeringsverbod volgende week in stemming te laten brengen. De bereidheid om de Raad van State te raadplegen waardeer ik zeer.

De heer Vliegthart (SP): Zou het niet wijzer zijn om de motie gewoon aan te houden tot het advies van de Raad van State binnen is?

De voorzitter: Ik vraag u om daar onderling over te overleggen en mij daarna te laten weten wat uw wensen zijn. Ik vraag mevrouw Haubrich om af te ronden.

**

Mevrouw Haubrich-Gooskens (PvdA): Voorzitter. Ik ben al even ingegaan op de vraag als het dan misschien niet moet of het dan misschien wel mag. Daar zal ik nu niet verder op ingaan. Wel wil ik nog even uitdrukkelijk aangeven dat door geen van de bewindslieden is geantwoord op het volgende. In het NAVO-statusverdrag van 1951 staan bepaalde artikelen, ook nog eens met een andere bedoeling, namelijk van douanetechnische aard, dat een vergunningvrije doorvoer van strategische goederen is toegestaan. Hoe kan het dan dat conform het Weens Verdragenverdrag recentere verdragen, zoals het Verdrag inzake landmijnen en het Verdrag inzake clustermunities, die meer recent en meer specifiek zijn, omdat zij zich op een speciale groep van wapens richten, niet zouden voorgaan boven dat oude NAVO-statusverdrag van 1951?

*N

De heer Franken (CDA): Voorzitter. Dank aan de bewindslieden voor het debat dat wij in een plezierige, bomvrije sfeer mochten hebben met elkaar. We zijn het erover eens dat clustermunities een bron is van leed. Het is van groot belang dat deze op alle fronten wordt bestreden. De twee restpunten zijn duidelijk aan de orde geweest. De

minister van Buitenlandse Zaken heeft gezegd dat hij met zijn positieve grondhouding tot halverwege was gekomen in de eerste ronde. Ik hoop dat hij in de tweede ronde nog een volgende stap zet.

De minister van Financiën heeft gezegd dat we een heel eind zullen komen naar een doel dat de vorige keer in januari Kamerbreed, mag ik wel zeggen, naar voren is gebracht. Ook collega's die nu afwezig zijn, hebben zich toen duidelijk in die zin uitgelaten. Natuurlijk staat niet in het verdrag dat er een direct investeringsverbod wordt opgelegd, maar bij artikel 1, lid 1 sub c., staat wel de hele riedel van assisteren, aanmoedigen, ertoe bewegen, enz. Wij vinden dat dit ook investeren inhoudt. Dat is dus een van de vraagpunten.

Verder hebben wij gezegd dat artikel 9 ook ten aanzien van personen een rol speelt en dat er dus van directe werking sprake is. De Staat zelf is niet alleen hiertoe verplicht, maar de Staat moet ook personen kunnen straffen die in strijd met artikel 1 van het verdrag handelen. Op het laatste moment heeft de minister van Financiën gezegd dat dit een brede uitleg is en dat hij wel advies wil vragen van de Raad van State om te vernemen of die uitleg juist is. Maar deze Kamer bepaalt zelf welke uitleg juist is. Als de Kamer zou twifelen, zou zij advies kunnen vragen. Wij vinden het een vriendelijk aanbod, maar ik denk dat dit aanbod niet voldoende is om ons ertoe te bewegen om eventueel niet voor die motie te stemmen. Dat zal ik natuurlijk ook aan mijn fractie voorleggen. De Kamer interpreteert een wettelijke regel en geeft aan hoe je deze moet lezen. Daar kun je allerlei adviseurs bijhalen, zoals ik ook heb gedaan voor dit verdrag. Daar kun je heel belangrijke adviesinstanties bijhalen, maar de Kamer maakt dat zelf uit.

Het handhaven met strafsancities levert bepaalde bezwaren op en is niet altijd effectief. De minister van Financiën noemde buitenlandse dochters en zei dat dit met een convenant wel zou kunnen. Ik denk dat dit ook dubieus is, want je arm kan nu eenmaal niet verder reiken dan hij lang is. Daarom spreekt artikel 9 van personen die onder de rechtsmacht of controle vallen van de verdragsluitende partijen. In zoverre is dat geen hard punt. Het is natuurlijk ook heel mooi om het met een zachte hand of met een convenant te doen, dat gaat beter, maar er staat nu eenmaal met zoveel woorden: door middel van strafsancities. Dat staat in het verdrag dat wij hebben aanvaard.

Ik zit dus op de lijn dat ik voorshands mijn fractie zal adviseren om de motie over het investeringsverbod te ondersteunen. Wat betreft de transit zullen wij nog een slag om de arm houden.

*N

De heer Vliegenthart (SP): Voorzitter. Dank aan de ministers en de staatssecretaris. Ik kan kort zijn in tweede termijn. De regering beweegt inderdaad en nadert nu toch, weliswaar stapvoets en niet met rasse schreden, de poorten van Damascus. Het zou zomaar goed kunnen komen vandaag, is de conclusie van mijn fractie.

Wij hebben nog enkele vragen. Staatssecretaris Bleker sprak over bondgenoten. Als ik het goed begrijp, gaat het hier om NAVO-bondgenoten. Is dat de enige categorie landen die het zou kunnen doorvoeren? Hij verwijst naar het NAVO-statusverdrag. Dan zouden het alleen de NAVO-lidstaten zijn waarop dit betrekking zou hebben, terwijl andere landen, hoezeer zij ook bondgenootschappelijke banden met ons kunnen hebben, dat niet zouden mogen doen. Ik hoor graag een bevestiging van de staatssecretaris.

Mijn tweede vraag betreft de strafsancities die in het Verdrag van Dublin worden genoemd, in aansluiting op de opmerking van collega Franken aan het adres van de minister van Financiën. Hoe kan de regering strafsancities afdwingen in het kader van een convenant? Daar zit volgens mij nog spanning in. Mijn fractie is er niet toe geneigd om die kant op te gaan, omdat zij pleit voor een verbod, ook in het verlengde van wat de CDA-fractie vandaag te berde heeft gebracht. Maar zelfs als wij dat zouden willen, is de vraag hoe je strafsancities in een convenant een weerslag kunt geven.

Ik ben blij dat de minister van Buitenlandse Zaken opnieuw aangeeft dat de Nederlandse regering zich vandaag met een dure plicht opzadelt om een bijdrage te leveren aan het verwijderen van clustermunities uit de gehele wereld. Dat zei hij in januari en dat zegt hij vandaag opnieuw. In die zin is hij consistent. We zullen de regering op haar daden beoordelen. Ik hoop dat de minister van Buitenlandse Zaken daar geen enkel bezwaar tegen heeft, en ik zie hem al knikken. Ik wacht de beantwoording in tweede termijn af en zal mij daarna met de andere fracties beraden over de vraag wanneer en hoe wij de moties eventueel in stemming zullen brengen.

*N

Minister Rosenthal: Voorzitter. Dank aan de woordvoerders voor hun inbreng in tweede termijn. Ik dank de heer Vliegenthart voor zijn suggestie om de poorten van Damascus te bereiken. Op dit moment is het daar een wat dynamische toestand.

Dan kom ik op de overige vragen in tweede termijn. Op gevaar af dat ik iets vreselijks zeg, als leek op volkenrechtelijk gebied, moet het mij toch van het hart dat toen ik nog een keer heel scherp keek naar de verhouding tussen de artikelen, mij wel opviel dat in de tekst in artikel 1 sprake is van "anyone" en in artikel 9 over "persons or on territory under its jurisdiction or control". Uit het oogpunt van de wetssystematiek stel ik daar even een vraag bij voor mezelf, maar dat zal aan mij liggen.

Dan kom ik bij de vraag van mevrouw Haubrich over de hiërarchie der verdragen. Het enige wat ik kan zeggen, in alle duidelijkheid, is dat de genoemde bepaling uit het Weens Verdragenverdrag alleen aan de orde is bij strijdigheid van bepalingen uit die verdragen. Daar is in dit geval geen sprake van, want het Verdrag inzake clustermunities bevat immers geen strikt verbod op de doorvoer. Voordat ik hiermee weer

een discussie entameer, zeg ik de Kamer graag toe om dit nog even heel goed uit te zoeken en de Kamer bij brief in kennis te stellen van de wijze waarop ik naar die hiërarchie der verdragen kijk, inclusief het besluit op de strategische goederen.

*N

Minister De Jager: Voorzitter. Er is gevraagd naar de aanbestedingen en het aanbestedingsbeleid. Ik ga niet in op vragen over specifieke instellingen en aanbestedingen, zo zeg ik tegen mevrouw Haubrich. Wel is het zo dat het meenemen van mvo-criteria bij het aanbestedingsbeleid vanaf nu geldt. Na de ratificatie van het verdrag moet clustermunie als een van de mvo-criteria opgesteld worden voor het aanbestedingsbeleid van de overheid. Daarbij geldt geen terugwerkende kracht op reeds gegunde aanbestedingen. Dat begrijpt, zo neem ik aan, deze Kamer bij uitstek. Ik bedoel mijn opmerkingen overigens in algemene zin. Ik ga in juridische zin, zoals gezegd, niet graag in op specifieke aanbestedingen. In algemene zin gaat de overheid vanaf nu de mvo-criteria hanteren. Een van de criteria daarbij zal zijn directe investeringen in clustermunie.

Er is door de CDA-fractie ook nog gevraagd naar de uitleg van het verdrag. Ik begrijp de heer Franken op dit punt eerlijk gezegd niet helemaal. Hij heeft immers heel duidelijk naar voren gebracht dat het om een interpretatie gaat. Op basis van die interpretatie zou de heer Franken voor de motie stemmen. De Raad van State is ook niet zomaar een adviseur. De Raad van State heeft mede over het verdrag geadviseerd. Dat is noodzakelijk bij elk verdrag. Voor de regering weegt dat oordeel heel zwaar. De regering heeft een bepaalde interpretatie van het verdrag. Het is goed dat hierover navraag kan worden gedaan in het debat. Onze houding daarbij is om er uit te komen. Ik ben zelfs bereid om de heer Franken toe te zeggen dat er overleg met de Kamer plaatsvindt over de vraagstelling die wij de Raad van State gaan voorleggen. Die vraagstelling zal er niet een zijn die voorsorteert op een bepaalde oplossing. Het kabinet probeert oprecht om te bekijken hoe het in elkaar zit. Het vragen van advies kan ook snel. Ik sluit aan bij wat de heer Vliegenthart bij interruptie heeft gevraagd, namelijk of de motie niet aangehouden kan worden. Wij kunnen snel tot een advies komen en de Kamer daarvan verwittigen. Dat kan op zichzelf een verstandige route zijn. Er is ook niks op tegen. De Kamer kan daarna immers altijd en alsnog doorzetten met de motie.

De heer Franken (CDA): Ik heb niets ten nadele van de Raad van State willen zeggen. Ik heb niet gezegd dat de Raad van State zomaar een adviseur is. Dat is ook zeker niet het geval. Als dat uit mijn woorden is overgekomen, was dat niet de bedoeling. Ik stel echter vast dat de Kamer haar eigen interpretatie vaststelt.

Minister De Jager: Dat begrijp ik. De regering heeft als medewetgever ook een rol. Ik probeer de ogenschijnlijke kloof met deze handreiking aan de

Kamer te overbruggen. Dit kabinet wil deze kloof, die er misschien niet eens is, overbruggen met een oprecht gevraagd advies. De aanvraag daarvoor kunnen wij eventueel samen met de Kamer opstellen, om op die manier snel tot zaken te kunnen komen. Dat geef ik de Kamer in ieder geval in overweging.

Tot slot een vraag van de heer Vliegenthart over strafsancities en convenant. Een en ander is afhankelijk van de vraag wat het verdrag stelt. Als onze vraag positief wordt beantwoord, is er geen discussie meer. Stel echter dat wij de keuze hebben en dat het niet nodig is om het wettelijk te regelen. Het voordeel van een convenant is de naleving. Naleving zonder strafsancities kan veel hoger zijn dan bij een wettelijk verbod met strafsancities. Dan heb je geen bewijsproblemen zoals die in het strafrecht spelen. De dreiging van reputatieschade door transparantie bij overtreden van het convenant werkt vaak beter dan eventuele strafsancities. Die afweging kan echter alleen gemaakt worden als er een keuze ligt. Wij lopen echter eerst netjes de route af. Eerst moet bekeken worden of vanwege de interpretatie van het verdrag tot een wettelijk verbod gekomen wordt. Hopelijk wijst het advies van de Raad van State dat uit. Vervolgens moet worden bekeken, als er een keuze is, wat de meest effectieve manier is om deze verschrikkelijke vorm van munitie tegen te gaan. Dan moet bekeken worden wat de doelmatige route is.

*N

Staatssecretaris Bleker: Voorzitter. Het kan kort. Ik heb een vraag gekregen van de heer Vliegenthart. Mijn antwoord is: ja.

De beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, volgende week over beide moties te stemmen. Ik schors de vergadering voor een enkele minuut, in afwachting van de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

**

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

*B

!Gedragsregels overheid!

Aan de orde is de behandeling van:
- het wetsvoorstel Wijziging van de Mededingingswet ter invoering van regels inzake ondernemingen die deel uitmaken van een publiekrechtelijke rechtspersoon of die hiermee zijn verbonden (aanpassing Mededingingswet ter invoering van gedragsregels voor de overheid) (31354).

De beraadslaging wordt geopend.

De voorzitter: Ik heet de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie van harte welkom in de Eerste Kamer.

Het woord is aan mevrouw Sylvester.

**

*N

Mevrouw Sylvester (PvdA): Voorzitter. Ook ik heet de minister van EL&I van harte welkom. Ik verheug mij op dit debat. De PvdA-fractie heeft gekeken naar de geschiedenis van dit wetsvoorstel en van de behandeling ervan. Die is bepalend geweest voor de manier waarop wij naar dit wetsvoorstel zijn gaan kijken. Daarin heeft een ontwikkeling plaatsgehad.

De ontstaansgeschiedenis van dit wetsvoorstel voert ons terug naar de vorige eeuw. In het kader van de operatie Marktwerking, Deregulering en Wetgevingskwaliteit werd eind 1995 de werkgroep-Cohen ingesteld om de "markt en overheid"-problematiek te onderzoeken en oplossingen aan te dragen. De werkgroep werd in het leven geroepen naar aanleiding van klachten van ondernemersorganisaties.

In 2004 is het in reactie hierop geschreven wetsvoorstel Markt en Overheid door het ministerie van Economische Zaken ingetrokken. De reikwijdte was onvoldoende duidelijk, gelet op de gehanteerde begrippen. De autonomie van de overheden werd te veel beperkt en er bestond een risico op juridisering van het openbaar bestuur. Andere instrumenten zouden eigenlijk al oplossingen bieden voor de hierboven genoemde problematiek.

Nu ligt er een nieuw wetsvoorstel. Het hart van dit wetsvoorstel wordt gevormd door de gedragsregels die, voor marktactiviteiten van overheden zelf en voor de levering van goederen en diensten door overheden aan overheidsbedrijven, voorschrijven dat er een integrale kostprijs inclusief winsttopslag in rekening moet worden gebracht. Het gaat dan om zaken als de kopieermachine bij de publieksbalie en de verkoop van ansichtkaarten door het gemeentemuseum. De NMa moet toezicht houden op de naleving van de gedragsregels en kan als sanctie een last onder dwangsom aan overheden opleggen.

Door de Tweede Kamer is het voorliggende wetsvoorstel op 24 maart 2009 aangenomen. Er zijn amendementen aangenomen en overgenomen. Het wetsvoorstel is geamendeerd, en wat de PvdA-fractie betreft in positieve zin. Het aangenomen amendement van de leden Ten Hoopen en Vos zorgt er immers voor, dat de autonomie van decentrale overheden bij de behartiging van het algemeen belang volledig wordt gerespecteerd. Decentrale overheden, zoals provinciale staten en gemeenteraden krijgen zelf overwegend de ruimte om te bepalen of er sprake is van een economische activiteit in het algemeen belang. Indien decentrale overheden een economische activiteit als zodanig aanmerken, dus als economisch en algemeen belang, is de wet overwegend niet van toepassing.

Een tweede amendement verkort de termijn waarbinnen de evaluatie van de wet plaatsvindt van 5 jaar naar 3 jaar. Tevens wordt de geldingsduur van de wet ingekort door de horizonbepaling in artikel IV punt 2 terug te brengen van zeven jaar

naar vijf jaar. Ook past dit amendement de in artikel II, punten 1, 2, en 3 gestelde invoeringstermijnen aan conform de meer gebruikelijke overgangstermijnen van 2 jaar. Hierdoor krijgt de wet het karakter van een experimentenwet.

De PvdA-fractie heeft begrepen, dat de VNG nut en noodzaak van deze wet niet inziet en er eigenlijk geen heil in ziet. Er zou volstaan kunnen worden met een gedragsregel voor de prijsbepaling inzake marktactiviteiten in de Gemeentewet. De VNG deed daartoe eerder een kant-en-klaar voorstel aan de Tweede Kamer en aan de regering, aan de minister van Economische Zaken. Het voorstel verankert de Europese gedragsregels dat de overheid in beginsel geen marktactiviteiten bevoordeelt, in de nationale wetgeving. De VNG is van mening, dat de in dit wetsvoorstel getackelde problematiek vrijwel geheel onder de werkingssfeer van de Europese regels vallen als er sprake is van staatssteun. Met name dat punt vindt de PvdA-fractie interessant. Ik zal daar straks een vraag op formuleren.

VNO-NCW en MKB Nederland echter, bepleiten het aannemen van dit wetsvoorstel. In een brief van 16 december stellen zij: "Hoewel het voorstel minder dwingend is dan aanvankelijk beoogd, biedt het voldoende handvatten om de onverminderde en groeiende problematiek aan te pakken ... AI met al biedt het thans voorliggende wetsvoorstel belangrijke handvatten voor ondernemers om de oneerlijke en oneigenlijke concurrentie die zij momenteel van de overheid ervaren, aan banden te leggen."

Voor de fractie van de PvdA vormt het behoud van de gemeentelijke autonomie een belangrijke invalshoek bij het komen tot een afweging over het voorliggende voorstel. Daarbij is mijn fractie van mening dat substantiële vormen van oneigenlijke, oneerlijke concurrentie, als deze bestaan, ongewenst zijn. Mijn fractie wenst de regering een tweetal vragen te stellen.

In de eerste plaats behoort het wel of niet ontplooiën van activiteiten tot het autonome domein van gemeenten. Mogelijkheden daartoe zijn begrensd door jurisprudentie van de Hoge Raad en de rechtsbeginselen uit de Algemene wet bestuursrecht. Als het Rijk vormvoorschriften wil vaststellen, dan is de plaats daarvoor de Gemeentewet. Daarbij worden in het wetsvoorstel vormvoorschriften gesteld aan het nemen van besluiten door de gemeenteraad inzake het vaststellen van publieke taken. Juist voor die voorschriften is de Gemeentewet de juiste plaats. Het voorkomt ook afbakeningsproblemen met de Europese regels. De vraag is dan ook in feite, of de regering zou kunnen aangeven in hoeverre zij heeft onderzocht of een vormvoorschrift zou kunnen worden opgenomen in de Gemeentewet. Wat is het argument om dit niet in de Gemeentewet te regelen en om wel te komen met aanvullende nationale wetgeving? Wij horen graag een reactie van de regering op dit punt.

Dan kom ik bij mijn tweede vraag. Zou de minister de reikwijdte van dit geamendeerde wetsvoorstel kunnen toelichten? Mijn fractie hecht

eraan, daarover met de minister van gedachten te wisselen, omdat eigenlijk wel breed wordt erkend dat het hart uit het wetsvoorstel is geamendeerd. De VNG beaamt dit en VNO-NCW beaamt dit. Wat is nu precies de reikwijdte? Mijn fractie leest het zo, dat het aangenomen amendement van de leden Ten Hoopen en Vos ervoor zorgt dat de autonomie van decentrale overheden bij de behartiging van het algemeen belang volledig wordt gerespecteerd. Wij vragen ons af of deze interpretatie juist is. Graag een reactie van de regering op dit punt.

Dit zijn de twee belangrijkste vragen die mijn fractie aan de regering wenst te stellen. Ik zie de reactie graag tegemoet en kijk uit naar het verdere verloop van het debat.

*N

De heer Reuten (SP): Mijnheer de voorzitter. In de schriftelijke behandeling van dit wetsvoorstel zijn reeds veel kwesties tussen Kamer en regering uitgewisseld, met -- wat mijn fractie betreft -- vaak bevredigende antwoorden van de regering, waarvoor dank. Ik kan mij vandaag derhalve beperken tot twee, niettemin nog prangende, kwesties. De eerste kwestie betreft het ontbreken van voldoende omschrijving van de term "concurrentie" en aanverwante termen. Dit raakt de kern van dit wetsvoorstel, maar het heeft uiteraard een wijdere strekking. De tweede kwestie betreft de delegatiebepaling betreffende de werkingsduur van het wetsvoorstel die strijdig is met de motie-Jurgens dienaangaande. De eerste kwestie beslaat zes punten.

Het eerste gaat over concurrentie. Waar de mond van vol is, houdt duidelijkheid vaak te wensen over. Dat economen al meer dan 200 jaar vermijden om een definitie van de term "concurrentie" te geven, wist ik. Maar wij houden ons hier bezig met wetgeving, en voor ons ligt een aanpassing van de Mededingingswet, een wet waarin geen omschrijving van mededinging of concurrentie wordt gegeven. De regering schrijft in de memorie van antwoord dat dit komt, omdat de Mededingingswet gestoeld is op de Europese Unie-mededingingsregels waarin eveneens geen definitie van concurrentie wordt gegeven. Daar zijn wij mooi niet klaar mee. Een verzuim van de EU is geen grond voor verzuim in de Nederlandse wet en wetgeving. Ik dank de regering dat zij op ons verzoek hieromtrent de handschoen opgenomen heeft in de memories van antwoord.

De regering beschouwt mededinging en concurrentie als synoniemen. Zij geeft ten opzichte van de memorie van antwoord in de nadere memorie van antwoord een gecorrigeerde definitie van concurrentie. Voor de wetsgeschiedenis neem ik aan dat uitsluitend de laatste tot op dit moment geldig is. Deze definitie van concurrentie luidt: "De strijd tussen verschillende economische actoren om een aandeel in een beperkte markt voor een bepaald goed of een bepaalde dienst." Kort gezegd is concurrentie vooralsnog dus "marktaandeelstrijd". Ik constateer dat rendement kennelijk geen factor is. Ook constateer ik dat concurrentie zich kennelijk aan één zijde van de

markt afspeelt. Het valt te bezien of de ontstentenis van die beide elementen houdbaar is. Hoe dan ook vraag ik de minister om bij de eerstvolgende wijziging van de Mededingingswet, deze of een verbeterde definitie daarin op te nemen. Voorts vraag ik de minister om de naam van die wet te wijzigingen in de hedendaagse, en voor burgers meer begrijpelijke titel "Concurrentiewet".

Ten tweede de aanpalende term "gelijke concurrentieverhoudingen". Daarmee komen we bij de doelstelling van het wetsvoorstel. "Gelijke concurrentieverhoudingen" moet dan in het licht van het voorgaande betekenen: "gelijke verhoudingen in de marktaandeelstrijd". De minister zal mij, neem ik aan, straks corrigeren indien ik een zijns inziens verkeerde interpretatie geef. Ik zou het overigens zeer op prijs stellen om eventuele herzieningen van definities door de minister -- hier en bij andere punten -- vlak voor het antwoord van de minister op een informeel briefje te krijgen.

Ik constateer dat de regering stelt dat "gelijke concurrentieverhoudingen" niet de doelstelling van de bestaande mededingingsbepalingen in de Mededingingswet is. Ik citeer nu: "Gelijke concurrentieverhoudingen vormen wel de doelstelling van dit wetsvoorstel, maar alleen voor zover het de financiering uit de algemene middelen betreft van economische activiteiten van overheden en het ten laste van de algemene middelen toekennen van voordelen aan overheidsbedrijven." Ik citeer nogmaals: "De regering definieert "gelijke concurrentieverhoudingen" in het kader van dit wetsvoorstel als "concurrentieverhoudingen waarbij overheden die economische activiteiten verrichten en overheidsbedrijven ten opzichte van concurrerende private ondernemingen geen concurrentievoorsprong hebben die samenhangt met de positie als overheid respectievelijk als overheidsbedrijf'."

Overheidsbedrijven -- en de betreffende activiteiten -- mogen dus geen aan de overheidsstatus verbonden voorsprong hebben in de marktaandeelstrijd. Mij lijkt de consequentie daarvan te zijn dat indien het bij de betreffende overheidsbedrijven en activiteiten niet om "marktaandeelstrijd" gaat, deze buiten het oogmerk van het wetsvoorstel vallen. Gegeven de definities van de regering kan ieder ander deze conclusie trekken. Ik teken het hier slechts aan voor de wetsgeschiedenis.

Ten derde de term "concurrentievoorwaarden". In het nader voorlopig verslag suggereerde mijn fractie dat de term "concurrentievoorwaarden" minder lastig te operationaliseren is dan "concurrentieverhoudingen". In de nadere memorie van antwoord schrijft de regering, deze opvatting te delen. Ik vraag de minister daarom, bij nieuwe wetsvoorstellen de term "concurrentieverhoudingen" te verbannen en de term "concurrentievoorwaarden" te hanteren, die vervolgens zoveel mogelijk geoperationaliseerd zou moeten worden.

Ten vierde "oneerlijke concurrentie". Ook deze term figureert in de diverse stukken bij dit wetsvoorstel. Het is een term die evenmin in de Mededingingswet voorkomt. Op een vraag van mijn fractie hieromtrent liet de regering weten, dat niet bedoeld werd op "oneerlijke handelspraktijken" zoals in bijvoorbeeld wetsvoorstel 30928, Implementatie Richtlijn oneerlijke handelspraktijken. De regering schrijft in de nadere memorie: "In de discussie over de markt- en overheidsproblematiek wordt vaak gesproken van "oneerlijke concurrentie", omdat het als onrechtvaardig wordt ervaren dat overheden en overheidsbedrijven een concurrentievoorsprong hebben ... In die betekenis wordt "oneerlijke concurrentie" ook in de memorie van toelichting en andere parlementaire stukken ten aanzien van dit wetsvoorstel gebruikt." Mij dunk dat dit vaag is. Zonder afbreuk te willen doen aan dergelijke gevoelens meen ik dat althans de regering in wetgerelateerde teksten misleidende terminologie zou moeten vermijden, zeker indien deze niet nader omschreven is. Zonder zijn weerwoord straks, neem ik voetstoots aan dat deze minister die opvatting deelt.

Ten vijfde "gelijk speelveld". Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie maakt veelvuldig gebruik van de term gelijk of ongelijk speelveld. Dit maakt de terminologische wirwar nog groter dan die al is. Op onze vraag hiernaar stelt de regering in de nadere memorie -- ik citeer verkort weergegeven --: "De term "gelijk speelveld" is ... gebruikt als metafoor. In feite wordt er hetzelfde mee bedoeld als met "gelijke concurrentieverhoudingen" voor zover het erom gaat de mogelijke bevoordeling van overheden ... weg te nemen." De filosoof Hegel wees er al op dat metaforen bij begripsmatige kwesties armoede betuigen en vermeden moeten worden. Hier wordt weer eens duidelijk waarom. De regering -- en ook de Europese Commissie -- stelt veelvuldig dat een gelijk speelveld nastrevenswaardig is. Een gelijk speelveld in de zin van gelijke concurrentieverhoudingen mag dan de doelstelling van het onderhavige wetsvoorstel zijn -- zo bleek uit het voorgaande punt twee -- maar daar bleek ook -- de regering schreef het -- dat gelijke concurrentieverhoudingen geen doelstelling van de mededingingsregels in het algemeen zijn! Dus kan een gelijk speelveld voor deze regering niet algemeen nastrevenswaardig zijn.

Met Hegel ideëel aan mijn zijde vraag ik de minister daarom de term "gelijk speelveld" uit het wetgevende regeringsvocabulaire te doen bannen, tenzij er alsnog een adequate en taxonomisch consistente definitie van gegeven wordt. Wettoelichtende teksten moeten immers juist preciseren geven.

Ten zesde en ten slotte op dit taxonomisch onderdeel het volgende. Mijn fractie vraagt de minister om in een notitie de gehele terminologie op het terrein van de mededinging te herzien. In het voorlopig verslag wees ik op nog een achttal aanverwante termen die evenmin gedefinieerd zijn. Voorts vraagt mijn fractie om in toekomstige wetsvoorstellen op dit en aanverwante terreinen

een eensluidende consistente terminologie aan te houden met zo min mogelijk synoniemen. Eensluidende terminologie is wellicht niet prozaïsch, maar het komt de duidelijkheid van wetteksten en wetgerelateerde teksten c.q. voorstellen daartoe ten goede.

Ik bespreek nu de tweede prangende kwestie: de delegatiebepaling betreffende de werkingsduur van het wetsvoorstel, die strijdig is met de motie-Jurgens dienaangaande. Artikel IV van het wetsvoorstel stelt in lid 2 dat de aanhangige wet vijf jaar na inwerkingtreding vervalt, tenzij voorafgaand aan dit tijdstip bij Algemene Maatregel van Bestuur over de geldingsduur anders is bepaald. Lid 3 bepaalt dat in het laatste geval de voordracht voor die Algemene Maatregel van Bestuur "aan beide kamers der Staten-Generaal" wordt "overgelegd".

Mijn fractie heeft bezwaar tegen de constructie dat de werkingsduur van een formele wet, in dit geval de continuering, geregeld kan worden bij Algemene Maatregel van Bestuur; dit bezwaar treft ook het geval van een desbetreffende voorhangbepaling. Deze constructie is volgens mijn fractie in strijd met de motie-Jurgens c.s. (21109, letter D) die door de Kamer met algemene stemmen werd aanvaard. Nu kunnen we hier gaan twisten over de specifieke analogie met twee precedentes die het ministerie aanvoert -- ik acht die niet sterk -- maar mogelijke precedentes doen uiteindelijk niet af aan het oordeel over de strijdigheid van het onderhavige voorstel met de motie-Jurgens.

We kunnen ook twisten over de interpretatie van de Aanwijzingen voor de regelgeving. Zo stelt aanwijzing 182: "De tijdelijkheid van een regeling wordt in het opschrift en de citeertitel tot uitdrukking gebracht". Bij dit voorstel is dit niet het geval. Aanwijzing 241 stelt: "Intrekking van een regeling geschiedt door een regeling van gelijke orde". Uiteraard dient deze Kamer in haar oordeel deze en dergelijke aanwijzingen mee te wegen, maar zij is uiteindelijk niet zonder meer gehouden aan deze aanwijzingen voor de regering en haar ministeries.

Hoe geraken we hieruit? Ik begrijp de overwegingen uit de nadere memorie aangaande uiteenlopende invoeringstermijnen en de evaluatieverplichting binnen drie jaar; mevrouw Sylvester wees daar net ook al op. Het wetsvoorstel zelf, zoals het nu voor ons ligt, steekt wat dit betreft onhandig in elkaar, maar dit kan geen grond zijn voor afwijking van de motie-Jurgens. Mijn fractie doet de minister daarom een pragmatisch tweeledig voorstel. Ten eerste: gaat heen en zondigt niet meer; ik verwacht dan een expliciete toezegging van zondeonthouding, maar het mag ook minder Bijbels getint. Ten tweede: om toch niet in het vagevuur te belanden moet er wel nog een aflat volgen. Mijn fractie vraagt de minister de toezegging om -- mocht dit voorstel hier worden aangenomen -- op kortst mogelijke termijn via een wetsvoorstel aan artikel IV een vierde lid toe te voegen dat ongeveer luidt: de in lid 2 en 3 bedoelde AMvB wordt binnen een jaar bij wet bekrachtigd dan wel ingetrokken. Deze

toezeggingen zouden de afwegingen bij het voorstel voor mijn fractie aanzienlijk vergemakkelijken.

Ik zie de antwoorden van de minister met belangstelling tegemoet.

*N

De heer Laurier (GroenLinks): Voorzitter. In mijn bijdrage zal ik proberen Hegel te vermijden. Dit voorstel gaat over de wijziging van de Mededingingswet, in het bijzonder de gedragsregels bij overheden. Het is vooral gericht op decentrale overheden; dit om te vermijden dat er sprake is van oneigenlijke concurrentie.

Laat ik beginnen met een bekentenis uit mijn eigen bestuurspraktijk. Ik heb ooit als wethouder een klacht gekregen vanwege het feit dat er sprake zou zijn van oneigenlijke concurrentie. In Leiden werd een asielzoekerscentrum gevestigd op een nogal geïsoleerde plek. Ik wilde graag een busverbinding daarheen hebben. Ik vroeg een offerte aan een plaatselijk vervoersbedrijf. Dit zei dat het niet geïnteresseerd was. Toen heb ik besloten om een openbare buslijn te openen met behulp van de sociale werkvoorziening. Dat kwam mij vervolgens op een klacht te staan vanwege oneigenlijke concurrentie, overigens niet ingediend door de busmaatschappij maar door de vakbeweging. Uiteindelijk is het allemaal met een sisser afgelopen, maar men zal begrijpen dat ik vanuit die optiek dit voorstel met grote belangstelling bekijk. Ik weet wat voor type klachten er ingediend kan worden.

Een van de vragen die bij het bekijken van het voorstel opkwamen, was: welk probleem wordt in feite met dit wetsvoorstel opgelost? De memorie van toelichting geeft vier typen argumenten. Er is een soort theoretische legitimatie, teruggaand op de theorieën van de welvaartseconomie. Er wordt gesproken over de omvang van de economische activiteiten die in hun totaliteit worden ingegeven. Er wordt gesproken over het aantal klachten. Daarbij gaat het niet om gegronde klachten maar puur om het aantal; over buslijnen bijvoorbeeld. Ten slotte is er in de memorie van toelichting een kwalitatief voorbeeld te vinden, namelijk de verhuur van dvd's door bibliotheken. Ik moet zeggen dat ik niet erg onder de indruk was van de massaliteit van dit type argumenten. Ik vind dan ook dat de conclusie, die op pag. 10 van de memorie van toelichting is te vinden, dat er sprake is van "substantiële problematiek" van "oneerlijke concurrentie door de overheid" wat dat betreft nogal gemakkelijk gebaseerd is. Ik zou de minister willen vragen om dit nog een keer toe te lichten.

Ik stel een aantal vragen met betrekking tot dat wat er bepaald wordt in de wet. Het gaat om een verbod op het bevoordelen van overheidsorganisaties die economische activiteiten ontplooiën. Dat is een heel breed verbod. Leidt dit niet tot verschillende interpretaties? Ook het begrip "bevoordelen" kan immers op uiteenlopende wijze worden uitgelegd.

Bij de WSW wordt ervan gesproken dat er een redelijke vergoeding moet zijn voor verrichte

arbeid. Ook dat "redelijke" leidt natuurlijk weer tot de nodige interpretatiemogelijkheden. Bovendien dringt zich daar een andere vraag op. Op het gebied van de WSW zien wij nog een aantal ontwikkelingen, zoals de loonwaardebepaling. We weten dat sinds 1998 ook particuliere bedrijven of werknemers met een WSW-indicatie gebruik kunnen maken van de WSW. Hoe zit dat nu precies? Hoe moet ik dit lezen in verband met de interpretatie van deze wet?

Een derde bepaling waar mijn fractie een vraag over heeft, is het informatiegebruik. Als de overheid informatie verzamelt en gebruikt voor een economische activiteit, dan moet dat ook ter beschikking gesteld worden aan derden. Ik heb ook hier een praktijkvoorbeeld. Ik was ook verantwoordelijk voor de afvalinzameling. Deze heeft twee componenten, namelijk die van burgers en van bedrijven. Bij burgers is zij een publieksrechtelijke taak en bij bedrijven is zij een privaatrechtelijke taak. We zien heel vaak, zeker in wat grotere steden, dat afval van bedrijven gewoon in de containers van burgers wordt gestopt. Menige gemeente doet zijn best om te vermijden dat op deze wijze de afvalinzameling van het bedrijfsleven gesubsidieerd wordt. In dit concrete geval heb ik laten inventariseren welke bedrijven in de stad een inzamelingscontract met een particulier bedrijf hadden en welke niet. Die informatie is verzameld in een databank en op grond daarvan zijn de bedrijven die geen contract hadden, benaderd met de keuze om naar een particulier bedrijf te gaan of een inzamelcontract bij ons te sluiten. Is dit nu het type informatie dat in principe tegen kostprijs gedeeld moet worden? Uiteindelijk werd er namelijk een economische activiteit mee bedreven.

Ik begon mijn betoog met de vraag welk probleem wordt opgelost met deze wet. Ik wil eindigen met de vraag welke interpretatieproblemen met dit wetsvoorstel in feite worden geschapen.

*N

De heer Asscher (VVD): Voorzitter. De VVD-fractie heeft tot dusver met gemengde gevoelens kennis genomen van dit wetsvoorstel en de schriftelijke behandeling ervan, niet omdat onze fractie tegen dit wetsvoorstel zou zijn, maar vooral omdat wij vinden dat het niet ver genoeg gaat. De amendering in de Tweede Kamer heeft daartoe bijgedragen, maar het uitgangspunt had al veel sterker kunnen zijn, temeer daar het relevante omzetcijfer van alle overheidsbedrijven wordt geschat op 25 mld. Bij deze behandeling wil de VVD-fractie nog eens kritisch een aantal zaken doorlopen en de steun zal zoals altijd mede afhangen van de beantwoording door de minister.

Gezien de kritiek op het voorstel van binnen en buiten de Kamer is een evaluatie van dit wetsvoorstel van belang. Door het amendement-Vos/Ten Hoopen is de eerste evaluatie bepaald na een periode van drie jaar. Tevens is door een amendement de duur van het wetsvoorstel beperkt tot vijf jaar. Is de minister het met de VVD-fractie eens dat het ongewenst is dat er een hiaat valt na

die periode van vijf jaar? De regering had de volgende doelstellingen geformuleerd. Ten eerste: het creëren van gelijke concurrentieverhoudingen tussen overheden die ondernemingsactiviteiten verrichten en ondernemingen die van overheidswege over een bijzondere positie beschikken enerzijds, en particuliere ondernemingen anderzijds. Ten tweede: het bevorderen van transparantie bij het gaan verrichten van ondernemingsactiviteiten door overheden. Kan de minister toezeggen dat hij zich er sterk voor zal maken om er tijdig voor te zorgen dat de geformuleerde doelstellingen geëffectueerd blijven door tijdige wetgeving aan het parlement voor te stellen, zodanig dat er geen hiaat ontstaat tussen de voorliggende wet -- indien deze wordt aangenomen -- en nieuwe wetgeving om de doelstelling van een gelijk speelveld en transparantie tussen overheid en bedrijfsleven te bevorderen?

Tot zover een paar opmerkingen over de procedurele gang van zaken en de toekomst. Er zijn ook nog wel wat opmerkingen te maken over de techniek van dit wetsvoorstel zonder dat wij de schriftelijke behandeling herhalen. Soms kunnen verduidelijkingen namelijk een bijdrage vormen aan de te verwachten jurisprudentie. Wij kunnen er namelijk van uitgaan dat deze problematiek ongetwijfeld bij de bestuursrechter terechtkomt. Kan de minister toezeggen dat hij er bij de VNG en gemeenten op zal aandringen dat in de reguliere rechtmatigheidscontrole, zoals uitgevoerd door de gemeentelijke en provinciale accountants, expliciet de naleving van dit wetsvoorstel vermeld zal worden en dat er een gedetailleerd verslag wordt gemaakt van alle gevallen waarin deze wet naar mening van de accountants tekort wordt gedaan?

Een ander punt dat de VVD-fractie ten zeerste betreurt is het feit dat universiteiten niet onder deze wet gaan vallen. De minister ziet hiertoe geen aanleiding omdat sectorspecifieke regelgeving en sectorspecifiek toezicht bestaan om concurrentievervalsing te voorkomen. Mogen we deze minister in overweging geven om nog eens contact op te nemen met de minister van Buitenlandse Zaken die in zijn vorige hoedanigheid niet naliet erop te wijzen hoezeer universiteiten en hogescholen commerciële activiteiten aanbieden in concurrentie met de vrije markt zonder rekening te houden met een integrale kostprijs? Uitgangspunt bij het regulier overleg tussen OCW en de onderwijsinstellingen is dat het investeren met publieke middelen in private activiteiten toegestaan is zolang deze investeringen aantoonbaar ten goede komen aan de publieke taakstelling van die instellingen. Dat is echter geen vrijbrief om commerciële activiteiten onder de integrale kostprijs aan te bieden. Er is voor de Hogeronderwijsinstellingen op dit gebied een gebrek aan toezicht en er zijn geen sancties.

Bovendien is dit een gecompliceerde sector waarbij het niet altijd geheel duidelijk is waar publieke belangen ophouden en puur commerciële activiteiten beginnen. Onze fractie is van mening dat de motie-Ten Hoopen (31354, nr. 40) die hierover gaat van belang is. Is de minister bereid

deze motie uit te voeren? Zo ja, dan vernemen wij gaarne hoe hij te werk denkt te gaan. Zo nee, dan kan hij wellicht ook in deze Kamer een motie tegemoet zien. Wil de minister toezeggen in overleg met zijn collega van OCW te treden over de regelgeving voor het hoger onderwijs om concurrentievervalsing te voorkomen? Dit is een belangrijk punt van zorg van de VVD-fractie.

Over de AMvB betreffende de kostendoorberekening en de toepassing van het beoordelingsverbod is veel te doen geweest. Ons verzoek om deze AMvB voor te hangen werd afgewezen onder het mom dat het slechts een technische uitwerking betreft. Juist bij dit wetsvoorstel zijn de technische uitwerkingen van groot belang. Wij verzoeken de minister dan ook met klem toe te zeggen dat hij deze AMvB op tijd voor laat hangen opdat wij daarover ons oordeel kunnen vellen.

Vervolgens wil ik aandacht vragen voor het hoofdstuk over de NMa. De minister vermeldt dat uit een prioriteringsonderzoek is gebleken dat één overheidsinstelling met algemene middelen economische activiteiten tegen zeer lage tarieven aanbood. Welke overheidsinstelling was dit? Deze zaak heeft niet tot een verbod geleid. Daarom wil ik graag weten welke maatregelen er genomen zijn om dit oneigenlijke gebruik van overheidsgelden tegen te gaan. Komt dit nu nog steeds voor bij deze instelling? Wij vernemen van de NMa dat zij bezorgd is of de uitbreiding van haar taken, zoals hier is vastgelegd, op adequate wijze binnen het budget kan worden verricht. Kan de minister toezeggen dat hij voor de toenemende taken van de NMa ondanks de krappe situatie van de rijksbegroting steeds voldoende budget ter beschikking stelt?

Een ander zwak punt van dit wetsvoorstel schuilt in het feit dat overheden zelf kunnen bepalen welke diensten en producten worden aangemerkt als diensten van algemeen belang. Dit is misschien wel het zwakste punt van dit wetsvoorstel. De minister schrijft dat deze vaststelling moet geschieden in overeenstemming met de reguliere beslissingsprocessen.

In het algemeen zal dit leiden tot een zogenaamd concreterend besluit waartegen op grond van de Algemene wet bestuursrecht beroep kan worden ingesteld. Dit is slechts anders indien het besluit betreffende het algemeen belang deel uitmaakt van een besluit dat als algemeen verbindend voorschrift kan worden aangemerkt en onlosmakelijk verbonden is met de algemene normen van dat besluit. Dan is er sprake van een avv waartegen geen beroep mogelijk is bij de bestuursrechter. Dit lijkt bijna een mooie cirkelredenering. Er kan sprake zijn van een avv indien het besluit onlosmakelijk verbonden is met een besluit dat als algemeen verbindend wordt aangemerkt. Wat denkt de minister van deze redenering?

De minister merkt op dat hiervan slechts bij uitzondering sprake zal zijn. Worden die uitzonderingen gemonitord? Gezien de opstelling van de lagere overheden en de VNG zal het heel goed mogelijk zijn dat zij stelselmatig hun "toevlucht" zullen nemen tot een niet voor beroep

vatbare avv. Voor een ondernemer staat dan alleen de weg naar de civiele rechter open. Dat geldt mutatis mutandis ook voor de consument. Is de minister bereid indien uit de evaluatie zal blijken dat een dergelijke avv op het gebied van deze wet veel vaker voorkomt, de richtlijnen voor de overheden aan te scherpen? Is de minister bereid, wettelijk voor te schrijven dat gemeenten verplicht zijn, belanghebbenden inspraak te verlenen bij het vaststellen van een algemeen belang zoals in dit wetsvoorstel is omschreven? Is de minister bereid, met de VNG een convenant te sluiten om zo min mogelijk niet voor beroep vatbare avv's uit te vaardigen op de terreinen die dit wetsvoorstel beslaat?

Ik wil hier wel positief opmerken dat de VVD-fractie instemt met het feit dat dit wetsvoorstel niet is opgenomen in de Gemeentewet. In de Gemeentewet is immers geen sprake van doorberekening van de integrale kosten en is geen toezicht mogelijk door de NMa. Verder is daarin geen sprake van een verbod van het bevoordelen van overheidsbedrijven, van een verbod van functievermenging en van een verbod van exclusief gebruik van gegevens. Op deze punten gaat dit wetsvoorstel wel degelijk verder. Een compliment, schaars als die er zijn met dit wetsvoorstel, is op zijn plaats.

De VVD-fractie ziet de antwoorden van de minister met meer dan gebruikelijk interesse tegemoet.

Voorzitter. Ik wil hier een persoonlijke noot aan toevoegen. Het is niet ondenkbaar dat heden, tot vannacht laat, dit voor mij het laatste plenaire debat is in de vier jaar die ik hier heb mogen opereren. Laat ik u verzekeren dat dit voor mij een eer en een genoegen is geweest, een eer om volksvertegenwoordiger te zijn, niet alleen namens de liberalen maar namens alle kiezers, en een genoegen om met zo veel collega's van gedachten te kunnen wisselen en zo veel van hen te leren.

De voorzitter: U spreekt over een eventualiteit. Tot aan de verkiezingen van de nieuwe Kamer is nog enige tijd gemoed. U moet nooit uitsluiten dat u nog een keer geroepen wordt om woordvoerder te zijn in die periode. In ieder geval dank voor uw warme woorden.

**

*N

De heer Essers (CDA): Voorzitter. Deze inbreng is mede namens de fracties van de ChristenUnie en de SGP.

De leden van mijn fractie, en dus ook van de ChristenUnie en de SGP, hebben enigszins gemengde gevoelens bij dit wetsvoorstel. Aan de ene kant zijn zij verheugd dat na zo veel jaren van relatieve stilstand op dit terrein met dit wetsvoorstel concrete vooruitgang wordt geboekt met het streven naar een level playing field tussen overheidsbedrijven en particuliere bedrijven. Aan de andere kant zijn wij van mening dat dit wetsvoorstel nog pas een eerste stap in de goede richting is. Van een eindsituatie is naar onze

mening derhalve nog geen sprake. In vergelijking tot het oorspronkelijke wetsvoorstel Markt en overheid is in het onderhavige wetsvoorstel de nadruk veel sterker komen te liggen op de bestuurlijke autonomie van overheidsorganisaties. Een overheidsorganisatie kan in eerste instantie zelf bepalen of sprake is van een publiek belang. De NMa en de civiele rechter lijken deze beslissing daarom slechts marginaal te kunnen toetsen omdat de vaststelling van hetgeen in het algemeen belang is, primair als een politieke aangelegenheid wordt gezien. Daarmee lijkt de rechtsbescherming van particuliere ondernemers niet optimaal te worden gediend. Ziet de minister dit ook zo? Vindt hij dat de rechtsbescherming die dit wetsvoorstel aan ondernemers biedt, adequaat is of zijn hier in de toekomst nog verbeterlagen te maken?

Tijdens de schriftelijke behandeling van dit wetsvoorstel heeft de CDA-fractie bijzondere aandacht gevraagd voor de fiscale positie van overheidsbedrijven. Van een level playing field kan naar onze mening geen sprake zijn als overheidsbedrijven ter zake van hun commerciële activiteiten niet dan wel veel minder vennootschapsbelasting hoeven te betalen dan particuliere ondernemers. In veel gevallen hoeven overheidsorganisaties thans geen vennootschapsbelasting te betalen. Dat doet zich bijvoorbeeld voor als zij diensten verlenen. Dit doet uiteraard afbreuk aan het gelijke speelveld dat wordt beoogd met particuliere ondernemingen, die veelal wel vennootschapsbelasting moeten betalen. Een soortgelijke problematiek zien we op het terrein van de omzetbelasting. In het verleden heeft deze Kamer al meerdere malen aandacht gevraagd voor de fiscale aspecten van overheidsbedrijven. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in de notitie Belastingplicht overheidsbedrijven van de vorige staatssecretaris van Financiën. Tijdens de behandeling van het Belastingplan 2011, vorig jaar december, heeft de huidige staatssecretaris van Financiën toegezegd dat op korte termijn concrete beslissingen zullen worden genomen op dit al lang slepende dossier. Onze vraag aan de minister is op welke termijn wij deze beslissingen tegemoet kunnen zien en of hij alvast een tipje van de sluier kan oplichten. Wij vinden de fiscale behandeling van overheidsbedrijven immers een wezenlijk element bij de beoordeling van het onderhavige wetsvoorstel.

Een ander heikel punt vinden wij het verschil in behandeling dat in het wetsvoorstel wordt gemaakt tussen direct door overheidsorganisaties geëxploiteerde overheidsbedrijven en indirecte overheidsbedrijven, dat wil zeggen de ondernemingen met privaatrechtelijke rechtspersoonlijkheid, zoals bv's, waarin een publiekrechtelijk rechtspersoon in staat is om het beleid te bepalen dan wel de ondernemingen in de vorm van een personenvennootschap, zoals een vennootschap onder firma of een maatschap, waarin een publiekrechtelijk rechtspersoon deelneemt. Voor de indirecte overheidsbedrijven is slechts de gedragsregel opgenomen dat overheidsorganisaties

dergelijke bedrijven niet mogen bevoordelen. Deze bedrijven zijn dus niet verplicht om de integrale kostprijs door te berekenen aan derden. Zij zijn vrij om hun eigen ondernemingsstrategie te bepalen. Is dit niet een erg gemakkelijke ontgaansmogelijkheid voor overheidsorganisaties? Door het oprichten van een bv of personenvennootschap waarin men als overheid alle belangen houdt, kan men immers de verplichting van een integrale kostendoorberekening op relatief eenvoudige wijze voorkomen. Graag vernemen wij van de minister wat hij gaat doen als deze vorm van ontgaan zich in de praktijk regelmatig blijkt te gaan voordoen. Ook vernemen wij graag van de minister of al een concept-AMvB met nadere regels over de berekening van de integrale kostprijzen beschikbaar is. Deze zouden wij graag in onze oordeelsvorming willen betrekken, ondanks het betoog van de regering in de memorie van antwoord dat zij geen reden ziet om deze AMvB voor te hangen. Deze AMvB mag dan wel een voornamelijk technisch karakter hebben, maar met name hier geldt naar onze mening dat de "devil in the detail" kan zitten. Wij sluiten ons wat dat betreft gaarne aan bij het betoog van collega Asscher.

Ten slotte willen wij graag van de minister een toezegging dat vorenvermelde aandachtspunten zullen worden betrokken bij de in artikel III van dit wetsvoorstel aangekondigde evaluatie van deze wet binnen drie jaren na inwerkingtreding van de wet. Een tijdige evaluatie, met name op deze punten, vinden wij van groot belang, gelet ook op onze in het begin van deze inbreng uitgesproken opvatting dat dit wetsvoorstel geen eindpunt maar nog slechts een eerste stap is in de richting van een daadwerkelijk level playing field tussen overheidsbedrijven en particuliere ondernemers.

Wij kijken met belangstelling uit naar de beantwoording door de minister.

De beraadslaging wordt geschorst.

De voorzitter: Ik schors de vergadering enkele minuten in afwachting van de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

**

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

*B

!Natuurbeleid!

Aan de orde is de voortzetting van het beleidsdebat over het natuurbeleid in het kader van:

- het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV) voor het jaar 2011 (32500-XIV);
- het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2011 (32500-F).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Staatssecretaris Bleker: Voorzitter. Vanaf deze plek complimenteer en feliciteer ik allereerst de heer Tiesinga met zijn maidenspeech in deze Kamer. Ik bedank de overige woordvoerders uit de Kamer voor hun inbreng. Ik maak heel graag van de gelegenheid gebruik om ook uitgebreid in te gaan op de algemene punten die naar voren zijn gebracht. Ik doe mijn best om de concrete vragen en opmerkingen te beantwoorden. Ik hoor in tweede termijn wel in welke mate ik ook in dat laatste ben geslaagd.

Volgens mij zijn de heer Eigeman en enkele anderen in het debat op zoek naar de basishouding van de regering ten aanzien van het natuurbeleid. Het begint met het beantwoorden van de vraag hoe je tegen Nederland aankijkt. Nederland is wat mij betreft meer dan een agrarisch cultuur- en productielandschap. In die zin nuanceer ik de stellingname die misschien enigszins provocerend door de heer Schaap naar voren is gebracht.

Het viel mij vanochtend op dat het in debat lang duurde voordat het grootste en misschien wel het meest pure natuurgebied waar Nederland verantwoordelijkheid voor draagt, in beeld kwam: de Waddenzee en het waddengebied. Dat is een heel groot gebied waarbij een stukje ehs meer of minder qua oppervlakte als het ware in het niets verdwijnt. Het is een gigantisch groot gebied van om en nabij de 10.000 km², met heel verschillende flora- en faunakenmerken. Daarnaast zijn de riviermondingen in de delta ook een essentieel onderdeel van het Nederlandse landschap en daarmee ook van de Nederlandse natuurwaarden, naast typische hoogveengebieden en de hoge droge gebieden ronde de Veluwe.

Wij hebben het de afgelopen tijd veel gehad over de ecologische hoofdstructuur, maar die zie ik in het perspectief van de geweldige bijzondere natuurkwaliteiten van de Waddenzee, de mondingen van de rivieren en het duinengebieden aan de ene kant en het agrarisch productielandschap aan de andere kant. De regering heeft de ambitie om de natuur- en landschapswaarden van het agrarisch productielandschap de komende tien jaar versterken. In dat kader horen de ecologische hoofdstructuur en Natura 2000 geplaatst te worden. Het is bekend dat er aantal jaren geleden is besloten tot extra winning van aardgas onder de Waddenzee. Dat is gebeurd met een gigantisch natuurherstelfonds van om en nabij de 400 à 500 mln. Men heeft in de voorstellen van de regering op geen enkel punt kunnen aantreffen dat wij daarvan afwillen. Het is een van de meest waardevolle en unieke gebieden waar wij verantwoordelijk voor zijn en daar bekibbelen wij niet op. Er zijn heel goede vorderingen, ook recentelijk met de mosselvangst en de wijze waarop met mosselzaad wordt omgegaan. Dat leidt werkelijk tot een verbetering van de ecologische omstandigheden in het waddengebied.

Ik merk het volgende op over de delta. In het regeerakkoord staat weliswaar dat wij een alternatief willen voor de Hedwigepolder, maar wij

willen op geen enkele wijze afbreuk doen aan natuurherstel in dat gebied; wij willen niet dat er op termijn een dode Westerschelde ontstaat. In die zin wil ik ook de natuurorganisaties recht in de ogen kunnen kijken, ook als wij met een alternatief kunnen komen. Ook de Westerschelde moet op termijn ecologisch levendig en vitaal zijn. Naar ik hoop komt het hierbij niet tot ontpoldering van in dit geval de Hedwigepolder. Wij hebben de ambitie van een ecologisch levendige en vitale Westerschelde.

Ik geef hiermee op twee manieren aan dat ik graag zou willen dat men ook de twee genoemde elementen meeneemt als men een oordeel uitspreekt over ons natuurbeleid. Die elementen gaan over de grote dingen, naast de vraag of er 3000 of 4000 ha meer of minder is, of het Dwingelderveld 2500 of 2600 ha wordt en of het Teeselinkven tot de Natura 2000-gebieden gaat behoren. Als wij het in perspectief plaatsen, gaat het ook om onze verantwoordelijkheid voor de grote zaken, het Waddengebied en de deltakwaliteiten van bijvoorbeeld de Westerschelde. Die verantwoordelijkheid blijven wij nemen.

Ik ben het met de heer Tiesinga en de heer Schaap eens dat er agrarische productielandschappen of cultuurlandschappen bestaan met daarbinnen gebieden met natuurkwaliteiten die voor een deel dankzij menselijk ingrijpen zijn ontstaan. De heer Tiesinga sprak volgens mij over een zeer uitzonderlijke slak in de Noordoostpolder. Die slak was er nooit geweest als de Noordoostpolder niet was gerealiseerd. Dat is uitzonderlijk. Er zijn dus natuurkwaliteiten ontstaan in de dynamiek met menselijke ingrepen. Dat is ook gebeurd ook als gevolg van economische actoren, doordat bijvoorbeeld boeren bepaalde gebieden hebben verlaten, doordat droge zandgebieden een andere functie hebben gekregen enz.

Naast de twee grote opgaven die wij hebben, en het belang van het duinengebied en het zeegebied, onderschrijf ik heel sterk dat wij daarnaast natuurgebieden hebben die als het ware in interactie met menselijk ingrijpen ontstaan. De regering wil dolgraag af van de bikkelharde scheiding tussen natuurgebieden en landbouwgebieden die wij in de jaren tachtig hebben gemaakt. Voor het bestaan van die bikkelharde scheiding wijs ik niet met het beschuldigende vingertje naar de natuurorganisaties -- misschien hebben zij steun verleend ter bescherming van -- want het is ook een resultante van de zeer ingrijpende ruilverkavelingsprocessen die wij in jaren zestig en zeventig in gang hebben gezet. Het antwoord mag niet zijn dat wij blijven redeneren aan de hand van die scheiding. Ik vind dat de natuurgebieden die wij hebben en de natuurgebieden die verder ontwikkeld en gerealiseerd worden, moeten kunnen functioneren in een agrarisch cultuur- en productielandschap dat niet contrasterend is, maar ondersteunend kan zijn.

Naast het verhaal over de grote gebieden, de Wadden enz., is de twee rode draad dat de regering met het nieuwe gemeenschappelijke

landbouwbeleid de mogelijkheden wil benutten om natuur- en landschapselementen toe te voegen aan het agrarisch productielandschap van bijna 1 miljoen ha. Ik voorzie dat daartoe kansen bestaan. Dat kan als wij straks niet alleen in de tweede pijler, maar ook in de eerste pijler, mogelijkheden krijgen om ook grote hightech agrarische ondernemers te belonen voor het leveren van groene en blauwe diensten. Dat is ook onze inzet bij de hervorming van het gemeenschappelijke Europese landbouwbeleid. Er ontstaat daarvoor in toenemende mate steun en ruimte in het nieuwe gemeenschappelijke landbouwbeleid.

Ik meen dat ook de heer Smaling heeft gesproken over de manier waarop het landbouwgebied ondersteund kan worden. Ik moet zeggen dat ik het beeld van de industriële landbouw dat de heer Schuurman op dat punt heeft geschetst, veel te pessimistisch. Ik ontmoet zo veel agrarische ondernemers, vooral ook jonge agrarische ondernemers, die zo verdraaid goed in de gaten hebben dat je in Nederland als ondernemer alleen maar toekomst hebt wanneer je je maatschappelijk verantwoord opstelt en wanneer je maatschappelijk draagvlak creëert voor je onderneming! Bij dat maatschappelijk draagvlak horen alle dingen die met milieu en dierenwelzijn te maken hebben. Daarbij hoort ook dat je de één miljoen hectare die aan je zijn toevertrouwt, zo beheert dat niet alleen het primaire doel van landbouwproductie wordt gediend, maar ook ecologische diensten worden verleend.

Ik heb de gedachte geventileerd dat er in het nieuwe gemeenschappelijke landbouwbeleid pas toelagen voor boeren zouden komen als ze een ecologische basisprestatie leveren. Ik kreeg daarbij heel weinig verzet van jonge ondernemers. Ze vinden dat er iets voor te zeggen is om op een paar procent van hun grond natuur- en landschapsdiensten te leveren. Ze weten verdraaid goed dat de toekomst van hun bedrijf niet alleen een kwestie van cijfers, maar ook van samenwerking met en support van de omgeving is. Ik ben in dezen dus veel optimistischer dan de heer Schuurman in zijn betoog. We mogen bij het bereiken van de twee grote pijlers die ik heb genoemd, niet marchanderen met de Wadden, de riviermondingen enzovoorts. Dat doen we ook niet. De grote opgave die nog moet worden ingevuld is de opgave om het agrarisch productielandschap zowel landschappelijk als ecologisch van een aantal plussen te voorzien via het nieuwe gemeenschappelijke landbouwbeleid. Daarbinnen speelt de kwestie hoe we omgaan met Natura 2000-gebieden en ehs-gebieden; daar heeft de discussie zich heel erg op gefocust.

De heer Schuurman (ChristenUnie): De staatssecretaris is nu ingegaan op het probleem van de industriële landbouw, maar niet in combinatie met het alternatief van de biologische landbouw dat ik aan de orde stelde. Doet hij dat nog? Of denkt hij het hele probleem te hebben afgedaan door te stellen dat de industriële landbouw maatschappelijk verantwoord zal gaan ondernemen? Ik kom uit een gebied niet ver van

Vlagtwedde, waar de staatssecretaris boer is. Ik herinner me hoeveel variatie daar was toen ik kind was. Als ik daar nu kom, op plaatsen waar ik de weg wist, is het allemaal monocultuur. Ik vind niks meer terug van alle planten en dieren die ik daar vroeger kon zien. Het is tijd dat we die diversiteit terugkrijgen.

Staatssecretaris Bleker: Daar ben ik het helemaal mee eens.

De heer Schuurman (ChristenUnie): Ja, maar toch is uw betoog merkwaardig. Ik heb ook gezegd dat ik geloof dat de industriële landbouw functioneel kan worden ingepast in een groter geheel, maar dat kan alleen als we ook functioneel aandacht hebben voor biologische landbouw. De staatssecretaris heeft het onderwerp dat ik aan de orde heb gesteld, de verhouding tussen industriële en biologische landbouw, nu afgedaan met de opmerking dat hij minder pessimistisch is dan ik. Als ik echter alle rapporten lees over de industriële landbouw, over de nivellering, over het gebruik van bestrijdingsmiddelen, over verlies van biodiversiteit, over de vervuiling van grondwater en over toekomstige afname van vruchtbaarheid, dan denk ik toch dat de staatssecretaris het te simpel stelt. Er zal toch iets anders moeten gebeuren.

De voorzitter: Dank voor uw bijdrage, maar ik dring er nogmaals bij de leden op aan om korte vragen te stellen. Ik heb al eerder gewezen op de tijdsdruk die er is. Na dit debat volgt er vanavond laat nog een tweede debat, met de minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. Ik geef kort het woord aan de heer Tiesinga.
**

De heer Tiesinga (CDA): De staatssecretaris ging heel expliciet in op de drie grote gebieden: de Wadden, de hele delta en de riviermonden en het agrarisch cultuurlandschap. Ik hoorde hem daarbij zeggen dat we in het verleden de ruilverkaveling niet op deze manier hadden moeten laten plaatsvinden. Hij vindt dat er toen veel te fors is ontweven. Dat moeten we herstellen. Heb ik dat goed begrepen?

Staatssecretaris Bleker: Ja.

Dan de vraag over de biologische landbouw. De natuur- en landschapskwaliteiten in het agrarisch productiegebied worden bepaald door het grondgebruik. Het onderscheid tussen duurzame akkerbouw en melkveehouderij enerzijds en biologische akkerbouw en melkveehouderij anderzijds is, waar het gaat om het type grondgebruik, niet essentieel of groot. De duurzame landbouw zit heel dicht in de buurt van de biologische landbouw. Hij beslaat momenteel maar 5% à 6% van de ongeveer één miljoen hectare. We moeten een weg vinden om duurzame landbouw verder het pad op te krijgen van ecologische -- groene en blauwe -- diensten. Met het nieuwe gemeenschappelijk landbouwbeleid hebben we daartoe kansen. We zouden onszelf zeer tekortdoen als we dit slechts zouden beperken tot

het relatief kleine areaal van de biologische landbouw, die overigens op sommige punten geen betere milieuprestaties levert dan de gangbare landbouw. Dat is het belangrijkste punt. Volgens mij heb ik de interrupties hiermee afdoende beantwoord.

Ik kom bij de ehs- en de Natura 2000-gebieden.

De voorzitter: Voordat u op een ander onderdeel overstapt, geef ik de heer Koffeman nog het woord.
**

De heer Koffeman (PvdD): Ik wil nog even terugkomen op de woorden van de staatssecretaris over de Wadden, de delta en de riviermondingen en het respect daarvoor. Zijn woorden klinken veelbelovend, maar als er spijkers met koppen moeten worden geslagen, als het bijvoorbeeld gaat over de vraag of we de Hedwigepolder gaan ontpolderen of niet, laat hij het in de lucht hangen, terwijl het toch heel eenvoudig is. Er zijn afspraken gemaakt. Er is sprake van verplichtende natuurcompensatie. De staatssecretaris laat dat in de lucht hangen. Waarom?

Staatssecretaris Bleker: Omdat wij, als het ook maar enigszins kan, natuurherstel in de Westerschelde willen realiseren zonder dat het tot ontpoldering van waardevolle landbouwgebieden komt. Wij halen momenteel alles uit de kast om te bekijken of wij door een combinatie van maatregelen, anders dan de ontpoldering van de Hedwigepolder, een natuurherstel kunnen realiseren waarvan we ook tegen de natuurorganisaties kunnen zeggen dat het de moeite waard is. Dat vind ik een heel belangrijke uitdaging. Daarbij is het uitgangspunt dat wij evenmin als de natuurorganisaties willen dat de Westerschelde een dooie boel wordt.

De heer Koffeman (PvdD): Dat wil niemand. De staatssecretaris kan wel alles uit de kast halen, maar de kast is al een keer uitgepakt en weer ingepakt. Alles is al gedaan. Er is breed onderzoek gedaan. Als de staatssecretaris voortgang wil boeken en daadkracht wil tonen, moet hij niet eindeloos kasten in- en uitpakken. Dat zal tot niets leiden.

Staatssecretaris Bleker: We gaan ook niet eindeloos kasten leeghalen. De heer Koffeman en ik zijn nog een beetje van de generatie die gewend was dat in het voorjaar de grote schoonmaak plaatsvond. Er werden daarbij soms opzienbarende vondsten in kasten gedaan. Daar heb ik mijn hoop nu op gevestigd. Wellicht lukt het om een alternatief te vinden dat natuurherstel realiseert en ook draagvlak heeft in het gebied. Die kans moet je toch proberen te benutten? We gaan volop proberen om die in beeld te brengen, met respect voor de natuur en voor onze Vlaamse en Belgische collega's.

Ik kom op het terrein van de ehs- en de Natura 2000-gebieden. Ik lees allereerst een citaat voor. "Breed leeft de opvatting dat het anders

moet. Breed leeft ook de gedachte dat de traditionele beheerders van ons landschap, de boeren, nadrukkelijk een rol moeten hebben. Breed leeft ten slotte de gedachte dat de regulering minder moet." Die woorden zijn vanmiddag uitgesproken door de heer Eigeman. Die opvatting deel ik. Daarmee wil ik ook aangeven dat er ten aanzien van de ecologische hoofdstructuur en de Natura 2000-gebieden, zelfs als er geen financiële noodzaak was, naar mijn vaste overtuiging een absoluut inhoudelijke noodzaak was om te overwegen.

Eind jaren tachtig is de ecologische hoofdstructuur ontworpen. Dat was een goede gedachte, daar is lang aan gewerkt. Eind jaren negentig is het fenomeen van de verbindingszones daaraan toegevoegd. Wie echter naar de praktijk kijkt -- daarover zijn IBO-rapporten en andere rapporten uitgebracht -- weet ook dat er in toenemende mate vraagtekens bij worden geplaatst en dat er reden is tot heroverweging. Er is een aantal redenen voor heroverweging.

Wij hebben gezegd dat wij het in 2018 willen realiseren. Gelukkig heeft niemand vanuit deze Kamer gezegd: ach, minder geld, laten wij naar 2028 gaan. Dat is de gemakkelijkste oplossing, om als doelstelling 2028 te nemen of, als het niet anders kan, 2038. De regering wil echter in essentie de bedoelingen van eind jaren tachtig, waarmee Gerrit Braks is begonnen, afronden in 2018 op een zodanige manier dat wij ook ecologisch verantwoord bezig zijn. Dat mag ook wel na bijna 30 jaar. Ik zie mogelijkheden. Eigenlijk zegt het Planbureau voor de Leefomgeving dat ook. Nu wij minder middelen hebben, zou je dat moeten aangrijpen om veel meer naar precisiewerk te gaan en niet alleen te werken zoals wij de afgelopen twintig jaar hebben gedaan. Ik ben daar zelf als gedeputeerde ook verantwoordelijk voor geweest. In provincieland kicken wij op kopen, kopen, kopen. Ik kreeg ook elk kwartaal een rapportage van onze ambtelijke dienst en dan was er weer 300 ha gekocht. Daarna wilde ik ook elk kwartaal een rapportage hoeveel er was ingericht, vervolgens een rapportage hoeveel er in beheer was en ten slotte een rapportage of wij met dat beheer en die inrichting redelijkerwijs al vooruitgang hadden geboekt ten opzichte van de natuurdoelen die wij moesten bereiken. Naarmate ik meer vragen stelde, werd het beeld minder gunstig. In kopen zijn wij heel erg goed in geweest, wij zijn daar ruimhartig mee omgegaan. Dat kon ook, want de bomen groeiden tot in de hemel. Op enig moment is er in een Paasakkoord, met D66, VVD enzovoorts en CDA, nog eens een miljard extra aan toegevoegd. Ik zie de heer Verhagen en zijn twee collega's, ik meen onder anderen Van Aartsen, het nog presenteren: een miljard extra voor de natuur. Dat heeft primair niet geleid tot inrichting, maar tot meer aankopen. Het planbureau zegt nu: ga nu eens precisiewerk leveren, maak gebieden, misschien wat kleiner, nu eens een keer af, rond ze af, gebruik in uiterste noodzaak -- ik sta daar ook achter -- ook het instrument van onteigening, richt het in en zorg dat het beheer op orde is. Het draagvlak voor natuur, natuurontwikkeling en geld

voor natuur was namelijk al jaren tanende, omdat gewone mensen zagen dat er een hoop geld werd besteed en dat allerlei gebieden werden aangekocht maar dat er op veel plekken geen reële natuurontwikkeling was dan wel een beheer dat niet aansloot op de natuurdoelen. Wij moesten dus heroverwegen, ook zonder dat de financiële noodzaak er was. Dat is mijn analyse.

De heer Eigeman (PvdA): Het is interessant dat de staatssecretaris de uitdaging aangaat die hem is voorgehouden. Hij is veelbelovend begonnen. Dat moet ik eerlijk zeggen, want er spreekt inderdaad een andere basishouding uit dan ik tot nu toe had gelezen en gezien. Dat bevalt mij. Vervolgens spreekt hij over de riviermonden en de delta...

Staatssecretaris Bleker: En de Wadden.

De heer Eigeman (PvdA): En de Wadden. Dat zijn natuurlijk geen geïsoleerde gebieden. Ik weet dat heel erg goed, wonend in het rivierenland met alle voor- en nadelen van dien. Riviermonden maken deel uit van een systeem dat beweegt. De reactie en de analyse van de staatssecretaris zijn mij te veel vanuit het staande beleid. Het is interessant om met partners, bijvoorbeeld de provinciebesturen, na te gaan hoe hij de boel weer aan de gang kan krijgen. Ik constateer in de beleidsmatige ingrepen dat het kappen is, het is geld weghalen. Ik sluit helemaal niet uit dat wat zuiniger ermee omgaan en niet zomaar met miljarden strooien, een heel gunstige uitgangssituatie is, maar dan wel met de mogelijkheden voor de provincies om hun eigen koers daarin te kiezen. Als die de verbinding in stand willen houden, is de staatssecretaris daartoe dan bereid? Dat was in eerste termijn ook een vraag van zijn partijgenoot Tiesinga.

Staatssecretaris Bleker: Ik heb er bewust voor gekozen, ziende welke gigantische bezuiniging moest worden doorgevoerd, om dit op 20 oktober heel hard en duidelijk aan de provincies kenbaar te maken. Ik was doodsbenauwd dat wij met een te rozige blik zouden blijven doorgaan met het aangaan van verplichtingen. Dat heeft aanvankelijk tot een zekere patstelling geleid. Wij zijn inmiddels in de fase dat de provincies en de rijksoverheid met elkaar bekijken wat redelijkerwijs met de beperktere middelen te realiseren is op een goed niveau. De provincies hebben gezegd dat zij uiteindelijk misschien zullen zeggen dat er nog iets bij die beperkte middelen moet om er iets verantwoord van te maken. Dat gesprek is nu volop gaande. Met de natuurorganisaties is ook sinds een week of zes, zeven het overleg weer op gang. Er zijn twee of drie bijeenkomsten geweest met de manifestpartijen. Enkele sprekers hebben daarnaar verwezen. Ik begrijp heel goed dat provincies, natuurorganisaties en andere partijen zeggen dat het hun keuze niet is om de ecologische hoofdstructuur met minder rijksmiddelen te realiseren dan ik voornemens ben en dat zij wel bereid zijn om mee te denken hoe dat eventueel zou kunnen, maar dat zij bij hun oorspronkelijke

opvatting blijven dat het meer moet zijn en dat er meer geld moet komen. Dat gesprek is nu gaande en daarvoor komen wel ideeën op tafel. Wij zijn dus naar mijn gevoel de mede door mij veroorzaakte polarisatie een beetje te boven en wij zijn in gesprek over wat wij er wel van kunnen maken met elkaar. Daarbij is wat mij betreft alle creativiteit mogelijk.

De verbindingzones behoren niet tot het oorspronkelijke plan voor de ecologisch hoofdstructuur. Zij zijn eind jaren negentig toegevoegd. Ik heb vanaf het begin vraagtekens gehad bij wat de precieze toegevoegde waarde van de verbindingzones zou zijn. Ik weet wel dat zij heel duur zijn en dat zij ook heel moeilijk uitvoerbaar zijn, omdat het karakter van verbindingzones is dat zij over een heel groot gebied gaan. Je moet dus van een heel groot aantal grondeigenaren medewerking hebben dan wel onteigenen. Je moet ook door veel infrastructuur, spoorwegen, wegen enzovoorts. Ik heb dus van het begin af aan twijfels gehad over de toegevoegde waarde. Ik weet ook dat de verbindingzones duur zijn. Het Planbureau voor de Leefomgeving zegt dat het schrappen nu van de robuuste verbindingzones minimaal ecologisch effect heeft.

Het gaat ook om de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid. Wij hebben de verantwoordelijkheid om een rijksecologische hoofdstructuur mogelijk te maken door de provincies. Misschien willen provincies zaken toevoegen uit eigen middelen. Voor ons is de vraag wat de minimale rijksecologische hoofdstructuur is. Die kan wat ons betreft gerealiseerd worden zonder die robuuste verbindingzones. Naar mijn gevoel kan ook gerealiseerd worden een minimaal ecologisch verantwoorde rijksecologische hoofdstructuur die kleiner is dan 700.000 ha. Die zal uiteindelijk ergens tussen de 600.000 en 620.000 ha uit komen.

Daarover ben ik nu in gesprek met de provincies. Natuurlijk is de keuze aan de provincies om uit eigen middelen of anderszins zaken toe te voegen.

Dat is echter niet iets wat wij tot onze verantwoordelijkheid hoeven te rekenen. Wij dienen ervoor te zorgen dat de minimaal noodzakelijke ehs wordt gerealiseerd. Daarvoor dienen wij de financiële voorwaarden te creëren in overleg met de provincies en daarvoor dienen wij de voorwaarden te creëren dat de gebieden ingericht en beheerd kunnen worden. Dat is onze benaderingswijze.

De heer Koffeman (PvdD): De staatssecretaris spreekt van een beperktere ehs zonder robuuste verbindingzones. In dit huis is een motie aangenomen waarin het kabinet gevraagd wordt om de ehs mét robuuste verbindingzones aan te leggen. Betekent dat dat de staatssecretaris hier en nu zegt: wij gaan die motie niet uitvoeren?

Staatssecretaris Bleker: Wat ik hier en nu zeg, is dat de middelen die wij tot 2018 te besteden hebben, beter besteed kunnen worden aan het realiseren van de ehs dan aan het realiseren van verbindingzones. Het is een kwestie van het

verantwoord besteden van overheidsmiddelen in deze tijd.

De heer Koffeman (PvdD): Voor het OostvaardersWold zijn vergaande voorzieningen getroffen om daar een robuuste verbindingzone mogelijk te maken. Door alle deskundigen wordt gezegd dat er enorme kapitaalvernietiging zou optreden als die niet wordt afgemaakt. De provincie wil de zone ook gewoon afmaken. Er is geen sprake van dat die euro's op een betere manier besteed kunnen worden. De staatssecretaris zal gemaakte afspraken ongedaan moeten maken. Hij zal ecoducten die er al liggen, onbruikbaar moeten verklaren en er kuierpaden van maken. Waarom wil de staatssecretaris deze wens van de Kamer niet uitvoeren? Hij draait er een beetje omheen, maar gaat de staatssecretaris de motie nu uitvoeren of niet?

Staatssecretaris Bleker: Wij kunnen niet verantwoord medewerking geven, in financiële en andere zin, aan de realisatie van het OostvaardersWold. Dat hebben wij uitgesproken en staat ook in ons regeerakkoord. Ik sta niet alleen in mijn opvatting -- verschillende provincies denken er ook zo over -- dat het van meer verantwoord besteden van overheidsgeld getuigt als je het geld in iets anders stopt, in andere natuurdoelen, dus de ehs sec, dan verbindingzones.

De heer Koffeman (PvdD): Dit gaat niet over andere provincies, dit gaat over de provincie Flevoland, die dolgraag het OostvaardersWold wil realiseren en die zich verzet tegen de gedachte dat het niet zou kunnen. De ecoducten liggen er. Wij hebben hier die motie aangenomen nadat het regeerakkoord is vastgesteld. De Eerste Kamer heeft verklaard dat zij wil dat het OostvaardersWold doorgaat. De staatssecretaris zegt nu met zoveel woorden: ik ga dat niet doen.

Staatssecretaris Bleker: Wij hebben daar op dit moment niet de ruimte voor. Het overleg met de provincie Flevoland is al gestart. Ik voeg er iets aan toe. De grote steden hebben de wens op tafel gelegd om opnieuw te kijken naar het geld voor recreatie om de steden. Ik zal de provincies vragen om te kijken of er mogelijkwijs een verschuiving moet plaatsvinden tussen geld voor de ehs en geld voor natuur om de steden. Ook een gemeente als Almere, een gemeente in de regio waar het OostvaardersWold gerealiseerd zou worden, wil daarover overleg voeren. Het is dus allemaal niet zo zwart-wit.

De heer Laurier (GroenLinks): Flevoland heeft een bestuursovereenkomst met het Rijk gesloten om een aantal dingen te gaan realiseren. Daar zitten bedragen aan vast. De kern van het dispuut is dat de staatssecretaris nu zegt: ik voer die bestuursovereenkomst niet uit. Dat is toch de situatie?

Staatssecretaris Bleker: Wij voeren de bestuursovereenkomst niet uit op de manier zoals

zij destijds ... Wij kunnen niet meewerken aan de uitvoering van de bestuursovereenkomst zoals die destijds is geformuleerd. Ik wil het beeld dat u rond het OostvaardersWold schetst ietsje realistischer maken. Er heeft nog geen inrichting plaatsgevonden. Voor zover mij bekend, liggen er nog geen ecoducten. Er zou er eentje worden aangelegd voor 16 mln. of 20 mln., maar die is nog niet in de aanbesteding. Wij hebben een beeld voor onszelf gecreëerd over de grondposities. Als men rondloopt in het gebied -- dat raad ik van harte aan -- dan ziet men vooral landbouwbedrijven. Er staan geen bulldozers, er zijn geen loonwerkbedrijven bezig met het inrichten van het gebied. Wij zitten daar in de fase van de verwerving, die voor een groot gedeelte nog niet is voltooid. Wij hebben dus nog de mogelijkheid om met elkaar te bekijken hoe wij, als wij hiervan afzien, een deel van het geld op een slimmere manier kunnen inzetten, zowel voor de natuur als voor de mensen in Almere en omgeving.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik keer terug naar de kern. Er is een bestuursovereenkomst, waarin een aantal afspraken is gemaakt. Beide partijen zijn daaraan gehouden. Als de staatssecretaris zegt dat hij de bestuursovereenkomst niet uitvoert zoals het er staat, betekent dat niks anders dan dat hij zich niet aan de bestuursovereenkomst houdt. Als een overeenkomst wordt opgezegd, gebeurt dat in overleg met de partijen. De staatssecretaris zegt a priori: ik voer de bestuursovereenkomst niet zo uit.

Staatssecretaris Bleker: Wij zijn hierover in goed overleg met de provincie Flevoland en ik heb niet de indruk dat de provincie en de betrokken gemeentebesturen van Almere en Zeewolde uit zijn op een gang naar de rechter. Uiteindelijk willen wij er als medeoverheden op een fatsoenlijke manier uitkomen. Elk woord wat ik eraan toevoeg, kan ertoe bijdragen dat het minder makkelijk wordt. Nogmaals, het regeerakkoord is duidelijk, de financiële kaders zijn duidelijk. Ik wil graag in overleg met de provincie Flevoland en de gemeenten Almere en Zeewolde -- het waterschap is er ook partij bij -- om te bekijken hoe wij dit op een goede manier kunnen afwickelen, zonder dat het kan komen tot de realisatie van het OostvaardersWold. Daarbij moet worden aangetekend dat de aansluiting van het OostvaardersWold in het Gelderse niet op de prioriteitenlijst van de provincie Gelderland staat. Sommigen zeggen dat het een verbindingszone van iets naar niets is. Dat is mij wat te makkelijk. Maar de gedachte dat je met het realiseren van de zone van het OostvaardersWold ook de verbinding hebt gerealiseerd, is ook wat te gemakkelijk. Daar is nog wel wat meer voor nodig. De provincie Gelderland heeft een aantal andere prioriteiten benoemd.

Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft gezegd dat er een periode nodig is van bestuurlijke moed en precisiewerk. Het zijn niet langer de grote klappen van: wij kopen een boerderij en wij hebben er weer 80 bunder bij waarmee wij goed doen voor de natuur. Nee, je doet pas goed voor de natuur als je een gebied hebt verworven, dan wel het in

particulier natuurbeheer hebt gegeven, het vervolgens inricht, het beheer op orde brengt en de hydrologie goed regelt. Misschien hebben wij het wel eens onderschat dat je niet alleen moet kopen en inrichten, maar dat je een gebied ook nog eeuwigdurend moet beheren. Misschien hebben wij ons als bestuurders wel een beetje gedragen als mensen die een mooi en lief hondje kopen, en die er na een jaar van opkijken dat het hondje veel groter is geworden en dat het toch wel lastig is in de vakantie. Nee, dan moet je er nog twaalf jaar voor zorgen. Bij de natuur is het zo dat je er eeuwig voor moet zorgen. En het beheren van natuur kost gewoon geld. Dat kan ik op de achterkant van een sigarendoos schetsen, maar dat weten de sprekers zelf ook.

De heer Smaling (SP): Ik vind dat de staatssecretaris wat selectief winkelt in het rapport van het PBL. De eerste hoofdconclusie is klip-en-klaar: de voorgenomen bezuinigingen van het Rijk zullen leiden tot een verdere verslechtering van de natuurkwaliteit en de leefomstandigheden van planten- en diersoorten. Vervolgens geeft het planbureau aan wat er gedaan kan worden met die fooi van 75 mln. à 100 mln. per jaar. Dat daar dan nog creatieve voorstellen uitkomen, pleit voor het PBL, maar het is puur binnen het kader van dat heel lage bedrag. De staatssecretaris doet het een beetje voorkomen alsof het PBL 100% op zijn lijn zit, maar het doet gewoon wat opgedragen is.

Staatssecretaris Bleker: Ik ben het niet helemaal met de heer Smaling eens. Het PBL zou van een wonderbaarlijke statuur getuigen indien het zou kunnen waarmaken dat enkele honderden miljoenen bezuiniging geen negatieve gevolgen op lange termijn voor de natuurdoelen zouden hebben. Natuurlijk, wij realiseren minder dan voorzien. Maar ik wijs even op het staatje met de verschillende balken waarin staat wat er was gebeurd als wij op de huidige voet waren doorgegaan. Wat hadden wij dan bereikt, ook in relatie tot de Europese doelen? Er is een balkje dat aangeeft wat er gebeurd zou zijn als wij waren doorgegaan op de oude voet, en er is een balkje dat aangeeft wat het resultaat is als doorgegaan wordt met minder middelen. Dan is te zien dat we met minder middelen heel dicht in de buurt komen van de natuurprestaties in 2014, die waren gerealiseerd met de aanpak die tot nu toe gold. Dat is ook een conclusie die erin staat, maar enige selectiviteit, zolang het maar transparant en controleerbaar gebeurt, dat is toch in deze Eerste Kamer niet verboden?

Voorzitter. Dat is de algemene lijn, waarmee ik wil aangeven dat de basishouding van deze regering is om niet weg te lopen voor de grote opgaven waar wij voor staan, maar daaraan te blijven werken, en heel hard ook. Destijds is bij de kwestie van de aardgaswinning in de Waddenzee terecht gezegd: hand aan de kraan, als er onvoorzien toch nog onverantwoorde, negatieve ecologische effecten zijn, moeten we ingrijpen. Dat is één. Twee: volop voor dat agrarisch productielandschap en om natuur- en landschapswaarden te versterken met het

gemeenschappelijk landbouwbeleid. Drie: een kleinere ecologische hoofdstructuur, maar die wel een keer af is. Dat is ook wat waard, want we hebben als overheid natuurlijk ook wel veel plannen gelanceerd die van hun levensdagen nooit tot een eind kwamen, maar waar wij tussentijds wel nieuwe plannen aan toevoegden. Ik zie het als een grote eer en opgave om te kijken of wij in 2018 weliswaar een kleinere ecologische hoofdstructuur hebben, maar wel een die gewoon goed kan functioneren, goed is ingericht en beheerd. Dat zal nog heel lastig zijn.

Dan Natura 2000. Het is zo jammer dat de mooie gebieden als het ware besmet en beklad zijn geworden door het concept Natura 2000. Het is iets van de politiek en van juristen geworden en dat is doodzonde. Ik ben er ook vast van overtuigd dat toen in de jaren negentig en na 2000 de eerste 162 gebieden op een lijst werden gezet en in Europa aangemeld, niet voorzien kon worden wat de effecten zouden zijn voor het omliggende gebied. Die effecten zijn groots en vergaand voor recreatieondernemers, hotels, campings en voor boeren, die in veel gevallen geen mogelijkheden meer hebben om uit te breiden. We hebben een stagnatie die niet goed is.

Wat hebben we nu gezegd? We hebben gezegd: laten we eens kijken hoe we de essentie van de gebieden van het Natura 2000-beleid in stand kunnen houden, zonder dat het tot blijvende stagnatie op het platteland leidt. We hebben van een aantal gebieden gezegd dat zij leiden tot stagnatie en een zeer beperkte toegevoegde ecologische waarde hebben. Nederland heeft er een aantal afgevoerd. Dat hebben wij niet op financiële gronden gedaan, maar we hebben onze ecologen ernaar laten kijken en gevraagd wat de ecologische waarden zijn die daar worden geleverd en of deze ook in andere gebieden worden geleverd. Wat is het extra, is het uniek, te ja of te nee, enz.? Zo zijn er enkele gebieden aangewezen waar we niet het Natura 2000-beschermingsregime op zouden hoeven te leggen. Voor de mensen in de buurt, die er fietsen en recreëren, blijft het gewoon een natuurgebied, alleen liggen er geen extra beperkende regels op voor de omgeving vanuit Brussel.

Verder zien we mogelijkheden door kleinere gebieden als één gebied te zien. Zij worden administratief als het ware geoormerkt als één gebied. Daarbij zien we mogelijkheden voor wat meer flexibiliteit over waar we welke natuurdoelen realiseren, zodat je niet in al die gebieden natuurdoelen hoeft te realiseren, maar kunt zeggen: hé, dat gebied leent zich daar het beste voor en dat andere gebied leent zich meer voor dit. Dan heb je wat meer flexibiliteit.

In de loop van dit jaar moet uiteindelijk de Programmatische Aanpak Stikstof gaan werken, waarover bijna iedereen heeft gesproken. Het wordt een forse klus om dat voor elkaar te krijgen. Ik heb ook in de Tweede Kamer gezegd dat daar juridisch precisiewerk moet worden geleverd. Het principe klinkt op zichzelf overtuigend, namelijk om uit te gaan van hoe op de lange termijn de stikstof- en ammoniakneerslag in de Natura 2000-gebieden is.

Als je aannemelijk kunt maken dat deze op de lange termijn door generieke maatregelen daalt, zou je voor de korte termijn als het ware kleine toevoegingen kunnen toelaten door uitbreidingen van bijvoorbeeld een camping of een boerenbedrijf, dat op zichzelf wel een toevoeging betekent, maar heel weinig, omdat je aannemelijk kunt maken dat er op de lange termijn een dalende depositie optreedt.

Dat gaan we nu juridisch vertalen. Ik ben er een groot voorstander van dat we dat landelijk doen. Ik meen dat enkelen, onder andere de heer Tiesinga, erover gesproken hebben dat het nu verschilt per provincie. Dat leidt tot veel onduidelijkheid en onzekerheid. Wat mij betreft komt er een landelijk werkend systeem.

Daar zie ik mogelijkheden. De weg van minder dieren vind ik op zichzelf niet wenselijk. Als je verantwoord dieren kunt houden en de mestproblematiek op een goede manier kunt oplossen, zie ik niet in waarom wij een grens voor het aantal dieren in Nederland zouden moeten hanteren, dus dat is dan ook niet nodig voor die Natura 2000-gebieden. Dat is als het ware de route die wij voor de komende zes maanden ingaan. Daarbij komt de Eerste Kamer als medewetgever natuurlijk heel uitdrukkelijk in beeld. De toets der dingen is of dat uiteindelijk leidt tot regels op basis waarvan wij juridisch houdbare natuurbeschermingswetvergunningen kunnen verlenen. Daarover kan ik nog geen zekerheid geven, maar dat is de intentie die we nu hanteren.

De heer Smaling (SP): De Programmatische Aanpak Stikstof die nu wordt opgetuigd, is gerelateerd aan het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit, dat lastig loopt. Er is een monitoring geweest van het RIVM. Als je weet dat 90% van die emissies van dierlijke mest afkomstig is, lijkt het mij zo klaar als een klontje dat je daar in eerste instantie het probleem gaat oplossen. Het NSL is nog enigszins landsdekkend, maar als je heel ingewikkelde modellen op die gebiedjes moet loslaten, maak je het jezelf nog lastiger. Het LEI heeft doorgerekend dat je met 10-15% minder dieren ongeveer evenwichtsbemesting hebt. Ik snap die weerstand niet. Het lijkt mij toch relatief simpel op te lossen. Er wordt gekozen voor een heel ingewikkelde oplossing via de Crisiswet die volgens mij niet gaat werken.

Staatssecretaris Bleker: Geeft u ons de kans, zou ik willen zeggen, om die ogenschijnlijk ingewikkelde maar wel werkende oplossing te bedenken. Dan doen we namelijk twee dingen goed. We dienen de natuur en de economische ontwikkeling op het platteland hoeft niet stopgezet te worden of een sector, bijvoorbeeld de agrarische sector, hoeft niet met 10 à 15% te worden gekort. Daar spreekt u wel makkelijk over, maar als een melkveehouder een korting krijgt van 10 of 15% op het aantal dieren, is dat het verschil tussen elke dag een boterham of om de dag een boterham. Ik gun ondernemers, ook melkveehouders, elke dag een boterham.

De voorzitter: De heer Smaling wil per se nog even een korte interventie, maar daarna zal ik nog strenger worden voor de leden.

**

De heer Smaling (SP): We hebben zoveel uittreeders; daar ligt je buffer, daar ligt je speelruimte.

Staatssecretaris Bleker: We hebben veel uittreeders, dat zag ik ook in een van de benaderingen, maar we hebben ook heel veel investeerders. Er kunnen wel vijf, zes of zeven boeren stoppen per dag, maar dat doet mij denken aan toen ik pas gedeputeerde werd. Op het Provinciehuis hadden zij een plan bedacht om van twee derde van de veenkoloniën, de heer Schuurman kent dat gebied, natuur te maken. Dat was in 1999. Er werd gezegd dat die grond allemaal vrij zou komen, maar ik zei: goh, ik woon er, en die burens van mij bouwen een nieuwe aardappelschuur, de andere buurman heeft er net 30 bunder bijgekocht; zij investeren, er zijn opvolgers, enz., enz.

Er komen inderdaad minder zelfstandig ondernemers en minder boeren en boerengezinnen. Zij zien echter wel perspectief. Die investeren en breiden uit. Het is in zekere zin dus een zegen dat er grond op de markt is. Daar wordt veel geld voor betaald. Ik noem het voorbeeld van een aardappelschuur of een melkveestal. Bij een melkveestal voor 100 tot 150 koeien gaat het al snel over 1,2 mln. voor dertig bunder extra grond. Er wordt dus fiks geïnvesteerd. Dat is de situatie. Dat is de realiteit van nu. De realiteit is niet: er is grond genoeg en wij kunnen er wel wat anders mee. Mensen willen vooruit. Iedereen die een baan heeft, probeert zichzelf elke vijf jaar of zo te verbeteren, investeert in opleiding enzovoorts. Een boer investeert in kennis en in productievermogen. Dat is gezond. Daar wil deze regering geen paal en perk aan stellen, behalve bij de megastalendiscussie. Daarop kom ik afzonderlijk terug aan het adres van de heer Koffeman.

Voorzitter. Ik kom bij een aantal specifieke punten.

De voorzitter: Ik heb het gevoel dat de staatssecretaris nog een heel lang verhaal heeft. Kan hij dat ontkennen?

**

Staatssecretaris Bleker: Ja.

De voorzitter: Ik ga ervan uit dat de staatssecretaris niet meer tijd nodig heeft dan een half uur.

**

Staatssecretaris Bleker: Het zal mij inderdaad binnen een half uur lukken.

De heer Eigeman (PvdA): Ik hoor de staatssecretaris zeggen dat hij bij wat kleinere punten komt. Over het grote punt, de biodiversiteit, heb ik hem echter nog niets horen zeggen. Ik heb gezegd dat de ecologische voetafdruk van een

Niederlander 4,4 hectare is. Ik hoor de staatssecretaris zeggen dat de regering geen paal en perk aan het ondernemerschap wil stellen. Dan denk ik: hier klopt iets niet. Ik wil graag een antwoord. Hoe gaat de staatssecretaris het doen?

Staatssecretaris Bleker: Ik zie biodiversiteit in verband met ecosystemen. Waar gaat het om? Wat mij betreft moet in Nederland een aantal belangrijke ecosystemen in staat worden gesteld om zich te herstellen, te ontwikkelen en te reageren op veranderingen in de omgeving. Dat is wat mij betreft het hoofddoel. Dat zal bijdragen aan instandhouding van biodiversiteit of beperking van de terugloop daarvan. Een benadering die uitgaat van de stelling dat natuurbeleid goed of slecht is omdat er zoveel soorten zijn toegevoegd of zijn verdwenen, gaat te veel uit van de gedachte dat de Nederlandse overheid door natuurbeleid sec een bepalende invloed heeft op de biodiversiteit. In die zin ben ik het eens met de heer Schaap. Biodiversiteit wordt beïnvloed door veel exogene factoren, die ook ver buiten de reikwijdte liggen van de instrumenten van het natuurbeleid. Ik wil veel meer redeneren vanuit de vitaliteit en het ontwikkelingsvermogen van ecosystemen dan vanuit de biodiversiteit. Ik wil ook redeneren vanuit de gedachte waarom het zo belangrijk is dat Nederland natuurlijke systemen heeft die zich kunnen herstellen. Dan gaat het om het behoud van gezond drinkwater en de productie van voedsel.

Ik wil over de biodiversiteit redeneren zoals de boer redeneert over zijn grond. Er is geen boer die zijn grond vernietigt. In die zin zijn boeren al duizenden jaren duurzaam bezig. Zijn primaire productiefactor, de grond, vernietigt de boer niet. Wij hebben de verantwoordelijkheid, gezien de functies die de fysieke omgeving voor ons vervult, om daarmee goed om te gaan. Dat hoeft niet altijd alleen maar instandhouding te betekenen. Het betekent ook niet dat het vroeger allemaal beter was. Grond heeft een functie als het gaat om water, lucht, recreatie enzovoort. Die moet het kunnen blijven vervullen. Wie denkt dat Nederland met natuurbeleid de teruggang van het aantal soorten wezenlijk kan beperken, leidt een somber leven.

De heer Eigeman (PvdA): Dit is een prachtig verhaal. De essentie is het volgende. Op het moment is te zien dat een aantal indicatoren terugloopt. Ik heb er specifiek een paar genoemd. Ik heb het gehad over de ecologische voetafdruk. Die is 4,4 hectare per Nederlander. Die moet teruggedrukt worden. Ik ben het helemaal eens met de staatssecretaris dat dit niet moet gebeuren met een boekhouding van vierkante meters, zones en dat soort dingen. Ik hoor de staatssecretaris echter alleen maar in die termen spreken. Ik wil weten hoe wij de komende drie jaar concrete resultaten gaan boeken bij het terugdringen van de bijensterfte en het verhogen van de waterkwaliteit. Recent onderzoek toont immers aan dat de stand van de natuur achteruitloopt. De staatssecretaris moet daar wat aan doen.

Staatssecretaris Bleker: Voor zover het mijn terrein betreft hebben wij een geweldige opgave om de gangbare landbouw verder te verduurzamen. Ik zie ook grote mogelijkheden om dat via het nieuwe Europese landbouwbeleid te doen.

Landbouwbedrijven moeten daarbij veel meer als gesloten systemen opereren wat betreft de omgang met de hulpbronnen. De uitvoering is aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn water. Een verschil met de Natura 2000-gebieden is dat het bij de Kaderrichtlijn altijd gaat om: haalbaar, betaalbaar, met ambitie en een einddatum van 2027 als uiterste mogelijkheid. De investeringen daarin zullen een belangrijke bijdrage leveren. Het gaat ook om verduurzaming van de voedselproductie. Daarbij maakt Nederland op zichzelf forse stappen. Dat is wat ik zie als mogelijkheid om de voetafdruk vanuit Nederlands perspectief te verkleinen.

Ik kom bij een aantal concrete punten. Ik begin met de natuurwetgeving. Onder leiding van mevrouw Schultz wordt gewerkt aan integratie van de ruimtelijke wetgeving en de natuurwetgeving. De ruimtelijke component van het natuurbeleid zal in de toekomst in één geïntegreerde wetgeving verankerd moeten worden. Ik zal de Kamer daarover op een nader moment rapporteren. Als de herijking van de ecologische hoofdstructuur achter de rug is, zal ik de Kamer schetsen op welke wijze de herijkte ecologische hoofdstructuur op de nationale ruimtelijke kaart ingetekend wordt.

Dan de institutionele verhoudingen. Ik heb al benadrukt dat de rijksoverheid een essentiële verantwoordelijkheid houdt als het gaat om het "wat" van de doelen van de ecologische hoofdstructuur en van Natura 2000. Ik sluit mij daarbij aan bij de inbreng van verschillende sprekers. Die verantwoordelijkheid moeten wij nemen om op onze beurt onze verantwoordelijkheid richting Europa in te kunnen vullen. Uitgaande van die kaders, uitgangspunten en doelstellingen vind ik dat maximaal ruimte moet worden gegeven aan de provincies om dit specifiek in te vullen. Wij dienen als het ware de financiële condities en die qua beheer met de provincies overeen te komen met het oog op de realisatie van de door ons geformuleerde kaders. Daarbij hoort wat mij betreft ook de filosofie over het beheer, particulier of niet-particulier. In de jaren negentig was het minister Van Aartsen die heeft gezegd dat minimaal 40% van de nog te realiseren ecologische hoofdstructuur door particulieren moest gebeuren. Die doelstelling is bij lange na niet gehaald. Dat is doodzonde. Naarmate je meer gewone mensen, particulieren, betreft bij, verantwoordelijkheid geeft voor en mee laat investeren in de ontwikkeling van natuur, zal dat het draagvlak vergroten. Ik wil graag naar een situatie waarbij het niet de politiek of de rechter, maar het veel meer de streek is die beheer en inrichting van het landelijk gebied voor zijn verantwoordelijkheid neemt.

Ik moet zeggen dat er bij de agrarische natuurverenigingen, waarbij ook burgers zijn aangesloten, een hunkering is naar het nemen van die verantwoordelijkheid. Wij hebben het beleid de afgelopen 30 jaar zeer verstatelijkt. Wij hebben het

politiek gemaakt en wij hebben het vanuit de rijksoverheid financieel mogelijk gemaakt. Verder zijn er de provincies en hebben wij grote organisaties, die zich als het ware ook tot verstatelijkte organisaties hebben kunnen ontwikkelen. Zij zijn de hoofdrolspelers op het terrein van natuur en landschap in de streek. Wij moeten weer toe naar de situatie waarin de mensen in de streek zelf verantwoordelijkheid voor inrichting en beheer dragen. Dat kan heel erg goed. Ik heb bijvoorbeeld gesprekken gehad met Natuurmonumenten. De oorsprong van deze vereniging was een particulier initiatief. Men ziet ook dat wij de komende jaren de verantwoordelijkheid bij mensen in de streek moeten vergroten. Dat zal ook mijn inzet zijn wat betreft de toekomstige positie van Staatsbosbeheer. Het gaat dus om meer dan bestuurlijke verhoudingen. Het gaat er ook om hoe wij de samenleving weer echt zeggenschap kunnen geven over natuur en landschap in de eigen omgeving.

De heer Schaap (VVD): Ik heb heel goed naar u geluisterd. U zegt: Ik wil maximale ruimte voor de provincies om binnen de rijkskaders invulling te geven aan het natuurbeleid. Als ik u goed heb beluisterd, zegt u ook: daar hoort ook de coördinatie bij met allerlei anderen die in dat gebied werkzaam zijn. Hoe maximaal is maximaal eigenlijk? Durft u daarbij ook het woord provinciale autonomie te gebruiken?

Staatssecretaris Bleker: Nee.

De heer Schaap (VVD): Maximaal betekent voor mij altijd zo veel mogelijk. Klaarblijkelijk gaat dat niet op.

Staatssecretaris Bleker: Nee, want ik vind dat uit het debat hier ook blijkt dat er een aantal nationale kaders, doelstellingen en verantwoordelijkheden zijn. Die zal ik toch vanuit ons ministerie voor de provincies moeten vaststellen.

De heer Schaap (VVD): Daar ben ik het helemaal mee eens. Wij hebben dus de nationale kaders. Die moet u Europeesrechtelijk kunnen verantwoorden. De landelijke kaders stelt u. Dan komt de invulling, en dan zegt u: maximale ruimte voor de provincies. Is er dan binnen die kaders sprake van een autonome bevoegdheid om hiermee zo goed mogelijk om te gaan en andere partijen erbij te betrekken?

Staatssecretaris Bleker: Als er kaders worden gesteld, is men nooit autonoom. Er is dus een bepaalde verantwoordingslijn, maar die moet echt anders zijn dan nu. Er moet veel meer verantwoordelijkheid en eigen beleidsvrijheid voor de provincie komen. Ik ben daar een groot voorstander van.

De heer Schaap (VVD): Nogmaals, als de kaders helder zijn, kunt u tegen de provincie zeggen: ga uw gang.

Staatssecretaris Bleker: Ja, "ga u gang", maar wij moeten wel op een aantal momenten even met elkaar in de gaten houden of wij nog voldoende bij de nationale en Europese doelstellingen blijven. Nogmaals, dit geldt alleen voor de ecologische hoofdstructuur. Daarnaast is er het hele landelijk gebied waar het gaat om agrarisch productie- en cultuurlandschap. Daar wil ik graag heel weinig overheid. Ik wil graag dat wij daar via heel heldere systemen in de eerste en tweede pijler van het nieuwe gemeenschappelijk landbouwbeleid ondernemers stimuleren om groene en blauwe diensten te leveren. Daarbij ben ik heel sterk voor de streekgeoriënteerde coöperatieve gedachte. Het is niet: ieder voor zich, waarbij iedereen op zijn eigen erf kijkt waar dit het minste kwaad kan om de toelage te verdienen met groene en blauwe diensten. Ik ben voor een systeem waarbij op de schaal van de streek, bijvoorbeeld door een agrarische natuurvereniging wordt gezegd: dit moet ongeveer het mozaïek worden, als u daaraan meedoet, hebt u het ticket voor een extra premie per hectare voor de groene en blauwe diensten die u levert. Ik zou het grote winst vinden als wij dat voor elkaar kregen.

De heer Tiesinga (CDA): U weet, mijnheer de staatssecretaris, dat het voor het CDA heel belangrijk is dat de basis erbij wordt betrokken. U hebt het daarover. Wij gaan ervan uit dat de provincie in dit geval de regisseur is, en niet alles zelf doet, maar juist allerlei partijen erbij betreft. U had het zojuist over het landelijk gebied, waar u liever niet te veel overheid wilt. Kunt u zich voorstellen dat wat wij kennen als het "functioneel openbaar bestuur" daar een rol krijgt?

Staatssecretaris Bleker: Ik zou niet anders durven zeggen dan dat ik het mij wel kan voorstellen. Nog liever zou ik zien dat de rol van het openbaar bestuur tot bijna nul beperkt zou worden. Buiten de ecologische hoofdstructuur moeten wij agrarische ondernemers, die ongeveer 1 miljoen hectare in beheer hebben, via een heel uitdrukkelijk systeem via het gemeenschappelijk landbouwbeleid stimuleren om natuurdiensten en blauwe diensten te leveren. De vraag of zij dat op een verantwoorde manier doen, moeten wij vooral laten beantwoorden door de agrarische natuurverenigingen in de streek zelf. Het is bijna een van mijn grootste idealen om het zo ver te krijgen.

De heer Tiesinga (CDA): Om het even concreet te maken: ik doel bijvoorbeeld op de akkerbouwproductieschappen. Zij kunnen toch samen met het verschuiven van de pijler heel veel initiatieven ontplooien, die in de regio's en de landbouwgebieden verder ingevuld kunnen worden?

Staatssecretaris Bleker: Ik denk zelf vooral aan de agrarische natuurverenigingen, die volop in ontwikkeling zijn en die een geweldige rol kunnen vervullen. Dat wat betreft de verantwoordelijkheden zoals ik die zou willen zien.

De heer Smaling had het op een gegeven moment over Belgische toestanden. In België doet de gemeenschap zelf het hakhoutbeheer. Ik kan de heer Smaling melden dat Natuurmonumenten dat ook al op die manier doet, in ieder geval bij mij in de buurt. Daar heeft Natuurmonumenten particulieren in staat gesteld om bepaalde bospercelen te onderhouden en het kapwerk te doen. Dat heeft er zelfs toe geleid dat ik veertien dagen geleden op een zaterdag met de hele "family" een dag bezig ben geweest, met de buurman, om nogal wat boompjes te kappen in opdracht van Natuurmonumenten. Als het even meezit, gaan die de komende winter of de winter daarop in de open haard. Dat heeft Natuurmonumenten niets gekost. Zo kan het ook. Het was de laatste zaterdag voordat het volgens de Flora- en faunawet verboden was, want in verband met het broedseizoen moet je wel op tijd beginnen. Organisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de landschappen voelen natuurlijk ook de samenleving aan. Zij voelen ook aan dat mensen in de streek nog meer dan in het verleden verantwoordelijkheid willen nemen voor het beheer en de inrichting van het gebied. Ik heb er dan ook goede hoop op.

Overigens heb ik kennis genomen van de opvatting van de heer Smaling dat de SP hier in de Eerste Kamer het succes van het natuurbeleid op zichzelf genomen niet afhankelijk stelt van een paar Natura 2000-gebieden meer of minder. Hij heeft er vrij gemakkelijk over gesproken dat er misschien een aantal gebieden af moet en dat dit ook wel realistisch is. Het gaat erom dat de gebieden die echt belangrijk zijn, goed worden ingericht en beheerd. Daarmee ben ik het helemaal eens.

Dan kom ik nu op een paar heel specifieke punten, en daar ga ik heel snel doorheen. Het betreft de Hedwigepolder, de kier en de BES-eilanden. Wat de BES-eilanden betreft is er met name voor gekozen om te investeren in de mariene biodiversiteit rond de eilanden. Daartoe wordt gewerkt aan een integraal beheerplan. In dat beheerplan komt ook de bescherming van biodiversiteit en duurzaam gebruik door vissers en de toeristische sector aan de orde.

Er is gesproken over het Kierbesluit. De staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu, de heer Atsma, is daarvoor primair verantwoordelijk. De intentie van de regering is de intrekking van het Kierbesluit. De redenen daarvoor zijn bij de Kamer bekend. De juridische en financiële consequenties van het intrekken van het Kierbesluit worden de komende periode in beeld gebracht. De heer Atsma zal daarover separaat rapporteren. Op 9 juni staat daarover een algemeen overleg in de Tweede Kamer gepland.

Van de zijde van de VVD-fractie is er iets gezegd over Natura 2000-gebieden. Het beleid zou te defensief en te definitiegericht zijn. Wij zijn bereid te bezien of de instandhoudingdoelen voor een aantal gebieden niet te statisch zijn geformuleerd. De heer Tiesinga en anderen stelden dat wij moeten oppassen de natuurdoelen niet te statisch te formuleren.

Dan de opmerking van de heer Koffeman met betrekking tot de Natura 2000-gebieden dat wij nat gaan bij het Europese Hof. Ik dacht eerst dat Nederland een eenzame fietser was die problemen met de Natura 2000-gebieden had, maar dat is niet zo. Landen als Hongarije, Duitsland en Oostenrijk hebben inmiddels kenbaar gemaakt dat deze kwestie ook in hun land tot problemen leidt. De voorzitter van de Landbouw- en Milieuraad, mijn collega in Hongarije, zal de kwestie zowel in de Landbouwwraad als in de Milieuraad agenderen. Dat betekent dat die eventueel ook onder de aandacht van de Commissie wordt gebracht. Wij staan dus niet alleen. Wij plegen overigens ook heel goed overleg met de Europese Commissie waar het gaat om het aannemelijk maken dat het samenvoegen van gebieden uiteindelijk niet is bedoeld om de Natura 2000-doelen ter zijde te schuiven. Het gaat ons erom die doelen uiteindelijk te realiseren, alleen wel op een andere manier en in een enkel geval met niet alle oorspronkelijk aangemelde gebieden. Dat gesprek moet nog plaatsvinden. Wij wachten af hoe het loopt, maar gelet op de opstelling van enkele andere landen, die er ook problemen mee hebben, ga ik ervan uit dat wij er op een redelijk manier met de Europese Commissie uitkomen.

Over de verbindingzones is gevraagd of ik mij kan voorstellen dat die op langere termijn nodig zijn. Ik plaats daar grote vraagtekens bij, zeker als je in staat bent om het omliggende productielandschap, het agrarische cultuurlandschap, te verrijken met natuur- en landschapselementen. We hebben met de verbindingzones voor iets gekozen wat het meest vergaand is, namelijk lange zones die in het geheel een natuurfunctie krijgen, terwijl er ook methoden zijn met kleine strookjes en her en der een stapsteentje. Het wordt een beetje technisch, maar stapstenen zijn wel mooi. Dat zijn kleinere natuurgebieden, niet met brede en grote stroken, maar met her en der een stapsteentje met natuurlijke landschapselementjes, wat struweel en wat watergangetjes. Daarvoor hoeft je niet de hele wereld op zijn kop te zetten. Je hoeft niet door al die bedrijven heen. Je kunt het op een eenvoudige manier doen. Ik vind dat wij daar ook naar moeten kijken. Bij verbindingzones was altijd de gedachte: Er is heel veel geld en wij doen iets waarvan wij denken dat het goed is, maar we weten ook dat het heel duur is. Nu moeten wij het echter op een creatievere manier doen. Daarmee benaderen wij misschien de functionaliteit, maar het gebeurt op een heel andere manier dan begin 2000 werd gedacht. Ik wil dolgraag naar een afgeronde ecologische hoofdstructuur die echt functioneert in een gunstige omgeving.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik begrijp de redenering van de staatssecretaris. Brede zones zijn vrij duur, dus wij gaan over op kleine stepping stones. Vervolgens vragen die stepping stones echter om allerlei vormen van bescherming, want ze zijn cruciaal voor de structuur geworden. Hoe gaat de staatssecretaris dat realiseren?

Staatssecretaris Bleker: Dat is de ellende. Boeren willen wel meewerken aan hier en daar een stepping stone, totdat ze het gevoel hebben dat ze hun kop in een strop steken. Ze hebben groot gelijk, want dat zou ik ook niet doen. Stel dat je een melkveehouderij hebt en dat je op drie hectare een stepping stone wilt realiseren. Je hebt dat gedaan, maar dan komt de overheid met een verhaal dat erop neerkomt dat je niet meer kunt uitbreiden. Dat noem ik de foute juridisering van ons natuurbeleid. Daar moeten wij helemaal van af, want dat is heel contraproductief.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik vind die uitval van de staatssecretaris prachtig, maar hij geeft geen antwoord op mijn vraag hoe hij een en ander denkt te beschermen. Dat is echter het cruciale punt. Ik weet wat hij niet wil, maar ik hoor nu graag wat hij wel wil.

Staatssecretaris Bleker: Ik wil beschermen. Ik wil met agrariërs afspreken dat ze een kwalitatieve verplichting op zich nemen. Dat doe je ook als particulier beheerder. Nadat je een vergoeding hebt gekregen, eenmalig of structureel, garandeer je een bepaalde instandhouding van een stukje groen. Doe je dat niet, dan word je aangesproken als iemand die een wanprestatie levert. Daarmee wordt de ontwikkeling van je melkveestal niet beperkt. Er wordt dan gewoon geconcludeerd dat je een wanprestatie levert. Daarvoor bestaat een boete en een terugvorderingsstelsel dat er niet om liegt. Zo kan het ook, maar wij hebben het allemaal ontzettend gejuridiseerd. Dit is echter een heel simpele manier die ook wordt gevolgd bij particulier natuurbeheer. Je bedenkt je dan wel tien keer voordat je je grond toch weer voor agrarische doeleinden gaat gebruiken, want dan ben je de sigaar. Dan moet je naar de Rabobank.

De heer Laurier (GroenLinks): Laten wij niet doen alsof datgene wat nu wordt voorgesteld geen juridisering is, want je hebt een basis nodig om te kunnen terugvorderen. Daar zitten allerlei elementen van onzekerheid in. Er zijn nu al problemen met de overeenkomsten, zelfs tussen overheden. Ik vind het wekken van de schijn alsof dit geen juridisering is, knollen voor citroenen verkopen.

Staatssecretaris Bleker: Dat is niet helemaal zo. Het is een andere manier van juridisering, veel meer op privaatrechtelijke basis. Het gevaar waarvoor heel veel agrarische ondernemers beducht zijn, is dat ze ergens aan meewerken, terwijl de schaduwwerking is dat op een heel ander terrein, misschien een kilometer verder, de ontwikkeling van een bedrijf wordt beperkt. Dat is op dit moment de belangrijkste bottleneck voor agrarische ondernemers om actief mee te doen aan dit type van natuurprestaties. Die bottleneck moeten wij toch op de een of andere manier killen.

De heer Eigeman (PvdA): Mij bekruipt opnieuw een wat ongemakkelijk gevoel. Het is net alsof het bedrijf van de boer onder druk staat en dat dit

iedere keer tot emotie bij de staatssecretaris leidt. Het gaat er echter om dat je zoekt naar een manier van bedrijfsvoering die die ontwikkeling duurzaam maakt. Er zijn talloze boeren die daar heel graag aan meedoen. Dat heeft de staatssecretaris zelf ook gezegd. Het gaat niet om die verrekte drie of vier hectare, of die 30 of 40 koeien extra. Het gaat om de manier waarop met het boerenbedrijf wordt omgegaan. Is de staatssecretaris bereid om te zoeken naar een heel andere manier van bedrijfsvoering in het agrarische productiegebied? Daar hebben overigens niet alleen boeren belang bij, maar ook andere burgers die in dat gebied wonen. Daar wil ik meer over horen. Als de staatssecretaris iets wil doen aan maatschappelijk verantwoord ondernemen, dan moet dat daarop zijn gericht.

Staatssecretaris Bleker: Daar ben ik helemaal mee eens. Daar is het instrument van het gemeenschappelijk landbouwbeleid heel effectief voor. Ik vind dat wij zo weinig mogelijk euro's aan het gemeenschappelijk landbouwbeleid, aan agrarische ondernemers moeten sturen, zonder dat daar een prestatie tegenover staat die te maken heeft met onder andere innovatie en verduurzaming. Ik zie bij heel veel agrarische ondernemers de bereidheid om die weg op te gaan. Wat dat betreft ben ik volledig partner van de heer Eigeman. Heel veel jonge ondernemers hunkeren daar ook naar. Als je alleen maar geld geeft, zonder tegenprestatie, dan daalt het draagvlak voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid op termijn naar nul. Dit is een heel interessant instrument waarmee wij de richting kunnen opgaan die de heer Eigeman en ik willen.

Ik kom bij de vraag naar de relatie met de provincies. Het overleg met de provincie Flevoland is gaande. Er is gesproken over moderne, industriële landbouw. Ik zie heel veel grote ondernemers die willen meewerken aan het vergroenen van agrarisch landschap en de productiewijzen. Er is ook gevraagd welk type agrarisch natuurbeheer ik voor ogen heb. De heer Smaling stelt dat de evaluaties van het agrarisch natuurbeheer niet altijd positief zijn. Dat klopt. Agrarisch natuurbeheer is ook nog jong, hoewel wij heel veel uitvinden.

Er ontbreekt ook nog veel kennis, ook op het boerenfront. Gelukkig vervullen de agrarische natuurverenigingen een belangrijke rol. Wij moeten dus niet zeggen dat het allemaal wel goed is met het agrarisch natuurbeheer. Het zal veel beter moeten en het zal tot veel duidelijkere prestaties moeten leiden. Wat mij betreft moeten deze minder individueel zijn, per ondernemer, maar veel meer per streek, per regio, in samenhang. Er moet een goede mozaïek zijn, enzovoorts.

Ik vind het echter wat te gemakkelijk om agrarisch en particulier natuurbeheer maar even af te schieten vanwege kritische evaluaties. De heer Smaling heeft dat gelukkig niet gedaan. Als wij dat namelijk ook met de ehs hadden gedaan, dan zouden wij daarmee tien jaar geleden zijn gestopt. Ook daarvan hebben wij gezegd dat het zijn tijd en zijn werk moest hebben. Het ontwikkelen van

nieuwe natuur en het realiseren van natuurdoelen is niet gemakkelijk. Het gaat niet van de ene dag op de andere. Dit heb ik bij ons in de buurt ook zelf gezien. Het is gewoon vakwerk om bijvoorbeeld bij een gehermeanderde beek weer schrale weilanden te krijgen enzovoorts. Je moet afplaggen en je moet aan gericht beheer met gerichte begrazing doen. Mensen in de buurt vragen zich af waarom Natuurmonumenten dat niet gerealiseerd heeft. Daarop zeg ik: wacht even, het kost jaren voordat je zoiets voor elkaar hebt. De benadering die voor natuurorganisaties geldt, moeten wij ook laten gelden voor agrariërs die aan natuur doen. Het moet even zijn tijd hebben om het voor elkaar te krijgen.

De heer Eigeman zei dat particulier natuurbeheer uiteindelijk duurder is. Dat hoeft niet zo te zijn. Het is in ieder geval niet zo als het gaat om de investering. Je hoeft immers niet 100% van de marktwaarde te betalen. De overheid betaalt 80%; de rest is eigen investering van de particulier. Daar heb je dus al een besparing te pakken. Wat betreft beheer dienen de particulieren aan dezelfde criteria, zowel financieel als qua prestatie, te voldoen als de grote organisaties.

Ik ben ingegaan op het punt van de wetgeving. De heer Tiesinga suggereerde om aan te sluiten bij de wettelijk voorgeschreven milieueffectrapportage. Ik zal nader bekijken of dit mogelijkheden biedt. Ik heb ook gesproken over de implicaties van de bezuinigingen.

Zou het niet zinvol zijn om de ro-instrumenten en de natuurwetgeving te integreren? Dat gaan wij tot op zekere hoogte doen, zeg ik in de richting van de heer Smaling. Hiervoor zal de Kamer afzonderlijke voorstellen krijgen.

De heer Koffeman stelde een vraag over populatiebeheer, wildbeheer. Hij spreekt altijd over "jacht". Daarover kunnen wij een heel dispuut voeren; dat doe ik niet. In de Oostvaardersplassen hebben wij, op advies van Gabor en onder leiding van een commissie, nu een wat actiever beheer. Dat heeft ertoe geleid, zoals ook de norm was, dat wij geen taferelen meer krijgen van honderden dieren die na een lange lijdensweg aan hun einde komen. Dat is daar gerealiseerd. Inmiddels zijn er wel ongeveer 600 à 700 dieren proactief afgeschoten. In een beschaafd land geef ik daaraan de voorkeur, liever dan de boel op zijn beloop te laten en 700, 800 of 1000 dieren aan een einde te zien komen dat geen mens wil zien. Dat is diervriendelijk, proactief populatiebeheer, en daar ben ik trots op.

De heer Koffeman (PvdD): Ik wil de staatssecretaris daarmee feliciteren. Dat is namelijk ook onze visie, zoals de staatssecretaris weet. Wij hebben daarvoor altijd gepleit. Dit is precies wat wij wilden. De staatssecretaris doet nu net alsof er een tegenstelling is tussen onze visie en de zijne, maar die is er niet.

Staatssecretaris Bleker: Gelukkig.

De heer Koffeman (PvdD): Wij willen echter niet dat er plezierjacht plaatsvindt, of

"plezierschadebestrijding-met-het-jachtgeweer" als je het geen "jacht" wilt noemen omdat je je schaamt voor het feit dat het jacht is. Ik heb het met de staatssecretaris gehad over wilde zwijnen. Acht van de tien zwijnen worden elk jaar doodgeschoten, terwijl het beschermde dieren zijn. Dat is geen fatsoenlijk populatiebeheer. De staatssecretaris kan niet volhouden dat het fatsoenlijk is om acht van de tien dieren dood te schieten, complete populaties aan flarden te schieten, familieverbanden te verstoren en ervoor te zorgen dat de dieren uitzwerven en de leiders uit de groep worden geschoten. Daarvan kan de staatssecretaris niet volhouden dat het fatsoenlijk populatiebeheer is. De staatssecretaris zei dat hij hierover niet een heel dispuut met mij zou voeren. Wat komt hij hier dan doen? Komt hij alleen met mooie verhalen? Wij voeren hier een natuurdebat!

Staatssecretaris Bleker: Dat is ook zo, ja.

De heer Koffeman (PvdD): Dat zou ik denken.

Staatssecretaris Bleker: Een debat is er. Ik ben blij dat wij op dezelfde lijn zitten als het gaat om de Oostvaardersplassen. De reden waarom wij het in de Oostvaardersplassen doen zoals wij het doen, is voor een gedeelte te transformeren naar andere gebieden, ook als het gaat om wilde varkens, het reeënbestand enzovoorts. Ik ben ervan overtuigd dat wij, als wij dit op zijn beloop laten, zonder ingrijpen, niet-aanvaardbare verschijnselen voor ogen krijgen, zij het andersoortige. Bij de wilde varkens zijn er allerlei effecten die met de verkeersveiligheid van doen hebben. Ik weet niet of de heer Koffeman wel eens heeft gezien hoe een aangereden ree of aangereden varken aan zijn einde komt. Dat wil je niet zien, dat wil je niet meemaken. Het gaat om zowel de veiligheid van de mens als de bescherming van dieren die, laten wij wel wezen, in een drukke, geciviliseerde, actieve samenleving hun plekje moeten vinden. Als het nalaten van populatiebeheer ertoe leidt dat er onverantwoorde situaties voor mens en dier ontstaan, kies ik voor populatiebeheer. De omvang van het valwild, het reewild dat via auto's aan zijn einde komt, is nog veel en veel te hoog. Dat zijn vreselijke taferelen. Jonge dieren lopen weken- en wekenlang rond met gebroken poten. Mijnheer Koffeman, ik kan zelf nog geen mus doodschieten. Plezierjacht, ik heb er niets mee. Mijn zoon is jager. Hij doet het met plezier, maar ook met verstand en met liefde voor de regio waar hij werkt. Ik ben zelf geen plezierjager, maar ik zie wel dat het nuttig is om actief te beheren. Als mensen vanuit een liefhebberij die verantwoordelijkheid nemen, als zij bijvoorbeeld, zoals afgelopen weekend, bij nacht en ontij de reewildtelling doen, denk ik: wees blij dat wij dit niet hier hoeven te regelen, dat Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten het niet hoeven te doen maar dat 30.000 mensen in ons land die verantwoordelijkheid nemen en dat voor een deel ook nog met plezier. Dat vind ik prima. Daar is niets mis mee.

De heer Koffeman (PvdD): Ik stel vast dat de staatssecretaris heel veel woorden nodig heeft om op een heel emotionele manier, het omgekeerde bambidenken, te vertellen hoe erg het is als een ree of een wild zwijn tegen een auto aanloopt. Hij vroeg of ik dat wel eens heb gezien. Ja, dat heb ik wel eens gezien, ik woon op de Veluwe. Ik heb ook gezien wat er gebeurt als een zwijn één poot mist omdat die kapotgeschoten is, of als er een onderkaak bij een zwijn is kapotgeschoten. Het heeft geen zin om dat soort verhalen met elkaar te wisselen. Als het gaat om populatiebeheer: acht van de tien beschermde dieren doodschieten heeft niets te maken met verkeersveiligheid, maar alleen met het decimeren van een stand, waarbij je geen enkel respect hebt voor de populatieopbouw. De staatssecretaris vergelijkt de situatie in de Oostvaardersplassen met die op de Veluwe. Er is daartussen totaal geen vergelijking mogelijk. In de Oostvaardersplassen wordt er namelijk ingegrepen als dieren toch zouden sneuvelen, dood zouden gaan; dan worden zij uit hun lijden verlost. Daarbij gaat het om 30% van de dieren. Op de Veluwe wordt 80% van de dieren geschoten zonder dat daartoe een noodzaak bestaat, gewoon in de kracht van hun leven. Dat is niet vergelijkbaar.

De voorzitter: Kunt u nu afronden?

**

De heer Koffeman (PvdD): Er werd net gesproken over knollen en citroenen. De staatssecretaris vergelijkt dingen die volledig onvergelijkbaar zijn. Als hij daarmee de tijd vol praat -- oké, dat kan hij doen -- hebben wij geen debat met elkaar.

Staatssecretaris Bleker: Hoho. De aanpak in de Oostvaardersplassen geeft voor een deel aan -- ik heb gezegd dat de situatie er anders is -- waarom het verantwoord is om ook in andere gebieden aan actief populatiebeheer te doen. Met die nuance heb ik het zopas uitdrukkelijk gezegd, en die nuance herhaal ik. Het percentage van 80 dat de heer Koffeman noemde, is volgens mij niet geheel juist. Wat ons betreft, en wat betreft de provincie Gelderland, gebeurt het populatiebeheer ten aanzien van wilde zwijnen -- het geldt ook voor reewild enzovoorts -- met twee doelen. Het eerste doel is dat je een gezonde populatie houdt en het tweede is dat er een populatie is die niet onverantwoorde risico's, zowel voor dier als voor mens, met zich meebrengt. Dat zijn de redenen van ingrijpen. De heer Koffeman vroeg: houd in de gaten dat dit goed gebeurt. Dat ben ik helemaal met hem eens. Het is ook een grote verantwoordelijkheid voor WBE's en voor jagers om dat op een goede manier te doen. Als bij mij in de buurt op een mooie zaterdag mensen met een fourwheeldrive BMW uit Wassenaar zouden komen en de boel daar plat zouden schieten, zou ik zeggen: verdwijn. Daar moet ik niets van hebben. Daarom ben ik het ook een beetje met de heer Koffeman eens over de plezierjacht. Als het echter mensen uit de eigen streek zijn, die zich moeten verantwoorden in het café, in de kantine, op de

school, bij de burens enzovoorts, dan gebeuren er geen gekke dingen.
Je hoeft maar één keer over de schreef te gaan en niemand pikt meer dat je het wildbeheer in je regio uitvoert. Daarom ben ik zo'n voorstander van verantwoordelijkheid in eigen streek, zowel voor landschaps- en natuurbeheer als voor de wildstand. Er is geen betere controle dan sociale controle. Ik ben klaar, voorzitter. Met dit punt tenminste.

De voorzitter: Ik wilde net schorsen. U had mij toegezegd het binnen een half uur te doen. We zitten nu op drie kwartier. Wilt u verdergaan met uw betoog? Ik kan de leden niet meer toestaan te interveniëren.
**

Staatssecretaris Bleker: Mijn excuses. Bosbranden zijn een onderwerp van blijvende aandacht. In het rapport van de Inspectie Openbare Orde en Veiligheid staat aangegeven dat het aantal bosbranden gelukkig niet toeneemt. Het rapport geeft dan ook geen aanleiding om het beheer van natuurterreinen om die reden drastisch te veranderen.

Er is een vraag gesteld over natuur in de stad. Natuur en boeren in de stad zijn een interessant fenomeen. Ik was op de Grüne Woche op 22 januari en daar sprak de burgemeester van Berlijn, een sociaaldemocraat van de SPD. Hij sprak met liefde en passie over "zijn boeren". Toen dacht ik: wat een verbinding. Ik heb in Nederland nog nooit een burgemeester van een grote stad met zoveel liefde en passie over zijn boeren horen spreken. Hij gaf aan hoe belangrijk de verbinding met boeren in zijn gebied was voor de voedselvoorziening, enzovoort. We hebben hier in Nederland de (hele) discussie over recreatie om de stad, waar ik ook met de steden en provincies over zal praten. Ik zie bijvoorbeeld initiatieven in de buurt van Rotterdam, waar vanuit de gemeente wordt gezegd: laat de bestaande boeren vooral boeren, maar wel op een natuur- en recreatievriendelijke manier. Dat kan het draagvlak voor het boerenbedrijf en de kennis van wat er aan de hand is, vergroten. Ik wil de gedachte van groen en boer zijn in en om de stad nog eens nader verkennen. Niet op de vreselijk dure manier dat we honderden hectares kopen, daar een recreatiepark van maken en de mensen dan zeggen gelukkig te worden. Misschien kan het ook door de bestaande boeren hierin een rol te geven.

Ik heb nog één punt ten aanzien van de groene en blauwe diensten, de ecodiensten. Hier wordt al jaren over gepraat, maar het uur U is een keer genaderd. Ik weet niet of het tot een pilot moet komen. We hebben immers al een aantal pilots voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid, die met name de vraag adresseren hoe je dit moet invullen en hoe het niet bij woorden blijft. We willen groene en blauwe diensten en daar willen we voor betalen. Hoe kunnen we het concreet en uitvoerbaar maken? Daar wil ik de Kamer graag afzonderlijk over rapporteren op het moment dat we met die pilots ten aanzien van het gemeenschappelijk landbouwbeleid een paar

stappen verder zijn. Ik wil u die toezegging doen. De heer Eigeman, de heer Tiesinga en ook anderen hebben daar gisteren ook om gevraagd.

De voorzitter: Ik dank de staatssecretaris voor zijn beantwoording. Na de schorsing gaan we verder met de tweede termijn.

**

De vergadering wordt van 18.35 uur tot 19.35 uur geschorst.

*N

De heer Tiesinga (CDA): Voorzitter. Wij hebben met welnemen kennis genomen van de basisfilosofie die de staatssecretaris hier tentoon heeft gespreid over de natuurontwikkeling in ons land. Hij heeft nog eens duidelijk gemaakt dat wij in een delta van vier rivieren wonen en dat het maritieme natuurklimaat een hoofdcomponent is in onze natuur. Hij heeft terecht opgemerkt dat we wel eens te veel naar het land kijken en te weinig naar het water. Met de Wadden, de riviermondingen en de rivieren hebben we een groot deel van de delta met haar eigen natuur al te pakken. Die is uniek in Europa.

Het is ook goed dat daarnaast naar de agrarische cultuurlandschappen wordt gekeken. Ik heb er in mijn bijdrage bij stilgestaan hoe die ontwikkeld zijn in de afgelopen eeuwen. Aan het eind van de vorige eeuw hebben we die op een grootschalige en grofschalige manier hervormd. De dooradering van de cultuurlandschappen met natuurelementen is eigenlijk niet meer teruggekomen. Daar plukken we nu de wrange vruchten van. Wij steunen de inspanningen om die weer terug te brengen. We hebben goed gehoord dat de staatssecretaris heeft gezegd dat de agrariërs ook positief zijn om daaraan mee te werken.

Ook hebben we met vreugde kennisgenomen van zijn uitspraak dat het moet worden teruggegeven aan de streek. Ik kom zelf ook van het platteland. Heel vaak is het gevoel dat iets echt jouw gebied is niet meer aanwezig. Mensen hebben het gevoel dat iemand anders dicteert wat er gebeurt. Het teruggeven aan de streek en verbinding zoeken met de groepen die daar zijn, vinden wij belangrijk. De staatssecretaris heeft dat mooi gezegd en het voelt ook goed, maar hoe gaan we dat doen? Wat zijn de concrete maatregelen? Welke instrumenten zijn daarvoor beschikbaar? Volgens mij heeft de staatssecretaris het al toegezegd, maar ik herhaal dat wij graag een pilot zouden doen met de ecosysteemdiensten waarbij natuurbouw gedaan wordt. Je hebt voedselbouw, natuurbouw en wijnbouw. Die natuurbouw willen we ook in financiële zin aantrekkelijk laten zijn voor de mensen in de streek.

Wij vinden het plezierig dat de staatssecretaris spreekt over een rijksecologische hoofdstructuur. Dat is eigenlijk nieuw, want we hebben het natuurlijk steeds over de ecologische hoofdstructuur. Voor de rijksecologische hoofdstructuur ligt de vraag naar het "wat" bij het

Rijk en de vraag naar het "hoe" bij de provincies. De staatssecretaris gaat in principe niet over de manier waarop het wordt ingericht. Daar hebben we binnen onze staatsrechtelijke eenheid een andere publieke overheid voor. Ik leg het voor mezelf maar zo uit: de provincies gaan over eventuele verbindingzones. Ik kan me voorstellen dat bij het herijken van die rehs een eventuele verbinding nog wel groter gemaakt kan worden en dat dit ook binnen de rijksecologische hoofdstructuur kan plaatsvinden.

De heer Laurier (GroenLinks): Nu het geen maidenspeech meer is, mag ik interrumpen. Ik wil de heer Tiesinga trouwens nog feliciteren met zijn maidenspeech. Hij noemt eigenlijk twee dingen en mijn vraag is hoe die zich ten opzichte van elkaar verhouden. Enerzijds is hij gelukkig met de inzet van de staatssecretaris voor het teruggeven van landelijk productiegebied aan de streek zelf. Anderzijds is hij blij dat in de verhouding tussen de overheden de provincie gaat over de hoe-vraag. Hoe verhouden die twee zaken zich tot elkaar?

De heer Tiesinga (CDA): In de optiek van het CDA verhoudt zich het zo dat de provinciale overheid geen dictator is, maar regisseur. Zij regisseert met alle private en publieke partijen in dat gebied, een proces waarvan de uitkomst een bepaalde inrichting is waarbij ook de natuur haar vruchten kan ontvangen.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik heb deze discussie al meer gevoerd in deze Kamer, ook over andere beleidszaken. Het woord "regisseur" wordt heel vaak gebruikt, maar ik begrijp heel vaak niet wat daarmee bedoeld wordt. Misschien kunt u mij dat uitleggen.

De heer Tiesinga (CDA): Als u er heel vaak mee te maken hebt gehad, vraagt u waarschijnlijk naar de bekende weg. Voor mij houdt het in dat er geen provinciale overheid is die van tevoren bepaalt hoe iets moet gebeuren, maar die van tevoren de groepen aan tafel brengt.

De voorzitter: Mijnheer Laurier, uw laatste interventie.
**

De heer Laurier (GroenLinks): U zegt nu dat de provinciale overheid niet gaat over het hoe. Maar net was u zo blij dat het over het hoe gaat bij de provincie. Nu begrijp ik het niet meer.

De heer Tiesinga (CDA): Ik heb herhaald wat ik de eerste keer ook zei. De provinciale overheid gaat over het hoe. U vraagt aan mij hoe zij dat organiseert. Die hoe-vraag wordt ingevuld onder regie van de provinciale overheid met alle partners in dat gebied. Ik wijs daarbij nog maar eens naar de Kaderrichtlijn Water, waarbij ik zelf ook betrokken ben, en naar het Deltaprogramma IJsselmeergebied. Daarbij zitten alle partijen aan tafel. Er is daarbij sprake van een procesverantwoordelijkheid -- in dit geval zou dat

de provincie kunnen zijn -- waar je met z'n allen uit komt. Dan hebben ook de private publieke partijen weer het gevoel dat het van hen is. Het is gewoon doen, want dan ervaar je het. We hebben te veel dingen op afstand gezet. Daar is het CDA niet gelukkig mee.

Voorzitter. De staatssecretaris heeft gezegd dat Natura 2000 gepolitiseerd en gejuridiseerd is. Terecht. Daarom hebben we ook die spanningen. De effecten die we nu ervaren, zijn nooit voorzien. Het is goed dat we dat met elkaar opnieuw naast elkaar zetten. Wat ons erg aanspreekt, is om generiek beleid voor de langere termijn te combineren met plussen op de korte termijn. De staatssecretaris heeft er niet echt meer op gereageerd, maar ik heb een pleidooi gehouden voor de saldering. Binnen saldering ligt heel veel ruimte om met elkaar oplossingen te vinden. In dat verband heb ik overigens niet gesproken over een slak maar over een pad. Anders zou je ook uitglijden, denk ik. De staatssecretaris kent het woord wel, voor Scrabble: rugstreeppadmanagementplan. Ik ben in ieder geval al geoefend met dat woord!

Het is belangrijk dat de invulling daarvan eenduidig en landelijk is. Ik heb het dan ook over de begrippen "externe werking" en de "significante" ... Ik kan even niet op het woord komen, maar het is duidelijk wat ik bedoel. Deze begrippen zijn niet goed gedefinieerd en niet duidelijk. Daarnaast worden ze verschillend uitgelegd. Het is prima als er een eenduidige landelijke aanpak komt.

Ik heb geen reactie gekregen op het punt dat wij ervan uitgaan dat er buiten de rijksecologische hoofdstructuur geen Natura 2000-gebieden meer zijn. Dat is ook een stuk helderheid.

Ik kom op de biodiversiteit. Vele exogene factoren spelen een rol in dat kader. De staatssecretaris heeft gezegd dat niet alleen de landbouw een bedreiging is voor de biodiversiteit. Daar ben ik het helemaal mee eens. Ons pleidooi is ook dat voor veerkracht en vitaliteit gezorgd moet worden. Wij hebben dat de "evolutionaire kracht" genoemd. Als je een stuk land helemaal braak legt, sta je versteld van de evolutionaire kwaliteit en kracht die daarin zit en terugkomt.

Ik ben blij met de toezegging van de staatssecretaris dat hij nog eens goed zal kijken naar het milieueffectrapport. Het milieueffectrapport kan al een soort melding in zich hebben waardoor activiteiten plaats kunnen vinden, zodat dit niet meer apart via een habitattoets hoeft. Dat zit ook niet in de Europese richtlijn.

Ik heb geen reactie gekregen op mijn opmerkingen over de social returns: het gebruik maken van kwaliteit en kwantiteit van krachten van mensen in onze samenleving die aan de kant staan. Ik herhaal de oproep van de brancheorganisatie die ik genoemd heb om daar aandacht voor te vragen. Wellicht kan de staatssecretaris dat doen bij de betreffende collega binnen het kabinet.

De staatssecretaris heeft gezegd dat de stedelijke natuur een nieuwe ontwikkeling is en dat hij daar nog eens goed naar wil kijken. Ik wijs hem erop dat die niet alleen gaat over boeren en steden, maar ook, heel in het bijzonder, over burgers en

stedelijke gebieden. Mondiaal maakt dit een ontwikkeling door waarbij naast heel veel productiemogelijkheid ook heel veel beleving aanwezig is. De steenstad kan ook weer een groene, leefbare stad zijn met voedselproductie. Ik heb het zo uitgelegd dat de staatssecretaris daar aandacht aan wil gaan geven. Daar horen we nog iets van terug, gaf hij aan.

Tot slot. We moeten ons meer richten op gebiedsecosystemen. De staatssecretaris sprak in dat kader over de pilot. Hij heeft alleen niet gereageerd op het statische soortenbeleid. Dat is toch een belangrijk element. We zijn zo gewend geraakt om beheersplannen te maken en alles precies op te schrijven: zoveel van dat en zoveel van die. Ik zit zelf bij een project waarbij er twee keer zo veel vogels zijn als in de doelstellingen staat. Toch is het een gigantische klus om daar uiteindelijk een vergunning voor te krijgen. Het soortenbeleid zou zich toch wat meer moeten vertalen naar het gebiedsecosysteem, waarbij mogelijk zo'n ecosysteemdienstenorganisatie aanwezig kan zijn.

Dit laatste punt willen wij graag ondersteunen met een motie.

*M

De voorzitter: Door de leden Tiesinga, Smaling, Eigeman, Schaap en Schuurman wordt de volgende motie voorgesteld:

De Eerste Kamer in vergadering bijeen,
gehoord de beraadslaging,

overwegende dat:

- de discussie over natuurbeleid/-beheer zich veelal beperkt tot deskundigen;
- het lijkt dat de verbinding met de samenleving verloren is geraakt;
- er onduidelijkheid over definities en begrippen bestaat;
- de implementatie onder leiding van de provincies daardoor moeilijk verloopt;

verzoekt de regering, ervoor zorg te dragen dat bij de herziening van de natuurwetgeving:

- er geen bovengeschiedtheid van natuurwetgeving ten opzichte van de ruimtelijke ordeningwetgeving bestaat, een evenwichtige inbedding is de essentie;
- het statische soortgerichte beleid verschuift naar meer gebieds(ecosysteem)beleid;
- creativiteit van bewoners en gebruikers van het landelijk gebied gestimuleerd wordt om zo de verbinding met de samenleving te herstellen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter D (32500-XIV).

**

*N

De heer Eigeman (PvdA): Voorzitter. Ik heb wat gemengde gevoelens. De toonzetting die de

staatssecretaris namens de regering heeft gekozen is een stuk prettiger dan ik afgelopen maanden gehoord heb. Het lijkt de stijl van het kabinet te zijn om zich dik te maken, groot te maken. Ik denk daarbij aan een oude film uit de jaren 70 waarin een aap zichzelf op de borst ramt. Dat is voor de materie waar we mee te maken en de zaken die de komende jaren gedaan moeten worden, niet echt effectief. Ik blijf wat dat betreft een echte polderjongen. Daar schaam ik mij ook niet voor. Ook sociaaldemocraten kunnen polderjongens zijn en iets met het maatschappelijk middenveld hebben.

In het betoog van de staatssecretaris zit dus meer respect. Wat dat betreft, wil ik mijn waardering uitspreken voor de wijze waarop collega Tiesinga zijn debuut heeft gemaakt. Daar spreekt namelijk een bepaalde geest uit. De staatssecretaris en ik komen uit dezelfde alma mater, de Vrije Universiteit, waar Bob Goudzwaard ons economie gaf in de jaren 70. Dat verhaal kwam enigszins terug in het verhaal van de heer Tiesinga. Dat voelde goed. Er moet samenwerking gezocht worden.

Er zijn een aantal vragen onbeantwoord gebleven. Ik snap dat niet alles kan, maar het is jammer dat de staatssecretaris niet heeft gereageerd op de voorzet van natuurorganisaties en het bedrijfsleven, het mkb en VNO-NCW, in de vorm van een richtsnoer voor beheersplannen. Ik stel het op prijs als hij dat in tweede termijn alsnog doet.

De staatssecretaris heeft met nogal veel woorden helder gemaakt dat het beleid in vorm van de ecologische hoofdstructuur en Natura 2000 voor een deel ingegeven is door het gebrek aan middelen. Hij heeft echter nog onvoldoende duidelijkheid geschapen over welke effecten dit op het beleid heeft, maar vooral waarin de spanning met Europese regelgeving zit. Het is jammer dat niet is ingegaan op de vraag of de regering bereid is om planologische ruimte te reserveren. Je hoeft niet nu al terug te komen op allerlei plannen, maar het is wel van belang om enige ruimte over te houden. Daarmee sluit ik een beetje aan bij de opmerkingen van collega Tiesinga over verbindingzones. Aan de ene kant sprak de staatssecretaris lovende woorden over het manifest en de manifestpartners, maar aan de andere kant heb ik nog niet kunnen ontdekken hoe dit vertaald wordt in het beleid. Het is een beetje dubbel. Dat is mijn voornaamste opmerking.

Ik heb eenzelfde opmerking over de bijdrage van collega Schaap. Ik constateer een zekere inconsistentie in zowel de benadering van de staatssecretaris als in de benadering van collega Schaap; het is een beetje paradoxaal. Zij gebruiken beiden termen als "vitaliteit", "innovatie", "beweging", "gebruikmaken van", "niet vastleggen" en "geen boekhouding". Dat spreekt mij aan, want wij moeten de komende jaren van de procedures en de tekentafels af; het moet in de praktijk gemaakt worden. In de jaren negentig heb ik daar zelf heel goede ervaringen mee opgedaan bij het maken van een bestemmingsplan voor het buitengebied. Dat is klein; van veel minder betekenis dan de zaken

waarover wij het vandaag hebben. Je kunt zaken doen met boeren en zelfs het klimaat creëren waarin zaken gedaan kunnen worden tussen een heel kritische natuurbeweging en een heel kritische boerenbeweging. Leiders van de varkensboeren en harde jongens uit Wageningen zaten in mijn gebied, maar toch hebben wij zaken weten te doen. In die zin is het prima. Ik hoor echter bij collega Schaap te veel fixatie op Brussel; het komt allemaal door Brussel en door harde regelgeving. Bij de staatssecretaris is het een beetje regelen, rekenen en redeneren. Pas op dat je daar niet in vastloopt. Als je de beweging op gang wilt krijgen, als de kramp eruit gaat, moet je daarvan af. Je loopt dan af en toe risico's en je moet experimenteren.

Een punt van zorg is dat je kunt doorschieten in je opvattingen over de vraag in hoeverre de overheid zich ermee mag bemoeien. Aan het einde van mijn bijdrage in eerste termijn heb ik gepleit voor minder overheid, vooral minder rijksoverheid. Ik kan collega Laurier misschien tevreden stellen door op te merken dat een regisseur anderen laat stralen; het is iemand die ervoor zorgt dat de partners in het veld hun rol goed kunnen spelen. Dat heeft opbrengst in termen van een duurzamere landbouw; het beter omgaan met het eeuwige conflict tussen cultuur en natuur, tussen mensen en de natuurlijke omgeving. Dat conflict wordt nooit opgelost. De zones zijn volgens mij ook nooit af.

Ik heb een kleine anekdote uit mijn eigen loopbaan. Toen ik in 1989 wethouder werd, schreef mijn voorganger, hoogleraar Milieukunde, Piet Glasbergen, in de krant: onze opvolgers hebben het heel makkelijk, want zij kunnen voortaan op de winkel passen; de stad is af. Dat zei hij in 1989, maar een stad is nooit af. Een dorp is nooit af, een gemeenschap is nooit af, de natuur is nooit af. Het blijft zich altijd doorontwikkelen en je moet dus condities stellen. Wij moeten op zoek naar de manier waarop wij aan de gang kunnen blijven. Het is prachtig om te zeggen dat de ecologische hoofdstructuur in 2018 af is, maar dat haal je de koekoek: de ehs is in 2018 niet af, de ontwikkeling gaat door. Wij moeten bekijken of die ontwikkeling zo kan doorgaan dat wij nog iets van houdbare natuur kunnen overdragen aan onze kleinkinderen, onze opvolgers. Daarom vind het begrip "biodiversiteit" buitengewoon belangrijk.

De heer Laurier (GroenLinks): Dit vraagt om een weerwoord. Ik ben het geheel met de heer Eigeman eens dat een stad nooit af is; de natuurontwikkeling is nooit af. Die opmerking geeft echter geen helderheid over de feitelijke betekenis van het begrip "regisseur".

De heer Eigeman (PvdA): Het was ook geen antwoord op de vraag wat het begrip "regisseur" betekent. Ik zie de regisseur als degene die moet zorgen dat degenen die het moeten maken daadwerkelijk aan de uitvoering van hun plan toekomen. Je hebt ook regisseursopvattingen waarin de regisseur elke stap op het toneel bepaalt, tot de laatste seconde. Dat kan ook, maar ik vind het minder interessant, zeker als je over

bestuurlijke regie spreekt. Als je zo naar de overheid kijkt, kun je volgens mij degelijk invulling geven aan een andere manier van proces voeren.

Op dat vlak moet mij nog een opmerking van het hart. Het buitengebied, het cultuurlandschap voor agrarisch grondgebruik, is niet alleen van boeren. Met alle respect, ik denk dat boeren heel veel creativiteit hebben; daar heb ik misschien meer vertrouwen in dan men op het eerste gezicht zou denken. Er komt een jonge boerengeneratie aan. Ik ben ervan overtuigd dat die generatie heel veel wil en heel veel kan. Het is echter niet het enige, want er zijn ook natuurverenigingen zoals Natuurmonumenten, organisaties zoals Staatsbosbeheer en grote groepen burgers. Ik heb niet voor niks verwezen naar Estonia Clean-up -- dat is bijna een metafoor wat mij betreft -- want ook burgers kunnen en willen heel veel. Er moet dan wel ruimte voor ze zijn en ze moeten ook mee kunnen doen. Het moet ook tot een nieuwe praktijk van duurzame natuurontwikkeling kunnen leiden.

Volgens mijn fractie is het belangrijkste criterium hoe wij met het begrip "biodiversiteit" omgaan, niet als nieuwe beleidsterm maar als de kern van de vraag of je over vijftig jaar nog kunt spreken over een levendige en vitale natuur. De vraag is dan of er sprake is geweest van ontwikkeling, niet alleen maar ontwikkeling bij verdere verschraling en verdere afname van soorten, maar ook in de vorm van een toename. Het hoeven niet dezelfde te zijn. Als de pad uit de Noordoostpolder verdwijnt, kan het interessant zijn als daar andere dingen voor in de plaats komen. Je moet jezelf niet vastleggen in termen van boekhouding, dit wel en dat niet; als dat er niet meer is, oh oh. Het gaat om de grote beweging.

Dit debat heeft wel degelijk een opbrengst. De staatssecretaris heeft een aantal dingen over de ecologische voetafdruk gezegd die perspectief bieden. Hij heeft het gemeenschappelijk landbouwbeleid nadrukkelijk genoemd, net als de ontwikkeling van ecosysteemdiensten. Ik heb zonet gezegd: wees nog wat duidelijker of de omgang met het manifest. De staatssecretaris heeft echter laten blijken dat er iets mee wil doen. Ik heb aan het begin van mijn bijdrage in eerste termijn zijdelings een opmerking gemaakt over wat zich in Gelderland heeft afgespeeld. Dergelijke dingen zijn buitengewoon interessant. Daar houdt men de hand niet meer op bij het Rijk, maar zegt men: laten wij botje bij botje leggen in de regio en, staatssecretaris, wilt u meedoen? Men zegt ook: staatssecretaris, wilt u misschien ook meedoen met beleidsperspectieven die niet helemaal de uwe zijn, maar die ter plekke iets opleveren voor de omgeving?

Ik heb al gezegd dat ik de opvattingen van de CDA-fractie over de verbindingzones steun. Zij zegt: er kan nu even sprake zijn van een standstill, maar op termijn moet je ruimte overhouden.

Ik heb overwogen om een motie in te dienen over het volgende punt, maar daarmee moeten wij in de cultuur van deze Kamer terughoudend zijn. Wat de staatssecretaris over ecosysteemdiensten heeft gezegd, is interessant.

Hij wil daarmee experimenteren in het kader van het GLB, maar ik wil graag een lijntje zien met maatschappelijk verantwoord ondernemen. Volgens mij zijn daar best mogelijkheden voor. Ik heb niet voor niks het voorbeeld van Vogelbescherming Nederland genoemd, die met een aantal boeren al resultaten heeft bereikt. Dat soort dingen kunnen qua resultaat verder uitgebouwd worden voor ecosysteemdiensten.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik zie dat de heer Eigeman aan het eind van zijn betoog is gekomen. Hij heeft geen motie ingediend, maar wel een motie mede ondertekend. Ik heb die nog maar net op schrift en heb die inmiddels beter kunnen bekijken. In de motie staat een bijzondere passage in het verzoek aan de regering: natuurwetgeving mag niet bovengeschiedt zijn aan ruimtelijkeordeningswetgeving. Dat suggereert dat natuurwetgeving nu wel bovengeschiedt is. Kan de heer Eigeman toelichten hoe die twee vormen van wetgeving in een hiërarchische relatie ten opzichte van elkaar staan?

De heer Eigeman (PvdA): De tweede zin in dat deel van het dictum gaat er in essentie om dat die vormen van wetgeving in evenwicht moeten zijn. Dat vind ik buitengewoon belangrijk. Ik vond dat ook interessant aan het betoog van collega Smaling. Hij heeft heel duidelijk gezegd: kies voor een integrale benadering. De ene wetgeving is niet bovengeschiedt aan de andere, ook de ruimtelijkeordeningswetgeving niet aan de natuurwetgeving.

De heer Laurier (GroenLinks): Er staat toch heel duidelijk dat er geen bovengeschiedtheid van natuurwetgeving ten opzichte van ruimtelijkeordeningswetgeving bestaat?

De heer Eigeman (PvdA): Ja, maar waarom leest u niet verder?

De heer Laurier (GroenLinks): Er staat dat het in evenwicht moet zijn, maar wetten van deze orde bestaan toch naast elkaar? Daarin is toch geen hiërarchische orde?

De heer Eigeman (PvdA): U kunt het inderdaad een overbodige constatering in de motie noemen, maar ik vind het essentieel dat gekozen is voor evenwicht. Dat blijft wat mij betreft staan. Daar gaat het om. De essentie van de motie zit natuurlijk in het tweede deel van het dictum: er is sprake van nevenschikking in deze wetgeving. Als ik de motie zelf geschreven had, zou het misschien op die manier in de motie hebben gestaan. Nu staat het er zoals u kunt lezen, maar ik kan buitengewoon goed leven met deze uitleg. Daar wil ik het bij laten.

*N

De heer Smaling (SP): Voorzitter. Ik wil de staatssecretaris zeer bedanken voor zijn beantwoording in eerste termijn. Het is altijd weer leuk om voor het eerst met een nieuwe

bewindspersoon te maken te hebben. Het is altijd weer spannend: wat is het voor man? Hoe voelt hij zich hier? Gaat hij voorlezen of doet hij het uit zijn hoofd? Is hij consistent? Lacht hij of kijkt hij de hele tijd chagrijnig? Ik moet zeggen dat de kennismaking wel goed bevallen is, tenminste, in die zin is de kennismaking goed bevallen, moet ik zeggen.

We voeren een debat over natuurbeleid. Het is iedereen duidelijk dat de regering ervoor heeft gekozen om daaraan veel minder geld uit te geven dan in het verleden. Dat is de context van dit debat. Sommige fracties, waaronder de mijne, zijn uiteraard helemaal niet blij met deze koers en hebben daarover hun beklag gedaan. Maar goed, zo is het. Natuur is er en zal er hopelijk altijd zijn. De natuur zal langer bestaan dan wij, denk ik zo. De natuur is bovendien heel veelvormig en het is fijn dat mensen op alle mogelijke verschillende manieren genieten van de natuur. Je komt soms ook heel rare dingen tegen. Bij mij achter, in Watergraafsmeer, bevond zich op de Diemerzeedijk in de jaren zestig de grootste vuilstort van Nederland. Daaroverheen is toen een soort omgekeerde sarcofaag geplaatst, zoals in Tsjernobyl. Niemand mocht er komen. Daarna werd het echter een van de stukjes van Nederland met de grootste biodiversiteit. Zulke wonderlijkheden kom je ook tegen en daarvan moet je genieten.

Slechts enkele zaken noden mij nog tot reactie. Over het algemeen heeft de staatssecretaris veel van mijn punten behandeld. Ik wil het nog even over de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) hebben. Ik verzoek de staatssecretaris om daarbij steeds een vinger aan de pols te houden. Dit is nog in ontwikkeling. Er zijn allerlei deskundigen mee bezig. Mijn goede vriend Kim Puffers heeft zich erg beijverd om ook het broertje ervan, het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit, te analyseren en daarover permanent indringende vragen te stellen. Daaruit blijkt hoe complex het is; alleen de verkeersmodellen al. Bij de eerste monitoring blijkt bijvoorbeeld dat het vrachtverkeer en de scheepvaart veel te veel uit blijven stoten. Je loopt permanent tegen problemen aan bij het vaststellen van achtergronddeposities en het nemen van bronmaatregelen om daar wat aan te doen. Ik wijs in dezen ook op Natura 2000-gebieden die aan de grens liggen, bijvoorbeeld bij het Ruhrgebied of Antwerpen in de buurt. Die hebben te maken met een permanente influx van over de grens. De vraag is wat je daaraan kunt doen.

De PAS is ook opgehangen aan een paar begrippen. Daarbij hoort ook de kritische depositiewaarde. Dat is geen toetsingskader, maar welke functie heeft deze dan wel? Wat heeft de kritische depositiewaarde te betekenen in juridische zin? Piekbelasting is een vergelijkbaar begrip. Ik heb hier wat zorgen over. We hebben hierover discussie gehad en ik heb gezegd: hou het nou simpel. Van de ammoniakemissie komt 90% voort uit dierlijke mest: uit het uitrijden en uit stallen die grotendeels niet emissiearm zijn. Je kunt bij het verlagen van de ammoniakuitstoot dus gewoon sturen op de mest. Ik vind het jammer dat de

staatssecretaris daar helemaal niet in mee wilde gaan, want omdat er uittrekders zijn, heb je speelruimte. Die kun je benutten.

Stel dat een boer 80 koeien heeft. Zijn buurman heeft ook 80 koeien en stopt ermee. De boer neemt de stalling van de buurman over en gaat terug naar 130 koeien in plaats van 160. Het Rijk betaalt de boer bovendien als terreinbeheerder wanneer hij een deel van het agrarisch natuurbeheer op zich neemt, iets waar de staatssecretaris wel voor is. Daarmee heb je een model waarin het duidelijke einddoel is dat je evenwichtsbemesting krijgt. Dat moet ook in het kader van de Nitraatrichtlijn. Je kunt hiermee dus meerdere vliegen in één klap slaan.

De staatssecretaris heeft, net als zijn voorganger, het bezwaar dat je een ondernemer niet wilt dwingen om dieren te verkopen, maar doordat er uittrekders zijn, hoeft dat nauwelijks te gebeuren. Hier kan op gestuurd worden zonder dat het veel pijn doet. De staatssecretaris zegt dat deze mensen moeten investeren en de schaal van hun bedrijf vergroten, en ik weet dat de omgeving agrariërs daartoe dwingt, maar het zou de staatssecretaris juist sieren als hij het beleid zo formuleerde dat die beweging toch kan worden gemaakt. Zo heb je geen PAS nodig of andere moeilijke modellen waarop voortdurend kritiek kan worden geleverd en waarmee de bestuursrechter zijn boterham verdient.

De staatssecretaris heeft het ook over het GLB gehad. Ik heb daarover weliswaar niets gevraagd, maar heb toch een verduidelijkende vraag. We mikken op de tweede pijler, maar de staatssecretaris zag ook ruimte bij de eerste pijler. Misschien weet de staatssecretaris meer dan ik omdat hij vaker in Brussel komt, maar het lijkt me dat we slechts aan agrarisch natuurbeheer kunnen doen met directe toelagen en cross compliance. Welke mogelijkheden ziet de staatssecretaris om ook vanuit de eerste pijler aan agrarisch natuurbeheer te doen?

De staatssecretaris heeft me ook een beetje geplaagd door te zeggen dat de SP het ermee eens is om wat minder Natura 2000-gebieden aan te wijzen. Ik heb bedoeld dat het een kwestie van marginale kosten is. Het inrichten van de eerste paar makkelijke gebieden kan zo, maar je zit altijd met een aantal gebieden waarbij het lastig is om een habitatype in Nederland te realiseren. Het kan ook zijn dat de locatieomstandigheden rond een bepaald habitatype het moeilijk maken. Dat kan onder andere komen doordat het gebied aan de grens ligt. Langs het Lonnerkermeer gaan bijvoorbeeld de snelweg en de rondweg van Enschede. Bij het Wierdense Veld kan nooit meer de nare weg van Nijverdal naar Almelo worden aangepakt, terwijl Nijverdal aan de andere kant al De Sallandse Heuvelrug heeft. Ik kan me voorstellen dat dit lastige gevallen zijn. Als je de omgeving toch dwingt om alles tot op de letter uit te voeren, organiseer je je eigen hindermacht. In die gevallen zit je aan de moeilijke kant van de marginale kosten. Wat ons betreft zit daar wat ruimte.

We hebben het heel even over het PBL-rapport gehad. We begrepen elkaar even niet goed. Ik ondersteun erg de opvatting van het PBL om binnen de omstandigheden te concentreren op gebieden van enige substantie. Ik denk bijvoorbeeld aan de Nieuwkoopse Plassen en dergelijke gebieden. Je kunt daarvan een redelijk groot areaal maken. Desnoods kun je een of twee dwarsliggers die toch teveel bemesten, uitkopen, desnoods via onteigening. Gezien de opdracht van de staatssecretaris vind ik dat het PBL een goed advies heeft uitgebracht.

We moeten misschien nog eens wat langer over agrarisch natuurbeheer praten. De staatssecretaris is er erg voor, maar mij is nog niet zo duidelijk hoe het vorm moet krijgen. Je kunt één korenbloem en één patrijs in je veld al agrarisch natuurbeheer vinden -- ik ridiculiseer het even de andere kant op -- en die hectare bij de ehs optellen, maar ik ben daar niet zo van onder de indruk.

Ik dien geen motie in over het OostvaardersWold. De Tweede Kamer is er druk genoeg mee geweest. Het is duidelijk hoe de staatssecretaris erin staat. Ik vind dat buitengewoon jammer en helemaal niet verstandig, maar ik ga mezelf niet herhalen. Ik zou het alleen fijn vinden als de staatssecretaris toch kan toezeggen dat hij al het mogelijke zal doen om de provincie Flevoland tegemoet te komen. Ik zal geen eisen stellen aan de manier waarop dat vorm krijgt. Hopelijk kan deze toezegging in elk geval uit de mond van de staatssecretaris komen.

Tot zover mijn bijdrage. Het is eindeloos jammer dat er zo op het natuurbudget is gekort. Als je de rijke bovenlaag van dit land wat extra zou inslaan, heb je hetzelfde geld met weinig inspanning bij elkaar.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik heb ook aan de heer Smaling, als ondertekenaar van dezelfde motie, een vraag over de bovengeschiktheid van de natuurwetgeving met betrekking tot de ruimtelijke ordening. Nu is er wel een redenering op te hangen waardoor de natuurwetgeving toch iets zwaarder doortelt, namelijk dat de natuurwetgeving voor een deel is gekoppeld aan internationale verplichtingen die wij aangaan. Natura 2000 is hier al een aantal keren genoemd. Bij de ruimtelijke orderingswetgeving ligt dat iets anders. Moet ik de evenwichtige benadering nu zo lezen dat in feite de ruimte moet worden geschapen om de internationale verplichtingen los te laten of heeft de heer Smaling een andere interpretatie van deze zin?

De heer Smaling (SP): Mijn interpretatie is dat de planologie de boventoon voert. De planologie in dit land is een middel om aan te geven -- waar je wat wilt doen, is misschien niet helemaal de juiste uitdrukking -- hoe je het land ingericht wilt hebben in termen van ruimtelijke ordening. Daar hoort een bestemmingsplan bij, daar hoort een provinciale structuurvisie bij, daar hoort een uitwerking van een Nota Ruimte bij. Ik zou dan liever een andere nota hebben, maar dat soort zaken op de

verschillende bestuurslagen hoort erbij. Daaroverheen liggen afspraken op natuurgebied. Natura 2000 is een Europese richtlijn, die vertaald is in de wetgeving. Die moet gewoon daarin uitgevoerd worden. Ik zou graag zien dat Natura 2000-gebieden worden aangewezen in de context van provinciale inpassingsplannen. Dat scheelt ook op provincieniveau heel veel bestuurlijke drukte en extra groepen die met elkaar om de tafel zitten. Zo duid ik de motie.

*N

De heer Schaap (VVD): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor de beantwoording van de vragen en zijn reactie op allerlei inbrengen, ook van mijn kant.

Misschien eerst iets in algemene zin. Het debat beluisterend heb ik het gevoel dat verschillende partijen aardig aan het bewegen zijn, als ik een beetje de aard van de discussies rond de natuur van tien à twintig jaar geleden in de beschouwing betrek. Daarin heeft altijd sterk de nadruk gelegen op scheiding, er was grote angst dat het met de natuur niet goed komt en er waren veel verwijten naar alles en iedereen die daarvoor verantwoordelijk zou zijn, terwijl ik vandaag in het debat duidelijk beluister dat die scherpe randen eraf moeten, dat de partijen in dit land elkaar moeten vinden en dat het element verweving en het profiteren van elkaars initiatieven sterk de nadruk begint te krijgen. Dit uiteraard bij alle verschillen in benadering die er ook zijn. Ik proef dit ook duidelijk in de beantwoording van de staatssecretaris. Minder verwerven, niet alle geld uitgeven aan al die hectares, maar vooral ook proberen te verweven, waardering hebben voor alle initiatieven die er uit het land komen, bottom-up, en voor zaken die zich spontaan ontwikkelen buiten de directe verantwoordingsplicht van de overheden. Dat strookt helemaal met de manier waarop mijn fractie hier tegen aankijkt. Dat lijken mij allemaal goede ontwikkelingen. Ik dank de staatssecretaris voor de inzet van deze soms wat rigide overkomende, maar toch heel vruchtbare wending in het beleid.

Ik wil nog twee opmerkingen maken. Ten eerste heb ik wat zijdelings een opmerking gemaakt over de brandgevaarlijkheid in de natuurgebieden. Daarover zijn aardig wat rapportages verschenen. De staatssecretaris verwijst er zelf ook naar. Het gaat mij erom dat er hier in de risicosfeer een groot probleem ligt. Dat heeft te maken met twee zaken, de natuurinrichting en met erg veel naaldbomen en erg veel dood hout in de bossen. Dat heeft het risico van vliegende branden in zich. Dat kan ongelooflijk snel gaan. Als je dit koppelt aan de heel riskante situatie in bepaalde woongebieden, ook recreatiegebieden met een vrij dichte bebouwing, terwijl er geen evacuatiemogelijkheden zijn, wil je niet weten wat er zou kunnen gebeuren als zich een ernstige brandcalamiteit voordoet. Dat gaat uiteraard over meerdere departementen heen, maar dit heeft ook te maken met de natuurinrichting. De staatssecretaris hoeft hierop niet direct uitgebreid en oplossingsgericht te antwoorden, maar ik geef het hem graag mee om

met zijn collega's nog eens goed te kijken naar de risico's.

Ten tweede hebben wij even gediscussieerd over de vraag wie uitvoert. Daarover heb ik gezegd, maar het staat ook al in het regeerakkoord, dat hier bij uitstek een taak voor de provincie ligt. Ik krijg graag benadrukt dat de provincie hier als gebiedsregisseur met heel veel autonomie moet kunnen optreden, dus in de uitvoerende sfeer. Het gaat mij er niet alleen om te zeggen dat de rijksoverheid dit de provincie dan ook moet gunnen, het gaat mij er ook om dat de provincie deze uitdaging moet oppakken en heel actief in het ruimtelijke domein als gebiedsregisseur moet en ook graag wil optreden. Om dat nog eens helder tot uitdrukking te brengen heb ik gemeend hierover een motie te moeten indienen.

*M

De voorzitter: Door de leden Schaap, Eigeman, Broekers-Knol, Smaling, Tiesinga en Schuurman wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende:

- dat het Rijk verantwoordelijk is voor het nakomen van de Europeesrechtelijke verplichtingen van het natuurbeleid van de ehs;
- en vanuit deze verantwoordelijkheid kaders stelt voor de uitvoering van dit beleid;
- dat het ontwikkelen en beheren van natuurwaarden sterk verweven is met andere functies in het landelijke gebied;
- dat in het regeerakkoord de natuur als decentrale kerntaak van de provincies wordt gezien;
- dat de provincies bij uitstek in staat zijn de rol van integrale gebiedsregisseur te vervullen;

verzoekt de regering, in lijn met het regeerakkoord, de uitvoering van het natuurbeleid aan de provincies op te dragen en hierbij uit te gaan van het uitgangspunt dat dit een autonome provinciale bevoegdheid is,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter E (32500-XIV).

**

De voorzitter: De heer Laurier met dezelfde vraag.
**

De heer Laurier (GroenLinks): Ongeveer dezelfde vraag. De heer Schaap heeft ook deze motie ondertekend. Betekent dit eerste verzoek dat hij van mening is dat de natuurwetgeving eigenlijk te dominant is in de ruimtelijkeordeningswetgeving?

De heer Schaap (VVD): In wettelijke zin, hiërarchisch, denk ik dat het niet zo is. Gezien echter de klemmende eisen die op dit gebied met name vanuit Natura via de vergunningsfeer aan

allerlei activiteiten in het gebied worden gesteld, denk ik dat in de praktijk de natuur zwaar dominant kan doorwerken in het ruimtelijke domein.

De heer Laurier (GroenLinks): Te dominant.

De heer Schaap (VVD): Dat is voor mij veel te dominant.

*N

De heer Laurier (GroenLinks): Voorzitter. Dank aan de staatssecretaris voor de beantwoording van de vragen en de openhartigheid die hij daarin had. Daar heb ik echt waardering voor. Toen ik aan dit debat begon en toen ik vanochtend vroeg nog even naar de site van het regering keek, had ik eigenlijk een beetje met de staatssecretaris te doen. Met veel verve werd vermeld dat minister Schulz haar handtekening had gezet onder een groot infrastructuurproject waarin de komende jaren 4,4 mld. wordt geïnvesteerd in rondwegen rond Amsterdam. Tegelijkertijd voeren wij hier een debat over het natuurbeleid, dat toch gedomineerd wordt door een groot aantal bezuinigingen. Mijn gevoel was dat de staatssecretaris het niet makkelijk zal krijgen. Ik zit zo in elkaar dat ik dan ook altijd een klein beetje met iemand te doen heb.

Als ik dan op het debat terugkijk en me afvraag of het minder is geworden, moet ik eerlijk zeggen dat het er niet minder op is geworden. De staatssecretaris wil terug naar Europa als het gaat om Natura 2000. Hij gaat dan met een bericht dat mogelijk het aantal gebieden verminderd wordt, dat het areaal minder wordt, dat hij minder middelen heeft en dat een aantal randvoorwaarden zoals de robuuste verbindingzone geschrapt wordt. Maar toch belooft hij dat hij de doelen zal halen. Als het gaat om die verbindingzones stapt hij over naar de theorie van de stepping stones, waar overigens best iets voor te zeggen is. Hij belooft ons dat hij dat zonder verdere juridisering kan, maar dan vraag ik mij af wat er van die stepping stones overblijft. Als dat je strategie wordt, vraag ik mij af of het zonder juridisering kan. De staatssecretaris heeft ook nog plannen voor verbetering van de natuur in het landelijk productiegebied. Eigenlijk komt hij dan met een klassiek corporatistisch model, met gebiedsverantwoordelijkheden. De verstrekte middelen kunnen dan ook nog weer worden teruggeëist. Ik zie niet in hoe dat zonder verdere juridisering kan. Als het gaat om dat heel klassieke corporatistische model, dan denk ik aan een protestantse jongen die Rerum novarum aan het uitvoeren is. Nogmaals, ik geloof er niet zo in dat dit zonder verdere juridisering kan. Het gaat om individuen in de corporatistische context.

Ik vraag mij af welke boodschap de staatssecretaris aan de provincie gaat brengen. In het regeerakkoord staat dat de provincie zich zal terugtrekken op een drietal kerntaken, waarvan natuur een heel belangrijke is. Als het gaat om het landelijke productiegebied waar natuurwaarden worden ontwikkeld, roept de staatssecretaris dat het het liefst met zo min mogelijk overheid moet.

Daar wordt klaarblijkelijk alweer op die rol van de provincie ingenomen. Het zal een moeilijke boodschap worden om uit te leggen.

Ik kom op het OostvaardersWold. De staatssecretaris zegt dat hij met Flevoland in gesprek is, maar volgens mijn informatie loopt er een bezwaarprocedure tegen een beschikking van de hand van de staatssecretaris. De bezwaarprocedure is voor zover ik weet nog niet ingetrokken. Verwacht de staatssecretaris een minnelijke oplossing?

De staatssecretaris wil gaan experimenteren met de ecosysteembenadering. Ik hoop dat dat leidt tot een zekere voorzichtigheid als het gaat om de economiseringseffecten.

Ik miste een antwoord op de vraag die wij tijdens de expertmeeting kregen van de heer Vermeer: kunnen wij niet wat meer tijd gunnen om gezamenlijk met partijen te bekijken wat tot de mogelijkheden behoort?

*N

De heer Schuurman (ChristenUnie): Voorzitter. Ook ik sluit mij graag aan bij de vorige sprekers, die de staatssecretaris bedankten voor zijn beantwoording. Ik ben erg verheugd over de aanpak rond het agrarisch natuurbeheer via het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Ik hoop dat dat een succes wordt.

Met minder enthousiasme ga ik in op de visie of het ontbreken van een visie bij de staatssecretaris op biologische landbouw. Eigenlijk ben ik daarvan geschrokken. Er wordt al vele jaren over gesproken. Ik herinner mij gesprekken met minister Bukman, toen er nog maar 1% biologische landbouw was. Ten tijde van minister Veerman kwam het in de richting van 10%. Biologische landbouw is de kinderschoenen ontgroeid. Het romantische beeld, waar ik al nooit zoveel van moest hebben, heeft men achter zich gelaten. Ik vind het merkwaardig dat een staatssecretaris van Landbouw niet inziet dat je bij de landbouw de eerste inzet van de biologie moet hebben. Immers, het gaat om de levende werkelijkheid en biologie is de wetenschap van het leven. Op het ogenblik is het uiterst modern en wereldwijd in onderzoek, ook in Wageningen. Onze oud-collega Rabbinge sprak er vaak over. Men wil cisgenetische modificatie integreren met biologische landbouw. Mijns inziens is dat een volstrekt terechte stap. De staatssecretaris heeft echter alleen over de industriële landbouw gesproken. Ik vind dat onbegrijpelijk, want ik denk dat hij wel wat van biologische landbouw afweet. Naar wat hij verteld heeft, krijgt hij van mij een zware onvoldoende.

Meer dan eens heeft de staatssecretaris gezegd dat wij de juridische consequenties in het oog moeten houden. Voor het natuurbeleid vind ik het erg ongelukkig dat de grenzen worden opgezocht waar naar mijn overtuiging juridisering uit volgt. Wij kunnen straks het ene proces na het andere krijgen. Dat zal alle partijen frustreren en biedt ons geen uitweg.

Vorige week hebben wij een expertmeeting gehad. Wij hebben toen geluisterd naar

deskundigen en naar vertegenwoordigers van belangenorganisaties. Wij hebben ook geluisterd naar vertegenwoordigers van provincies. Ik neem volledig de politieke verantwoordelijkheid voor wat ik nu zeg. Ik heb goed geluisterd en ik heb er een beeld van gekregen, maar dat is een ander beeld dan het beleid van de staatssecretaris, zij het dat het bij elkaar gebracht zou kunnen worden. Om die reden dien ik de volgende motie in.

*M

De voorzitter: Door de leden Schuurman, Laurier, Eigeman, Smaling en Koffeman wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat:

1. ondanks de vele beleidsinspanningen van de afgelopen decennia en de grote hoeveelheid natuurbeschermingsrecht, de rijkdom aan levensvormen en ecosystemen (biodiversiteit) op internationaal, Europees en nationaal niveau blijft teruglopen;
2. veel onderzoeksrapporten aangeven dat de druk op natuurwaarden verder zal toenemen door onder meer klimaatverandering, de verspreiding van niet-inheemse soorten en de toename van ruimtebeslag door de mens;

overwegende dat:

1. de bescherming van biodiversiteit (inclusief gezonde ecosystemen) belangrijk is voor de zelfstandige waarde van natuur, maar evenzeer voor de kwaliteit van leven van de mens vanwege de vele uiteenlopende en deels nog onbekende ecosystemendiensten die de natuur levert;
2. bescherming van natuur daarmee ook onderdeel vormt van onze verantwoordelijkheid jegens toekomstige generaties, een verantwoordelijkheid die in het internationale recht een sterke verankering kent (intergenerational equity);
3. met het verlagen van natuurbeschermingsambities in Nederland (door bijvoorbeeld het schrappen van Natura 2000-gebieden en beschermd natuurmonumenten en het niet realiseren van robuuste verbindingzones van de ehs) het behalen van natuurdoelstellingen voortvloeiend uit internationale verdragen en het Europese recht, verder zal worden bemoeilijkt;

van oordeel dat daarmee ook de spanningen tussen economische en sociale ambities enerzijds en de genoemde ecologische doelstellingen anderzijds verder zullen toenemen;

verzoekt de regering:

1. de ambities op het gebied van natuurbescherming hoog te houden, internationaal en Europees natuurbeschermingsrecht te goeder trouw uit te voeren, en oplossingen voor economie-ecologieconflicten te zoeken in maatregelen die ook

aantoonbaar bijdragen aan het behalen van natuurdoelstellingen;

2. op zo kort mogelijke termijn met provinciale overheden, het bedrijfsleven en natuur- en natuurbeschermingsorganisaties te gaan overleggen om een nieuwe beleidsaanpak mogelijk te maken met behoud van het goede uit de afgelopen periode en met vermindering van bovengenoemde bezwaren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter F (32500-XIV).

**

De heer Schuurman (ChristenUnie): De motie is zo glashelder, dat zij geen verdere toelichting behoeft.

De voorzitter: Nee, maar de heer Laurier wenst u toch de bekende vraag te stellen.

**

De heer Laurier (GroenLinks): Voorzitter, u begint mij te voorspellen. Ik zie dat ook de heer Schuurman de motie-Tiesinga heeft ondertekend. Ik vraag hem hoe hij het verzoek leest omtrent de bovengeschiktheid van natuurwetgeving ten opzichte van ruimtelijke-orderingswetgeving. Komt hij om dezelfde reden tot het indienen van dit verzoek als de heer Schaap, die net zei dat hij de natuurwetgeving in feite te dominant vindt boven de ruimtelijke-orderingswetgeving?

De heer Schuurman (ChristenUnie): Mijnheer de voorzitter. Het dictum van de motie kent drie onderdelen en ik sta volledig achter twee ervan. Wat betreft het eerste onderdeel, dat is in tweeën gesplitst. Een deel luidt: een evenwichtige inbedding is de essentie. Daar kan ik mij ook volledig in vinden. Ik heb wel enig begrip voor deze kritische notie ten aanzien van mijn opstelling, maar er zijn op een gegeven ogenblik ook bovenrationele argumenten om toch met een motie in te stemmen. Die bovenrationele argumenten zijn eigenlijk gefundeerd in de sympathie die ik had voor de bijdrage van onze collega Tiesinga, waardoor ik mijn stem aan zijn motie niet heb onthouden.

*N

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter. Dank aan de staatssecretaris voor de antwoorden in eerste termijn. Ik moet eerlijk zeggen dat dit mogelijk vooral een beleefdheidsfrase is, want veel antwoorden op de gestelde vragen heb ik niet gehoord. Ik ben 25 jaar geleden in Madagaskar geweest en ik heb daar heel veel kameleons gezien, maar ik heb sindsdien geen levende wezens ontmoet die zozeer de kleur van hun omgeving konden aannemen als de staatssecretaris vandaag.

Ik had meer van dit debat verwacht. De staatssecretaris is niet inhoudelijk ingegaan op het mestschandaal, waarbij een kind zozeer kon frauderen dat het bij een toevallige controle tegen 800 boetes aanliep van 1 mln. Hij is niet ingegaan

op het feit dat de hoeveelheid mest ondraaglijke proporties heeft aangenomen voor de Nederlandse natuur, met 70 miljard kilo mest. 90% van de ammoniakuitstoot komt uit de veehouderij. Hij gaat er niet op in dat dit desastreuze gevolgen heeft voor onze natuur. Het houdt ook niet op bij de grens of als er een bordje staat dat het een rustgebied is voor het grofwild. Het waait het hele land door. Als je kijkt naar de Nederlandse plaats op de Europese kaart, zijn wij de schandvlek van Europa wat betreft ammoniak.

De staatssecretaris is niet ingegaan op het feit dat Limburgse boeren in LLTO-verband door hem zijn opgeroepen tot overtreding van de natuurwetgeving. Hij is ook niet ingegaan op het feit dat hij voorafgaand aan het maatschappelijk debat over de megastallen zijn afweging al had gemaakt. Volgens hem is het beter voor dieren en milieu dat er megastallen komen en zijn er geen problemen voor de volksgezondheid. Hij gaat geen debat aan met de burgers, maar hij doet alsof hij een debat aangaat met de burgers. Hij praat zijn tijd vol en laat de burgers in vertwijfeling achter. We hebben daar vandaag een voorproefje van gehad.

Hij is niet ingegaan op de vraag wat hij vindt van de externaliteiten die door de landbouw worden veroorzaakt. Vindt hij dat deze ook bij de landbouw in rekening moeten worden gebracht of bij de burger, via de blauwe envelop? Heel veel burgers realiseren zich niet dat zij misschien op vrijwillige basis voor twee tientjes donateur zijn van Wakker Dier of van de Dierenbescherming, maar dat zij tegelijkertijd voor €120 of meer verplicht donateur zijn van de vee-industrie. Het zou de staatssecretaris sieren als hij wel ingaat op de vraag of hij vindt dat de vervuiler gewoon dient te betalen. Als dat niet zo is, waarom eigenlijk niet? Waarom zou je vervuילend gedrag subsidiëren?

De staatssecretaris is niet ingegaan op de vraag of hij het acceptabel vindt dat 60% van de Nederlandse natuur verdroogd is, terwijl wij in een van de natste landen van Europa wonen. Dat wordt direct veroorzaakt door de landbouw. 40% van de plantensoorten worden daardoor bedreigd, terwijl vlinders en kikkers verdwijnen. Waarom zou dat acceptabel zijn in een land dat al 85% van zijn soortenrijkdom in honderd jaar is kwijtgeraakt, waarbij sommigen doen alsof dat een toevallige omstandigheid is? Er is een heel duidelijk aanwijsbaar verband tussen de veehouderij, de landbouw en de verdroging van ons land en de achteruitgang van soortenrijkdom. We hebben nog 15 van de 100 soorten in beheer, maar de staatssecretaris doet daar niets aan. Hij gaat er niet op in. Hij praat er alleen maar omheen.

De staatssecretaris is niet ingegaan op de vraag of hij kleine natuurgebieden wil afstrepen omdat de natuurwaarden ervan de kosten van hun instandhouding niet waard zijn, of dat het ermee te maken heeft dat zij de uitbreiding van veehouderijen in de directe omgeving in de weg staan. Hij is niet ingegaan op de vraag wat de juridische houdbaarheid zal zijn van het verlaten van de Europese afspraak over Natura 2000. Natuurlijk kan hij zeggen dat er meer landen zijn

die best eens opnieuw door de hoepel willen springen, maar dat doet er niets aan af dat hij daar geen voorschot op kan nemen door bestaande afspraken bij te stellen, zeker niet in een kabinet dat als adagium heeft "afspraak is afspraak". Als "afspraak is afspraak" wordt vervangen door "afspraak is iets wat we nog maar eens opnieuw ter discussie moeten stellen", dan is dat inderdaad een heel ander uitgangspunt dan aan de kiezers is beloofd.

De staatssecretaris is niet ingegaan op de vraag waarom 70% van de productie van onze veehouderij voor de export bestemd zou moeten zijn, terwijl we de rommel hier houden. Een van zijn ambtsvoorgangers, Veerman, heeft daarvan gezegd dat het systeem is vastgelopen. Wij importeren grote hoeveelheden veevoer, wij exporteren grote hoeveelheden varkens en de rotzooi houden we hier. Dat zijn de woorden van zijn ambtsvoorganger, die overigens heeft gezegd: stem vooral niet op mijn partij. Dat moet toch pijn doen? De staatssecretaris is verantwoordelijk voor een dossier dat de aanleiding is voor zijn ambtsvoorganger om te zeggen: stem niet op het CDA. Hij werd daarin gesterkt door een andere ex-minister, de heer Winsemius, die zei: doe het ook vooral niet op de VVD, in het kader van het natuurbeleid.

Hij is niet ingegaan op de vraag of de 8% van de natuurdoelstellingen die hij niet gaat halen, niet essentieel zijn voor de 92% die hij wel gaat halen. Hij is er niet inhoudelijk op ingegaan dat er feitelijk hobbyjacht plaatsvindt, met fourwheeldrives en mensen uit de Randstad, op beschermde diersoorten zoals zwijn, hert, ree, zwaan en gans, en dat die jacht wel degelijk aan de hoogstbiedende amateur wordt verpacht. Dat is dus heel wat anders dan wanneer professionals in de Oostvaardersplassen uit noodzaak jagen of schieten. Dat is heel wat anders dan wanneer mensen dat hobbymatig doen en die hobby ook in stand willen houden.

De staatssecretaris is niet ingegaan op de vraag waarom hij de provincies overrulet bij de ehs en de robuuste verbindingzones, terwijl hij zich er bij de megastallen en het afschotbeleid achter verschuilt dat het zijn bevoegdheid niet zou zijn, maar de bevoegdheid van de provincies. Dat zijn de ehs en de robuuste verbindingzones ook.

Hij heeft niet aangegeven waarom hij meent dat hij aangenomen moties van de Staten-Generaal, toch het hoogste gezag in dit land, niet zou hoeven uitvoeren, bijvoorbeeld over de ehs en de robuuste verbindingzones. In dit huis is verzocht om het OostvaardersWold wel uit te voeren, maar de staatssecretaris zegt dat hij daar eigenlijk maling aan heeft, dat hij dat niet doet, dat hij er niets mee te maken heeft. Hij is in overleg met Flevoland en de wens van dit huis boeit hem niet. Wanneer dat zo is, kan hij zich ook afvragen hoe boeiend het voor dit huis is om met hem in debat te zijn.

Hij heeft gesteld dat er geen voorbereidingen getroffen zouden zijn om Flevoland te verbinden met de Gelderse natuur. Kennelijk heeft hij de totale zinloosheid van het ecoduct bij

Hierden, waarvoor 6 mln. is weggegooid, over het hoofd gezien. Waar gaat dat ecoduct naartoe? Herten gaan over de A28 naar Hierden om daar afgeschoten te worden. Daar kunnen maar 8 herten komen, gezien de draagkracht van dat terrein. Het is tien keer zo voedselrijk als de Veluwe, dus herten gaan massaal over dat ecoduct naar Hierden, en komen daar aan in de eeuwige jachtvelden. Dat kan niet anders, want er mogen niet meer dan 8 herten komen, maar er staan geen bordjes: het quotum is vol, de parkeergarage kan er niet meer dan 8 hebben. Die herten gaan massaal het ecoduct over en de jagers staan daar klaar om de gevulde hertenreet binnen te halen.

De voorzitter: Kunt u afronden?

**

De heer Koffeman (PvdD): Ik wil graag afronden met een motie over het Kierbesluit. Ik heb begrepen dat de staatssecretaris zegt: ja, het Kierbesluit, het Kierbesluit, mijn collega komt zo bij u, daar gaat de heer Atsma over. Nee, wat mij betreft gaat het Kierbesluit niet over sluisdeuren, maar over natuur. Om die reden dien ik de volgende motie in bij dit debat.

*M

De voorzitter: Door de leden Koffeman, Eigeman, Laurier, Sylvester, Peters, Smaling, Schuurman en Slager wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de regering het Kierbesluit niet wil uitvoeren;

overwegende dat het Kierbesluit een onderdeel vormt van langjarige, nationale, bilaterale en Europese afspraken ter verbetering van vismigratie en ecologische kwaliteit van de grote rivieren;

overwegende dat omringende landen en Nederland al miljoenen euro's in de uitvoering van deze plannen hebben geïnvesteerd en dat de uitvoering van het Kierbesluit het sluitstuk is van deze inspanningen;

verzoekt de regering, het Kierbesluit integraal uit te voeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt letter G (23500-XIV).

**

De voorzitter: Daarmee zijn wij aan het eind gekomen van de replek van de zijde van de Kamer.

**

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

*N

Staatssecretaris Bleker: Voorzitter. Ik ben de Kamer bijzonder veel dank verschuldigd voor de inbreng in tweede termijn. De heren Smaling en Laurier hebben mij gekarakteriseerd als iemand die blijmoedig in het leven staat. Dat onderdeel van de karakterisering klopt geheel. Het heeft mij ook geholpen toen ik aan het einde van het debat de bijdrage van de heer Koffeman hoorde. Ik zal daarop straks met enige blijmoedigheid reageren!

De fractie van het CDA heeft bij monde van de heer Tiesinga gesproken over de saldering. Saldering is inderdaad een nuttig instrument bij het omgaan met natuurwaarden en wordt ook al veelvuldig toegepast. Provincies hebben daar ook initiatieven toe genomen. Wij willen dat verder ontwikkelen. Het instrument is nog niet perfect. Het kan ook in het kader van de Natura 2000-doelstellingen, de beheerplannen en de effecten op de omgeving een rol spelen. Wij zullen dat verder ontwikkelen en de toepasbaarheid in concrete gevallen verder uitwerken.

De heer Tiesinga heeft gevraagd naar de social returns. Het gaat eigenlijk om maatschappelijk verantwoord ondernemen door natuurorganisaties, door bij werk en beheer mensen met een beperking in te schakelen. Ik zal dat aandragen in de gesprekken die ik met regelmaat met de manifestpartijen heb.

De heer Eigeman vraagt naar de richtsnoeren voor de beheerplannen. Er is inderdaad in samenwerking tussen overheden en maatschappelijke organisaties een handreiking beheerplannen opgesteld, met name voor de Natura 2000-gebieden, waarbij ook alle manifestpartijen betrokken zijn geweest. Die steun ik van harte. Daarnaast zijn door alle partijen gezamenlijk kaders opgesteld voor een soort sociaaleconomische paragraaf in de beheerplannen. Daarin worden de sociaaleconomische kansen en effecten beschreven en hoe daarmee om te gaan. Dat is op zichzelf een goede zaak. Ik steun dus wat daar gezamenlijk is en wordt ontwikkeld.

De heer Smaling heeft gesproken over de programmatische aanpak van stikstof. Uiteindelijk gaat het om de totale stikstofbelasting vanuit de veehouderij. Het gaat ook om ammoniak- en stikstofemissie door verkeer en industrie. Die is ook substantieel. De belasting is nu nog vaak zo hoog dat bijvoorbeeld een reductie van 10% van de veestapel volstrekt onvoldoende zou zijn. Daarom is dat op zichzelf al geen oplossing. De oplossing zit met name in innovatie en zorgen dat met duurzame en emissiearme stallen wordt gewerkt.

De ene mest is de andere mest niet, zeg ik tegen de heer Koffeman. Wij kunnen door veel slimmer te voeren de schadelijke effecten van mest en de belasting voor de omgeving met nitraat en ammoniak beperken. De veehouderij- en de veevoedersector hebben daartoe een initiatief ontplooid.

De heer Smaling zegt dat ik te gemakkelijk praat over het mestbeleid. Dat ben ik met hem eens. Ik heb in de Tweede Kamer al toegezegd rond de zomer met een wat meer langetermijnvisie te

komen op de mestproblematiek, de behoefte aan mest en meststoffen in Nederland en de manier waarop wij de mestproductie kunnen reguleren, niet door beperking van het aantal dieren maar door het voerspoor en voermanagement. Het gaat ook over mestverwerking, over energieopwekking of over mest als vervanger van kunstmest. Dat is als het ware het traject dat wij de komende maanden ingaan om een meer langetermijnbeeld te ontwikkelen van dieren, mest, mestverwerking, mestgebruik voor andere doelen, kunstmestvervangers enzovoort.

Ik ben nog een beetje van de generatie van velen van de aanwezigen hier. Ik doel op de generatie voor wie mest helemaal geen vervelende geur had. Toen ik een jaar of 15 was, waren wij blij de geur van mest weer te ruiken. Dat betekende het begin van het voorjaar en een vruchtbare periode van eerst zaaien en later oogsten. Mest heeft een vervelende geur gekregen. Ik wil daarvan af. Dat vergt een structurele aanpak door innovatie en de zo-even geschetste maatregelen. Ik probeer hierover zo rond de zomer meer duidelijkheid te geven.

Als het zo is dat het onmogelijk blijkt om met alle maatregelen aan de voorkant het probleem op te lossen, moeten wij, ook in de toekomst, met dierrechten gaan werken, soms meer dan nu. Ik heb tegen LTO Nederland gezegd: geen dierrechten, dus geen maximum aan het aantal dieren dat je kunt houden in de verschillende sectoren en voor de verschillende bedrijven. Geen dierrechten dus, tenzij wij er niet in slagen om langs andere weg het mestprobleem op te lossen. Dat is geen simpele weg. Het is wel een heel belangrijke weg. Ik kom daarop in een later stadium terug, zeg ik ook tegen de heer Smaling. Waar ik er te simpel over heb gesproken, geef ik dat toe. Ik probeer op deze manier echter te verduidelijken wat mijn benadering is.

De heer Smaling (SP): Ik wil de staatssecretaris er niet van beschuldigen te simpel te spreken. Ik ben blij met deze toelichting. Ik ben niet tegen onderzoek naar een implementatie van eiwitarm voedsel. Ik ben ook niet tegen implementatie van luchtwassers en desnoods van mestvergisters. Het zijn allemaal technologische sprongetjes die niet de kern het systeem raken. Die kern is dat wij geen karrenvrachten aan soja uit Brazilië en Argentinië nodig moeten hebben om hier een dierlijke sector te runnen. Dat is een systeemfout. Het is nu eenmaal zo gelopen door de jaren heen. Daarvan moeten wij terugkomen. Het is dus niet schuiven op een bestaande productiecurve, maar die curve geheel veranderen. Dat is een wezenlijk andere manier van kijken op hoe je een dierlijke sector wilt inrichten. De staatssecretaris zegt dat 10% korten niet genoeg is. Dat is zo. Daarmee versterkt hij echter mijn punt. Het betekent dat de vrachtwagens op Euro 6 moeten gaan rijden en dat ook de scheepvaart anders georganiseerd moet worden om de doelstelling te halen. Daar bovenop komt nog dat als Brussel de braakleggingsregeling stopt, de melkquotering ophoudt en de

dierenrechten losgelaten worden, dit allemaal bewegingen de verkeerde kant op zijn.

Staatssecretaris Bleker: Dat hoeven geen bewegingen de verkeerde kant op te zijn als wij in staat zijn om met elkaar een oplossing te vinden, via het voerspoor, via technologische instrumenten en via herbenutting van mest voor energie, voor andere doelen en als kunstmestvervanger. Dat is volgens mij de uitdaging voor de lange termijn. Ik heb begrepen dat ik de heer Smaling daarbij op zichzelf aan mijn zijde vindt.

Stel dat in Nederland een gezonde, duurzame dierhouderij en vleessector bestaat die soja importeert dat voldoet aan de eisen van duurzaamheid. Er zijn afspraken met de sector over duurzame soja. Dan is dat op zichzelf niet moreel verwerpelijk, zelfs als de soja uit verre landen komt. Dat vind ik moreel niet verwerpelijk. Een gezonde sector, een vleesindustrie en een vleesproductie, op een duurzame en verantwoorde manier, is voor mij niet verwerpelijk, ook niet als 70% van het vlees voor de export is. Ik teken daarbij overigens aan dat van die 70% meer dan driekwart aan Duitsland en Noordwest-Europese landen wordt geleverd en niet aan "verweglanden".

De heer Koffeman (PvdD): Ik merk dat de staatssecretaris bij verschillende gelegenheden met verschillende monden spreekt. Hij zegt dat wij misschien naar dierrechten toe moeten als alle technologische oplossingen die wij zoeken, niet blijken te werken. Hij heeft ook gezegd dat wij, als wij geen oplossing vinden voor het ammoniakprobleem tegen het eind van dit jaar, zullen moeten concluderen dat wij dan geen Natura 2000 kunnen hebben in ons land. Dat is een heel andere richting.

Staatssecretaris Bleker: Nou nee, dat is niet een andere richting. Wat ik heb gezegd, is: als de consequentie van de aanwijzing van 162 Natura 2000-gebieden in Nederland is dat heel grote delen van het platteland in Nederland feitelijk op slot gaan, terwijl het gaat om een heel normale, organische ontwikkeling, zowel in de recreatiesector als in de agrarische sector, dan hebben wij echt een gigantisch probleem. Dan hebben wij ambities op ons genomen zonder te weten dat dit de extreme consequentie zou zijn. Men kan veel van de heer Winsemius, de heer Veerman, mevrouw Verburg en de heer Van Aartsen zeggen, maar als zij op het moment van aanmelding van de 162 gebieden hadden geweten dat aan het eind van het jaar eventueel geconstateerd zou moeten worden dat het platteland op slot zou gaan wegens de aanwijzing van die gebieden, dan zouden zij zich niet één keer, niet twee keer, maar drie keer hebben herbezonnen op de vraag: moeten wij dit wel doen? Wij hebben het niet voorzien in die mate. Als de ultieme consequentie is dat grote delen van ons platteland economisch op slot gaan, vind ik dat een nieuwe politiek feit. Ik vind dat wij dan de vraag onder ogen moeten zien of Natura 2000 op deze manier in een dichtbevolkt en economisch

actief land als Nederland wel kan worden geïmplementeerd.

De heer Koffeman (PvdD): U kiest nu weer een derde formulering. U zegt niet wat u eerder gezegd hebt, namelijk: dan maar geen Natura 2000 in ons land. U zegt: dan moeten wij ons nog maar eens bezinnen. Dat is echt wezenlijk anders. Elke keer, wanneer u bij een ander publiek bent, kiest u een andere formulering. Dat is echt niet correct. De mensen in dit land willen een betrouwbare overheid. Is voor u het uitgangspunt: wij blijven ammoniak produceren zoals wij nu doen, daar helpt geen lievermoedertje aan, en als daar geen natuur bij past, dan maar geen natuur? Of zegt u: de natuur is voor mij het uitgangspunt en een fatsoenlijke duurzame veehouderij kan daarbij horen, maar als dat niet lukt, zullen wij die moeten inkrimpen? Dat is echt een ander verhaal.

Staatssecretaris Bleker: Nogmaals, ik geloof dat de Partij voor de Dieren als nieuwe hobby heeft om al mijn uitspraken waar dan ook te noteren. Ik wil u in deze ambiance van een vrolijke noot deelgenoot maken. Ik heb een speech gehouden voor de jongeren van Agrifirm in Apeldoorn. De avond daarvoor hadden wij een lang debat over de jacht op en het beheer van wilde zwijnen. De volgende ochtend waren twee banden van de dienstauto lek gestoken. Omdat ik wat te laat was, heb ik bij Agrifirm voor een paar honderd jonge mensen gezegd: Ik heb gisteravond een lang debat gehad en ik denk dat in Den Haag vannacht twee wilde zwijnen de banden van de dienstauto kapot hebben gebeten. Dat werd meteen als een serieuze mededeling door mevrouw Thieme de wereld in gebracht, zonder dat de grap ervan werd gezien. Soms is het ook goed om ook even de context te bezien waarin dingen worden gezegd. Maar nogmaals, één ding is duidelijk: er komen geen dierrechten, tenzij het ons niet lukt om het mestvraagstuk op een andere manier op te lossen. Dat is punt één. Dat zeg ik niet alleen hier, dat zeg ik overal. In de tweede plaats wil ik hierover volstrekt duidelijk zijn: als de consequentie van de aanwijzing van 162 Natura 2000-gebieden is dat een normale economische ontwikkeling op het platteland in Nederland niet meer mogelijk is, vind ik het mijn politieke verantwoordelijkheid om de vraag te stellen: moeten wij er dan wel 162 aanwijzen en kan dat wel in Nederland? Die vraag zal hier dan ook aan de orde komen.

De voorzitter: Ik geef het woord aan de heer Koffeman voor een laatste opmerking.
**

De heer Koffeman (PvdD): Ik wil even benadrukken dat de staatssecretaris niet een vraag heeft gesteld. Hij heeft gezegd: dan maar geen Natura 2000. Dat is geen vraag, dat is een stelling die hij heeft betrokken. Ik vind dat een heel ver gaande stelling.

Staatssecretaris Bleker: Ik zal het nogmaals verduidelijken. Als het zo is dat een normale economische ontwikkeling op het platteland in

Nederland niet meer mogelijk is bij handhaving van het huidige Natura 2000-beleid, dan vind ik dat het huidige Natura 2000-beleid niet kan worden gehandhaafd. Ik heb het nu niet alleen over boeren, maar ook over recreatieondernemers, ondernemers in de hotelsfeer en campinghouders. Dan zal het op een andere manier moeten. De heer Koffeman schijnt te vermoeden dat ik onduidelijk ben. Ik heb de afgelopen weken en maanden heel veel mensen gesproken. Voor hen is het klip en klaar waar deze regering voor staat wat betreft het natuurbeleid: nuchter, realistisch en met idealen aan de ene kant, maar ook haalbaar en betaalbaar. Wij moeten ook een boterham kunnen verdienen; niet alleen in de stad, maar ook op het platteland.

Dan kom ik nu op de positie van de provincie. De heer Schaap heeft daarover gesproken. De provincie moet bij de uitvoering van de rijksecologische hoofdstructuur, binnen de kaders en doelstellingen van het Rijk, de vrijheid hebben om het beleid in te vullen en om met partijen in het gebied de zaak te organiseren en in te vullen. In die zin zie ik de motie die daarop betrekking heeft als ondersteuning van het beleid. Ik zeg er wel bij: eerst herijken, de globale kaders vaststellen en dan de uitvoering decentraliseren.

De heer Laurier had het over de bezwaarprocedure van de provincie Flevoland. Die is mij niet bekend. Ik zeg wel dat wij echt proberen om in overleg met de provincie Flevoland, de gemeente Almere en andere partijen tot een passende oplossing te komen. Ik moet even afwachten waar het nieuwe college van gedeputeerde staten van de provincie Flevoland mee komt. Het is nog onduidelijk hoe de nieuwe staten en de nieuwe GS er precies over denken. Een van de deskundigen, de heer Anton Vermeer, heeft gezegd: neem wat meer tijd.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik heb waardering voor het feit dat u in gesprek bent. Mijn informatie is dat er wel een bezwaarprocedure is, maar mag ik de woorden van de staatssecretaris zo uitleggen, dat hij, mocht dit het geval zijn, zijn uiterste best zal doen om er minnelijk uit te komen?

Staatssecretaris Bleker: Alle inzet is er van mijn kant op gericht om in overleg en gezamenlijkheid er uiteindelijk uit te komen met de provincie Flevoland en de overige betrokkenen. Ik heb tegen de provincie Flevoland gezegd dat wij geen medewerking verlenen aan de verdere realisatie, aankoop, inrichting en beheer van de robuuste verbindingzone Oostvaarderswold. Tot nu toe hebben wij wel gezamenlijk iets gedaan. Ik vind dat wij dit op een nette manier met elkaar moeten afwikkelen, met een zo goed mogelijk rendement voor natuur en recreatie. Die inspanning is er van mijn kant, zowel tegenover het oude college van GS als het nieuwe college van GS.

Voorzitter. De heer Anton Vermeer heeft kennelijk gezegd: neem wat tijd. Welnu, wij nemen ook tijd. Wij zijn volop bezig en wij hopen tegen juli een hoofdlijnenakkoord met de provincies en met de manifestpartijen te bereiken. Dat is niet alleen een kwestie van: er is minder geld, vertel wat je

dan doet. De randvoorwaarden zijn minder gunstig, maar het gaat erom dat men probeert om binnen die randvoorwaarden op een creatieve manier maximaal rendement te behalen.

De heer Smaling en anderen hebben ook gesproken over de eerste pijler. Het is echt onze inzet dat het mogelijk wordt om de eerstepijlergelden niet als generieke betaling richting de agrarische ondernemer te laten gaan, maar als betaling voor geleverde prestaties. Dat kunnen ook prestaties zijn op het gebied van groene en blauwe diensten. De eerste voortekenen in de onderhandelingen in de Landbouwrapport in Brussel zijn gunstig. Het staat nu nog in de kinderschoenen, maar Nederland hecht er zeer aan dat wij in het gemeenschappelijk landbouwbeleid de ruimte krijgen om dit in de eerste pijler te doen. De regering gaat daar vol voor. LTO Nederland en andere partijen steunen ons op dat punt. Er is wel een discussie over de hoogte van de basispremie zonder dat je er een directe prestatie voor hoeft te leveren en het prestatiegebonden deel, maar het principe dat een deel van de eerstepijlergelden prestatiegebonden is, wordt ondersteund. Daarvoor is er ook steun in de Tweede Kamer.

Ik denk dat ik de biologische landbouw wat tekort heb gedaan. Wat ik eigenlijk bedoeld heb te zeggen is dit. Het totale productieareaal van de biologische landbouw omvat in ons land tussen de 5 à 10% van de oppervlakte. Wil je natuur- en landschapswaarden vergroten op het agrarisch productieareaal, dan moet je daar ook de andere, gangbare duurzame landbouw bij betrekken, want anders blijf je met een te klein gebied aan het werk.

Het is juist de kunst om de andere 90% van het agrarisch productieareaal op enige manier in de vergroening te krijgen, onder andere via de eerste pijler.

De heer Koffeman heeft opgesomd waar ik niet op heb geantwoord. Zijn opsomming klopt. Een enkel punt wil ik daarom nog even noemen. Eerst de bevoegdheid van de provincie. De rijksecologische hoofdstructuur en de verbindingszones vloeien voort uit de Wet investeringsbudget landelijk gebied. De verbindingszones zijn dus onze verantwoordelijkheid, want het betreft de rijksecologische hoofdstructuur. Het beheer van de wilde zwijnenpopulatie hebben wij helemaal overgedragen aan de provincies. Wij hebben de provincie Gelderland gevraagd of zij geïnteresseerd is in een onderzoek, mede door ons bekostigd, naar een alternatief voor afschot. Het antwoord was nee. Men stelde dat er in de gebieden in Gelderland geen politiek en geen maatschappelijk draagvlak is voor de gedachte dat er iets anders is dan afschot als middel om de populatie te beheren. Het houdt dus een keer op, tenzij je die bevoegdheid terug wilt nemen.

Dan nog iets over het wildbeheer. Er wordt over amateurs gesproken, maar de heer Koffeman weet heel goed aan hoeveel permanente eisen wildbeheerders moeten voldoen, en terecht. De heer Koffeman weet ook dat iemand die over de schreef gaat bijna voor zijn leven zijn acte kwijt is,

en terecht. Vertel mij dus niet dat het daar om mensen gaat die een beetje aanrommelen in het landelijk gebied.

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter. Ik zou het prettig vinden als de staatssecretaris mij geen woorden in de mond legt. Ik heb niet gezegd dat het mensen zijn die aanrommelen in het landelijk gebied. Dat zijn zijn woorden.

Staatssecretaris Bleker: Amateurs zei u.

De heer Koffeman (PvdD): Dat klopt. Dat betekent dat het mensen zijn die daar hun hobby beoefenen. Als wij een maatschappelijk probleem hebben, dan moeten wij de oplossing van dat probleem niet verpachten aan hobbyisten. Ik zeg niet dat die mensen rommelen, maar als er autoradio's op de Amsterdamse grachten worden gestolen, dan verpachten wij dat probleem niet aan een aantal stevige jongens die het leuk vinden om dat op te lossen. Dan laten wij dat door professionals doen die in dienst van de overheid zijn. Zo doen wij dat ook in de Oostvaardersplassen. Zo zou het ook op de Veluwe moeten gebeuren. De staatssecretaris legt het woord "amateur" uit op een manier die ik niet heb gebruikt.

Staatssecretaris Bleker: Ok, professionele amateurs dan.

De heer Koffeman (PvdD): Nee, daarmee geeft de staatssecretaris weer een andere kwalificatie. Het zijn geen professionele amateurs. Het zijn hobby-beoefenaren. Het zijn mensen die in het dagelijks leven bijvoorbeeld notaris zijn en die met hun four wheel drive naar de Veluwe rijden -- dat heeft de staatssecretaris mooi geschetst -- en daar het wildbeheer op zich nemen gedurende het weekend. Het zijn mensen die, als dat in Nederland niet meer mag, voor €10.000 in Afrika een olifant gaan schieten. Dat gebeurt steeds meer. Je kunt stellen dat het heel mooi is dat die mensen dat doen, maar de professionele drive om dieren te doden, leggen ze zelfs in Zuid-Afrika aan de dag. Wij zijn daar geen liefhebber van. Er zijn meer mensen die daar niet van houden.

Staatssecretaris Bleker: Als mensen, weliswaar niet als professional, maar toch gekwalificeerd en verantwoord dat beheer doen, dan vinden wij dat goed. Wij zien dat liever dan dat betaalde overheidskrachten het doen. Op zichzelf gebeurt het dan misschien even goed, maar ook dit is een goede manier.

Dan nog iets over de megastallen. Ik heb altijd gedacht dat de regering op dit punt misschien wel dichter bij de PvdD staat dan de PvdD zelf wil geloven. Ik kan de heer Koffeman het geloof niet geven. Dat is eigenlijk niemand echt gegeven, maar wat is de redenering die ik met regelmaat naar buiten breng? Dat is de volgende. Zelfs als megastallen beter of even goed zijn voor het dierenwelzijn, hetgeen mogelijkwerwijs niet kan worden uitgesloten, zelfs als megastallen, hoe de definitie ook precies luidt, even goed of misschien

beter zijn voor het milieu, omdat er hoogwaardig kan worden geïnvesteerd, zelfs als megastallen misschien even goed of beter zijn voor het gesloten circuit van energieverbruik en energiehergebruik, zelfs als de volksgezondheidseffecten in de omgeving van megastallen niet anders zijn dan wanneer je in de omgeving van Utrecht woont, zelfs wanneer megastallen landschappelijk perfect kan worden ingepast, met de meest moderne voorzieningen, met landschapsarchitectuur en van alles en nog wat, zelfs dan is de morele vraag aan de orde of wij al of niet in Nederland een ontwikkeling mogelijk moeten maken naar gigantisch grote eenheden per locatie die waarschijnlijk niet meer gedragen worden door het gezins- en familiebedrijf, maar door holdings die her en der in het land vestigingen hebben met professionele managers. Dat is de morele vraag hoe je aankijkt tegen de structuur en de sociale kant van de agrarische bedrijvigheid. Zojuist werd Bob Goudzwaard geciteerd door de heer Eigeman. Goudzwaard en ik hebben op dezelfde universiteit gezeten. Wij hebben dezelfde colleges gevolgd. De heer Goudzwaard heeft mij de gevleugelde woorden bijgebracht: "Alles wat economisch en technologisch mogelijk is, wordt het pas door normatieve keuzen van mensen." Dat geldt hier ook. Op die manier staat deze regering in het debat over de megastallen. Misschien wil de heer Koffeman mij een plezier doen. Overal waar hij mij op dit punt citeert, wil hij deze quote misschien herhalen, want dan gaan wij met elkaar open het debat in. Dank u wel.

De heer Schaap (VVD): Het ging in eerste instantie om een zijdelingse opmerking over het risico van nauwelijks beheersbare branden in natuurgebieden. Daar heb ik nog een nadere vraag over gesteld.

Staatssecretaris Bleker: U heeft mij gevraagd om daar aandacht aan te schenken, ook in overleg met de collega's. Ik zeg toe dat ik daar schriftelijk op reageer, ook in overleg met de heren Opstelten, Donner en anderen.

De heer Eigeman (PvdA): Voorzitter. Ik snap dat niet alles kan worden beantwoord, maar ik heb in eerste en tweede termijn een heel duidelijke vraag gesteld. Ik heb gewezen op een interessant onderdeel van het rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving. Ik heb gevraagd hoe de regering staat tegenover de aanbeveling op pagina 47. Daar staat dat bij maatregelen die nu worden genomen al rekening moet worden gehouden met de beleidsmatige keuzen voor de lange termijn. Is de regering bereid de daarvoor benodigde planologische ruimte te reserveren en hoe denkt de regering daarover een akkoord te bereiken met decentrale overheden en andere relevante partners, bij voorbeeld door het aangaan van allianties? Toen ik dit in tweede termijn herhaalde, zag ik de staatssecretaris non-verbaal reageren, maar ik wil ook graag een verbale reactie.

De staatssecretaris gaat ook niet in op mijn vraag over de relatie van maatschappelijk verantwoord ondernemen tot mogelijke

experimenten rondom het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Ik wil daar graag een antwoord op.

De voorzitter: De staatssecretaris heeft de heer Schaap toegezegd schriftelijk terug te komen op diens vraag. Het staat de staatssecretaris vrij om ook schriftelijk terug te komen op vooral het eerste punt van de heer Eigeman.

**

Staatssecretaris Bleker: Dat lijkt mij een goede suggestie. Ik doe dat, voorzitter.

Ik kom bij de moties; eerst de motie-Tiesinga c.s. over de natuurwetgeving. Wat ons betreft behoort er sprake te zijn van nevengechiktheid waar het gaat om de functies. Daarnaast zitten er in de natuurwetgeving specifiek inhoudelijke onderdelen die bijvoorbeeld betrekking hebben op populaties, soorten, en de wijze waarop het beheer moet plaatsvinden, wat niet direct te maken heeft met ruimtelijke consequenties. De ruimtelijke implicaties van natuurbeleid willen wij graag aanpakken in het kader van de geïntegreerde wetgeving voor natuur en ruimte. Waar het gaat om de specifiek inhoudelijke implicaties, blijft er behoefte, bijvoorbeeld vanwege de flora- en faunawetgeving, aan specifieke natuurwetgeving.

De voorzitter: De heer Laurier heeft een vraag over het eerste onderdeel van het dictum, meen ik.

**

De heer Laurier (GroenLinks): De staatssecretaris is ingegaan op de vraag in hoeverre er behoefte is aan geïntegreerde wetgeving dan wel specifieke wetgeving. Ik zou toch ook wel willen weten hoe hij de bovengeschiedheid van de natuurwetgeving ten opzichte van ruimtelijkeordeningswetgeving, die genoemd wordt in het eerste dictum, verstaat.

Staatssecretaris Bleker: In het dictum staat: "er geen bovengeschiedheid van natuurwetgeving ten opzichte van de ruimtelijkeordeningswetgeving bestaat". Volgens mij doelt deze motie op de ruimtelijke implicaties. Daarop richt zich ook het wetgevingstraject dat nu in de startblokken staat. Naar mijn mening is het karakter van de ruimtelijke wetgeving nu juist dat deze, als het gaat om de ruimtelijke implicaties, meerdere belangen in evenwicht probeert te regelen. Daarbij hoort dus geen bovenschikking van een specifiek belang, of het nu natuur is of economie of verkeer.

De heer Laurier (GroenLinks): Is dat naar de mening van de staatssecretaris nu wel zo?

Staatssecretaris Bleker: Je zou kunnen zeggen dat in ieder geval uit sommige natuurwetgeving ruimtelijke implicaties voortvloeien die niet zijn afgewogen binnen een breder ruimtelijk kader.

De heer Laurier (GroenLinks): Hoe verhoudt zich dat bijvoorbeeld tot Europese normen? De heer Schaap zei heel duidelijk dat de natuurwetgeving in sommige gevallen gewoon te dominant is.

Staatssecretaris Bleker: Ik weet niet of die te dominant is. Het gaat om wetgeving en normering die als het ware volgtijdelijk en voor een deel los van elkaar zijn ontstaan. Daardoor hebben wij een cumulatie, een opeenstapeling. De bedoeling van meer geïntegreerde wetgeving is dat het wat betreft de ruimtelijke implicaties nu eens geïntegreerd en rekening houdend met de verschillende belangen gaat gebeuren, en dat het in één procedure voor vergunningen enzovoorts zou kunnen gebeuren. Dat is de intentie, en die analyse deel ik. Daarbij zijn wij overigens gehouden en gebonden aan Europese richtlijnen waaraan wij ons hebben verbonden.

De voorzitter: Uw laatste opmerking, mijnheer Laurier.

**

De heer Laurier (GroenLinks): Ik begrijp dat er volgens de staatssecretaris geen sprake is van té dominant.

Staatssecretaris Bleker: Te geïsoleerd.

De heer Laurier (GroenLinks): Volgens de staatssecretaris gaat het echt om de geïntegreerde afweging van de verschillende ruimtelijke claims die er in feite liggen.

Staatssecretaris Bleker: Ja.

De heer Eigeman (PvdA): Ik heb een vraag aan de heer Laurier.

De voorzitter: Die kunt u stellen via de voorzitter.

**

De heer Eigeman (PvdA): Dat doe ik graag. Voorzitter, ik heb een vraag voor de heer Laurier. Ik moet ook nog opgevoed worden, begrijp ik. Wat mij bevreemdt is de nadruk die de heer Laurier iedere keer legt op "geen bovengeschiedheid", terwijl het buitengewoon interessant is dat wij in deze Kamer redelijk breed, met steun van de VVD en het CDA, vaststellen dat er sprake moet zijn van een evenwichtige benadering. Dat houdt in dat er geen bovenschikking is van ruimtelijke belangen. Ze staan naast elkaar. Dat lijkt mij een geweldig resultaat van dit debat. Dat wil ik ook graag incasseren, samen met de heer Tiesinga, die het voortouw heeft genomen.

De voorzitter: Uw vraag aan de heer Laurier is of hij het daarmee eens is?

**

De heer Eigeman (PvdA): De vraag is of hij het daarmee eens is.

De heer Laurier (GroenLinks): Het opvallende is dat de heer Eigeman een soort eensgezindheid veronderstelt, terwijl ik de vraag op drie manieren heb gesteld; bij het CDA kon dat niet, omdat ik toen het dictum nog niet had gelezen. Ik maak bijvoorbeeld uit de woorden van de heer Schaa op

dat in zijn interpretatie de huidige natuurwetgeving duidelijk té dominant is. Dat is klaarblijkelijk al een oordeel over de evenwichtigheid. De heer Eigeman zei ter beantwoording van die vraag echter dat het hem überhaupt om het evenwicht gaat, zonder daarover in feite een uitspraak te doen. Vanuit mijn perspectief zie ik in de eensgezindheid die de heer Eigeman meent te zien, dus nog wel licht. Daarnaast merk ik op dat, zoals ik ook al in mijn interruptie bij de heer Smaling heb aangegeven, het vraagstuk van de dominantie aan de orde kan zijn omdat wij op sommige punten gebonden zijn aan Europese regelgeving, waarmee wij zelf hebben ingestemd. Die vertaalt zich in lagere regelgeving. Als het om sommige kwetsbare zaken gaat, ben ik daar soms wel gelukkig mee.

De voorzitter: Hiermee vind ik dit voldoende bediscussieerd. Er komt nog een vervolgdebat. Ik vraag de staatssecretaris om nog zijn oordeel te geven over de twee andere moties waarover hij nog geen oordeel heeft gegeven.

**

Staatssecretaris Bleker: Op motie E ben ik in in mijn repliek zojuist al ingegaan. Die zie ik als ondersteuning van beleid.

Motie F, ingediend door de heer Schuurman, bevat enkele overwegingen waarvan ik denk: tja, het kan eigenlijk niet. Daar staat tegenover dat in deze motie het verzoek wordt gedaan om ambities hoog te houden, met de provincies te overleggen, het natuurbeschermingsrecht te goeder trouw uit te voeren, oplossingen te zoeken voor de spanning tussen economie en ecologie en een nieuwe beleidsaanpak mogelijk te maken met behoud van het goede uit het verleden. Ik zou eigenlijk de woorden van de heer Schuurman willen gebruiken die hij uitsprak in zijn antwoord op de vraag waarom hij de motie van de heer Tiesinga steunde, namelijk dat hij deze motie op niet-rationele gronden steunde. Ik kan deze motie op niet-rationele gronden wel als ondersteuning van beleid zien.

De motie van de heer Koffeman en anderen over het kierbesluit moet ik ontraden. Die kunnen wij, gelet op het regeerakkoord, niet uitvoeren. Zoals ik heb aangegeven, komt de heer Atsma bovendien namens de regering in een later stadium met de juridische en overige implicaties van het besluit dat in het regeerakkoord staat. Dat lijkt mij een beter moment voor deze Kamer -- maar dat is aan haar -- om definitief een oordeel uit te spreken over de betreffende motie.

De heer Koffeman (PvdD): Ik zou het toch prettig vinden als de staatssecretaris vanuit het natuurperspectief kon aangeven wat hij op deze motie tegen heeft. Is het een kwestie van kosten? Is de kwestie voor hem dat er dan misschien te veel vissen komen die overleven? Wat is voor hem de reden dat wij de deur niet op een kier kunnen zetten en dat die deur dicht moet? Daarvoor moet toch een goede reden zijn uit natuurperspectief?

Staatssecretaris Bleker: Uit ecologisch perspectief - ik denk aan vistrek, intrek etc. -- is de reden hiervoor dat wij kansen zien om de doelen die met het kierbesluit zijn beoogd, in aanzienlijke mate te realiseren met andere maatregelen, die van doen hebben met vispassages enzovoorts. Daarnaast kan ik volstrekt duidelijk zijn over het volgende: uit ecologische overwegingen hebben wij bij de afwegingen in het regeerakkoord geen reden gezien om het nu voorliggende besluit niet te nemen.

De heer Koffeman (PvdD): Voorzitter.

De voorzitter: Ik vind dit voldoende beantwoord.
**

De heer Koffeman (PvdD): Nee, ik heb geen antwoord gekregen, voorzitter. Mijn vraag was wat erop tegen is.

Staatssecretaris Bleker: Er is niets op tegen, maar er is ook niets voor om de motie wel te ondersteunen. Dat is het verhaal uit ecologische overwegingen.

De heer Koffeman (PvdD): Er is dus niets op tegen.

Staatssecretaris Bleker: Maar er is nog veel minder voor om haar te ondersteunen. Dat is het verhaal.

De heer Koffeman (PvdD): Er is niets op tegen. Dat is geweldig.

De beraadslaging wordt gesloten.

De voorzitter: Ik kom tot afhandeling van de wetsvoorstellen: het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaten van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV) voor het jaar 2011 (32500-XIV) en het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2011 (32500-F). Ik stel vast dat stemming over de wetsvoorstellen wordt gewenst. Ik stel voor dat wij volgende week stemmen over de wetsvoorstellen en over de ingediende moties.
**

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*B
!Gedragsregels overheid!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Mededingingswet ter invoering van regels inzake ondernemingen die deel uitmaken van een publiekrechtelijke rechtspersoon of die hiermee zijn verbonden (aanpassing Mededingingswet ter invoering van gedragsregels voor de overheid) (31354).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister Verhagen: Voorzitter. Ik dank de geachte senatoren voor hun inbreng in eerste termijn. Ik ben blij dat we vandaag over het wetsvoorstel markt en overheid kunnen spreken. Ik hoop ook dat we het vandaag eens kunnen worden over de voorwaarden waarop overheden economische activiteiten kunnen verrichten op een wijze die oprecht concurreert met het bedrijfsleven en niet op een oneigenlijke manier. Voor mij staat voorop dat ik niet wil dat overheden oneigenlijk gebruik maken van publieke middelen waardoor zij het bedrijfsleven benadelen. Ik denk met name aan het midden- en kleinbedrijf. Vooral het mkb heeft last van markt- en overheidproblemen en daar is dit wetsvoorstel voor bedoeld.

Al vele jaren komen op het departement van Economische Zaken, inmiddels Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, klachten binnen over concurrentievervalsing door de overheid. Ik vind dat we daar niet laconiek over moeten doen en die niet moeten bagatelliseren. We kunnen niet zeggen dat het slechts gaat om het verhuren van speelruimte door bibliotheken of om stadswachten die bedrijventerreinen beveiligen. Het gaat in wezen om een activiteit die door een commercieel bedrijf ontplooit kan worden en waar een commercieel bedrijf niet de kans toe krijgt omdat de overheid er voordeel bij heeft om dat op oneigenlijke voorwaarden te doen. Op zich mogen overheden uiteraard besluiten om commerciële activiteiten of economische activiteiten te verrichten. Ze hebben de autonomie om daarin een eigen afweging te maken. Daar tornt dit wetsvoorstel niet aan.

Als overheden de markt op gaan, houden ze daarvoor de ruimte, maar ze moeten het wel binnen de kaders van dit wetsvoorstel doen. Ze moeten dus rekening houden met de gedragsregels die in het wetsvoorstel zijn geformuleerd. De belangrijkste regel is in wezen dat overheden de integrale kosten moeten doorberekenen indien zij goederen of diensten aanbieden. Dat vind ik een verbetering. Het is aan bedrijven om te ondernemen. Als overheden dat ook willen doen, moeten zij zich aan de regels houden en geen misbruik maken van het feit dat zij de beschikking hebben over publieke gelden of belastinggelden. Bovendien dienen ze rekening te houden met de gevolgen voor het lokale bedrijfsleven.

Het belangrijkste onderdeel van het wetsvoorstel is dus dat overheden bij commerciële activiteiten niet langer oneigenlijk gebruik kunnen maken van overheidsmiddelen. Dat betekent ook dat ze de integrale kosten in de prijs van hun producten of diensten moeten doorberekenen. De inkomsten van de activiteiten die zij ontplooiën, moeten minimaal die kosten dekken. Ze mogen ook geen eigen overheidsbedrijf bevoordelen. Daarmee wordt concurrentievervalsing voorkomen. Als de overheid uit hoofde van haar publieke taak gegevens heeft verkregen, moet zij die beschikbaar stellen aan derden als zij die gegevens gebruikt voor economische activiteiten die niet dienen ter

uitoefening van de publieke taak. Ten slotte bevat het wetsvoorstel een verplichting tot functiescheiding. Bestuurlijke taken en economische activiteiten mogen niet vermengd raken. Ik zal een voorbeeld geven. Als een gemeente kapvergunningen verleent en tegelijkertijd bedrijfsmatig aanbiedt bomen te kappen, kan daar een oneigenlijke vermenging plaatsvinden. Als de overheid onderneemt, mag zij zichzelf niet via de bestuurlijke taak bevoordelen. Dit moet uiteraard ook beïnvloeding van de besluitvorming door commerciële belangen voorkomen. Dat zijn wezenlijke voorwaarden die aan ondernemende overheden mogen worden opgelegd om een gelijk speelveld met private ondernemingen te creëren.

Mevrouw Sylvester vroeg of de regering onderzocht heeft of een voorschrift zou kunnen worden opgenomen in de Gemeentewet in plaats van in de Mededingingswet. Zij vroeg naar het argument om dit niet in de Gemeentewet te regelen. Uiteraard is die optie onderzocht. Strikt genomen is die optie ook wel mogelijk, maar ligt die niet voor de hand. Het zou namelijk niet leiden tot een effectief regime ter voorkoming van oneerlijke concurrentie. De heer Asscher heeft die argumenten eigenlijk ook genoemd in zijn inbreng. We hebben het over mededingingsregels en die horen thuis in de Mededingingswet en niet in de Gemeentewet. Als je het via de Gemeentewet zou regelen, is het toezicht het grootste manco. Een belangrijke toegevoegde waarde van dit wetsvoorstel is dat er een onafhankelijke toezichthouder komt. Het lijkt me heel lastig om dat via de Gemeentewet te regelen. Verder is de door de VNG voorgestelde bepaling eigenlijk niet effectief omdat de normstelling in dat voorstel vaag is en concurrentievervalsing onvoldoende tegengaat. Tot slot speelt juist het probleem van die oneerlijke concurrentie of mogelijk oneerlijke concurrentie bij alle overheden en niet alleen bij gemeenten. Daarom richt dit wetsvoorstel zich zeer nadrukkelijk op alle overheden en is het niet beperkt tot de gemeenten.

De heer Essers vroeg in het bijzonder of overheden niet gemakkelijk kunnen ontsnappen aan de gedragsregel voor de kostendoorberekening door voor werkzaamheden een overheidsbedrijf op te richten. Ook vroeg hij wat hiertegen gedaan wordt. Ik hoop dat ik de zorgen van de CDA-fractie kan wegnemen. Dit wetsvoorstel dient ertoe concurrentievervalsing te voorkomen. Concurrentievervalsing ontstaat vooral als overheidsmiddelen worden aangewend voor commerciële activiteiten. Voor overheden die zelf ondernemen wordt de gedragsregel voor de kostendoorberekening voorgesteld. Voor overheidsbedrijven ligt het aggregatieniveau hoger. Het overheidsbedrijf mag namelijk niet door de eigen overheid worden bevoordeeld, juist om te voorkomen dat een overheidsbedrijf commerciële activiteiten zou kunnen financieren uit de algemene middelen. Met dat bevoordelingsverbod wordt voorkomen dat een overheid aan de intentie van het wetsvoorstel ontsnapt. De heren Essers en Asscher hebben vragen gesteld over de Algemene Maatregel van Bestuur. Zij

vroegen of de AMvB over integrale kostendoorberekening al in voorbereiding is, hoe die eruit zal zien en of de AMvB voorgehangen kan worden opdat de Kamer zich daarover kan uitspreken. De AMvB is in voorbereiding en zal regels bevatten over onder meer de relevante kostencategorieën en de manier waarop die kosten aan activiteiten moeten worden toegerekend. Doordat in de AMvB de betreffende wettelijke bepalingen verder worden ingevuld kan deze overheden helpen bij het toepassen van de gedragsregels. Ik begrijp de wens van de heer Asscher. Ik wil graag toezeggen dat ik die AMvB tijdig bij de Kamer zal voorhangen. Dan kunnen we over de inhoud spreken en over de vraag of die tegemoetkomt aan de wensen van de CDA-fractie, die ook namens de fracties van de ChristenUnie en de SGP sprak, en die van de VVD-fractie; en aan die van de gehele Kamer uiteraard.

De heer Laurier vroeg zich in zijn interventie af welk probleem wordt opgelost met dit wetsvoorstel en stelde daarnaast de vraag of er geen interpretatieproblemen worden geschapen. Dit wetsvoorstel richt zich op het tegengaan van concurrentievervalsing door overheden die bij hun commerciële activiteiten gebruik maken van publieke middelen. Daarbij geldt een aantal duidelijke gedragsregels. Uiteraard zal daar in de praktijk uitleg en invulling aan moeten worden gegeven. Daar is op zich niets mis mee, maar ik verwacht, mede op basis van de voorbereidende discussies en de consultaties, geen grote interpretatieproblemen die een effectieve uitvoering van de wet in de weg staan. De heer Laurier heeft in dat kader uit zijn eigen ervaring als wethouder het voorbeeld naar voren gebracht van een busverbinding met een asielzoekerscentrum. Omdat het commerciële bedrijf weigerde zo'n busverbinding aan te leggen, denk ik dat daar ook nu geen problemen mee zouden ontstaan. Er is immers geen sprake van concurrentievervalsing ten opzichte van een dienst die ook door een commercieel bedrijf kan worden aangeboden. Het wordt anders op het moment dat de busverbinding van het asielzoekerscentrum naar het centrum van de stad gaat, dus verder dan de aansluiting ten opzichte van de eerste halte van het commerciële bedrijf. Ik ken de gemeente en het asielzoekerscentrum niet waar de geachte senator deze busverbinding heeft aangelegd, maar ik kan mij voorstellen dat een busbedrijf zegt: prima dat u dat doet, maar niet verder dan de eerste bushalte richting centrum van het commerciële bedrijf. Anders ben je toch op een andere manier de zaken aan het beïnvloeden. Dan maak je gebruik van het gegeven dat er één deel ontbreekt om vervolgens meteen de rest te regelen. Ik begrijp overigens dat dit bijna uitlokking is.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik zal niet op de kwestie van de bus ingaan, maar het is jammer dat de minister de gemeente niet kent.

Minister Verhagen: Ik denk dat het wel een gemeente is waarbij ik vlakbij mijn gemeentelijke controlerende taak heb uitgevoerd.

Voorzitter. De geachte afgevaardigde de heer Essers wees erop dat de Kamer meerdere malen aandacht heeft gevraagd voor de fiscale aspecten van de overheidsbedrijven. Hij vroeg of ik al een tipje van de sluier kon oplichten van hetgeen door deze regering naar voren gebracht zal worden. Uiteraard is het ook aan mij bekend dat op verzoek van de Eerste en Tweede Kamer onderzoek wordt gedaan naar de concurrentievervalsing, die mogelijk het gevolg is van het feit dat slechts een beperkt aantal categorieën overheidsbedrijven in de heffing voor vennootschapsbelasting wordt betrokken. In dit kader is toegezegd om de voor- en nadelen van de zogenoemde ondernemingsvariant in kaart te brengen. De staatssecretaris van Financiën heeft tijdens de plenaire behandeling van het Belastingplan aan de Eerste Kamer toegezegd om snel met de notitie Belastingplicht overheidsbedrijven te zullen komen. Het ligt in de verwachting dat de uitwerking van de ondernemingsvariant binnen afzienbare tijd aan zowel de Tweede als de Eerste Kamer zal worden verzonden. Ik zal erop aandringen dat hij dit voor de zomer doet, opdat de Kamer hiermee op ordentelijke wijze in haar eigen afwegingen rekening kan houden.

De heer Reuten (SP): Voorzitter. Deze interruptie is meer bedoeld om senator Essers uit te lokken in tweede termijn. Het gaat om een integrale doorberekening van de kosten. Dat is prima. Vennootschapsbelasting is een heffing op de winst. Daar gaat het nu niet om. Ik zou graag zien dat de heer Essers dit punt verduidelijkt. Winst is geen kosten.

Minister Verhagen: Ik wacht af of de uitlokking van senator Essers effect heeft in tweede termijn, waardoor ik daar al dan niet op inga.

Voorzitter. Het is duidelijk dat dit wetsvoorstel niet in alle gevallen van toepassing is. Allereerst geldt dat het wetsvoorstel niet van toepassing is wanneer de Europese staatssteunregels gelden of als er al sectorale regelgeving is, bijvoorbeeld op het terrein van onderwijs. Ik kom daar zo dadelijk nog over te spreken. Daarnaast zijn de gedragsregels niet van toepassing indien een overheid bepaalt dat de economische activiteit plaatsvindt in het kader van het algemeen belang. Hierbij geldt een autonome afweging van de desbetreffende overheid, die zij overigens expliciet moet legitimeren. Bij de legitimatie dienen de gevolgen voor het lokale bedrijfsleven betrokken te worden. Ik had overigens deze uitzondering liever niet gezien, zeg ik eerlijk. De Tweede Kamer heeft echter het wetsvoorstel op dit punt geamendeerd, tot grote vreugde van senator Sylvester van de PvdA-fractie. Ik hoop ook dat die vreugde zich vertaalt in steun.

De PvdA-fractie leest het wetsvoorstel zo dat de autonomie van de decentrale overheden bij de behartiging van het algemeen belang volledig wordt gerespecteerd. Mevrouw Sylvester heeft gevraagd hoe ik dat zie. De filosofie van het wetsvoorstel is het voorkomen van oneerlijke concurrentie door overheden. De autonomie dient

inderdaad volledig te worden gerespecteerd. Met de mogelijkheid om een beroep te doen op de uitzondering in het kader van het algemeen belang dienen gemeenten wel zorgvuldig om te gaan. Deze mag niet misbruikt worden om via een omweg iets anders te doen. Gemeenten dienen goed te motiveren waarom de economische activiteit echt nodig is in het kader van het algemeen belang, juist om te voorkomen dat via een achterdeur toch weer oneerlijke concurrentie ontstaat. Daarom kan een ondernemer in beginsel tegen een besluit dat onvoldoende gemotiveerd is in beroep gaan bij de bestuursrechter. In essentie wordt bij zorgvuldige toepassing van de bepaling inzake het algemeen belang de autonomie van de decentrale overheden gewaarborgd.

Senator Asscher heeft zeer nadrukkelijk gevraagd op welke wijze wordt gemonitord in hoeverre er onverhoopt sprake is van situaties waarin eigenlijk geen beroep openstaat tegen de algemeenbelangvaststelling. Hij heeft daarnaast gevraagd of ik bereid ben, de richtlijnen voor overheden zo nodig aan te scherpen.

De heer Laurier (GroenLinks): Ik merk dat de minister overstapt naar een ander aspect van het punt algemeen belang. Wat mij fascineert bij dit voorstel is hoe het in praktijk uitwerkt. Ik heb in mijn inbreng in eerste termijn niet voor niets het voorbeeld van de afvalinzameling genomen. De afvalinzameling is een gemeentelijke taak als het om burgers gaat. We zien echter op dat terrein dat er enerzijds gemeenten zijn die bijvoorbeeld een gemeentelijke dienst of een gemeenschappelijke regeling kennen en dat er anderzijds gemeenten zijn die dat door particuliere organisaties laten uitwerken. Zou de minister kunnen aangeven hoe dit wetsvoorstel op die praktijk uitwerkt?

Minister Verhagen: Een gemeente heeft hoe dan ook de plicht, zoals de heer Laurier in zijn inbreng naar voren bracht, om zorg te dragen voor de publieke vuilophaling. Stel dat een gemeente dat zelf doet en een vuilnisophaalauto heeft waarmee zij het vuil ophaalt bij de particulieren, die daarvoor de normale afvalstoffenheffing voor betalen. Als zij diezelfde wagen ook inzet bij bedrijven -- dat is dus niet de publieke taak -- maar niet de kosten van die wagen doorberekent, hebben we volgens deze wet een probleem. Dat vind ik terecht ook.

De heer Laurier (GroenLinks): De minister spitst het nu toe op de bedrijven, maar dit voorbeeld kun je evengoed toepassen op de afvalinzameling bij ingezetenen. Ook daarbij zie je dat zowel gemeentelijke als particuliere bedrijven actief zijn. Er zijn meer voorbeelden uit de gemeentelijke praktijk te geven waarin dat soort mengvormen voorkomen. Ik probeer te begrijpen wat in feite de consequenties zijn van dit voorstel.

Minister Verhagen: Een gemeente moet zorg dragen voor een publieke taak. Het staat een gemeente vrij om die uit te besteden. Het zou anders worden als men de publieke taak uitbesteedt en nadien zegt: ik doe het toch zelf

vanuit het algemeen belang, vanuit mijn publieke taak, en ik financier de vuilnisophalauto uit belastinggelden of algemene middelen, maar bereken die niet zo door zoals ik als gemeente zou doen. Dan hebben we een probleem.

Dan concurreert een gemeente in wezen op een oneigenlijke wijze met een commercieel bedrijf. Het staat een gemeente vrij om het niet uit te besteden, maar dan gaat het erom of die gemeente andersom gaat functioneren; denkt een gemeente nadat het is uitbesteed weer een bedrijf eruit te kunnen drukken.

Mevrouw Sylvester (PvdA): Op zich is de beantwoording klip-en-klaar, maar ik vraag mij af wie bijvoorbeeld in het laatste geval bepaalt wat het algemeen belang is. De minister geeft aan dat de autonomie volledig wordt gerespecteerd, maar als een gemeenteraad bepaalt dat iets onder het autonomiebeginsel valt, dan is het volgens mij ten principale aan de gemeenteraad en niet aan een ander om te bepalen of het eronder valt. Ik krijg graag duidelijkheid over wie in het voorbeeld van de minister bepaalt waar het onder valt.

Minister Verhagen: Ik kom terug op de vragen die senator Asscher gesteld heeft. In de evaluatie van deze wet moeten wij de uitvoering en effectiviteit daarvan monitoren. Daarnaast is het, gelet op de inbreng van senator Asscher, een zinvolle gedachte om juist in die evaluatie specifiek aandacht te besteden aan de wijze waarop overheden gebruikmaken van de algemeen belanguitzondering. Daarbij moet in het bijzonder worden gelet op de vraag of zij kiezen voor een type besluit waartegen beroep bij de bestuursrechter openstaat. Ik ben namelijk van mening dat een effectieve uitvoering van de wet erbij gebaat is dat ondernemers zo nodig hun belang in rechte kunnen verdedigen. In eerste instantie is het aan de gemeenteraad om te bepalen of iets onder het algemeen belang valt, maar dat moet wel gemotiveerd zijn. Volgens mij moet daar nog een toets van buitenaf aan de hand van twee elementen bij. Ten eerste: kunnen ondernemers hun belang in rechte verdedigen? Ten tweede: het element van de inspraak, waarover ik zo dadelijk te spreken kom.

Mevrouw Sylvester (PvdA): De minister geeft aan dat er wellicht in het kader van de evaluatie een toets moet plaatsvinden. Wij hebben vastgesteld dat wij te maken hebben met een experimenteerwet; wij kunnen al na een jaar of drie constateren hoe het allemaal uitwerkt. Hoe stelt de minister zich dat voor? Is hij van plan om door alle besluiten van gemeenteraden heen te vlooien, op zoek naar wat zij onder het publiek belang hebben benoemd? Is dat een afweging; wie gaat het doen? Ik ben heel benieuwd hoe de minister het zich in de relatie tussen Rijk en gemeente, vanuit autonomie en medebewind gezien, praktisch voorstelt om die toets te doen.

Minister Verhagen: Wij discussiëren hierover omdat een groot deel van Nederland, in tegenstelling tot

senator Laurier, van mening is dat er wel degelijk oneigenlijke concurrentie plaatsvindt tussen overheid en commerciële partijen, met name het midden- en kleinbedrijf. Daarom discussiëren wij hierover. Het gaat dus niet over zaken van algemeen belang waartoe een overheid verplicht. Het gaat om zaken die in principe door een commercieel bedrijf uitgeoefend kunnen worden, maar waarbij overheden met gebruikmaking van belastingmiddelen op oneerlijke wijze kunnen concurreren. Een van de redenen voor de wetgeving waren de vele klachten van het midden- en kleinbedrijf over het optreden van bepaalde overheden. Wij kunnen erover discussiëren of het hart uit de wet gehaald is, of het een half ei of driekwart ei is, maar het midden- en kleinbedrijf wil ook graag dat deze wetgeving aangenomen wordt, juist om op eerlijke wijze een deel van de opdrachten op de markt te kunnen krijgen.

Het heeft ook te maken met aanbesteding. De vraag die ter tafel ligt, luidt: heeft het midden- en kleinbedrijf eerlijke kansen op de markt? Ik ben ervan overtuigd dat het midden- en kleinbedrijf niet alleen bij mij maar ook bij de opvolger van de heer Asscher aan de bel trekt, indien het mkb van mening is dat in allerlei gevallen ten onrechte, met een beroep op het algemeen belang, de werkwijze van dit wetsvoorstel of de bedoeling daarvan ondergraven wordt.

De heer Laurier (GroenLinks): Het gaat niet alleen om het midden- en kleinbedrijf, maar om allerlei bedrijven, ook om grote bedrijven. Vandaar dat ik altijd zo graag over afvalverwerking spreek. Ik wil even terug. De minister zei of het van belang is in het geval van de inzameling voor burgers. Versta mij goed: het geldt even goed voor bestrating, groenvoorziening en talloze vormen van dienstverlening op het niveau van de gemeentes. Het geldt echter ook op het niveau van waterschappen voor diensten die in eigen beheer worden uitgevoerd, maar die ook uitbesteed kunnen worden. Begrijp ik goed dat er een probleem is als het eenmaal is uitbesteed en het bestuursorgaan besluit om het weer naar binnen te halen? De minister zei in zijn eerste antwoord dat het een probleem is als het is uitbesteed en je daarop weer je eigen inzamelmiddelen aanschaft, omdat je daar belastingmiddelen bij gebruikt. De minister zegt dat je in de problemen zit als hetgeen in het kader van dit wetsvoorstel eenmaal uitbesteed is, opnieuw investeringen van een overheid vraagt om het weer in te besteden. Dan geldt dat voor de afvalinzameling, bestrating, groenvoorziening, maar bijvoorbeeld ook voor re-integratie; een onderwerp dat op dit moment heel actueel is in gemeenteland. Het geldt niet alleen voor gemeentes, maar natuurlijk ook voor waterschappen en provincies. Het is van belang, ook in het kader van de wetsgeschiedenis, om hierop klip-en-klaar een antwoord te hebben.

Minister Verhagen: De heer Laurier heeft meer uit mijn woorden opgemaakt dan ik had bedoeld. Ik heb gezegd dat je het inzetten van oneerlijke concurrentiemethodes moet voorkomen. Het gaat

niet om de vraag of je het uitbesteedt als het een algemeen of publiek belang is. Het is overigens een volstrekt theoretische mogelijkheid, want een gemeente die beslist om iets uit te besteden, zal het besluit nemen om niet langer uit te besteden. Die gemeente gaat niet op een oneigenlijke wijze de concurrentie aan met iets wat zij eerder heeft uitbesteed.

De voorzitter: Mijnheer Laurier, een laatste interventie. U hebt ook nog een tweede termijn.
**

De heer Laurier (GroenLinks): Dat is de kern niet. De minister zei dat het vraagstuk van oneigenlijke concurrentie naar voren komt als er met belastinggeld productiemiddelen worden aangeschaft.

Minister Verhagen: Nee, ik heb gezegd dat men op een oneigenlijke wijze bezig is als men met belastingmiddelen een vuilnisauto aanschaft en daarmee op de markt geconcurrereerd wordt. Dat staat namelijk los van de publieke taak die eerder al is uitbesteed of waarvan besloten is om het zelf te doen.

Voorzitter. Ik tegen de heer Asscher dat als uit de evaluatie onverhoopt blijkt dat ondernemers vaak geen beroep kunnen instellen door de juridische vorm van de algemeen belangvaststelling, dat voor de regering reden kan zijn voor aanvullende maatregelen. Ik denk aan maatregelen die voorkomen dat overheden een ruim beroep doen op het algemeen belang, zonder dat ondernemers daar in rechte tegenop kunnen komen. Dat ondermijnt namelijk het doel van dit wetsvoorstel.

Ik ga verder met de vraag van de geachte afgevaardigde Asscher over de inspraak. Elke gemeente heeft op grond van de Gemeentewet een inspraakverordening. Voor welke onderwerpen en op welke wijze inspraak mogelijk is, wordt door elke gemeente zelf bepaald. Ik ben het met de vragensteller eens dat het voor de goede werking van dit wetsvoorstel van belang is dat ondernemers hun stem kunnen laten horen bij de voorbereiding van besluiten over het algemeen belang. Dat is de reden om in de handreiking aandacht aan dit punt te besteden.

Het lijkt mij ook zinvol om met de VNG te bezien of er mogelijkheden zijn om in dezen te komen tot een uniforme en effectieve uitvoeringspraktijk. De VVD-fractie heeft voorgesteld om te voorzien in een wettelijke verplichting tot het verlenen van inspraak. Ik zie daartoe nu nog geen aanleiding, maar als blijkt dat de wetsuitvoering op dit punt stopt, is dat zeker een optie die we zullen overwegen. In ieder geval zeg ik toe om dit aspect expliciet onderdeel te laten uitmaken van de evaluatie.

De geachte senator Essers vroeg of ik het standpunt van de CDA-fractie deel dat de rechtsbescherming van particuliere ondernemers niet optimaal is, in het bijzonder ten aanzien van de vaststelling van het publiek belang door overheden. Hij vroeg of er op dit punt verbeterlagen zijn te

maken. Dat is een beetje onderdeel van dezelfde discussie. Particuliere ondernemers hebben diverse mogelijkheden om op te komen tegen overheden die al te gemakkelijk gebruikmaken van de algemeenbelanguitzondering. Allereerst is er inspraak. Daarnaast kan bij de bestuursrechter beroep worden aangetekend tegen een algemeenbelangvaststelling. Bovendien is beroep bij de civiele rechter mogelijk.

Ook als er sprake is van een algemeenbelangvaststelling in de vorm van een algemeen verbindend voorschrift, wat naar mijn verwachting overigens eerder uitzondering dan regel zal zijn, kan daartegen indirect worden opgekomen, bijvoorbeeld in het kader van een verzoek om nadeelcompensatie. Ik vind het inderdaad van belang om goed te bekijken of er in dezen lacunes zijn. De VVD-fractie heeft dit punt ook naar voren gebracht. Ik zal ervoor zorgen dat dit goed wordt gemonitord. In de evaluatie zal ook uitdrukkelijk de vraag worden meegenomen of overheden niet veelvuldig kiezen voor de vorm van een algemeen verbindend voorschrift, waardoor ondernemers het nakijken zouden hebben.

Verder reageer ik graag op het betoog van de heer Asscher. Hij stelt dat er sprake lijkt te zijn van een cirkelredenering met betrekking tot de beroepsmogelijkheden inzake de vaststelling van het algemeen belang. In de memorie van antwoord en de nadere memorie van antwoord heb ik naar voren gebracht dat niet in alle gevallen bij voorbaat beroep openstaat tegen de algemeenbelangvaststelling. Dat hangt samen met het algemene regime van de Algemene wet bestuursrecht. Tegen algemeen verbindende voorschriften staat geen beroep open bij de bestuursrechter, wel tegen concrete besluiten, als de bezwaarprocedure geen soelaas heeft geboden.

Vooralsnog lijkt het bij de algemeenbelangvaststelling te gaan om een concreet besluit, maar ik geef toe dat er een addertje onder het gras kan zitten. Het concrete besluit kan verknoopt zijn met een besluit met het karakter van een algemeen verbindend voorschrift. Dat is het geval als een gemeentelijke verordening en een concreet besluit onlosmakelijk verbonden zijn. Volgens jurisprudentie geldt voor een dergelijke verordening het regime voor de algemeen verbindende voorschriften, wat betekent dat er geen beroep mogelijk is bij de bestuursrechter. Er is echter wel een indirect beroep op de bestuursrechter mogelijk. Als de verordening namelijk leidt tot een concreet uitvoeringsbesluit, kan de betrokkene bij de bestuursrechter de rechtmatigheid van dat besluit en van de onderliggende verordening aanvechten. De rechter kan de verordening dan zo nodig niet verbindend verklaren. Bovendien kan de ondernemer terecht bij de civiele rechter. Ik ben het op zich met de heer Asscher eens dat een eenvoudiger stelsel de voorkeur verdient, maar het ligt nu eenmaal zo en ik denk dat het in de praktijk goed uitvoerbaar is.

De heer Asscher vroeg ook of ik bereid ben om een convenant met de VNG te sluiten om zo min mogelijk algemeen verbindende vaststellingen

te laten uitvaardigen waartegen geen beroep mogelijk zou zijn. Ik vind het dus een goede suggestie om met de VNG om tafel te gaan, niet alleen vanwege hetgeen ik eerder naar voren bracht, maar ook om de VNG een herkenbare rol te geven bij de uitvoering van dit wetsvoorstel. De VNG heeft een belangrijke coördinerende rol voor gemeenten. De VNG stelt modelverordeningen op om onnodige verschillen tussen gemeenten te voorkomen. Ik kan me voorstellen dat ook voor de uitvoering van dit wetsvoorstel bepaalde kaders worden ontwikkeld. Naast de al voorziene handreiking valt wellicht ook te denken aan een modelverordening of standaardbesluit; in elk geval een instrument dat bezwaar en beroep mogelijk maakt. Ik ben graag bereid om in contact te treden met de VNG om te bezien hoe we op dit punt een effectieve uitvoering van het wetsvoorstel kunnen bevorderen.

De heer Asscher vroeg ook hoe ik aankijk tegen de uitvoering van de motie-Ten Hoopen/Vos en hoe ik die wil aanpakken. De heer Asscher heeft al aangekondigd dat ook in deze Kamer een motie tegemoet kan worden gezien als ik niet bereid ben die motie uit te voeren. De genoemde motie van de Tweede Kamer verzoekt de regering om een onafhankelijk onderzoek te doen naar de omvang van oneerlijke concurrentie binnen het hoger onderwijs en onderzoek en de vraag naar de wenselijkheid om delen van het hoger onderwijs en onderzoek onder de wet Markt en Overheid te brengen. Dat laatste is nu duidelijk niet het geval. Mijn voorganger heeft deze motie tijdens de behandeling weliswaar ontraden, maar heeft ook toegezegd om de inhoud van de motie over te brengen aan de collega van OCW.

Ik zou daarin verder willen gaan. Ik kan de Kamer toezeggen dat ik in contact zal treden met staatssecretaris Zijlstra van Onderwijs, die hiervoor verantwoordelijk is. Samen met hem zal ik bezien op welke wijze wij het hoger onderwijs kunnen betrekken in de evaluatie van het wetsvoorstel. Mijn inzet is daarbij, te bekijken of de huidige en toekomstige sectorspecifieke regels in het hoger onderwijs effectief zijn om concurrentievervalsing op dit terrein tegen te gaan. Op zich onderschrijf ik namelijk het belang daarvan. Dit wetsvoorstel bevat geen regels ten aanzien van het hoger onderwijs, juist om dubbele regels te voorkomen, maar de andere regels ten aanzien van het hoger onderwijs moeten dan wel effectief zijn. Ook hier geldt natuurlijk dat we vanuit dezelfde bedoeling moeten opereren.

Staatssecretaris Zijlstra is bezig om de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek te wijzigen. Ik doe graag de toezegging om daarin een juridische grondslag op te nemen waardoor we met een Algemene Maatregel van Bestuur nadere regels kunnen stellen ten aanzien van de rechtmatige en doelmatige besteding van de rijksbijdrage. Dat lijkt mij de juiste plaats om aandacht te besteden aan concurrentievervalsing door het hoger onderwijs. Ik ga dus graag het gesprek aan met de heer Zijlstra.

De heer Laurier heeft in zijn betoog over het probleem dat het wetsvoorstel oplost, de vrees

geuit dat de Wet sociale werkvoorziening (WSW) door dit wetsvoorstel zou worden getroffen. Hij vindt die wet ook een zeer goed middel waarmee gemeenten hun plicht tegenover de burgers kunnen waarmaken. Gemeentelijke sociale werkplaatsen bieden arbeid, producten en diensten aan. Om concurrentievervalsing bij die activiteiten te voorkomen, biedt artikel 5 van de WSW juist voldoende handvaten. Daarin staat namelijk dat gemeenten voor die activiteiten een vergoeding in rekening moeten brengen die de concurrentieverhoudingen niet onverantwoord beïnvloeden. Dat staat dus al in de WSW. Die specifieke bepaling is voor mij voldoende. Het kabinet heeft bij de bepaling van dit wetsvoorstel besloten dat die bepaling in artikel 5 in de WSW de voorkeur verdient boven het onverkort van toepassing verklaren van dit wetsvoorstel. Daarom is de verplichting tot doorberekening van kosten uit dit wetsvoorstel dan ook niet van toepassing op economische activiteiten van sociale werkplaatsen. Dat laat onverlet dat de discussie over de WSW met collega Kamp ongetwijfeld ook in dit huis zal worden gevoerd, maar de vrees van de heer Laurier is dus ongegrond.

De heer Laurier heeft ook gesproken over de afvalinzameling. Ook in de toekomst blijft het mogelijk dat gemeenten die huisvuil ophalen, een publieksrechtelijke taak, zich ook op de commerciële markt voor bedrijfsafval begeven. Zij zullen daar echter op een faire manier moeten concurreren met commerciële afvalbedrijven. Dat volgt uit de hoofdregel van dit wetsvoorstel.

Voor de handhaving van gedragsregels is een onafhankelijke instantie nodig waar ondernemers met hun klachten terecht kunnen. Ook met deze taak zal de NMa worden belast. Die beschikt over de nodige onderzoeksbevoegdheden voor deze taak. Indien blijkt dat de gedragsregels overtreden worden, kan zij daartegen optreden, dwangsommen opleggen, overtredingen ongedaan laten maken en verdere overtredingen of herhaling van de overtreding voorkomen. De NMa is met al haar kennis en ervaring goed in staat om deze taak op dit terrein goed uit te voeren.

De fracties van zowel de VVD als het CDA vragen of ik zeker kan stellen dat voor de toenemende taken die hierdoor ontstaan voor de NMa, ondanks de krappe situatie op de rijksbegroting voldoende budget beschikbaar wordt gesteld. Ja. De NMa heeft in een uitvoerings- en handhavingstoets op dit wetsvoorstel aangegeven hoeveel budget zij nodig heeft om de wet goed te kunnen uitvoeren. Dat budget is gereserveerd in de begroting en zal door de NMa ook volledig worden ingezet om te zorgen voor een effectieve handhaving van de gedragsregels.

De VVD-fractie vroeg speciaal naar een casus waarin bleek dat een overheidsinstelling met algemene middelen economische activiteiten verrichtte tegen zeer lage tarieven. Zij vroeg welke overheidsinstelling dit was en welke maatregelen zijn genomen om dit oneigenlijke gebruik van overheidsgelden tegen te gaan. De zaak betrof een klacht van een eigenaar van een sportzaal over een

gemeente. Laat ik zeggen dat die gemeente in de Randstad gelokaliseerd is, het is zeker niet de gemeente waar de vrager vroeger activiteiten ontplooidde. Die gemeente hanteerde zeer lage tarieven voor de verhuur van gemeentelijke sportzalen. Er is inderdaad een onderzoek van de NMa geweest. Daaruit bleek dat de korting die de betreffende gemeente gaf op de normale uurtarieven, door de gemeente als subsidie in het kader van het gemeentelijk welzijnsbeleid is aangemerkt. Het is dus in het kader van de subsidie op die manier naar voren gebracht. Daardoor heeft de NMa geconcludeerd dat zij daartegen niet kon optreden. Voor zover mij bekend, ook uit contacten met de NMa, zijn er geen andere klachten tegen deze gemeente ingediend.

De VVD-fractie vraagt daarnaast of ik bij de VNG en de gemeenten erop wil aandringen dat bij de reguliere rechtmatigheidscontrole expliciet de naleving van deze wet vermeld wordt en dat gedetailleerd verslag wordt gedaan van alle gevallen waarin deze wet naar de mening van de accountants tekort wordt gedaan. Er moet een normenkader in acht worden genomen bij de rechtmatigheidscontrole van gemeenten, voor zover die gerelateerd is aan het financiële beheer. Dit normenkader wordt door de gemeenten zelf opgesteld. Het wetsvoorstel Markt en overheid dat wij vandaag behandelen, kan financiële effecten voor een gemeente hebben en moet dus worden opgenomen in het normenkader. Hierdoor wordt het wetsvoorstel dus al expliciet meegenomen bij de rechtmatigheidscontroles van gemeenten. Ik ga ervan uit dat dit voldoende afgedekt is, maar ik ben bereid om dit punt nog eens expliciet onder de aandacht van de VNG en de afzonderlijke gemeenten te brengen in de reguliere contacten die wij op dit punt zullen hebben.

Dan kom ik tot het doorwrochte betoog van de geachte senator Reuten van de SP. Ik weet niet of het een tekstexegese was, maar de gehanteerde terminologie kreeg zeer nadrukkelijk aandacht. Hij vroeg specifiek om te komen tot een nadere precisering van de term "concurrentie" en aanverwante termen.

Voordat ik op die termen inga, merk ik in het algemeen op dat de wetgeving naar haar aard heel vaak invulling in rechtspraak en jurisprudentie krijgt en ook vergt. Dat geldt voor het Europese en het nationale mededingingsrecht. Het is in wezen een dynamisch proces. Het is niet altijd mogelijk om alle wetgevingsbegrippen tot in alle nuances vast te leggen. In het algemeen geldt dat begrippen die in het spraakgebruik een duidelijke betekenis hebben, niet in een wettelijke definitie behoeven te worden omschreven. Ik heb niet de indruk dat er sprake is van een specifiek probleem ten aanzien van de begrippen waarop de heer Reuten doelt of een specifieke noodzaak om die begrippen juridisch nader af te bakenen. Bovendien zou opnemen in de Mededingingswet van eigen definities, die dus preciezer zijn dan de definities die zijn gebruikt in het Europese recht, daarmee tegelijkertijd frictie opleveren en leiden tot onduidelijkheid, die de heer Reuten met mij wil voorkomen. Daarmee zou het ook leiden tot rechtsonzekerheid in juist de

nationale uitvoeringspraktijk, die geënt is op het Europese mededingingsrecht. De uitvoeringspraktijk, ook de nationale uitvoeringspraktijk, is daarop geënt.

In het verlengde van die algemene opmerking ben ik van mening dat het niet wenselijk is om "concurrentie" in de Mededingingswet te definiëren. Ik denk dat daar geen behoefte aan is en tegelijkertijd zou het tot rechtsonzekerheid of onduidelijkheid aanleiding kunnen zijn.

Evenmin zie ik aanleiding om de naam "Mededingingswet" te wijzigen in "Concurrentiewet". Eerder is in de schriftelijke reactie aangegeven dat "mededinging" en "concurrentie" op zich synoniemen zijn, maar de naam "Mededingingswet" is voor iedereen een duidelijke aanduiding van die wet. Een wijziging van de naam in "Concurrentiewet" zou op dit moment eerder leiden tot verwarring en nadere vragen dan tot een verdere verduidelijking. Maar misschien wordt die appreciatie niet geheel door de heer Reuten gedeeld.

Daarnaast klopt het dat gelijke concurrentieverhoudingen, waar de heer Reuten in zijn betoog specifiek op inging, niet de doelstelling is van de bestaande Mededingingswet.

Dit wetsvoorstel bevat dus ook een nieuw element, namelijk het bevorderen van gelijke concurrentievoorwaarden voor overheden die economische activiteiten verrichten en overheidsbedrijven enerzijds en concurrerende private ondernemingen anderzijds. Tussen die overheden en overheidsbedrijven enerzijds en de private ondernemingen anderzijds bestaat dus wel degelijk een strijd om het marktaandeel. Dat is eigenlijk de hele essentie van hetgeen wij hier proberen te regelen. Het doel van dit wetsvoorstel is te bevorderen dat die strijd, als die al plaatsvindt, zich onder gelijke voorwaarden afspeelt.

Misschien is de term "concurrentievoorwaarden" minder lastig te operationaliseren dan "concurrentieverhoudingen". Voor het geheel verbannen van de term "concurrentieverhoudingen" zie ik geen aanleiding. Wij dienen bij het gebruik van die term uiteraard duidelijk te maken wat daaronder precies wordt verstaan. Ik acht het ook in dit geval wenselijk om de nodige nauwkeurigheid te betrachten.

Ik ben het uiteraard van harte eens met de opmerking dat misleidende terminologie in wetgerelateerde teksten vermeden moet worden. Dat zou anders haaks staan op de bedoeling waarmee in dit huis wetgeving vaak wordt beoordeeld.

De bezwaren die de geachte senator Reuten naar voren brengt tegen de term "gelijk speelveld" zijn mij niet helemaal duidelijk. Zoals door de SP terecht wordt opgemerkt, wordt met die term in de toelichting bij het wetsvoorstel gedoeld op de doelstelling om gelijke concurrentieverhoudingen te bevorderen tussen overheden die economische activiteiten verrichten en overheidsbedrijven enerzijds en private ondernemingen anderzijds. Ik begrijp dus niet geheel wat de heer Reuten naar voren bracht. Ik heb eerder wel opgemerkt dat gelijke concurrentieverhoudingen door dit

wetsvoorstel een nieuw element is in de Mededingingswet.

De heer Reuten (SP): Ik wil het nog even proberen. De minister zegt: gelijke concurrentieverhoudingen zijn niet de doelstelling van de Mededingingswet in het algemeen, maar wel van dit wetsvoorstel.

Minister Verhagen: Ja, dat wordt nu toegevoegd.

De heer Reuten (SP): In het nader voorlopig verslag staat: "Onder gelijk speelveld verstaan wij hier gelijke concurrentieverhoudingen". Je kunt dus niet in zijn algemeenheid zeggen dat de doelstelling van het regeringsbeleid een gelijk speelveld is. Immers, de minister zegt dat gelijke concurrentieverhoudingen niet de doelstelling van het beleid in het algemeen zijn. Je kunt er niet omheen de termen duidelijk te definiëren. Dit is namelijk inconsistent. Je kunt niet zeggen dat gelijke concurrentieverhoudingen niet de doelstelling zijn van de Mededingingswet, terwijl een gelijk speelveld dat wel is. Immers, die zijn als identiek gedefinieerd.

Minister Verhagen: Er wordt een nieuw element aan de Mededingingswet toegevoegd, namelijk de gelijke concurrentieverhoudingen tussen overheden die economische activiteiten verrichten, en private ondernemingen. Dat kun je een gelijk speelveld noemen. Het is een nieuw element, omdat het in de basis van de Mededingingswet niet zo voorkomt. Daarom is het expliciet als nieuw element opgenomen. Het is voldoende duidelijk wat wij wensen. Een extra verduidelijking vindt niet plaats. Als wij te zeer gaan afwijken van hetgeen in Europees verband gebruikelijk is -- daarop is onze nationale mededingingspraktijk gebaseerd -- dan maken wij het eerder onduidelijker dan duidelijker. Waar het expliciet nodig is, hebben wij het nieuwe element toegevoegd. Als wij echter van de weeromstuit alles op een andere wijze gaan formuleren dan in het Europese recht gebruikelijk, dan creëren wij meer onduidelijkheden dan duidelijkheden. Ik zie dus geen aanleiding voor een algehele herziening van de terminologie. Voor zover het in mijn vermogen ligt, zal ik het gebruik van ondubbelzinnige terminologie op het terrein van mededingingswetgeving bevorderen.

Onder andere van de VVD-fractie heeft gewezen op het risico van een hiaat doordat de wet na vijf jaar vervalst. Mij is gevraagd om mij in te zetten voor tijdelijke wetgeving. Ik ben het uiteraard eens met de algemene optie dat een hiaat zeer ongewenst zou zijn. Als wij zeggen dat dit wetsvoorstel ertoe dient om concurrentievervalsing door overheden te voorkomen, dan kan dat geen tijdelijke zaak zijn. Er is voorzien in een evaluatie na drie jaar, ook om voldoende de tijd te hebben voor besluitvorming over verlenging van de geldigheidsduur van de gedragsregels. De wettelijke mogelijkheid om bij Algemene Maatregel van Bestuur de geldigheidsduur te verlengen, helpt ook om een hiaat na vijf jaar te voorkomen. Voor die AMvB geldt een voorhangverplichting.

Ook de SP-fractie heeft aandacht gevraagd voor die horizonbepaling. Ik kom daar nog op terug, maar zeg nu al toe dat de wetgeving voor verlenging van de geldigheidsduur tijdig zal worden voorgehangen, dus nadat het evaluatieverslag in het parlement is behandeld, maar ruim voor de afloop van de vijfjaarstermijn. De heer Reuten stelde dat de horizonbepaling van het wetsvoorstel in relatie tot de motie-Jurgens enige verduidelijking behoefde. Concreet vroeg hij om twee toezeggingen. Ten eerste om niet opnieuw te zondigen. Ten tweede om bij wijze van aflaat een wetswijziging te entameren die ervoor zorgt dat de bewuste Algemene Maatregel van Bestuur bij wet wordt bekrachtigd of ingetrokken. Uiteraard ben ik blij dat senator Reuten ook hier een metafoor gebruikt, zodat het wat minder zwaar wordt, althans de discussie. Ik begrijp waar hij heen wil. Ik constateer dat hij zich niet heeft laten overtuigen door het uitvoerige antwoord in de voorlaatste schriftelijke ronde. Dat is jammer, maar daar moeten wij geen breekpunt van maken. Ik zie zijn uitgestoken hand en wil bekijken of ik er een handreiking van mijn kant tegenover kan stellen om elkaar in het midden te treffen. Zonder het risico op een wettelijk hiaat te vergroten wordt de wijziging van de werkingsduur ook bij formele wet geregeld. Onder omstandigheden zal de wijziging direct bij formele wet kunnen gebeuren, dus zonder voorafgaande AMvB. Ik zeg toe dat ik voor wijziging van die werkingsduur een wetsvoorstel in procedure zal brengen. Als in de toekomst wetgeving aan de orde is die vergelijkbaar is met het onderhavige wetsvoorstel, dan zal ik zeker kiezen voor de aanpak die senator Reuten naar voren heeft gebracht. In de mij resterende periode in deze functie, maak ik die aanpak graag tot de mijne. Op beide punten kom ik hem graag tegemoet.

De CDA-fractie vroeg de eerder genoemde aandachtspunten bij de evaluatie van de wet te betrekken. Ik hecht er net als de CDA-fractie aan om bij de evaluatie goed te bezien of de wet effectief is en of aanscherpingen wenselijk zijn. Ik ben dus ook graag bereid om de aandachtspunten van de CDA-fractie, de ChristenUnie en de SGP bij de evaluatie van de wet te betrekken.

Het wetsvoorstel biedt een stap in de goede richting voor het stellen van voorwaarden waaronder de overheid kan concurreren met het bedrijfsleven. Ik weet dat wisselend wordt gedacht over het antwoord op de vraag of dit wetsvoorstel nu werkelijk de schoonheidsprijs verdient, maar ik pleit er zeer nadrukkelijk voor om dit wetsvoorstel aan te nemen. Het alternatief is namelijk dat wij weer minimaal vier jaar verder zijn voordat er iets gebeurt op dit terrein. In ieder geval kunnen wij nu voor sommigen een toereikende stap en voor allen, hoop ik, een goede eerste stap zetten met het aanpakken van de kern van het probleem en dat is het buiten spel zetten van het bedrijfsleven door concurrentievervalsing door de overheid.

*N

Mevrouw Sylvester (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording in eerste termijn.

Ik heb goed naar de beantwoording geluisterd en vond deze duidelijk.

De fractie van de Partij van de Arbeid heeft in haar inbreng twee thema's centraal willen stellen. Ik vind het van belang om dat kader nog even te schetsen. Aan de ene kant wenst mijn fractie de autonomie en het medebewind intact te houden. Zij vindt het noodzakelijk dat er erkenning blijft bestaan voor de lokale autonomie. Aan de andere kant hebben wij gezegd dat wij vinden dat overheden eigen commerciële activiteiten niet met belastingmiddelen zouden mogen subsidiëren. Volgens mij is iedereen het daarmee eens, ook de fractie van GroenLinks. Ook de heer Laurier heeft volgens mij gezegd dat hij dat principe onderschrijft.

De minister heeft het woord "symboolwetgeving" al genoemd en naar onze mening is daar sprake van. Het is symboolwetgeving omdat het hart uit het wetsvoorstel is geamendeerd. De vraag is dan ook gerezen waar het over gaat. Is aanvullende wetgeving nodig? Waar wil je die dan een plaats geven? En wat houdt het amendement waarmee het hart uit het wetsvoorstel is gehaald, nou precies in? Ik heb kunnen beluisteren dat de minister stelt dat hij niet tornt aan autonomie en medebewind. Eigenlijk erkent hij daarmee de lokale autonomie. Het is bijzonder prettig om te horen dat wij dat als gelijk uitgangspunt hebben. Hij heeft ook gezegd dat hij van mening is dat niemand wil dat publieke gelden worden ingezet voor concurrerende activiteiten. Ik constateer dan ook dat de zaken die de fractie van de Partij van de Arbeid belangrijk vindt, ook door de regering belangrijk worden gevonden. Wat ik van de minister zou willen weten, is wat de burger nou in zijn of haar portemonnee merkt van het feit dat de overheden deze taken niet meer gaan verrichten en dat het bedrijfsleven deze taken op een efficiëntere, effectievere en adequatere wijze gaat uitvoeren. Ik wil hier toch graag een reactie op, want wellicht heeft de minister daar ideeën over.

Het manco om de gedragsregel een plaats te geven in de Gemeentewet is de uitoefening van het toezicht. Er is een onafhankelijk toezichthouder nodig en die is bij de Gemeentewet lastig te regelen. Ik wil van de minister nog even scherp horen hoe het precies zit met de afbakening van de Europese regels. De minister weet immers ook zelf dat jaren van voorbereiding ervoor hebben gezorgd dat de Europese regels een bepaalde inhaalslag hebben gemaakt. In mijn inbreng heb ik al geschetst dat dit wetsvoorstel van de vorige eeuw dateert.

Het onderzoek dat ten grondslag ligt aan de eerlijke concurrentieverhoudingen, dateert uit 2002. Dat is dus al bijna tien jaar oud. De kleinere activiteiten vallen inmiddels ook onder de Europese regels. Daarmee is het punt van het toezicht geregeld. Je zou ook kunnen betogen dat de rol van de NMa in dezen strijdig zou kunnen zijn met autonomie en medebewind van gemeenten. Op dit punt krijg ik dus graag nog een reactie van de minister: hoe zit het bij de Europese regels en de door mij geschetste context met de afbakening?

Mijn tweede punt is de reikwijdte van het amendement-Ten Hoopen/Vos. Ik heb aangegeven dat mijn fractie ervan uitgaat dat het amendement inhoudt dat de autonomie volledig wordt gerespecteerd. Ook de minister heeft dat gesteld. Hij heeft ook aangegeven dat een ondernemer eventueel in beroep zou kunnen gaan bij de bestuursrechter. Ik moet zeggen dat ik uitkijk naar de praktijk en naar de aantallen. Ik ben benieuwd hoeveel ondernemers naar de bestuursrechter zullen gaan en wat de uitspraken dan zullen zijn. In mijn fractie bestaat immers wel de behoefte om precies te weten te komen wat er aan de hand is. Het onderzoek waarop de minister de cijfers baseert, is oud. Ook in dit hele debat merk je dat het noodzakelijk is dat er duidelijkheid komt: waar hebben wij het nu precies over? Aan de ene kant zegt de minister dat hij dit niet wil bagatelliseren, maar aan de andere kant zien wij heel oude onderzoekscijfers en heeft in de EU een bepaalde ontwikkeling plaatsgevonden op het punt van de Europese regelgeving. De PvdA-fractie wil dus gewoon weten of deze regels effectief zijn en of er echt iets te regelen valt.

De PvdA-fractie kijkt dus uit naar die praktijk. Dat betekent dat wij groen licht zullen geven voor dit wetsvoorstel; wij zullen daarvoor stemmen.

*N

De heer Reuten (SP): Mijnheer de voorzitter. Ik dank de minister voor zijn antwoorden. In verband met de beschikbare spreektijd heb ik zojuist misschien niet duidelijk gezegd -- volgens mij wel in het voorlopig verslag -- dat er geen verschil van mening is over de door de minister aan het begin van zijn eerste termijn geformuleerde uitgangspunten en doelstellingen van het wetsvoorstel. Indien de overheid met private bedrijven in concurrentie treedt, moet dat gebeuren onder gelijke concurrentievoorwaarden; daarover bestaat dus geen verschil van mening. Dat is de lijn. Verder gaat het dan alleen nog om een paar punten van de uitwerking.

Ik begin met de kwestie van de definities. Ik vind dat de wetgeving zo helder mogelijk moet zijn. De rechter komt eraan te pas als er onduidelijkheden zijn, maar ik vind dat de wetgever zoveel mogelijk moet vermijden dat de rechter er überhaupt aan te pas komt. Ik vind het in zekere zin armoede dat er in de EU een uitgebreide jurisprudentie op dit gebied is, juist omdat in de EU ook geen definitie wordt gegeven van "concurrentie", zoals de minister heeft aangegeven in de memorie van antwoord. Er wordt dus eigenlijk gezegd: rechters, zoeken jullie het maar uit. Ik vind dit een zwakte van de wetgever. Ik hoop dat de minister er vanavond nog over wil nadenken dat wij als wetgever toch zoveel mogelijk duidelijkheid moeten scheppen en definities moeten geven. Dan gaan wij misschien toch een keer onderuit en dan moet de rechter eraan te pas komen.

Toch nog even over het gelijke speelveld. Het heet zo te zijn. Ik vind het een afschuwelijke term, die metafoor, maar bon, die heeft nu een

keer ingang gevonden. Wij streven dus naar een gelijk speelveld. Streven wij ook naar gelijke concurrentievoorwaarden? Nee, zegt de minister daar streven wij niet naar, althans niet in het algemeen, maar wel in de relatie tot de overheid. Als je dan ten derde zegt, zoals de minister doet in de nadere memorie van toelichting, onder gelijk speelveld verstaan wij eigenlijk gelijke concurrentieverhoudingen, dan is er toch een inconsistentie. Dit komt doordat de termen niet duidelijk zijn gedefinieerd. Als de termen duidelijk gedefinieerd zijn, vis je die inconsistentie eruit. Je kunt niet tegelijkertijd zeggen, wij streven in het algemeen naar een gelijk speelveld, gelijk speelveld is gelijk aan gelijke concurrentieverhoudingen, maar wij streven niet in het algemeen naar gelijke concurrentieverhoudingen. Dat is inconsistent.

Ik zou graag zien dat de minister probeert een voorlopige notitie over die terminologie op te stellen. Misschien kunnen wij daarover hier eens van gedachten wisselen in de commissie voor Economische Zaken of plenair. Dan kunnen wij kijken of wij daarmee verder kunnen komen. Als de conclusie dan is dat wij er niet verder mee komen, stoppen wij het proces. Ik pleit ervoor dat wij "proberenderwijs" kijken of wij helderheid kunnen scheppen.

Ik dank de minister voor zijn toezegging met betrekking tot de delegatiebepaling, artikel 4, waarbij de betreffende Algemene Maatregel van Bestuur, als die er mocht komen, wordt omgezet in een formele wet. Die aflaat is dan geheel verdiend. De minister heeft gezegd dat hij het in het vervolg altijd zo zal oplossen. Dus hij zondigt niet meer en dan zijn wij helemaal klaar.

Overigens zullen wij voor het wetsvoorstel stemmen.

*N

De heer Laurier (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn antwoorden. Ik wil beginnen met een misverstand weg te nemen. Ik ben geen voorstander van oneigenlijke concurrentie. Er wordt ook gesproken over valse concurrentie, maar ik spreek over oneigenlijke concurrentie. Volgens mij zit daar verschil tussen, maar ik zal geen boeiende exegetische houden zoals de heer Reuten deed. Het is echter niet duidelijk of en in welke mate het voorkomt. Het aantal klachten zegt niets en het is ook niet duidelijk of de huidige regelgeving niet volstaat.

Ik wil nog een tweede misverstand wegnemen. Ik ben niet tegen de markt in het algemeen of tegen marktprincipes. Sterker nog, bij sommige diensten pleit ik er juist voor dat die door de markt worden gedaan, omdat de burger soms ook wat te kiezen wil hebben.

Ik dank de minister voor de verheldering op het punt van de WSW. Artikel 5 is voldoende en het maakt niet uit of het een gemeentelijk bedrijf is, een bedrijf in een gemeenschappelijke regeling of in een overheids-bv. Die varianten kennen wij allemaal. Er blijven twee kernelementen over; daarover is al gesproken in een interruptiedebatje. Ja, je kunt publieke taken hebben, maar dat wil nog

niet zeggen dat die publieke taken ook publiek moeten worden uitgevoerd. Je ziet in de gemeentelijke praktijk dat publieke taken privaat worden uitgevoerd. Dat komt op tal van terreinen voor.

Stel dat een gemeente besluit om een publieke taak ook publiek uit te voeren. Ik zou graag horen dat het simpele feit dat het ook privaat kan worden uitgevoerd geen reden is om dat als oneigenlijke concurrentie te beschouwen. Ook zou ik graag horen dat daarvoor niet iedere keer een uitgebreid besluit moet worden genomen dat het om publieke dienstverlening gaat. Daarmee stort je, gezien de hybride praktijk op gemeentelijk, provinciaal en ander decentraal overheidsniveau, een enorme administratieve rompslomp over die overheden uit. Het zal toch niet zo zijn -- daarbij gaf ik steeds het voorbeeld van de gemeentereiniging -- dat nu de gemeente Rotterdam voor het gemeentelijk havenbedrijf een apart besluit moet gaan nemen dat het hierbij gaat om een economische activiteit van algemeen publiek belang. Dat had namelijk ook privaat of op een ander manier kunnen worden uitgevoerd. Op dat punt krijg ik graag de verzekering van de minister.

Ook mijn volgende punt over de autonomie van gemeenten heeft met die interpretatie te maken. Ik kom zelf uit gemeenteland; autonomie is mij dus uit het hart gegrepen. Soms kan het echter ook verwarring scheppen. Stel dat de ene gemeente tegen een dienst zegt: dit is typisch een economische activiteit in het algemeen belang. Stel dat de buurgemeente precies het tegenovergestelde doet. Als het daarop wordt gebaseerd, wat is dan de situatie? Hoe acht de minister dan de helderheid? Wat betekent dat in feite in het geval van eventuele beroepsprocedures? Ook op dat punt vraag ik de minister om helderheid.

*N

De heer Asscher (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn zeer uitgebreide beantwoording van de vragen van de VVD-fractie. Ik heb de minister in de loop van de afgelopen vier jaar in verschillende toonzettingen met deze Kamer zien debatteren en ik ben gewend dat hij er soms wel eens geharnast in zit. Ik zie dat hij vandaag, ongetwijfeld door de kracht van het argument, met een flexibiliteit naar voren komt die ik hier niet vaak heb aangetroffen. Dat doet mij deugd, want de VVD-fractie heeft toch een lange weg doorgemaakt in de verwerking van dit wetsvoorstel. Mede door dat zogenaamde destructieve amendement leek het erop dat wij moesten besluiten dat de kwaliteit van wetgeving en de hardheid van dit wetsvoorstel onvoldoende waren en dat wij onze twijfels daarover toch ernstig duidelijk moesten maken.

Door de schriftelijke behandeling is slechts een deel van die zorgen weggenomen. Door de toezeggingen van de minister in de mondelinge behandeling van heden is de stelling "een kwart er is beter dan een lege dop" echter geworden tot

"driekwart ei". Met die toezeggingen kunnen wij een heel eind komen.

Ik zal niet alle twaalf toezeggingen behandelen; de meeste zijn adequaat toegezegd en afgehandeld. Daarom kan ik de minister alleen vragen of hij de Kamer nog te zijner tijd schriftelijk wil informeren over zijn overleg met staatssecretaris Zijlstra over het bekende onderwerp van het hoger onderwijs en over zijn overleg met de VNG inzake een eventuele modelverordening en de manier waarop de VNG zijn benadering accepteert.

In tegenstelling tot mijn geachte collega Sylvester vind ik het juist zo mooi dat dit wetsvoorstel een aantasting is van de autonomie van het medebewind van overheden. Ik vind het mooi, omdat die overheden niet meer 100% vrij zijn om op dit ene gebied te doen en te laten wat ze oorspronkelijk wel konden.

Daarmee kom ik bij de conclusie van de VVD-fractie. Samen, in goed overleg met de minister, hebben wij een lange weg afgelegd van "dit moesten wij maar niet doen" naar "dit is zo onvoorstelbaar belangrijk voor het level playing field, het gelijke speelveld tussen bedrijven die van de overheid komen en het vrije bedrijfsleven, dat wij dit wetsontwerp zullen steunen". Ook de transparantie, een van de doelstellingen, wordt gewaarborgd door de manier waarop de toezeggingen zijn gedaan. Ik moet zeggen dat het mij veel deugd doet dat in het overleg tussen Kamer en regering, door de heldere toezeggingen van de minister, de mogelijkheden van deze wet voor het bedrijfsleven dermate zijn opgerekte, dat wij de vrije concurrentie van het bedrijfsleven met deze bedrijven met vertrouwen tegemoet kunnen zien.

*N

De heer Essers (CDA): Voorzitter. Ik spreek wederom namens de fracties van het CDA, de ChristenUnie en de SGP. Dit wordt dus wederom een heel christelijke inbreng. Ik dank de minister voor zijn heldere antwoorden op onze vragen. Wij hadden een vijftal punten, ik zal ze successievelijk nalopen.

Om te beginnen de bestuurlijke autonomie en de kwestie van de rechtsbescherming. Ik ben blij met de toezegging van de minister dat hij nadrukkelijk zal monitoren of er al dan niet oneigenlijk gebruik wordt gemaakt van de uitweg van besluitvorming via een algemeen verbindend voorschrift. Ik vind de opstelling van VNO-NCW en MKB-Nederland, die met vertrouwen de praktijk tegemoet zien, belangrijk op dit terrein. We zullen wel met de minister kritisch moeten kijken naar hoe dit zich in de praktijk daadwerkelijk gaat voltrekken.

Het tweede punt is de fiscale positie van de overheidsbedrijven. Collega Reuten vroeg mij om toe te lichten wat dit wetsvoorstel daarmee te maken heeft. Dit wetsvoorstel schrijft overheidsbedrijven voor om ten minste de integrale kostprijs door te berekenen. Maar men kan dus ook een hoger bedrag in rekening brengen. Doordat

overheidsbedrijven zelden vennootschapsbelasting hoeven te betalen, kunnen zij afnemers een lagere prijs in rekening brengen, om hetzelfde bedrag over te houden als wél vennootschapsbelastingplichtige bedrijven. Ze kunnen dus winst maken, omdat zij geen vennootschapsbelasting hoeven te betalen, en zij kunnen een lager bedrag in rekening brengen. Dat is de koppeling tussen de belasting en deze overheidsbedrijven. Daarom ook dringen wij al heel lang aan op regelgeving op dit terrein. Ik ben blij dat het kabinet voornemens is om nog vóór de zomer voorstellen in te dienen. Ik zou dit graag koppelen aan de toezegging van de minister om de AMvB met betrekking tot de kostprijsberekening voor te hangen. Voor belastingheffing moet je namelijk de winst van een overheidsbedrijf kunnen bepalen; het is dus heel belangrijk om de kostprijs op een goede manier te kunnen bepalen. Ik zie een duidelijke link tussen de AMvB, die nu gelukkig wordt voorgehangen, en de belastingheffinguitbreiding van de overheidslichamen.

Ik ga verder met de positie van de indirecte overheidsbedrijven. In het belastingrecht kennen we het adagium "substance over form": het gaat om de daadwerkelijke realiteit, de juridische huls moet niet uitmaken. Ik zou ook in dit verband deze parallel willen trekken. In het voorbeeld van het vuilverwerkingsbedrijf, dat direct onder de overheid hangt waardoor het een direct overheidsbedrijf is, zie ik qua substance geen verschil met de situatie waarin daarvan een bv wordt gemaakt, met een 100%-aandeel van diezelfde overheid. Als je dan een verschillende behandeling toepast, is dat form over substance.

De minister heeft mij wel overtuigd met zijn uitleg van de bepaling in de wet dat er geen bevoordeling mag zijn door de overheid van een indirect bedrijf. Als een indirect overheidsbedrijf een kostprijs lager dan de integrale kostprijs hanteert, mag dat volgens de minister doorgaan als het bedrijf zegt: dat komt door de marktpositie en niet door het feit dat ik word bevoordeeld door de gemeente of welke overheidsinstelling dan ook. Daarmee ben ik het eens, maar ik wil het graag ook omdraaien. We moeten particuliere bedrijven niet achterstellen, maar het is ook niet de bedoeling om directe overheidsbedrijven achter te stellen. Door te bepalen dat directe overheidsbedrijven altijd de integrale kostprijs in rekening moeten brengen, ontzeg je ze eigenlijk de mogelijkheid -- die indirecte overheidsbedrijven dus wel hebben -- om een lager bedrag in rekening te brengen omdat de marktsituatie dat nu eenmaal meebrengt. Ik pleit er daarom voor dat ook directe overheidsbedrijven mogen zeggen: mijn integrale kostprijs is vanwege de marktsituatie hoger dan het bedrag dat ik op dit moment in rekening breng. Dan ben je zakelijk bezig, zowel bij de directe als de indirecte overheidsbedrijven.

De heer Laurier (GroenLinks): Het betoog van de heer Essers spreekt mij aan. Hij legt nu een relatie tussen directe en indirecte overheidsbedrijven. Wij hebben natuurlijk ook nog te maken met particuliere bedrijven. Het is niet ongebruikelijk dat

bij concurrentie contracten met gemeenten eerder wat goedkoper worden vastgesteld, waarna later de werkelijke kosten in rekening worden gebracht. Zo trekt men een stukje markt erbij. Heeft de heer Essers, gezien de creativiteit die hij net tentoonspreidde, ook daarvoor nog een oplossing?

De heer Essers (CDA): Het is nu te laat om daarvoor ook meteen een oplossing te bedenken. Wij willen in alle gevallen een arm's-lengthverhouding. Het moet een zakelijke verhouding zijn. Omdat er nu eenmaal sprake is van de specifieke situatie van een overheidsbedrijf, is dat wat lastig vast te stellen. Dit wetsvoorstel biedt daar een mogelijkheid toe; het is een stap in de goede richting. Met de minister denk ik dat het heel belangrijk is om de ervaringen die wij ermee opdoen, goed in kaart te brengen. Over de nu gestelde periode van drie jaar, moeten wij heel bekijken wat wij ervan kunnen leren en welke volgende stap we kunnen zetten. Voorlopig ga ik er nog van uit dat de overheidsinstellingen te goeder trouw handelen. Daar waar blijkt dat men toch wat makkelijk gebruikmaakt van de escapes die deze wetgeving lijkt te bieden, zal de monitoring en uiteindelijk ook het standpunt van de NMa en de rechter een corrigerende werking hebben.

Tot slot. Op de punten die ik heb aangehaald, heeft de minister toegezegd dat de evaluatie er uitdrukkelijk betrekking op zal hebben. Namens de drie fracties waarvoor ik spreek, mag ik aankondigen dat wij voor zullen stemmen.

*N

Minister Verhagen: Voorzitter. Ik dank de geachte senatoren voor hun in zijn algemeenheid positieve bejegening van mijn beantwoording in eerste termijn. Ik dank hen ook voor de aankondiging dat dit wetsvoorstel, los van de toonhoogte waarmee ik het heb verdedigd, op brede steun kan rekenen.

Mevrouw Sylvester vroeg nog eens specifiek om aan te geven wat de burger eigenlijk merkt van dit wetsvoorstel. Dat is een heel essentiële vraag. In zijn algemeenheid is het belangrijkste dat er zekerheid is dat belastinggeld -- de burger is verplicht om dit te betalen, heeft niet de keuze om dat niet te doen -- wordt gebruikt voor puur publieke taken; dat is een groot goed. Verder is het belangrijk dat het vrij besteedbare geld van consumenten voor goederen en diensten die niet van algemeen belang zijn, op een vrije wijze kan worden besteed door die burger.

Ik denk dat het rechtvaardiger is dat de burger niet verplicht hoeft te betalen voor zaken die niet van algemeen belang zijn, maar dat hij er zelf voor kan kiezen of hij daar zijn vrij besteedbare geld voor wil zetten of niet. Op zich zullen de effecten, los van de efficiency, op de prijzen voor de consument dus beperkt zijn. Het wetsvoorstel zal met name meer kansen scheppen voor het midden- en kleinbedrijf. Ik denk dat uiteindelijk -- dat is niet alleen mijn opvatting als minister van EL&I, maar ook als lid van de regering in het algemeen -- een sterker mkb een voordeel oplevert voor de gehele economie.

Mevrouw Sylvester (PvdA): Ik dank de minister. Ik heb hem verteld dat deze vraag mij triggert. Ik heb niet voor niets gevraagd wat de burger hiervan merkt in zijn of haar portemonnee. Ik wil het eigenlijk heel plat maken. De minister heeft gezegd dat de winst in een aantal zaken zit, maar dat de burger er direct in de portemonnee misschien weinig van merkt. Er is met name een voordeel voor het mkb. De minister heeft net gezegd dat in de evaluatie zal worden bekeken hoe vaak mkb-bedrijven naar de bestuursrechter stappen. Wij willen weten wat de effectiviteit van dit wetsvoorstel is. Is de minister bereid om dit specifieke aspect wat nader uit te pluizen? Dit triggert mij niet alleen. Ik vind het ook van belang dat wij over een aantal jaren kunnen zeggen dat dit wetsvoorstel in het belang is van het mkb en dat het in de praktijk de burger voordelen heeft opgeleverd. Als ik het zo beluister, zal dit wetsvoorstel worden aangenomen. Vindt de minister de voordelen voor de burger ook een belangrijk aandachtspunt en is hij bereid om dit mee te nemen? Ik vind namelijk dat er een bepaalde verantwoordelijkheid, een bepaalde importantie, bij het mkb ligt. Daar doen wij het namelijk voor.

Minister Verhagen: Als een burger een baan krijgt in het mkb in plaats van dat hij op straat komt te staan doordat een mkb-bedrijf failliet gaat doordat het de concurrentie niet aankan, is het voordeel evident. Mevrouw Sylvester vroeg echter specifiek wat de burger ervan merkt ten aanzien van de prijzen. Ten aanzien van het vrij besteedbare inkomen, dus het deel dat niet via belastingen verplicht bij de burger wordt weggehaald, bestaat er volgens mij meer keuzevrijheid. Dat laat onverlet dat de burger er wat betreft de aanschaf van die bepaalde dienst of dat bepaalde product wellicht relatief weinig van merkt. Hij is echter niet langer verplicht om daarvoor geld af te dragen. Als hij de dienst of het product niet wil afnemen, doet hij dat niet. Anders zou hij de dienst of het product al via de omweg van ozb of anderszins hebben betaald.

Mevrouw Sylvester (PvdA): De minister zegt dat er op een aantal vlakken voordelen liggen, maar dat de directe werking in de portemonnee, zoals ik het maar even noem, gering is. Hij gaat onderzoeken hoe deze wet gaat uitwerken in de praktijk, zoals hoe vaak er naar de bestuursrechter wordt gegaan. Ik ben daar, het als hij, benieuwd naar, want dat geeft ook het nut en de zin van dit wetsvoorstel, dat hier in grote mate wordt ondersteund, aan. Is de minister bereid om te onderzoeken wat het voordeel is, wat het heeft opgeleverd, voor de burger?

Minister Verhagen: Daar ben ik uiteraard toe bereid. Dat zeg ik graag toe.

Mevrouw Sylvester (PvdA): Dank u wel, minister.

Minister Verhagen: Mevrouw Sylvester vroeg ook wat nu precies de verhouding is van dit wetsvoorstel tot de Europese regels. De Europese

regels inzake staatssteun zijn van toepassing op steunmaatregelen van overheden indien die de mededinging vervalsen en de handel tussen lidstaten beïnvloeden. Daar richten de Europese regels zich op. Hiervan is volgens de Europese Commissie in elk geval geen sprake indien de staatssteun niet hoger is dan €200.000 over drie belastingjaren. Ook beneden die grens speelt echter het probleem van concurrentievervalsing door overheden, met name op het regionale en lokale niveau.

Om ook in die gevallen problemen tegen te gaan, is dus afzonderlijke nationale wetgeving nodig. Dat wordt ook expliciet zo erkend. Dat is de reden waarom wij dit wetsvoorstel hebben ingediend. Het is dus eigenlijk de aanvulling op die algemene regels.

Mevrouw Sylvester vroeg om een snelle evaluatie. Daarin zullen wij die aandachtspunten meenemen.

Ik ben zeer blij dat de geachte senator Reuten zeer nadrukkelijk stelt dat over de uitgangspunten en de bedoeling geen verschil van mening bestaat. Ik heb hem ook toegezegd dat ik graag, los van de stappen die moeten voorkomen dat we wederom een aflaat moeten gaan verwerven, ook in de toekomst probeer om ondubbelzinnig te zijn wat het woordgebruik betreft. De heer Reuten heeft gevraagd om een notitie over de terminologie om daarover de discussie te kunnen voortzetten. Nu ben ik best bereid om privé, buiten deze Kamer, met de heer Reuten nog eens een debat te houden over de terminologie. Op zichzelf intrigeert mij dat ook als ik eerlijk ben. Maar wanneer ik als minister, gelet op de taakstelling van het aantal reorganisaties dat ik moet doorvoeren binnen het ministerie en gelet op het aantal ambtenaren dat bij de bezuinigingen betrokken is, nu opdracht ga geven om zo'n notitie van de zijde van het ministerie voor te bereiden, komen wij daar volgens mij niet echt verder mee, althans, in dit debat. Dit is namelijk een academische discussie, waar ik op zichzelf echt wel door getriggerd ben en die mij ook wel intrigeert. Maar ik heb al eerder gezegd dat juist het mededingingsrecht ook op Europees recht is gebaseerd, waardoor het in de praktijk eerder onduidelijkheid met zich meebrengt dan duidelijkheid, waarom het ons beiden zou gaan. In de nadere memorie van antwoord is hierop uitvoerig ingegaan. Ik denk dat een extra notitie daaraan niets toevoegt, los even van ons gezamenlijke debat. Mocht ik na dat debat, waartoe ik de heer Reuten graag uitnodig, dat wij in de koffiekamer of op een andere plaats kunnen voeren, dan toch tot de overtuiging komen dat er veel meer in zit en dat er veel meer mogelijk is dan ik hier nu zo schets, dan ben ik alsnog bereid om het ministerie toch opdracht te geven om die wijzigingen voor te bereiden. Ik wil zo ondubbelzinnig mogelijk zijn. Als ik echt ondubbelzinnig ben, moet ik nu zeggen: nee, ik kan die notitie niet toezeggen.

De heer Reuten (SP): Kunt u dan toch nog iets zeggen over het punt dat je over de

onduidelijkheden die in wetten staan, tegen de rechter zegt: zoeken jullie het maar uit? Moeten wij niet zorgen voor een kwaliteit van wetten waardoor mensen zo min mogelijk naar de rechter gaan? Het kan dan misschien twee fte op uw ministerie kosten. Nee, die notitie kost u geen twee fte, het kost één fte misschien een maand. Gaat u dan eens bespreken met uw collega van Justitie hoeveel gerechtelijke procedures dit dan scheelt. Daarmee kun je ontzettend veel geld verdienen. Dus u maakt een notitie en dan heb je honderden procedures minder. Dat scheelt wat aan geld en beslag op de rechterlijke macht!

Minister Verhagen: Het probleem is nu juist dat we het over de veronderstelling niet eens zijn. Ik ben het wel volledig met u eens dat de wetgever duidelijk moet zijn en zo min mogelijk onduidelijkheid moet overlaten, juist omdat je anders hele discussies krijgt over de interpretatie, over de uitspraken van de rechter. Vandaar ook dat wij hetgeen hier gewisseld wordt bij de totstandkoming van een wet en bij de wetsgeschiedenis meenemen in de vraag wat er nu wordt bedoeld is. Op het moment dat de wetgever zo duidelijk mogelijk kan zijn, ben ik het van harte met u eens dat wij dat moeten nastreven.

Maar indien wij nu een terminologie zouden gebruiken die overeenkomt met hetgeen nu gezegd wordt, namelijk dat daarmee juridische procedures kunnen worden voorkomen, deel ik die veronderstelling niet.

Dat heeft onder andere te maken met het feit dat juist het woordgebruik -- of het nu om concurrentie of mededinging gaat -- is gebaseerd op Europese mededinging. Gaan wij nu een andere terminologie hanteren dan die welke in de rechtspraak wordt gehanteerd, dan creëren wij eerder meer procedures en meer onduidelijkheid dan duidelijkheid. Dat is de veronderstelling. Die kan fout zijn, maar dat is het verschil van opvatting tussen ons beiden.

De heer Reuten (SP): Daar voeg ik nog een punt aan toe. Ik vind dat Brussel ook duidelijker moet zijn.

Minister Verhagen: Goed. Dan gaan wij daar beginnen. Ik zal mijn collega van Justitie daarop aanspreken. Als ik deelneem aan de concurrentieraad, zal ik daartoe uiteraard ook zelf een poging doen.

Ik ga in op de gedachtewisseling met senator Laurier. Als een gemeente uitbesteedt aan een commercieel bedrijf, dan is dit wetsvoorstel niet aan de orde. Dat is gewoon concurrentie tussen ondernemingen. Dat is geen concurrentie tussen een overheid en een onderneming, die in dit wetsvoorstel wordt geregeld. Als een gemeente niet uitbesteedt, kan dit wetsvoorstel aan de orde zijn. Als een gemeente een activiteit zorgvuldig heeft aangemerkt als algemeen belang, is het wetsvoorstel ook niet van toepassing. Als de gemeente de activiteit niet uitvoert in het kader van een publieke taak en niet aanmerkt als algemeen belang, dan gelden de gedragsregels uit het

wetsvoorstel. Dan moet er dus een integrale kostendoorberekening worden gemaakt om de oneerlijke concurrentie met ondernemingen te voorkomen. Als er dus sprake is van een publiek taak die publiek wordt uitgevoerd, dan is er geen sprake van een economische activiteit. Als er sprake is van een vaststelling van het algemeen belang, dan moet deze uitzondering worden gemotiveerd. Als het gaat om een commerciële activiteit die ook door een bedrijf kan worden uitgevoerd, dan hoort men gewoon op de normale voorwaarden te trachten dit te verwerven. Daarvoor moeten dan niet oneigenlijk belastinggelden worden ingezet.

Gemeenten moeten dus zelf bepalen of zijn bij bepaalde activiteiten gebruikmaken van de uitzondering van het algemeen belang. Dat kan inderdaad leiden tot verschillen tussen gemeenten. Daarover moeten wij op zich niet heel dramatisch doen. Een ondernemer heeft immers in meer opzichten te maken met verschillen tussen gemeenten. Het zou echter niet wenselijk zijn als gemeenten een totaal verschillende invulling zouden gaan geven aan de uitzondering van het algemeen belang. Daarom heb ik gezegd dat ik de discussie met de VNG wil aangaan over wat de heer Asscher hierover zei. Daarom wil ik hieraan ook aandacht besteden in de handreiking voor gemeenten voor de invoering en de toepassing van de gedragsregels. Dat zal ik bijvoorbeeld doen door een aantal activiteiten te noemen die logischerwijze niet of juist wel in aanmerking zouden kunnen komen voor deze uitzondering van algemeen belang. Dat zullen wij in dat kader formuleren.

De heer Laurier (GroenLinks): Zegt de minister dat bij eenmaal uitbestede taken bij deprivatisering -- dat komt ook voor -- dit wetsvoorstel geen belemmering vormt?

Minister Verhagen: Dat klopt.

De heer Laurier (GroenLinks): Dat is helder. Ik heb een tweede vraag. Volgens mij zou het niet alleen voor bedrijven, maar ook voor burgers uitermate verwarrend zijn als iets in de ene gemeente een economische activiteit van algemeen belang zou zijn en bij de andere gemeente weer niet. Ik juich het dus toe als er toch enige gedragslijn in zou komen. Daarover gaat de minister met de VNG spreken. Overigens kan de VNG dit gemeenten nooit opleggen en zal het dus een vrijblijvende zaak blijven.

Mevrouw Sylvester (PvdA): Hoe stelt de heer Laurier zich dit voor? Mijn invalshoek deze middag was nu juist dat wij de gemeentelijke autonomie en het medebewind hoog moeten houden. Dat betekent dat er sprake zal zijn van diversiteit. Naarden, mijn eigen gemeente, is bijvoorbeeld een heel andere gemeente dan Amsterdam. Ik pleit ervoor om juist vanuit de gedachte van gemeentelijke autonomie en medebewind aandacht te hebben voor de diversiteit. Laat dit aan de gemeenteraad over en zorg ervoor dat die

diversiteit juist welig kan tieren. Wat bedoelt de heer Laurier hier precies?

De heer Laurier (GroenLinks): Ik ben de laatste die zich zou willen verzetten tegen diversiteit. Op veel terreinen ligt mij dat na aan het hart. Tegelijkertijd is het zo dat als voor dezelfde activiteiten in vergelijkbare omstandigheden verschillende omschrijvingen worden gegeven, een aantal zaken heel verwarrend wordt. Dat probleem moet je proberen uit te sluiten, want dan ziet de burger op een gegeven moment door de bomen het bos niet meer.

Mevrouw Sylvester (PvdA): Volgens mij is de realiteit van vandaag niet anders. Zoals de heer Laurier weet, verschilt het per gemeente welke belasting je betaalt, welke rioolheffing je betaalt, of je wel of niet moet betalen omdat je hond op straat poept. Voor al dat soort zaken, net als voor dit onderwerp, geldt dat het aan de gemeente om dat te bepalen. Ik zie dus werkelijk niet hoe je op dit moment moet komen tot een soort gedragslijn. Nogmaals, juist de diversiteit zorgt ervoor dat gemeenten van elkaar verschillen. Dat zorgt er ook voor dat burgers zich soms vestigen in de ene gemeente en niet in de andere. Ik wil ervoor pleiten om die praktijk welig te laten tieren. Zorg voor diversiteit ...

De voorzitter: Ik wil dat het dispuut tussen de senatoren gestopt wordt.

**

De heer Laurier (GroenLinks): Ik had het niet over een gedragslijn, maar over enige afstemming.

Minister Verhagen: Daarom woon ik in Oegstgeest en niet in Leiden, maar dat terzijde.

Ik denk dat het overbrugbaar is. Volgens mij duidde de laatste opmerking van senator Laurier daar ook al op. Wij moeten niet dramatisch doen over bepaalde verschillen. Wij hebben nu ook te maken met verschillende regels en omstandigheden tussen verschillende gemeenten. Tegelijkertijd herhaal ik dat het niet wenselijk is dat gemeenten een totaal verschillende invulling geven aan de vraag wat algemeen belang is, met name in de uitzondering. Dat is de reden voor een handreiking.

Ik realiseer mij dat de VNG geen dwingende macht heeft ten aanzien van gemeenten. Dat is ook een van de redenen dat ik in eerste instantie gezegd heb dat als wij in de uitwerking merken -- in de evaluatie nemen wij dit mee inclusief het aantal klachten -- dat een en ander vraagt om een aanscherping, juist om de verschillen tegen te gaan, niet zozeer vanwege het bestaan van verschillen, maar vanwege het feit dat bepaalde gemeenten zich onttrekken aan de eigenlijke bedoeling van de wetgever, wij dan niet alleen ten opzichte van de rechter, maar ook ten opzichte van de gemeenten duidelijker moeten maken wat wij werkelijk voor ogen hebben. Wat wij met ons allen wensen is vrij duidelijk.

Ik zeg de heer Asscher toe dat ik de Kamer graag schriftelijk zal informeren over de overleggen met de VNG, zelfs ook over het overleg met de heer Zijlstra. Ik ga er overigens van uit dat het overleg dat ik met staatssecretaris Zijlstra heb, zal leiden tot een nadere uitwerking van de wijziging op het punt van het hoger onderwijs. In ieder geval wordt het dan meegenomen in de wetsvoorstellen van de staatssecretaris op dat punt. Derhalve zal de Kamer sowieso schriftelijk geïnformeerd worden. Ik neem aan dat de Kamer hierover niet apart een brief wil hebben als het al meegenomen wordt in de wetsvoorstellen. Ik zeg de Kamer toe dat ik haar hiervan op de hoogte zal houden.

Ik ben blij dat ik het van kwart ei tot drie kwart ei heb weten te redden. Met Pasen in het vooruitzicht na de vasten moet het wellicht nog beter worden, dus wie weet waar wij uiteindelijk uitkomen.

Ik dank de heer Essers. Ik herhaal de toezeggingen die ik gedaan heb ten aanzien van de evaluatie. Het laatste element waar de heer Essers mede namens de fracties van de ChristenUnie en de SGP nog op wees, was de noodzaak om niet door te slaan naar de andere kant bij overheidsbedrijven ten aanzien van de integrale kostprijs. Daar wil ik naar kijken. Het level playing field of de gelijke concurrentieverhoudingen die wij voor ogen hebben, mogen er niet toe leiden dat bedrijven bevoordeeld worden "ten opzichte van". Daar heeft de heer Essers op zich gelijk in.

Ik ben een beetje aan het aarzelen over de exacte invulling. We moeten zeker stellen dat er geen oneerlijke concurrentie plaatsvindt en dat er geen overheidsgeld of belastinggeld gebruikt wordt om betere voorwaarden te realiseren voor een overheidsinstelling dan voor een commercieel bedrijf. In zijn algemeenheid is de beste manier om dit zeker te stellen een doorberekening van de integrale kosten. De integrale kostprijs is dus het beste instrument om te verzekeren dat er geen oneerlijke concurrentie plaatsvindt. Indien de situatie die de heer Essers schetst aantoonbaar zou voorkomen, ben ik ervan overtuigd dat de NMa niet tot het oordeel zou komen dat hierbij sprake is van het bevoordelen van de overheid ten opzichte van het bedrijfsleven.

Ik ben hiermee gekomen aan het einde van mijn beantwoording. Ik dank de geachte senatoren voor de constructieve wijze waarop wij dit voorstel nog beter hebben kunnen maken dan het al was. Ik hoop uiteraard dat wij zowel bij de voorhangprocedure als bij de evaluatie zullen kunnen constateren dat dit daadwerkelijk geleid heeft tot het oplossen van een probleem, dat in ieder geval door het midden- en kleinbedrijf als zodanig gevoeld wordt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

Sluiting 23.19 uur.